

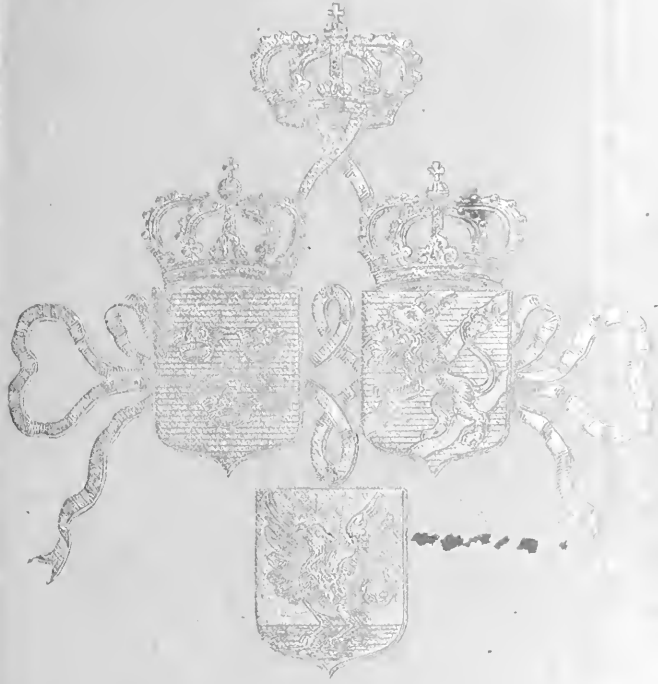
3 1761 07142045 9

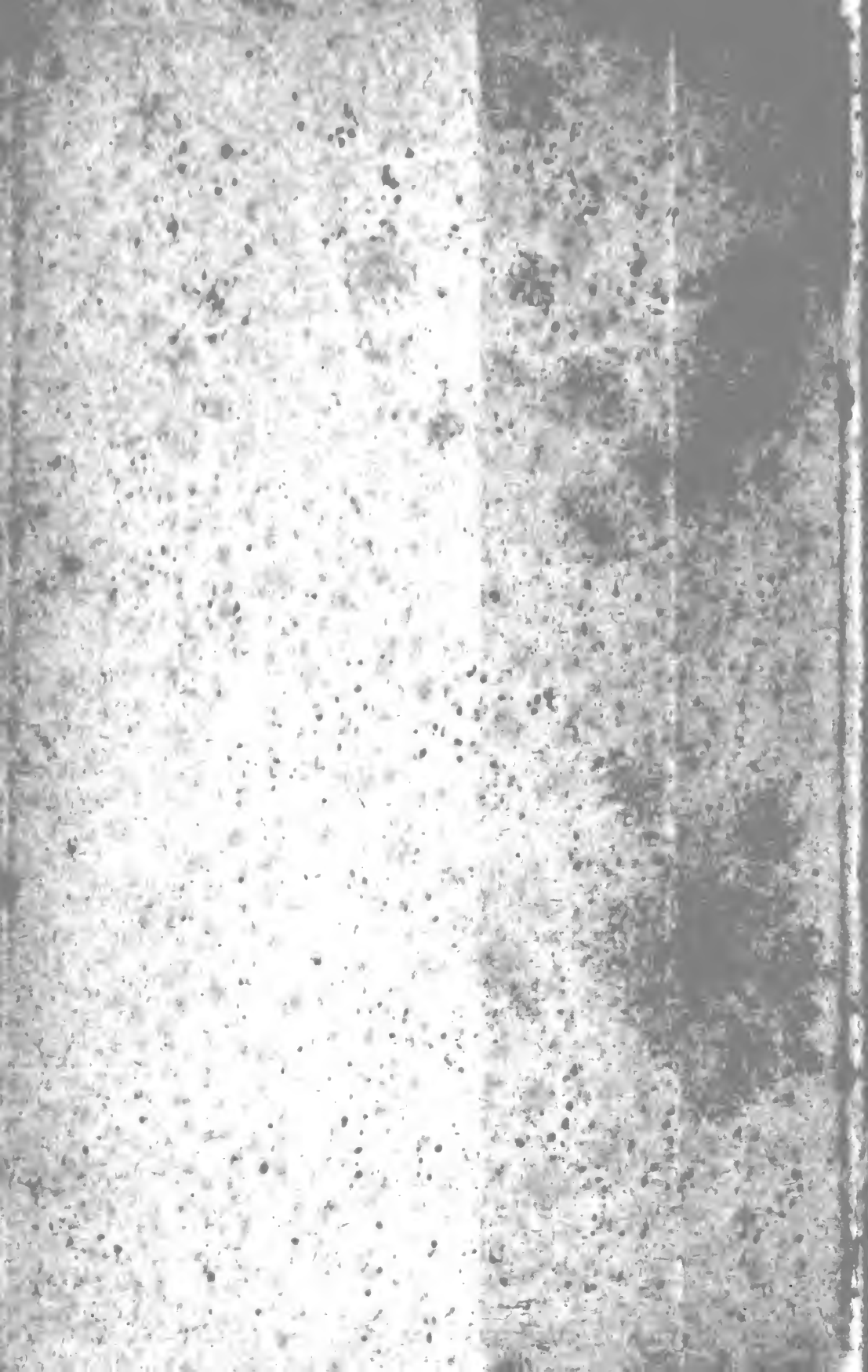
Tegner

ka bilder

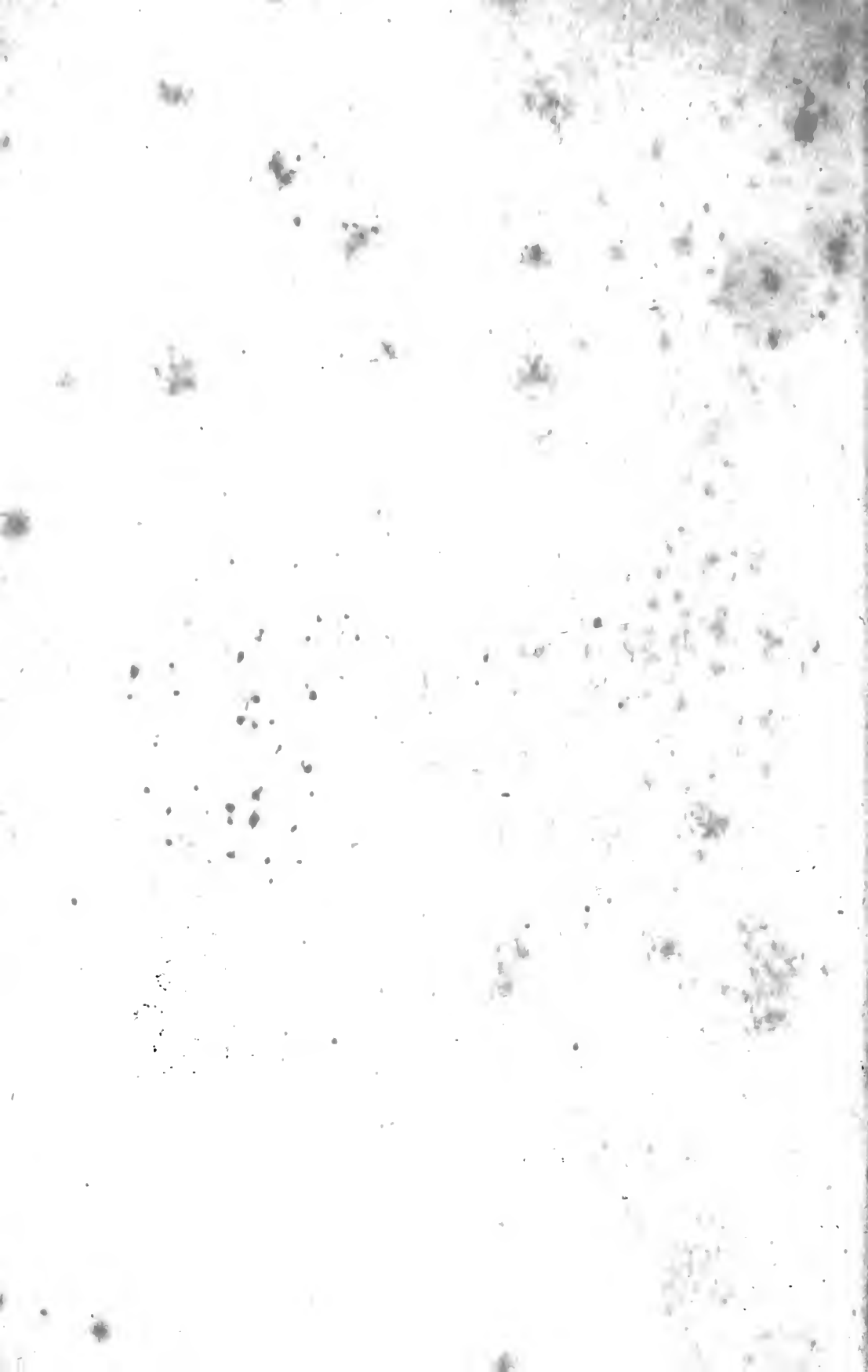
ån

hundra-
talet

308.

SVENSKA BILDER

FRÅN

SEXTONHUNDRATALET

ANTECKNINGAR UR GAMLA PAPPER

AF

ELOF TEGNÉR

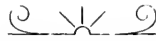

E. Tegnér

STOCKHOLM

F. & G. BEIJERS BOKFÖRLAGSAKTIEBOLAG

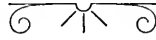
1896.

STOCKHOLM

P. PALMQUISTS AKTIEBOLAGS BOKTRYCKERI

1896.

INNEHÅLL:

	Sid.
I. Huset Lillie.....	1—76
II. Arvid Forbus och Margareta Boije. Familje- interiörer	77—117
III. La regina nomade	119—167
IV. Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid	169—265
V. Ur en brefväxling från reduktionens och släktprocessernas tid.....	267—314
Personregister	315

Bilder i texten:

	Sid.
Porträtt af Axel Lillie, jämte facsimile af hans hand- skrift	3
Friherrl. ätten Forbus' och adl. ätten Boijes (af Gennäs) vapenbilder, jämte facsimile af A. Forbus, och Marg. Boijes handskrifter	79
Drottning Kristinas medalj » <i>ΜΑΚΕΛΩΣ</i> », slagen 1665	121
Svenskt åkdon och sätt att färdas (1674)	171
Isjakt och skridskösport (1674)	180
Eldstad (1674).....	183
Vigselceremoni (1674)	220

	Sid.
Slädfart (1674)	223
Finsk badstuga (1674).....	252
Tullgarns slott på 1600-talet, jämte facsimile af gref- vinnan S. J. De la Gardies, född Forbus, handskrift	269

Den afbildning af svenska riksvapnet från 1600-talet, som pryder bokens pärm, är hämtad från Erik Dahlbergs *Succia antiqua et hodierna*.

Tryckfel.

- Sid. 5 r. 18 står på; läs af.
 » 120 r. 7 » Picanardi; läs Picenardi.
 » 129 r. 19 » kejsarna af Hohenstaufens; läs kejsarnas af Hohenstaufen.

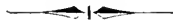

I.

HUSET LILLIE.

Handskrifna källor: Lilliesläktens papper i De la Gardieska arkivet, nu förvaradt i Lunds Universitetsbibliotek. — Handlingar rörande grefliga släkten Lillie, bland "Biographica" i Kongl. Riksarkivet, jämte andra handlingar därstädes. — Bref från Ax. Lillie (d. ä.) i Kongl. Biblioteket. — Palmskiöldska Saml. XIII i Uppsala Universitetetsbibliotek. — Bengt Rosenhanes brefväxling därstädes. —

Tryckta källor: Biografiska lexika och genealogiska handböcker (med där anförda källor), Fryxells historia m. fl. allmänt kända historiska arbeten; Axel Oxenstjernas brefväxling (rörande Axel Lillie d. ä.); Adlersparres Histor. Samlingar IV (rörande Dulle Banér) m. m.

Carl Liewen

Så såg han ut och så skref han sitt namn, den manhaftige generalen från trettioåriga kriget, som först åt den gamla svenska ätten *Lillie* vann friherrlig och grefflig värdighet. Åt sig och sina efterkommande förvärfvade han rikedomar, som för en tid anvisade

denna släkt en plats bland Sveriges högadel. Glansen öfver Lillie-namnet var dock af kort varaktighet. Axel Lillies sonson föll, den siste af ätten, vid Pultava; något mera än hundra år förut hade Axel Lillies fader, såsom det heter i sonens grefvediplom, »efter åtskilliga svåra utståndna travaglier uti Sveriges kronos krigstjänst, i det hårda träffandet emot pålacken för Kirkholm sitt lif måst ända». Blott ett århundrade således — men den svenska storhetens århundrade!

Sedan blef namnet i det närmaste glömdt; och då det i våra dagar upplifvades i den dramatiska dikten »Grefve Lillie», var det hvarken släktens eller någon enstaka individs minne det gällde, utan de anspråk, som storhetstidens minnen kunde tänkas hafva alstrat hos en ättling af dess hjältar. Att författaren till dramat »Grefve Lillie», grundläggaren af vårt nya representationsskick, med sitt val föll på detta namn från vår storhetstid, innebar dock en erinran om den andryghet, för hvilken den greffliga Lillieättens stamfar redan under sin samtid gjorde sig känd.

Men det är ej heller endast storhetens drag, som igenkännas i huset Lillies öden under det nämnda århundradet, oaktadt rikedomens och de stolta anspråken. Med glansen följde äfven skuggorna, och de föllo stundom tunga öfver det »höggreffliga» huset. Glad är den icke, denna familjehistoria, icke heller i allo uppbygglig. Lyckan följde icke ens alltid stamfadern, som med sitt svärd eröfrade den lysande ställningen åt sig och sin ätt. Axel Gustafsson Lillie, den förste grefven, riksrådet, fältmarskalken, generalguvernören, var en tapper krigare, Johan Banérs och Lennart Tor-

stenssons vapenbröder; men hans namn har icke gått till eftervärlden som deras, icke ens med den grad af ryktbarhet, som Arvid Wittenbergs och Torsten Stålhandskes. Af hans barn dogo flera i barnåldern; en son slutade sin bana i ungdomsåren, och de tvenne efterlevande ökade icke namnets glans. Enda dotterns olyckliga öde i hennes äktenskap med »Dulle Banéren» var af samtiden vida känt och beklagadt.

Ur de gamla papper, som upplysa dessa släktminnen, kunna dock bidrag hämtas till kändedomen om sextonhundralets skaplynne. De stora krigens tider voro icke de förfinade sedernas och de husliga dygdernas; och det var icke blott på »Dulle Banéren», den store fältherren Johan Banérs ende son, som ordet »heroum filii noxæ» kunde tillämpas. Man ser, äfven i enstaka individers och släkters öden, huru nytt och gammalt, svenskt och utländskt, bryta sig mot hvart annat på ett sällsamt sätt under detta på främmande kulturinflytelser så öfvermåttade tidehvarf. Med de rika frön till odling, som det medförde, och utan hvilka Sverige kanske först århundraden efteråt fått räknas bland de civiliserade folken, följde äfven åtskilligt ogräs, som ohejdadt fått växa upp, medan kriget rasade på Germaniens slagfält och medan i Östersjöländerna blodiga nappatag utkämpades med polackar och moskoviter.

* *
* *

Det var, som nämndt är, vid Kirkholm under Karl IX:s fälttecken, i striden mot Sigismund och papismen, som Gustaf Lillie föll — den förste af ätten, som i nyare

tid vunnit berömmelse. Sedan flera generationer hade då Greger Mattssons ätt — så nämnes den i ättartaf-lorna — varit bofast i Östergötland, där den stora egendomen Löfstad vid Roxen var dess stamgods.

Gustaf Lillies son Axel, född 1603, hade med jordagodsens och det aktade namnet ärft sin faders krigiska anlag, och tidens förhållanden voro sådana, att de snart sattes på prof. Liksom Gustaf Horn och Lennart Torstensson anställdes han i unga år vid Gustaf II Adolfs hof. Såsom »kammardräng» (page) tillhörde han sedan sitt sjuttonde år (efter 1620) den store konungens närmaste omgivning. Han gjorde sina krigiska lärospån under fälttågen i Lifland, Kurland och Preussen; 1625 var han fänrik vid ett kompani fotfolk, men hade redan fem år därefter avancerat till öfverste för ett värfvadt regementé.

Den 27-årige öfversten firade den 19 maj 1630 sitt bröllop på Stockholms slott; konungen gjorde själf bröllopet. Bruden var den 20-åriga Kristina Mörner, dotter af den tyskfödde Otto Helmer von Mörner, som först af denna i Sverige sedan så vidt utgrenade släkt trädde i svensk statstjänst. Otto Helmer von Mörner hade tillhört konung Karl IX:s hof. Innan han blef landshöfding i Nyköping och kammarråd, hade han varit hofmarskalk, liksom hans hustru Maria von der Grünau varit hofjungfru hos drottning Kristina d. ä. Det var sålunda icke blott brudgummens egenskap att hafva varit Gustaf Adolfs »kammardräng» utan äfven hans hustrus familjetraditioner, som föranledde, att deras äktenskap, såsom det heter i Axel Lillies morgongåfvobref, »med kyrkiones band

och ceremonier uppå Stockholms slott . . . uti den stormäktigste, högborne Furstes och Herres Herr Gustaf Adolphs . . . presens och närvaro blef fullbordadt».

Dagen efter bröllopet följde efter gällande adelig sed en annan högtidlighet — morgongåfvans öfverlämnande. Detta var en rättshandling, vid hvilken stundom fästes icke mindre vikt än vid den kyrkliga akten, och äfven den hade sin ritual, hvars anör gingo långt tillbaka i forntiden. Den gåfva, som Axel Lillie högtidligt öfverlämnade morgonen efter äktenskapets fullbordande — enligt ordalydelsen i den däröfver upprättade urkunden »af kärlig benägenhet och god vilje, med släkt och förvanter goda ja och samtycke» — var icke ringa: den bestod i hela stamgodset Löfstad i Östergötland och därjämte, »till en hederlig och adlig förbättring», 700 ungeriska gylden (dukater). I följd häraf skulle, såsom också i morgongåfvobrevet uttryckligen omnämndes, denna gåfva betraktas såsom de blifvande barnens möderne-, ej fädernearf. — »Det nu allt detta», heter det vidare, »både af mig och min släkt och förvanter oryggligen hållas skall, både nu och i framtiden, hafver jag bredvid mig bedit denna min skänk och gåfva med deras underskrefne händer och anborne signeter att bekräfta, som ock höllo på glafven».

Tolf voro de män, som vid öfverlämnandet af Axel Lillies morgongåfva »höllo på glafven», och dessutom bekräftades gåfvobrevet af tvenne »vedervarande män», af hvilka en var »talman». Huru det tillgick, när »glafven» frambars såsom äktenskapsförsäkrans symbol, upplyses af samtida berättelser; och det kan

väl förtjäna att återkallas i minnet. Om den gamla ceremoniens tillämpning vid Gustaf II Adolfs hof också möjligen företett någon olikhet med bruket af »glafven» i hans dotters tid, och sådant det ännu 1670 beskrifves af den lärde Uppsalaprofessorn Loccenius, så torde den icke hafva varit väsentlig. Den utförligaste skildring af detta, såsom det synes, för Sverige egenomliga bruk, hvilket ägde sin rot i urgammal germanisk sedvänja, sammanhängande med vapeneden, har flutit ur en främlings, engelske ambassadören Whitelocke's, penna.* Förloppet var följande.

Sedan bröllopskaran eller dess förnämsta medlemmar dagen efter bröllopet samlats, inbars högtidligen »glafven», en lans, stundom med spetsen af silfver, på skaftet omvirad med sidenband i brudgummens färger. Därpå tillkännagaf en af de »vedervarande» riddersmännen, att morgongåfvan blifvit utfäst och redogjorde jämväl för dess beskaffenhet, medan »glafven» hölls framför brudparet. En annan adelsman framkallade nu de tolf, som med handen på detta vapen skulle bekräfta morgongåfvan. De framträdde då hvar och en i sin ordning och lade sin högra hand på lansens skaft; och sedan alla på detta sätt gifvit helgd åt morgongåfvans löfte, nedlades glafven för brudens fötter. Efter ceremonien,

* Whitelocke, Journal (1855) s. 248. Den af honom beskrifna ceremonien ägde rum d. 11 maj 1654. En äldre skildring föreligger i J. Crusebjörns beskrifning af Axel Turessons (Natt och Dag) bröllop med Elisabeth Gyllenhielm 1645, tr. i Adlersparres Hist. Saml. IV: 71. Loccenii uppgifter återfinnas i hans Antiquitates Sueo-Gothicæ. Se vidare Djurklou, Om vapentaget (Sv. Fornm.-fören. Tidskr. I), jfr. Söderwall, Ordbok öfver Sv. Medeltidsspråket, ordet *skapt* (II: 355).

då glafven gjort sin tjänst, utkastades den genom fönstret till den utanför samlade menigheten. Där sletos sidenbanden från skaftet för att till brudens heder bäras å hatten; man slogs om att komma i besittning af silfverspetsens mera reela valuta. Var spetsen ej af silfver utan af stål, så plägade brudgummen dock inlösa den med silfvervärdet. Högtidligheten slutade någon gång, enligt berättelsen om ett bröllop från 1645, med en — förmiddagsbal. »Sedan» (glafven var utkastad), heter det, »bars konfekt och vin om. När de hade utdruckit, begyntes dansen och skålarne och varade glädjen intill klockan tu. De, som hade lust att äta, gingo hem i deras kvarter.»

Och hvilka voro nu de tolf, som gjorde den unge öfverste Lillie och hans brud denna ridderliga tjänst inför konung Gustaf II Adolf? Deras namn återfinnas i morgongåfvobrevet. Sju af dem voro Svea rikets råd, de flesta buro namn, som genom dem själfva eller deras nära fränder blifvit historiska. Är det icke, som om ett helt tidehvarf öppnade sig, när man bland namnen på dem, som »höllo på glafven» vid Axel Lillies bröllopfest, läser Jakob De la Gardie, grefve till Leckö, riksfältherren; Gabriel Oxenstjerna, friherre till Mörby och Lundholmen, sedan riksskattmästaren och riksförmyndaren; Herman Wrangel till Skoo och Lerje och Johan Banér till Mulhammar, hjältarna från krigen i Polen och Tyskland, båda fältmarskalkar; därtill amiralerna Klas Fleming och Erik Ryning!

Minnena från Sveriges ärorikaste tid liksom tränas med hvarandra i denna rad af namn i den gamla pergamentsurkunden. Alla dessa frejdade män möt-

tes nu inför den store konungens ögon. Och samma dag — det var den 20 maj 1630 — lämnade han sin hufvudstad, för att aldrig dit återvända. Dagen förut hade han hållit sitt ryktbara afskedstal till ständerna.

Axel Lillies och Kristina Mörners smekmånad var ej lång, ty han och de 500 vermländingar, som stodo under hans närmaste befäl, hörde enligt en samtida förteckning till det »krigsfolk, som var med K. Maj:t utur Sverige». Det kan här för oss hvarken blifva fråga om att följa Lillie på hans fälttåg i Tyskland under konungens eget befäl eller att redogöra för hans senare krigsbedrifter. Den mest lysande af dem alla var stormningen af Würzburg d. 8 oktober 1631 — en episod under Gustaf Adolfs ryktbara segertåg mot västra Tyskland, i hvilken Lillie spelar hufvudrollen.

Würzburgs befästa slott låg högt uppe på en brant klippa öfver Main, och därifrån regnade kulor ned öfver den svenska belägringshären. Lillie med musketerare af sitt regemente gick först öfver floden, och när sedan stormningen skulle ske, var det han, som i spetsen för sitt regemente anförde avantgardet. »Es drungen auch», berättar tyska krigets gamle historieskrifvare Chemnitz, »die königl. Schwedischen ungeachtet der Belagerten Gegenwehr mit grosser Furie durch». På stormstegar klättrade de öfver fästningens utanverk och inträngde i slottet. Dess besättning fick kvarter, och, säger Chemnitz, »die

Weibsbilder seind um ihren Leib und Ehren auf des Königs löblichen Befehl unverletzet geblieben».

Men om kvinnorna i Würzburg lämnades oanstaste, så var det icke fallet med de skatter, som där påträffades: proviant och ammunition, guld och silver och kontanta penningar, präktiga hästar i det furstbiskopliga stallet och härligt vin i källaren. Det var efter dylika framgångar i vinlandet Franken, som Adler Salvius kunde beskrifva huru »Finnepojkarna», som »i Lifland fått nöja sig med vatten och mögladt bröd», nu »gjorde kallskål i stormhatten med vin och semla».

Lillie blef, efter hvad som sades, icke lottlös; det uppgifves, att hans andel af segerbyttet i Würzburg uppgått till 80,000 rdr. Af konungen, som nu hyllades såsom hertig af Franken, fick han i förläning ett gods på det Würzburgska området — sedermera utbytt; längre fram blef han öfverkommendant på slottet i Würzburg. Nu följde han Gustaf Adolf till Mainz. Där var han med vid stormningen den 12 december, men hans krigarbana, som börjat med så mycken heder, var här nära att blifva för alltid afbruten. En kanonkula tog bort hans ena ben, och den 28-årige öfversten blef invalid för lifstiden. Någon tid efteråt finna vi Lillie dock åter i fält, och det berättas, att han, när i en ny drabbning det träben, som ersatt hans bortskjutna ben, träffades af en kula, helt kallblodigt yttrat: »Det var väl det andra benet, du mente!»

Efter olycksdagen vid Mainz var Lillie emellertid för den närmaste tiden urståndsatt att deltaga i fält-

tågen på tysk botten. Någon del af 1630-talet, från hösten 1636 till våren 1638, vistades han hemma i Sverige, mest på Löfstad. Gustaf Adolf hade ärnat göra honom till befälhafvare på Kalmar, östra Sveriges viktigaste och mest hotade punkt under de osäkra förhållandena med Polen. Rikskansleren Oxenstjerna brevväxlade från Tyskland med förmyndareregeringen om rätta platsen att använda den tappre krigaren. Oxenstjerna ville 1634 hafva honom till guvernör i Wismar; regeringen erinrade om bristen på goda officerare hemma i Sverige och om fördelen af att hafva Lillie att tillgå, ifall kriget med Polen skulle utbryta.

Medan Lillie de nämnda åren på 1630-talet satt hemma på sitt Löfstad, följde han med bekymmer krigets växlande gång därute på Europas stora valplats. »Gud nåde oss!» skref han 1637 till sin svåger Mörner. »Vi hafva intet i Tyskland snart att säga nu, mer än när vi lågo vid Stettin, och hafva likväl mist vår gode konung och så mången ärlig svensk man. Nå, Gud bevar oss inrikes för olycka!» — När Lillie på våren 1638 stod färdig att begifva sig till Stralsund, sände han till samme man sin afskedshälsning på tidens fromma språk: »Härmed befaller jag dig den högste Guden både till lif och själ, och vill jag i Jesu namn begifva mig i morgon på resa. Gud gifve därtill lycka!»

I Preussen, i Pommern, under Johan Banérs fälttåg vid Elbe, i Sachsen under Torstenssons befäl, vid Breitenfeld, där Lillie anförde andra linjens center, finna vi honom under de närmaste åren. 1638 blef han generalmajor. Såsom Pommerns guvernör hade

han sin bostad i Stralsund; efter 1643 vistades han äfven tidtals i Leipzig såsom vice guvernör i Sachsen och Meissenska kretsen. Ofta är han på tal i de svenska öfverbefälhafvarnas bref från dessa år. Johan Banér satte honom högt och ville under brydsamma förhållanden framför Königsmarck hafva Lillie till guvernör i Westfalen — »för den auktoritets skull, som han äger hos andra officerare, och för hvilken otrogna grannar och falska vänner böra hysa respekt». Förslaget föll, då Banér insåg, att Lillie behöfdes på sin plats i Stralsund »bei Ermangelung eines Subjects von dergleichen Esprit» (1640) — Äfven Torstensson hörde till Lillies vänner och skref till honom bref i förtrolig ton. Det var till honom, som Torstensson först meddelade underrättelsen om segern vid Jankowitz.

Regeringen hemma i Sverige synes däremot stundom hafva varit den stolte och själfrådige generalen mindre bevågen. I Stralsund fick han 1641 uppbära den hårda förebräelsen, att han »förnöter tiden med onyttiga disputer öfver förment höghet, men själf ej tager tillfället i akt att sig utmärka, utan då något important skall sättas i verket, utskickar en yngling eller karl af ingen conduite, hvarigenom allt lofligt förehafvande måste falla i brunnen». Och då Lillie ett par år senare egenmäktigt lämnat sin guvernörspost i Leipzig och åter slagit sig ned i Pommern, fick han sträng befallning att återvända, enär han »satt våra saker i hela Meissen i största fara».

I bref till sin förtrogne Mörner har Lillie antydtt, att han råkat i regeringens onåd genom den stränga tillsyn, han i Pommern hållit med vederbörandes under-

slef och egennyttia. Officerare och soldater där hade ej fatt sin sold och krigsfolket hade måst lifnära sig med »collonbröd» och »hasselknopp», då penningremisser uteblifvit. »Kanske är jag här någon i vägen eller ser något noga på kronans medel, och det är icke allom behagligt. Där nu den höglöflige regeringen min tjänst icke mer på denna orten behöfyer, så lärer jag näppe- ligen efter denna dag sadla någon häst mera i Tysk- land.» I sådant fall ansåg han sig berättigad till pen- sion: »Eftersom Gud och öfverheten någorlunda har kallat mig till en tämmelig hög tjänst, så är mig icke väl möjligt lefva af mina egna medel efter mitt stånd, som sig bör». Yttrandet är karakteristiskt: stolt var Lillie — och för blotta äran hade han icke tjänat. Men på sina underlydandes bästa hade han stått.

På det hela skötte Lillie sina värf med heder och mannamod, och erkännandet uteblef icke heller. Han utnämndes 1648 till riksråd. Det var efter den märklige och historiskt bekanta öfverläggning i svenska riksrådet, då jämte Lillie den skicklige diplomaten Adler Salvius var i fråga att erhålla riksrådsvärdig- heten. Riksdrotset Per Brahe erkände, att Salvius »kunde vara capabel, om icke något vore om hans härkomst, att det vore utaf rare exempel», och riks- kansleren Axel Oxenstjerna yttrade mera försiktigt sina betänkligheter, som gingo i samma riktning. Ord fäll- des, att en dylik riksrådsutnämning vore »emot lag och privilegier» och kunde »tjäna till förargeligt exem- pel». Det var den unga drottningen, som energiskt uppträdde till försvar för den personliga förtjänsten och afgjorde saken till Salvii fördel. Hon varnade

mot att »coarctera sig till några få familjer och personer» och yttrade de bevingade orden: »När man frågar efter goda råd, då frågar man icke efter sexton anor, utan quid consilii». — I Lillies anor fattades intet, och alla voro enligt protokollet öfverens, att »herr Axel Lillie är väl meriterat»: »en man, som länge hafver tjänt och meriterat mycket godt», sade riksdrotset. »Han hafver uti alla occasioner sig så förhållit», utlät sig den gamle riksamiralen Gyllenhjelm, »att hans manliga gärningar tyckas honom recommedera därtill, att han ock blifver coopterat in eum locum, på det andre, som sådana rum bekläda, måga ock hafva mod att tjäna».

På rådsvärdigheten följde upphöjelse i friherrligt och kort därefter i greffligt stånd (1651 och 1652). Axel Lillie kunde under dessa år icke klaga öfver bristande befordringar: han utnämndes till krigsråd, rikskammarråd, lagman i Karelen, generalguvernör i Pommern — allt under åren 1651 och 1652. Ordalagen i grefve- och friherrediplomen skänkte frikostigt erkännande åt hans förtjänster. Han hade, heter det, »särdeles uti krigsväsendet i det polniske, pryssiske och det långvarige och besvärlige tyske kriget . . . sig uti fältslaktningar, belägringar och allahanda anpresenterade occasioner så väl manligen och tappert, jämväl ock uti förda guvernementer . . . sig rättrådeligen, fliteligen och försikteligen förhållit.» Han hörde ock till dem, »som bära signale och ögonskenlige kännetecken af deras redeliga och manliga förhållande på deras kropp med förlust af deras ledamöter». I så väl grefve- som friherrevapnet ingick det antydda »ögonskenliga känne-

tecknet : i ett af sidofälten synes en enbent väpnad krigare *.

• Och det var icke blott ära, som friherre- och grefvevärdigheten på den tiden medförde. Till friherreskap erhöll Lillie Kydes' pogast i Keksholms norra län, innefattande 21 byar; till grefskap fick han, med rättighet att nämna sig »grefve till Lillienborg», ett par hundra hemman i Laholms län i Halland, hvilket genom freden i Brömsebro på 30 år blifvit svensk besittning. Skulle denna provins komma att afträdas, så ägde grefven af Lillienborg att annorstädes få vederlag. Friherren till Kydes och grefven till Lillienborg erhöll, såsom brukligt var, privilegier att inom dessa områden uppbära konungs sakören, kyrkotionden, häradshöfdingerättigheterna o. s. v., och det lades honom på hjärtat, att om möjligt där anlägga köpstäder, hvilkas friheter han själf ägde bestämma. Besittningarnas areal, så väl som däraf flytande inkomster, voro högst betydliga. Men ändå var Lillie icke länge nöjd. I ett odateradt bref (från senare delen af 1650-talet) till Karl X Gustaf klagade han bittert öfver otillräckligheten af sin inkomst från donationsgodsen. Särskildt grefskapet i Halland hade, sade han, under fejden med Danmark blifvit »i grund ruineradt och fördärfvadt, så att jag icke väntar mig däraf en penning detta året».

Nya befordringar följde. Lillie blef generalguvernör i Halland, general af infanteriet 1654, fältmarskalk

* Friherrevapnet utrustar krigaren med träben, det grefliga åter beröfvar honom detta stöd. Krigaren står där endast på ett ben. Förmodligen för att icke synas falla öfver ända, håller han i ena handen en mot marken stödd lans; på marken nedanför ligger en kanonkula.

1657, generalguvernör i Liffland 1661 — idel ära och framgångar!

Medgifvas måste, att Axel Lillie själf ej förhöll sig passiv, medan han vann sin lysande ställning. Sådan var ingalunda tidens sed, allra minst hans egen. I ett bref från 1651 anhåller han att få ett friherreskap i Sverige, erinrande om, att han nu vore »nästan den endaste öfverste, som ännu lefver och som följt salig konungen hos Gudi på tyska botten»; han hade sedan »låtit bruka sig i Kongl. Maj:ts tjänst i tjugo år continuerligen med en förlamad kropp». Kort därpå, i början af 1652, uppvaktade den nyutnämnde friherren till Kydes den gamle pfalzgreffen Johan Casimir för att bedja honom hos sin son, tronföljaren Karl Gustaf, utverka dennes understöd åt hans önskan att blifva greve — »estant entièrement vostre serviteur», skrifver pfalzgreffen i sitt förord för denna ansökan. Karl Gustaf, som med Lillie haft hvarjehanda penningetransaktioner, hade sina skäl att villfara hans önsningar. Han blef ock allt framgent Lillie bevågen; och dennes bref visa nogsamt, att han hos dem, som hade makten, själf drog ömsorg om sina fördelar.

Det bör nämligen ej lämnas obemärkt, att framgångarna icke uteslutande voro köpta med segrar på slagfälten och med visa rådslag. Den tappre krigaren hade tidigt lärt sig att förstå penningens värde, och han gräfde icke ned de pund, han förvärfvat. Redan vid unga år synes han hafva inlåtit sig på lukrativa penningetransaktioner med svenska staten. De många förläningarna, de hopade militära och civila tjänsterna voro belöningar äfven för penningeförsträckningar och

lämnades i utbyte för obetalda räntor, beräknade till 8 å 10 procent. Redan 1629 — Lillie var då 26 år gammal — hade han fått Gustaf II Adolfs löfte om några kronohemman i Östergötland, hvilket bekräftades af förmyndareregeringen; och 1637 uppträdde han som kronans långifvare mot pant af kronohemman. Af de kongl. bref, som finnas bland Lillies papper, röra åtskilliga hans lån till kronan och därför erhållna pantedogs eller andra rättigheter att uppbära kronans medel, såsom »accistullen» i Östergötland, »fodringsshvetet» i samma provins o. s. v. På detta sätt blef Axel Lillie en af Sveriges rikaste och mest besuttna män. Han nämndes, utom grefve till Lillienborg och friherre till Kydes samt herre till Löfstad, äfven herre till Sjöstorp och Räfsjö i Östergötland, till Stora Hinsekind i Småland, Ottersberg i Bremen, Loitz i Pommern och Mehlsack i Ermeland.

Liksom så många andra från trettioåriga kriget hemvända svenska krigare byggde Lillie på sitt fädernegods ett ståtligt slott. I Dahlbergs Suecia-verk ses den ansenliga byggnaden på herresätet Löfstad i Östergötland, sådan den uppfördes af Lillie. Samtidigt byggdes på andra sidan sjön Roxen slottet Stjernorp af fältmarskalken Robert Douglas; och sägnen berättar, huru de åldrande krigarna från de båda slottens öfversta våningar plägade hälsa hvarandra:

»Än de kunde växla hälsning,
 en och hvar uti sin sal,
 liksom förr, då hjälp och frälsning
 låg uti en snabb signal.

Bortom vattnet, genom kikar'n
 röjde de hvarandras hem
 liksom förr, då österrikar'n
 låg i vägen mellan dem» —

heter det i Snoilskys dikt »Vapenbröderna».

Vapenbrödrskapet torde dock icke hafva varit så långvarigt, om det än varit fast slutet. Den egentligen lysande delen af Douglas' krigarbana inföll, sedan Lillies slutat. Först samma år, som kanonkulan vid Mainz för en tid satte Lillie ur stridbart skick, trädde den 20-årige Douglas i Sveriges tjänst. De af hans bedrifter, som historien bevarat, tillhöra trettioåriga krigets allra sista år och den polska fejden under Karl X. En annan föreningspunkt än minnet af gemensamma äfventyr ägde Lillie och Douglas i sitt svågerlag: Douglas var gift med en halvesyster till gref-vinnan Lillie, och Axel Lillie har, jämte tvenne tyska öfverstar, i Leipzig 1645 underskrifvit Douglas' ännu bevarade morgongåfvobref till henne. Än i dag äges Löfstad af Axel Lillies afkomlingar på kvinnolinjen, och Stjernorp har återvändt i ätten Douglas' ägo. — Mindre ansenligt än Löfstads slott var det Lillieska huset i Stockholm, hvilket äfven synes i Dahlbergs verk. Det var en envåningsbyggnad, belägen vid Norrström på den plats, där operabyggnaden sedan uppfördes.

På Löfstad älskade Axel Lillie att tillbringa sina senare dagar. Där hvilade han på sina lagrar, hellre än att söka förvärfva nya under Karl X Gustafs krig. Det synes hafva varit klenst beställt med Lillies vördnad för den svenska regering, åt hvilken styrelsen

under konungens frånvaro i Polen var uppdragen. Han hade lämnat sitt generalguvernörskap i Halland och vistades i ro på Löfstad, men fick befallning att åter skynda dit och ordna provinsens försvar mot ett befaradt anfall (1656). Under föregifvande af sjuklighet sökte han undandraga sig detta uppdrag; men befallningen vidhölls, och när han tredskades, följde slutligen ingenting mindre än hot om afsättning. Konungen, hos hvilken Lillie begärde upprättelse mot det residerande riksrådet (i bref 1657), utnämnde honom till fältmarskalk. Utnämningen ansågs bero på Lillies stora penningefordringar. Åren 1657 och 1658 hade den nye fältmarskalken uppdrag att ordna försvarsväsendet i Östergötland och Södermanland, vistades tidtals i Kalmar, höll mönstringar och utskrifningar, men deltog icke i fälttågen. — Äfven generalguvernörsp platsen i Lifland, som under Lillies sista år anförtroddes honom af förmyndareregeringen, skötte han efter sitt behag och sin bekvämlighet.

Själfrådig förblef han till det sista och stolt öfver sina anor och bedrifter. Redan 1634 hade han på svenska riddarhuset väckt tvist med medlemmar af en annan adlig Lillie-ätt (af Aspenäs) om dessas rätt att begagna Lillienamnet och begärt förbud för andra än hans egna ättemän att bära detta namn. Tvisten fortsattes vid riksdagarna 1647 och 1650; men saken afgjordes så, att så väl ätten Lillie af Aspenäs som ätten Lillie af Greger Mattssons ätt fingo behålla sina namn.

Den stolte mannen var, med sina förtjänster och fel, i många afseenden en typ för den svenska aristokrati, som fostrades under de stora krigens tid. Rö-

rande hans enskilda lif upplysa oss tillgängliga källor ej synnerligen mycket. Åtskilliga bidrag till känne-
domen om hans personlighet lämna dock några bref
från Lillie till svågern, kammarrådet Karl Mörner.

De flesta af dem röra penningangelägenheter, indrivande af skulder, fastighetsköp o. s. v., och visa
brefskrifvarens ekonomiska omtanke och ägodelssinne.
Men äfven andra drag röjas i denna brefväxling. När
den från slagfälten i Tyskland för en kort tid åter-
vände invaliden, ännu en ung man, på hösten 1636
satt på sitt Löfstad, fann han tiden lång och hade,
som han i bref uttryckte sig, »intet att göra om aft-
narna». Då ville han leka på sin luta, och svågern
fick i uppdrag att skaffa honom några »grofva lute-
strängar» och att »låta afsätta (afskrifva) Pargamascum*
och några andra stycken, som lätte äro». En viss
torr humor röjer ett bref till en annan person, »den man-
haftige korporalen Johan Svensson» (1654). Det är
affattadt i en högst lakonisk stil och innehåller hvar-
jehanda notiser. Slutet lyder: »Frija fort i Sonestorp,
dock skrif mig, om *jaa*. Börje går här i sin sacht-
modighet. Per liuger allt hvad han säger. Men jag
förblifver Herr Corporalens trogne vän och tienare.»

Drag af en viss patriarkalism hos den barske kri-
garen saknas icke heller. En anteckningsbok från
hans sista år visar den store jorddrotten i hvardags-
lag såsom en liten landthushållare. Man läser där,
med hans stora oöfvade hand och af inga regler
bundna ortografi antecknadt, att han betalt 3 sk. och
5 öre för åtta höns och fem tjog ägg till Anders i

* *La Bergamasque*: en italiensk dans med liflig melodi.

Sörby samt 3 daler åt dem, som »öste vatten ur karpdammen». Han skänkte »Pelle till en skjorta» 2 daler och gaf »herr Henrik», sin själasörjare, när han »var till Herrans Nattvard» 20 daler. För sin hustrus räkning har han antecknat utgiften af 1 sk. 2 öre för »ett fingerbår» och 1 sk. för »ållja». Öfver sina underhafvandes leveranser af väfnad, af lärft och blaggarn har han fört anteckningar, äfvenså om framtågandet af »granna» och »grofva lakan», »nya lakan med tre bredder» o. s. v. Ej så sällan förekommer rubriken »gett åt en fattig»; en gång åt de fattige i »Närkepijng» 10 daler. Intryck af en landtlig idyll ger anteckningen: »2 Juni 1660 har jag haft smultron, som här intet förr har varit vanligt så bittida om året».

Jakt och fiske synes fältmarskalken med träbenet hafva älskat, om man får döma af de många »byssor» och »messingsgäddkrokar», som funnos i hans rustkammare. Dess inventarium, upprättadt 1665 i Stockholm, tål dock ingen jämförelse med andra samtida stormäns. Jämte »gamla standarer och fanor», kopparpukor och trummor, sadlar och »generalens harnisch» m. m. upptager det — »ett par glasögon», »två flaskfoder», »tre rullar konterfej», »generalens urvädershatt» samt »två hvita Lutheri böcker». De sistnämnda synas hafva utgjort hans bibliotek. — Det bör dock ej glömmas, att skatter funnos på andra ställen än i rustkammaren. — I inventariet förekomma äfven »en kista med silfver» och ett par silfverserviser. Ett bref från Lillies granne på Stegeborg, pfalzgrafven Adolf Johan, upplyser att han, den sven-

ske konungens broder, från Löfstad lånat silfver, då han skulle undfagna drottning Kristina vid hennes besök i Sverige 1661. I det pfalzgrefliga huset, från hvilket de svenska Karlarna utgingo, hade ej samlats skatter från 30-åriga kriget: det var torftigt i jämförelse med många af de svenska högadliga hemmen.

Ännu ej 60-årig, slutade fältmarskalken Lillie sina dagar på Löfstad den 30 dec. 1662. Likbegängelsen ägde först rum den 17 sept. följande år i Stockholm. Enligt bjudningsbrevet till denna högtidlighet skulle »det saliga liket» föras »från S:t Jakobs kyrka på Norra Malmen till dess lägerstad i Riddarholmskyrkan». Men stoftet fördes sedan till Kimstads kyrka i Östergötland, hörande till Löfstad.*

De blefvo i allmänhet ej gamla, de tappra generalerna från 30-åriga kriget. Före Lillie hade Torstensson, årsbarn med honom, gått ur tiden, 48 år gammal; Banér uppnådde endast 45 års ålder, Wittenberg 57; Douglas, som dog samma år som Lillie, blef endast 51 år gammal. Hans Kristofer Königsmarck och Karl Gustaf Wrangel nådde båda åldern af 63 år; lyckligare för dem hade varit, om den förstnämnde slutat sin bana före den polska fångenskapen, och om Wrangel, som vid 33 års ålder var fältmarskalk, sluppit att upplefva olycksdagen vid Fehrbellin.

Men hvad hade de ej sett af världens stora tilldragelser, hvilka öden, hvilka äfventyr hade de ej upp-

* I tidens kurialstil slutar bjudningsbrevet med försäkran, att »bevisandet af den yttersta äretjänsten skolom vi (sterbhuset) anse för en särdeles oss vederfaren affections-temoignage, den vi efter möjligheten att demerera skolom oss beflita».

lefvat, dessa män, af hvilka de flesta redan vid unga år vunnit ära och rykte! Äfven Axel Lillie hörde till dem, som tidigt börjat sin krigarbana, och han hade under sin kraftiga ungdomstid på skiftande valplatser följt hjältarnas föredöme. Från sitt 20:de till sitt 50:de år hade han på nära håll bevittnat den lysande början till vår storhetstids historia; och bragderna hade han ej blott bevittnat — han hade i många af dem tagit del.

Öfver Sveriges söner, äfven såsom enskilda män, föll också tidigt glansen af landets nyvunna ära. Tyskarna, som gärna tillbedja makten, öfverbjödo hvarandra i vördnadsbetygelser. De gamla papper, som ligga till grund för hvad vi här berätta om huset Lillie, visa huru äfven detta fick sin del af tyskarnas vördnad för det ärorika Sverige. Under det Axel Lillie var guvernör i Sachsen och Meissenska kretsen, dog hans äldste trettonårige son Erik i Leipzig af bröstsjukdom. Ynglingen var, enligt tidens sed, redan som barn inskrifven vid universitetet såsom student; och dess rektor fann sig föranlåten att till hans begrafning utgifva ett latinskt program. Teologie professorn Hülsemann höll en likpredikan, åtföljd af personalier öfver den trettonåriges lefnadslopp, prisande hans gudsfuktan, goda seder och framsteg i vetenskaper. Såväl programmet som predikan vid ynglingens »hochansehnliche adeliche Sepultura», då hans »hochadelicher Körper» nedsänktes i grafven, finnas tryckta. I klingande latinska fraser prisar rector magnificus ynglingens

ädla blod och hans faders lysande bragder, kända ej blott i det nordiska hemlandet utan öfver allt, hvarest »Mars svecicus pedem posuit». Äfven åt Sveriges segrande vapen ger han sin hyllning: »Sueonia victoriis triumphisque felicissima et pene dixerim ebria».

Vid Greifswalds universitet var man ej mindre artig mot Axel Lillies ätt än i Leipzig. Tvenne yngre bröder till Erik Lillie inskrefvos där som studenter 1650 — »fratres generosi et prænobiles equites Suecici», heter det i matrikeln; och rektor, eloquentiæ professorn Michaëlis, omnämner i sin ämbetsberättelse den särskilda heder, som honom vederfarits därigenom, att de båda unga friherrarna Lillie bevistat hans bröllop. De båda ynglingarna voro då tretton och elfva år gamla.

Dessa båda bröders, Axel och Gustaf Helmer Lillies, första uppfostran var tysk till följd af familjens vistelse i Tyskland under deras uppväxtår. Tysk var äfven deras universitetsbildning i Greifswald, hvarest de fortsatte sina studier under ledning af holsteinaren Waldenbergius; tyskan torde ock, åtminstone till en tid, hafva betraktats såsom deras modersmål. Dock ville de unga riddersmännen själfva säkert ingalunda betraktas som tyskar.

Om äfven tyskan begagnades omväxlande med svenskan af den tidens svenskar i högre samhällsställning, så följde visserligen icke däraf någon större aktning för Tysklands kultur. Allra minst ansågo sig de segerstolta svenskarna kunna hafva något att lära i fråga om hyfsning och goda seder af dessa tyskar, hvilkas land de bragt till den djupaste förnedring, och

som nu så ödmjukt böjde sig för segraren. Oaktadt alla de starka kulturströmningar, som Sveriges lifliga beröring med Tyskland på sextonhundratalet medförde, strömningar hvilkas betydelse knappast kan öfverskattas, ansågos tyskarna näppeligen under Sveriges storhetstid hos oss såsom en af Europas kulturnationer. Icke ens under det därpå följande århundradet kan detta sägas hafva varit fallit; först i början af det nittonde, under Goethes, Schillers och romantikens tid, höll den tyska kulturen ett segrande intåg äfven i denna del af Skandinavien. För en tid syntes det då fara värdt, att den inom litteraturen och vetenskapen skulle blifva annan europeisk bildning öfvermäktig.

När 1600-talets unga svenskar skulle ut att se världen, var det följaktligen icke till Tyskland, som de främst vände sig. Men utan en vidsträckt utländsk resa ansågs enligt tidens sunda uppfattning den blifvande offentliga mannens uppfostran icke fulländad. Fältmarskalken Lillie skref 1659 till sin store gynnare, konung Karl X, om sina söner: »Allt såsom jag mig bemödar mina söner Eders Kongl. Maj:t till behag och riket till tjänst, mig ock uti ålderdomssvaghet till bistånd, hjälp och tröst capabla att förblifva, befinnes högnödigt vara, att de nu vid varande ungdomstider komma något att resa och erfara och sig därjämte göra verserat uti de språk och tungomål, som nu uti fäderneslandet äro i bruk, och jämlikt med andra umgås och uti ansenliga ärender kunna brukade blifva».

Yttrandet är karakteristiskt. Det var trenne söner, som den gamle krigaren, då detta bref skrefs,

önskade använda i »ansenliga ärender», »K. M:t och riket till tjänst». De båda äldsta voro de nyssnämnda Axel och Gustaf Helmer Lillie; den yngste, nu sjutton-årig, hade namnet Lennart. Af dem hade Gustaf Helmer, nu ej mera än tjugoårig, redan gjort trenne fälttåg: i Polen, i Norge och i Östersjöprovinserna; i det stora slaget vid Warschau 1656 hade han fört standaret vid kongl. lifkompaniet. Han hade redan vunnit öfverstelöjtnantsgrad vid ett skånskt kavalleriregemente. Axel Lillie, den äldste, som ej synes hafva ärfvt krigaranlagen och ej haft tillfälle att utmärka sig genom mandom på slagfälten, hade dock ej gått lottlös i fråga om ynnestbevis. Innan han mot slutet af 1660 blef färdig att anträda sin utländska resa, var han anställd som kammarherre i änkedrottning Hedvig Eleonoras hof.

De tre bröderna följdes icke åt under sina resor, men sammanträffade någon gång i utlandet. Axel Lillie synes hafva varit den, som senast lämnade fädernejorden och som längst utsträckte sina vandringar i främmande land. En dagbok, skriven af hans egen hand, sätter oss i stånd att i detalj följa hans resa och sysselsättningar från slutet af 1660 till midten af 1663; och noggranna anteckningar öfver utgifter, förda af en honom följaktig »hofmästare», äro äfven upplysande för kändedomen om unga svenska ädlingars färder vid denna tid. En flyktig blick på dessa papper kan löna mödan; äfven därur kan hämtas ett bidrag till tidens bild.

Den unge grefflige kammarherren, som afreste från Stockholm den 30 dec. 1660, tog vägen öfver fädernegården Löfstad i Östergötland. Där fick han i början af januari 1661 äran att som gäster mottaga drottning Kristina, hertig Adolf Johan och franske ambassadören Terlon. Drottningen, stadd på sin bekanta resa till Sverige med anledning af Karl X:s död, vistades nu i sin stad Norrköping och gjorde därifrån en utflykt till det stolta Löfstad. Där blef hon, står det i dagboken, »tractirt, und alle sind recht lustig gewesen; auch die Nacht da geblieben». Värden följde sina gäster till Norrköping — och sedan bar det af för honom ut i den stora vida världen. Genom Danmark och norra Tyskland, hvarest svenska resande vid denna tid på många ställen ännu voro på svensk botten, begaf han sig till Holland och därifrån till England, där det första längre uppehållet gjordes i London. Sedan utsträcktes färden genom Frankrike till Italien och Spanien, och då kosan åter vändes mot norr, följde en längre tids vistelse i Frankrike.

Till reskamrat hade Axel Lillie sin kusin, baron Ewert Horn af Marienborg, son till fältmarskalken Gustaf Horn, generalguvernör i Bremen och Verden. Horn följde efter afslutade resor sina fäders krigiska föredöme bättre än Lillie, deltog i Karl XI:s krig och slutade sin bana som öfverste. För öfrigt svärmade det under de första åren af 1660-talet på Europas fastland af unga svenska grefvar och friherrar. Den nyvunna freden gaf ledighet att tänka på annat än bardalekar eller politiska förvecklingar, och skatterna från de stora krigen voro ännu icke uppättna — eller reducerade.

Under sin resa sammanträffade Lillie och Horn med grefvarna Gösta Karlsson — Karl X:s son med Brita Allerz — Axel De la Gardie, Johan Gabriel Stenbock och Anders Torstensson, med tvenne bröder Rosenhane, Nils Bielke, Konrad Gyllenstjerna m. fl. unga män, hvilkas namn tillhöra Sveriges historia under 1600-talets senare del. Till dem kunna äfven läggas Gösta Karlssons informator Erik Lindeman, den sedan under namnet Erik Lindschöld så ryktbare ämbetsmannen och skalden, och Esaias v. Pufendorf, sedermera kanslern i Bremen och Verden, som vid tiden för Lillies besök i London vistades där som svensk diplomatisk agent.

Under resan, som räckte två och ett halft år, ägnades tillsammans nio månader åt Frankrike, sju åt Italien, fyra åt England; åt Holland och Tyskland anslogs knappare tid, tre månader åt hvardera landet. Spanien och Schweiz besökte de resande endast som turister. Vistelsen i London synes hafva varit mera ägnad åt nöjet än åt de »exercitier», som skulle vara resans hufvudändamål. Men i Italien finna vi Axel Lillie inskrifven som student vid universitetet i Padua: han tog där språklektioner, men försummade därför icke att deltaga i de karnevalsnojnen och »maschere», som Padua och det närbelägna Venedig erbjödo. Af dagboksanteckningarna framgår, att han i Montpellier och den i dess närhet belägna lilla staden Pezenas, så väl som i Paris, med synnerlig ifver ägnat sig åt hvad som ansågs för »ridderliga exercitier». Medan man från vistelsen i London ej sällan påträffar anteckningar i utgiftsjournalen sådana som: »Den ganzen Tag Gäste:

Essen, Trinken, Wein, Bier, Melonen» — finner man i dagboken från Paris nästan regelbundet återkommande för hvarje dag notiser liknande följande: »Vormittag den Sprachmeister gehabt, gefochten und getanzt, nachher auf der Reitschule gewesen, Nachmittag den Jeremias und Giuliano hier gehabt und nicht aus gewesen». Giuliano var en italiensk språkmästare, Jeremias nämnes äfven »Figoliam-meister» eller »Violgammist», en musikhärförare, som undervisade den unge grefven i att spela »viola di gamba». Ett sådant instrument hade han redan köpt sig i London. Äfven hans reskamrat, den unge Horn, tog musiklektioner. Bland utgiftsposterna för honom nämnes en »Kitarde-meister», lärare i gitarrspel, i Paris.

Men utom detta musikaliska liebhäveri, hvilket mera än man i allmänhet föreställer sig torde hafva ingått i den tidens adliga uppfostran, samt språköfningar, var det fäkt-, dans- och ridskolan, som upptog de unga resandes tid och bestämde valet af deras vistelseort. Jämte Paris var det Montpellier och Pezenas, som erbjödo skolor för dessa öfningar, hvilka framför andra ansågos »ridderliga».

En sida af en utländsk resas uppfostrande inflytande synes dock att döma af dessa dagboksanteckningar nästan hafva saknats — umgänget med jämbördiga likar af främmande nationer. Man skulle hafva väntat, att tillträde till hofven och deltagande i den förnäma världens lif i Europas hufvudstäder skulle hafva erbjudits åt dessa unga ädlingar. Men detta tyckes icke hafva varit fallet. Endast undantagsvis förekomma omnämnda presentationer för eller sällmanträffanden med

högtstående personer af landets barn. Umgänget under resan var för det mesta inskränkt till mera tillfälliga bekantskaper bland resande svenskar och till de lärare, hvilkas undervisning begagnades. I detta afseende bildar de båda fältmarskalkssönernas resa en slående motsats till hvad som finnes berättadt om deras något äldre samtidas, de unga De la Gardiernas och Oxenstjernornas. Konung Ludvig XIV sågo de visserligen, men ej vid hans hof, utan från gatan bland hopen. Lillie har om honom antecknat i sin dagbok, att han »sehr wohl aussieht, lang und schön».

Anledningen till denna isolering kan ha varit brist på företagsamhet hos de resande och hos Sveriges officiella representanter i utlandet. Ekonomiska skäl synas icke hafva bort inverka, ty de unga männen nekade sig intet af hvad som deras stånd ansågs kräfva, allra minst Axel Lillie. De reste med en talrik betjäning: utom den nämnde hofmästaren hade de i sitt följe två kammartjänare, tre lakejer och Lillie dessutom för sin enskilda tjänst en page. Åtskilliga inköp gjordes af Lillie: dyrbara vapen, böcker, kopparstick. Utgifter för egna kläder och livréer åt betjäningen, för spelskulder och drickspengar o. s. v. finnas samvetsgrant annoterade, medan stundom om större summor endast finnes nämnt, att »G. A.» (grefve Axel) användt dem för enskilda behof.

När han på hemvägen i maj 1663 anlände till det Lillieska godset Ottersberg på det Bremiska området, mottogs han af sin faders underhafvande med trumhvirflar. Hederliga drickspenningar gåfvos åt tjäarna och trumslagarna; och »der Pfarrer auf Otters-

berg», magister Martinus Martini, fick tio riksdaler, när Axel Lillie gick till nattvarden. I förbigående må det nämnas, att den unge grefven var en flitig kyrkobesökare, så länge han var i protestantiska länder. — Resekostnaden för Axel Lillie personligen gick till omkring 7,300 r:dr specie, en summa, som i betraktande af resans utsträckning och de resandes anspråk ej kan anses stor, i synnerhet i jämförelse med andra likställda resandes utgifter.

Hvad hade han nu lärt, den unge grefven och kammarherren, under sin långa resa i främmande land? I de »ridderliga» öfningarna borde han hafva gjort vackra framsteg genom den flit, han därvid användt; och äfven de främmande språken torde han hafva inhämtat. Boksynt synes han också hafva varit; att döma efter de många inköpen af böcker kan han ej hafva saknat samlar-intresse. Hans sätt att skrifva och uttrycka sig röjer en viss pedantisk noggrannhet, och hans sirligt präntade bokstäfver bilda en slående motsats till hans faders öfvade hand. Men förvånande äro dock luckorna i den bereste mannens bildning. Hvad skulle man i våra dagar säga om en man, som färdats kring Europa och dock stafvade Versailles som »Warseille», Charenton som »Scharringthon», Cambridge som »Cambirge»? Det besynnerliga ordet »Figoliam-meister», som betyder »Viola di Gamba-meister», hör också till de ortografiska synder, som göra bildningsgraden misstänkt. Anteckningarna om reseintrycken, om de kunna förtjäna ett sådant namn, inskränka sig till torftiga och okritiska notiser.

När Axel Lillie 1663 kom hem till sitt land igen, var han fader- och moderlös: båda hans föräldrar hade år 1662 gått ur tiden. Underrättelsen om faderns död, som timade den 20 dec. 1662, nådde honom i Paris först den 7 febr. följande år.

Om det intryck, som Axel Lillie gjorde strax efter sin återkomst till fosterlandet, då han först syntes såsom deltagare i hofvets nöjen, skrifver en samtida: »Den unge Axel Lillie är nu uppkommen, hvit som en svan, sin salig fader mycket lik, allena är han tämmelig lång. Han är mycket karg och nisk till att begynna med». Han skulle nu jämte sina syskon tillträda sin rika arfvedel. De tre unga grefvarna Lillie voro genom sin rikedom och sin börd att räkna bland den svenska adelns mest bemärkta kavaljerer och mest lysande partier. De tre brödernas enda syster Katarina Lillie, den äldsta i syskonringen, hade redan 1654 gjort ett förnämt gifte med Gustaf Adam Banér, fältherren Johan Banérs ende son, grefve till Sordavala i Finland.

Det dröjde icke länge efter bröderna Lillies hemkomst från sina utländska resor, innan de kort efter hvarandra trädde i äktenskap med högättade damer. Först kom Gustaf Helmer, den varmblodigaste af de tre, han som redan vid inträdet i ynglingaåldern stått för kulor och krut. Den 24-årige öfverstelöjtnanten hade sett mer af världen än de flesta, då han på hösten 1663 höll sitt bröllop med Anna Wachtmeister, dotter till riksstallmästaren friherre Hans Wachtmeister af Björkö, den svenske stamfadern till den sedan så vidtutgrenade Wachtmeysterska ätten.

Gustaf Lillie blef genom detta gifte svåger med de från Karl XI:s historia ryktbara bröderna Hans och Axel Wachtmeister och med kanslipresidenten grefve Bengt Oxenstjerna. Följande året gifte sig Lennart Lillie, endast 22 år gammal, med den 16-åriga Märta Sparre; hennes fader var den vittre landshöfdingen friherre Svante Larsson Sparre, en från drottning Kristinas tid i offentliga värf väl pröfvad man. Sist af bröderna Lillie trädde den äldste af dem, Axel, hvars resedagbok vi nyss följt, i äktenskap (1665). Hans hustru bar det berömda namnet Stenbock; hennes moder var en De la Gardie.

Släktförbindelserna voro förnämliga, rikedomer stor, hedrande anställning i svenska statens tjänst för fädrens förtjänster lätt att vinna och delvis redan vunnit. Allt syntes båda lycka och framgång åt den nya Lillie-generationen, då de nu trädde fram på scenen. Huset Lillie syntes böra äga en lång framtid; — men redan tidigt visade sig tecken till dess upplösning, blomstringstiden blef kort. Man kan säga, att de nya Lilliornas lysande tid var ute inom föga mer än ett årtionde.

Kortast blef Lennart Lillies och Märta Sparres lycka. Han valde sina fäders yrke och var vid 23 års ålder ryttmästare vid Wolmar Wrangels regemente samt förflyttades därifrån till ett pommerskt kavalleriregemente under Köck von Crimsteins befäl. Lennart Lillies krigsbedrifter inskränkte sig till deltagande i den lilla episod ur Sveriges krigshistoria, som blifvit kallad det Bremiska kriget. Under fälttåget insjuknade han svårt, fördes till Hamburg och dog där 1667 vid

25 års ålder. Den 21-åriga änkan födde efter hans död en son, som dock efter en månad följde sin fader i grafven och på samma gång som han begrofs i Ridrarholmskyrkan. En särskild tryckt »Klagrede» tolkade sorgen öfver detta tidiga afbrott af en lofvande familjelycka.

Märta Sparre förblef i sitt änkostånd i nio år; sedan trädde hon i äktenskap med riksskattmästaren friherre Sten Bielke. Äfven honom öfverlefde hon. Sedan hade hon att utstå arfstvister med Lilliesläkten, reduktionens hemsökelse, fattigdom och nöd. När Karl XII nyss bestigit Sveriges tron, vände sig den fattiga änkegrefvinnan till den unge konungen, under erinran om »hans milda och hjälprika sinne, som alltifrån den spädate barndomen så klart hafver lyst för allas ögon», med bön om hjälp. »Nöden hafver ingen lag», heter det i hennes supplik, hvori hon klagat sitt »släta tillstånd», som icke lämnade någon utväg till hennes uppehälle. Till 1703 räckte denna pröfvade kvinnas lifstid, som hade burit Sparre-, Lillie- och Bielkenamnen och som ännu nästan i barndomsåren blifvit krigarynglingens brud.

Såsom nämndt är, hade Axel Lillies enda dotter Katarina, tio år innan hennes yngste broder gifte sig, ingått äktenskap med grefve Gustaf Adam Johansson Banér. I Sveriges historia ingrep han icke såsom hans fader, den store fältmarskalken; men under

namnet Dulle Banéren* är han vida känd i samtidens krönika.

Vid tiden för sitt äktenskap var han redan 30 år och hade varit vida ikring i världen. Hans barndom hade förflutit under det stora tyska krigets oroliga dagar på växlande orter. Hans moder, Katarina Elisabeth von Pfuel, hade aflidit, då han var tolf år gammal. Fem år senare miste han sin fader och blef arfvinge till hans stora rikedomar och berömda namn. På den tiden var icke minst det sistnämnda af vikt och betydelse. Under sina utländska studieresor vistades Gustaf Banér äfven i Italien. Venetianska republiken gjorde honom till riddare och han utsågs 1650 till »rector illustris» vid universitetet i Padua. Men ej var det hans egna lärda mödor, som därigenom hedrades, utan faderns krigiska rykte, som gått öfver Alperna.

Lika litet var det för egna bedrifter, som Gustaf Adam Banér under sin vistelse i främmande land, d. 26 mars 1654, på samma gång som åtskilliga medlemmar af släkterna Oxenstjerna äfvensom fältherrarna Gustaf Horn och Karl Gustaf Wrangel, upphöjdes i grefligt stånd. Det nämndes uttryckligen, att det var på grund af faderns stora förtjänster. Han blef emellertid grefve till Sordavala i Keksholms län; han skref sig äfven friherre till Gamla Karleby, herre till Målhammar, Kungs-Norrby, Strömserum, Mörby och Werder, och var sålunda en mäktig rik herre. Kort efter sin återkomst till Sverige befordrades han till öfverkammarherre hos drottning Kristina.

* *Dull*: (platt-tyska) tokig (högtyska *toll*).

Huruvida den nye grefven och öfverkammarherren gjort något djupare intryck på Katarina Lillie, förmåler icke historien. Erotiken spelade i allmänhet ingen roll vid afslutandet af giftermålsförbindelser inom den rikt besuttna högadeln; så mycket mer egendomsförhållandena.

»Dulle Banérens» besynnerligheter till lynne och karakter torde redan före hans bröllop hafva varit kända. Några dagar innan detta skulle äga rum, var han hufvudpersonen vid ett uppträde på Järntorget i Stockholm, om hvilket hans kamrat vid drottning Kristinas hof, kammarherren Johan Ekeblad, berättar följande: »I går har grefve Gösta Johansson Banér mött en hop unga borgare på Järntorget, som voro druckna och följde en bondgumma till häst. Och huru de skjutit, så ha de råkat Banérens häst, hvar öfver han är blefven så galin, att han velat slagit dem, och ha de satt sig till värns och skjutit en lifländsk adelsman, heter Kromann, i halsen. Och sedan ha de flytt in i ett hus på Nygatan, där då Banéren har förföljt dem och illa huserat i samma huset.» »Grefve Gösta Johansson» synes hafva varit jämförelsevis oskyldig i detta slagsmål. Men uppträdet, som måhända varit mindre farligt än groteskt — bondgumman, som förföljdes af de druckna ynglingarna, och den uppbragte adelsmannen, som jagade dem på sin blesserade häst och illa »huserade» på Nygatan — har förtjänat omnämnas såsom ett exempel på huru det kunde gå till på Stockholms gator åren efter trettioåriga krigets slut.

Bröllopet stod den 29 augusti 1654 i grefve Lillies

hus vid Norrström. Den nye konungen Karl X Gustaf bevistade högtidligheterna tvenne aftnar å rad och visade sig, enligt en samtidas bref, »sehr lustig». — I sitt giftermål hade Banér och hans hustru tre barn, hvilka dock alla dogo i späd ålder.

Äktenskapet blef långt ifrån lyckligt. Om Katarina Lillie länge med tålmod bar sitt öde, så brast det dock till slut, när den förargelse, hennes makes lefnad väckte, blef alltför uppenbar. Först under sina sista lefnadsår är det som hon omnämnes i ännu tillgängliga källor. Är det en sanning, att den kvinna är bäst, om hvilken minst talas, så har Gustaf Banérs hustru under sitt tysta lidandes långa år gjort sig förtjänt af eftervärldens sympati.

En af de första anledningarna till misshälligheterna mellan det äkta paret synes hafva varit af ekonomisk natur. Den rike grefve Banér var känd för sina excentriciteter äfven i fråga om sin hushållning; och hans svärfader, den gamle fältmarskalken, ville ej se sitt med så mycken möda samlade gods alltför hastigt förskingras. I afscende på Banérs kända »comportamenter», visade sig, att han behöfde förmyndare, och orsak kunde väl finnas till, att åtskilligt undandrogs honom, på hvilket han eljest såsom sin hustrus man kunnat göra anspråk. Å sin sida lämnade han aldrig sin hustru det, som genom hans morgongåfvobref var henne lofvadt, och afhände svikligen hennes släkt det härom utfärdade dokumentet. — Fältmarskalken Lillies mistroende till mågens förmåga att utan förmyndare sköta sina affärer var tvifvelsutän berättigadt och delades af medarf-

vingarna. Äfven den fromma fru Katarina synes, åtminstone att döma efter Banérs anklagelse mot henne i fråga om förvaltningen af sitt gods, hafva visat honom föga förtroende. I stället hade hon, enligt hans ord, vid arfskiftet efter fadern »hållit små concilier» med sina bröder och för honom undanhållit hvad hon kunnat af sina enskilda tillhörigheter.

Till dessa ekonomiska misshälligheter, hvilka ej bort förekomma i ett hus, där så mycken rikedom var hopad, kommo andra, såsom följd dels af Banérs våldsamma och oberäkneliga lynne, dels af uppenbar otrohet i äktenskapet å hans sida.

Medan de husliga förhållandena utvecklade sig i denna riktning, steg Banér alltjämt på grund af sin börd högre i graderna: 1655 blef han öfverste för adelns rusttjänst och 1660 öfverste för lifgardet, utan att historien har något att förmäla om hans krigsbedrifter. Fyra år senare fick han den höga hofchergen af riksstallmästare. Den unge konung Karl XI:s barnsliga tillgifvenhet förstod han att vinna genom allehanda upptåg. Fina manér såsom hofman torde han dock icke hafva haft. Konungens guvernör, riksrådet Krister Horn, anmälde honom i rådet för hans ohöfviska beteende att gå och hvissla, när han med konungen skulle begifva sig till änkedrottningen (1664). Anmärkning gjordes om hans förvaltning af hofstallet, hans yttranden om dess »skinkmärrar» och andra »exorbitantier». Det sades, »att grefve Banér låtit svara Krister Horn om K. M:ts hästar, att han skulle ta dem, steka och bränna dem och häfva dem i sig». Yttrandet i sin meningslösa öfverdrift synes hafva va-

rit betecknande för mannens sätt att uttrycka sig. Fullt tillräknelig torde han icke alltid hafva varit. Bortskämd var han väl äfven genom rikedom och medgången.

Det anmärktes längre fram (1678) i rådets protokoll såsom »mycket betänkligt», att grefve Banér »skall impune få tala och göra hvad han vill . . . Om grefve Banér hade pliktat för sina obetänksamma discurser i (förmyndare-) regeringens tid, så hade han intet kommit flera gånger igen.» — Bland sina likar hade Dulle Banéren få vänner; men egendomligt är, att den stränge konung Karl XI, ännu långt sedan denne hans barndomsvän förspillt det lilla medborgerliga anseende han ägde, ägnade honom öfverseende och beskydd. Banérs förbindelser med det oroliga riksrådet Bengt Skytte, slutligen hans svärfar i hans andra gifte; hans uppträdande vid riksdagen 1675, då han sökte framkalla misstankar om hemliga stämplingar mot konungens person och sedermera förehade planer att ställa sig i spetsen för hufvudstadens borgerskap i föregifven afsikt att trygga konungens lif; hans angifvelser mot riksrådet och Gyllenstjernorna (1678) — allt detta är drag ur Dulle Banérens deltagande i det offentliga lifvet, hvilka flerstädes finnas berättade, och vid hvilka vi ej här kunna uppehålla oss. Den allmänna meningen i Sverige rörande Gustaf Banér torde hafva något så när blifvit uttryckt i ett under hans sista lefnadsår skrifvet bref af Danmarks sändebud i Stockholm M. Skeel. Det heter där: »Grefve Banér, hvilken för sina extravaganser af alla är skydd, ingifver intet mindre fruktan, än hans hustrus fader; och fastän

han, så att säga, i sin conduite är som halfgalen, så skall han dock vara begåfvad med en ovanlig talent till att upptänka ondt».

Gustaf Banérs här nämnde svärfader, förre riksrådet friherre Bengt Skytte, var en föga värdig arfvinge till ett namn, hvilket hans fader, Gustaf Adolfs lärare, gjort berömdt. Lärdom och kunskaper ägde dock äfven han, och Johan Skyttes son hade lika litet som Johan Banérs behöft vänta på yttre framgångar: vid 32 års ålder var han landshöfding, vid 34 år riksråd. Ett slags själsfrändskap torde hafva fört Skytte och Dulle Banér tillsammans. En viss oberäknelig hållningslöshet, förenad med ett drag af fantastisk äfventyrlighet, tillhörde dem båda. Tillsammans bildade de en egendomlig grupp bland dem af vårt sextonhundratals historiska figurer, som man skulle kunna kalla de misslyckade. Skytte var den mest betydande af dessa båda och ansågs såsom en farlig man. Han blef för sina stämplingar till Adolf Johans förmån afsatt från sitt rådsämbete 1664 samt lefde sedan ett slags vagabondlif, dels i Sverige, dels i utlandet, sysselsatt med hvarjehanda äfventyrliga planer.

I sitt äktenskap med Kristina Sparre, hvilket Skytte föga hållit i helgd, hade han en dotter Maria. Till henne vände Gustaf Adam Banér sin håg, redan flera år innan Katarina Lillies död gjorde slut på deras äktenskap. Det gick så långt, att Banér under Skyttes frånvaro i utlandet efter 1664 flyttade till hans hus och bodde där, medan hans egen hustru satt öfvergifven i det Lillieska huset, hvilket Banér hyrde af sina medarfvingar. De kvinnliga ledamöterna af Skyt-

tes familj utgjordes af hans hustru, som dog 1667, och den nämnda dottern Maria. Banér sörjde för sin nya familjs underhåll både med föda och kläder, lät till Skyttes hus föra viktualier från sina egendomar o. s. v., medan han samtidigt icke lämnade sin hustru ett öre till hennes uppehälle. För att kunna betala bagares och bryggares räkningar till sitt och tjänstefolkets hushåll, måste hon pantsätta en del af sina dyrbarheter.

Dessa förhållanden voro allmänt kända och väckte, såsom billigt var, allmän förargelse. Slutligen — det var 1666 — anmälde den öfvergifna hustrun klagomål hos änkedrottningen. Banér blef då förvisad från hofvet och anbefalldes att flytta från Skyttes hus, hvarjämte regeringen gjorde honom allvarsamma föreställningar öfver hans uppförande. Då han syntes ärna bemöta befallningen med trots, anställdes »fiskalisk aktion» i hofrätten, och slutligen bekvämade Banér sig att lämna Skyttes hus. Men till det hem, han en gång öfvergifvit, återvände han icke. Han slog sig ned i ett honom själf tillhörigt hus, benämndt »Tre Kronor».

Mellan den öfvergifna grefvinnan Banérs bostad och »Tre Kronor» gingo nu på hösten 1666 sändemän för att underhandla om den från högsta ort anbefallda »reconciliationen» mellan de båda oeniga makarna. Till sina ombud valde Banér tvenne öfverstar, Rehbinder och Bino. De inställde sig hos fru Katarina för att förnimma hennes fredsvillkor eller utverka formlig skilsmässa. Hon framställde då sin önskan — rätt naturlig, då hon ej erhöll andra medel till sitt

uppehålle — att få disponera den henne lofvade morgongåfvan, samt talade vidare om flera »legibus vivendi», »dem», sade Banér, »en förnuftig och betänkt hustru bör estimera för den största skam och blygd». På Kongl. M:ts uppdrag infann sig sedan den bekante Johannes Elai Terserus, då kyrkoherde i Riddarholmen, hos den öfvergifna maken för att höra hennes tankar om skilsmässan. Hon svarade, att hon visserligen ej kunde hoppas på någon sämja i äktenskapet, men dock icke önskade lagligt »divortium» utan »separationem» för någon tid. »Icke dess mindre», heter det i Terseri redogörelse för detta samtal, »vill hon därutinnan göra K. M:ts vilja ett nöje och sig bekväma att bo med sin man tillsamman, så framt han ville om de tre nogsamt kunniga conditioner henne försäkra».

Dessa villkor nämnas icke. Säkerligen voro de just desamma, som framstälts till de båda öfverstarna, och de försatte äfven nu Banér i det största raseri. Hans grefvinna gjorde dock ännu ett försök. »Hon sände» — säger han, och hans ord bära vittne om det hjärtelag, han för henne hyste — »på det hon skulle hetas helig i detta verket och nitälskande om enighet och sämja», riksråden Gustaf Kurck och Gustaf Sparre för att ytterligare underhandla, »föregifvande sig vilja mig submittera; däruppå jag de högvälborne herrar försäkrade, att sådant allt vore en simulata sanctitas. Där hon hade något allvar därmed, kunde hon väl komma till mig.» — Annorlunda låter den berättelse om Banérs svar till de båda riksråden, som lämnats af motparten. Enligt denna skulle han hafva sagt, att om

hans hustru också mente allvar, ville han dock »hvarken komma till henne eller hafva henne till sig, utan hellre se, att H. K. M:t lät hafva honom ut på Järntorget och hugga hufvudet af honom; jämväl att han ville hellre resa af med sin möja, och ingen människa skulle veta af, hvarest de voro vägen tagna».

»Möjan» var naturligtvis Maria Skytte; och mot slutet af år 1666, sedan han lefvat ett par månader henne förutan i »Tre Kronor», gjorde Dulle Banér verkligen allvar af sin tanke att »resa af» med henne. Hon kläddes i karlkläder; och båda begåfvo sig åstad söderut. Detta skedde, såsom det längre fram föregafs, för att skydda Maria Skytte från fängelse, hvarmed hon sades vara hotad, och för att öfverlämna henne till hennes faders omvårdnad. Bengt Skytte vistades då i Danmark. Under resan besökte Banér på Stjernorp i Östergötland sin hustrus moster och goda vän, änkegrefvinnan Douglas, och sades hafva för henne förklarat sin afsikt att icke återvända till Sverige, förrän den unge konungen blefve myndig. Huruvida den förklädda »möjan» äfven presenterades för grefvinnan på Stjernorp, förmäler icke historien.

Hvilka det värda parets planer må hafva varit, då de begåfvo sig åstad på denna resa, må lämnas osagdt. Sannolikt handlade Dulle Banéren, oberäknelig som vanligt, utan klar tanke på framtiden. Emellertid inträffade en händelse, som föranledde, att han och hans sköna hastigt nog återvände. Det var grefvinnan Katarinas död. Hennes makes afresa i sällskap med Maria Skytte hade rågat måttet på de förödmjukelser, den hårdt pröfvade kvinnan måst utstå.

Hon insjuknade och afled efter ett par veckors sjukdom den 18 jan. 1667. Hennes omgifning intygade, att sorg och grämelse varit dödsorsaken; men det sades äfven, att hon såsom en kristen kvinna på dödsbädden förlåtit sin otrogne make.

Efter tidens sed dröjde det länge, innan begrafningen ägde rum. Först i september samma år skedde likbegängelsen i Stockholm, och sedan fördes Katarina Lillies stoft till familjegravven i Kimstads kyrka i Östergötland. Bjudningsbrefven till begrafningen utfärdades af den aflidnas bröder. Hennes efterlevande make vistades vid tillfället i Stockholm, men syntes hvarken under tillrustningarna eller vid begrafningen. Kyrkoherden i Jakobs församling Måns Pontinus, sedermera biskop i Linköping, höll likpredikan öfver Es. 54: 6—8. Första versen af denna text lyder: »Herren hafver låtit dig vara uti det ryktet, att du äst såsom en öfvergifven och af hjärtat bedröfvad kvinna och såsom en ung hustru, den bortdrifven är». Tillämpningen öfverlät predikanten åt åhörarna själfva; och andra direkta hänsyftningar på det olyckliga äktenskapet lära icke hafva förekommit.

För Dulle Banér var det utan tvifvel angenämast att slippa åhöra denna likpredikan. Men han hade ett annat skäl att göra sig osynlig. Han var vid Katarina Lillies begrafning sedan åtskilliga månader tillbaka Maria Skyttes make. Nio dagar efter den förstnämndas död hade han nämligen genom sin »hofpredikant» Engzelius låtit sammanviga sig med Maria Skytte. För den nygifte äkta mannen, som på samma gång skulle föreställa en sörjande änkling, var det

svart att bereda en lämplig plats i sorgetåget. För sin förra hustrus anförvanter, hvilka enligt hennes uppdrag ombestyrts, att hennes döda mull omsider fick en hvilostad, hade han allt annat än vänliga känslor och rufvade på hämnd för deras åtgöranden efter dödsfallet.

Någon känsla af ånger öfver det lidande, han förorsakat sin hustru, eller tanke på att han påskyndat hennes död, synes icke hafva fått insteg i den underlige mannens sinne. Tvärt om; på det mest oridderliga sätt smädade han i tal och skrift hennes minne. »Med största tålamod och med mången hjärtans suck», endast »med tillbörlig och välförtjänt correction», hade han fördragit hennes »hårda sinne», hvilket slutligen tvungit honom att fly huset. Den af henne erbjudna förlikningen vore »skenhelighet»; därunder »latiterade endast hat och ondska». Åt de försoningens ord, som den döende makan om honom yttrat, gaf han den tydning, att hon erkänt sin svaghet och afbedt sina fel, sedan hennes samvete omsider vaknat. Med fullt skäl anmärktes det såsom »inhumanum, att han så grasserat på hennes döda mull, den han i lifstiden intet hafver förskont eller tillfyllest i döden bedröfvat».

Såsom ett efterspel till den äktenskapliga skandalen följde nu en vidlyftig process emellan Banér och hans första hustrus syskon. Ur processakterna äro de här berättade dragen till denna sorgliga äktenskaps-historia företrädesvis hämtade. Tvisten rörde arvet efter Katarina Lillie, och den började egentligen först nära två år efter hennes död. Men dessförinnan hade Banér måst undergå ett förhör i Svea hofrätt, då tvifvel väckts om giltigheten af hans äktenskap med Maria Skytte.

Alldeles ostraffadt hade nämligen icke ens Dulle Banér kunnat trotsa den allmänna anständigheten. Rannsakingen i hofrätten anställdes för att utröna, hvad som föregått den under så anstötliga omständigheter ingångna »copulationen» mellan honom och Maria Skytte. Beskyllningen för äktenskapsbrott med henne syntes bestyrkt genom ett i hofrätten företedt kärleksbref, men då det ej innebar full bevisning, ålades det honom att fria sig med värjemålsed. Han gick eden.

Men fastän genom denna edgång det lagliga hindret för äktenskapets giltighet var undanröjdt, infortrade hofrätten utlåtande i ämnet från Stockholms stads konsistorium. Denna myndighet förklarade äktenskapet giltigt på grund af den aflagda eden, ehuru, heter det, »icke alla moment så just vore tagna i akt, som vid ett kristeligt äktenskaps uppbyggelse böra observeras . . . Men såsom här nu förelupit är inverso ordine och icke utan Guds församlings förargelse, så pröfvas skäligt att högvälborne grefven efter sin discretion Guds församling med en ansenlig allmosegift försonar.» Utlåtandet är anmärkningsvärdt äfven ur allmännare synpunkt. En så beskaffad »försoning» var enligt tidens uppfattning ännu möjlig i sextonhundratalets protestantiska Sverige.

Efter detta förlopp ansåg Banér sig vara »legaliter justifierad»; han nekade därjämte, att han fört något annat »apart lefverne än som en ärlig kavaljer, min like, anstår». Men med afseende på den stolte kavaljerens edgång var det nog flera än hans motparter inför rätta, som ansågo, att »den borde ställas under Guds dom».

Stödd på dessa aktstycken från hofrätten och konsistorium började Banér nu arfsprocessen mot den aflidna hustruns fränder. En närmare redogörelse för denna tvists förlopp skulle bli för vidlyftig. Å ömse sidor blottar den det fulaste draget i den svenska storhetstidens anlete — egennyttans och förvärfsbegärets. Inför frågan om mitt och ditt måste alla hänsyn till familjeband och tacksamhet vika. I detta tidsdrag finnes ej så litet kvar af barbarens ännu otämnda roflystnad, midt under de stora formerna af nyförvärfvad europeisk civilisation.

Dulle Banérs egentlige vederdeloman bland de Lillieska arfvingarna var hans äldste svåger, Axel Lillie, nu landshöfding i Uppsala. På dennes tillskyndan hade omedelbart efter grefvinnan Banérs död hennes tillhörigheter tillvaratagits så väl i Stockholm som på hennes egendomar Sörby och Råfsjö, och inventarium däröfver uppgjorts. En del af dessa saker hade blifvit förda till familjegodset Löfstad; andra hade redan af fru Katarina själf blifvit skickade till hennes moster grefvinnan Douglas på Stjernorp. Då mannen vid döds-tillfället var frånvarande på resa till främmande land, och han efter sin återkomst icke tagit någon som helst befattning med sin hustrus kvarlåtenskap, hade dessa åtgärder varit helt enkelt en nödvändighet. Men Axel Lillies åtgöranden å sina egna och syskonens vägnar hade icke inskränkt sig härtill. De ansågo sig själfva såsom sin systers enda lagliga arfvingar, sedan hennes make mistat sin giftorätt i boet genom att öfvergifva henne efter att hafva lefvat i uppenbart äktenskapsbrott med en annan kvinna. På hemställen

hos Kongl. M:t om tillstånd att företaga arfskifte efter sin syster erhöilo de den resolution, att en dylik delning provisoriskt finge äga rum; men att dess kommande giltighet finge bero på den slutliga domen mellan de tvistande. Delningen af arvet efter Katarina Lillie mellan hennes syskon, bröderna Axel och Gustaf Lillie samt Lennart Lillies änka Märta Sparre, ägde därpå rum i februari månad 1668.

Hvad som fanns att dela var i själfva verket icke så alldeles obetydligt, som man skulle hafva förmodat efter talet om den öfvergifna grefvinnans betryckta belägenhet. Den skatt af silfver, guld och juveler, som grefvinnan Banér haft i sitt förvar i Stockholm, visade hvad hennes faders och svärfaders hus en gång förmått, oaktadt åtskilligt nu var pantsatt och förskingradt. Inventariet nämner bland annat: en gördel af diamanter med knifslida och »balsambössa», värderad till 1,000 rdr sp., en stor blå safir, värderad till samma belopp, ett hattband med juveler, värdt 900 rdr o. s. v. Därjämte uppräknas en mängd mindre preciosa, silfverfat och pokaler, kandelabrar och blompottor, kannor och handfat, allt af silfver. Ett bland dessa handfat var värderadt till 936 rdr. Den största silfverpjes, som Katarina Lillie ärft efter sin fader, en ofantlig skål, värd 1,300 rdr sp., hade hennes make fört till en af sina egendomar. Bland det pantsatta godset af större värde märktes en diamantkedja, pantsatt för 1,000 rdr, samt en guldkedja med infattade 30 pärlor och 29 diamanter. Pantsättningarna hade tagit sin början redan tidigt under de båda makarnas äktenskap, men först på 1660-talet antagit större dimensioner. Omedel-

bart före grefvinnan Banérs död hade den sist omnämnda guldkedjan måst vandra till pantlånaren. Värdet af i Stockholm kvarvarande juveler, silfver och andra lösören, hvilka nu företogos till delning, utgjorde tillsammans omkring 25,600 rdr sp. Härtill kommo andra tillhörigheter, befintliga utom Stockholm på grefvinnan Banérs enskilda egendomar, jämte räntor från dessa sistnämnda. Allt detta deltes nu i trenne lika lotter.

Att se all denna rikedom gå sig ur händerna, var mer än Dulle Banér kunde tåla. Det gällde för honom att bevisa, att han lagligen ägt kvar sin giftorätt i boet. För detta ändamål åberopades, att det genom undersökningen i hofrätten och genom hans edgång vore ådagalagdt, att intet otillbörligt förhållande ägt rum mellan honom och Maria Skytte under hustruns lifstid, samt vidare med afseende på den sistnämnda (»respectu beatæ conjugis»), att hon och ej han varit anledningen till osämjan, och att han icke mot henne gjort sig skyldig till hvad som kunde anses såsom en »malitiosa desertio» (att han i ond afsikt öfvergifvit sin hustru); vidare att arfvingarna våldsamt förfarit med hans egendom efter hustruns frånfälle, honom oåtspord föranstaltat hennes kostsamma begrafning* o. s. v. Lärda juridiska termer och sentenser användes, särskildt

* Begravningskostnader: »svepning och bisättning 984 dlr kpmt, begrafning 4,767, likets nederförande till Östergötland 223, till doctorer, som uppvaktade, 168, summa dlr kpmt 6,142 eller 1,224 rdr sp.» -- »Doctorer som uppvaktade» voro »doctor Fux, franske doctoren jämte Beltranius». Därjämte nämnes »doctorinnan Barbara Buchou», som bodde hos grefvinnan Banér under hennes sista tid. Samtliga dessa personer erhöilo äfven silfverpjäser i arfvode.

af Banérs advokat, äfvenså skymford efter tidens sed: motparten vore »calumnianter» och »äreskämmare», »som tydde skrifterna så, som den onde i fordomtima tydde bibeln». — En del af dessa argumenter voro lätta att gendrifva, andra icke. Men man undgår icke att märka, att uppgifternas sanningsenlighet är större på den Lillieska sidan. Efter långvarig skriftväxling föll den 7 maj 1670 hofrättens dom i arfstvisten till Banérs förmån.

Motparten utverkade dock genast »beneficium revisionis». För de Lillieska arfvingarna blef det nu hufvudsaken att kunna bevisa Banérs »malitiosa desertio» af sin hustru. Kunde det ådagaläggas, att en sådan ägt rum, så voro de ock rätta arfvingar. Ett viktigt stöd för denna uppfattning af hans afvikande i Maria Skyttes sällskap ägde de i Banérs eget ofvan anförda yttrande till riksråden Kurck och Sparre. Att få dessa män hörda såsom vittnen i målet blef därför föremål för deras ifriga åstundan under den följande delen af rättegången. Banér däremot bestred detta och ansåg dem som jäfviga, »testes incompetentes». Han förnekade äfven sanningen af hvad som uppgifvits rörande hans svar. De ansökningar, som härom ingåfvos, ledde icke till något resultat. Ännu fem år efter hofrättens dom förnyades arfvingarnas framställning härom, men frågan förblef oafgjord. Målet synes hafva råkat i glömska och torde ej hafva kommit till slutligt afgörande. Båda parterna kunde också hafva nog af lifvets goda, utan att behöfva processa.

Var Katarina Lillie själf utan skuld i den äktenkapliga osämja, som kastade så djupa skuggor öfver

slutet af hennes lif? Därom tiger historien — ty åt de obevista anklagelser, som hennes föga vittnesgille make riktat mot hennes minne, kan ej tillmätas något vitsord. Kanske kunde hon genom ett blidare sinne hafva fört honom från förvillelserna på bättre vägar. Men »Dulle Banéren» hörde säkerligen ej till dem, som lätt läto sig ledas. Den, som genom hans hänsynslöshet i lifstiden blef så djupt olycklig och hvars minne han utan försyn smädade, blef föremål för sin samtids djupa deltagande. Äfven eftervärldens sympati kan hon förtjäna.

I huset Lillies historia har den sorgsna bilden af Gustaf Adam Banérs hustru ej bort sakna ett blad. Därur torde äfven kunna hämtas något drag till 1600-talets kulturhistoria.

Katarina Lillies yngre broder, Gustaf Helmer, ådrog sig äfven samtidens uppmärksamhet genom en äktenkaplig förvillelse, liknande Gustaf Adam Banérs. Dess utgång blef dock mindre tragisk, men den gjorde slut på hans löftesrika bana redan vid unga år.

Hastigt hade Gustaf Helmer Lillie, den mest betydande af de tre bröderna, stigit i graderna. Vid ett par och tjugo års ålder öfverstelöjtnant, blef han, 27 år gammal, öfverste för Upplands regemente och tre år senare, med bibehållande af denna beställning, äfven öfverste för kongl. lifgardet. Under tiden hade han haft militära uppdrag i Pommern och uppgifves hafva varit t. f. guvernör därstädes. Hans ställning såsom

gardesöfverste förde honom i liflig beröring med änkedrottning Hedvig Eleonoras hof, hvarest hans äldste broder under tiden varit hofmarskalk. Lyckosamt var det horoskop, som af en okänd vän i ett franskt kväde ställdes till Gustaf Lillie och Anna Wachtmeister vid deras bröllop. Det hette där:

»Chacun est d'opinion,
que de cette rare union
naîtra sûrement quelque rare merveille.»

Sedan den obekante skalden ytterligare prisat äktenskapet såsom ett verk af Guds och naturens lag, fortsätter han:

»Done vous, comte, et vous, comtesse,
qui observez avec sagesse
cette loi suivant leurs désirs:
espérez de tous dans votre famille
mille faveurs, mille plaisirs,
et au bout de l'année — un fils ou une fille.»

Naturen var ändå frikostigare än den poetiska lyckönskan förespått: tvenne söner föddes ett år efter bröllopet, men de kommo för tidigt till världen till följd af ett missöde — skenande hästar för grefvinnan Lillies vagn — och ingen af dem blef vid lif. Tvenne andra söner, dock icke tvillingar, föddes sedermera i Gustaf Lillies och Anna Wachtmeisters äktenskap. Båda blefvo officerare, en af dem hann majors-, den andre kaptensgrad i hären, men ingendera fortsatte ätten. Den yngste af dem, som ärfde farbrodern Lenarts namn, blef den siste grefve Lillie. Han slöt, ättens traditioner värdigt, sin bana på slagfältet: han stupade vid Pultava. Hans farfars far hade, såsom vi

minnas, fallit vid Kirkholm vid gryningen till den svenska storhetstidens dag; den siste af ätten föll i dess nedergång.

Gustaf Helmer Lillie var icke en fridens man. Samtidens krönika hade åtskilligt att förtälja om hans öfvermodiga och häftiga sinnelag. En antecknare berättar om en »rencontre», som Lillie såsom öfverste vid gardet haft med en ung officer vid namn Durell, son till den utmärkte landshöfdingen Magnus Durell, hvilken själf på grund af sina ämbetsmannaförtjänster förvärfvat adligt sköldemärke åt sig och sin ätt. På »komedianthuset eller lejonkulan» uppstod en ordväxling mellan Lillie och Durell. Den sistnämnde drog sin värja, då Lillie fällde öfvermodiga och ringaktande ord om »carnalie och torpare» — uttryck, som »de nygjorda af adel», »homines minorum gentium», enligt antecknarens ord, »togo sig mycket an». Lillie slog sin vederdeloman i hufvudet med värjfastet, men mellankommande skilde de stridande åt. »Därpå», berättas det, »samlade Durell ihop folk för att, jämte hans svågrar Meck och Fitinghoff, passa på Lillien, men fingo likväl intet uträttadt». Konungens och änkedrottningens ankomst gjorde slut på tvisten, och öfversten för lifgardet fick gå oantastad. — Det synes af denna berättelse, att svärdet ännu satt löst i skidan på den generation, som aflöst kämparna från trettioåriga kriget, och att sederna från dess fältläger ej voro alldeles glömda. Men tvisten har äfven sitt intresse såsom upplysande för den fientliga stämning mellan hög- och lågadeln, hvilken längre fram under Karl XI:s regering blef ödesdiger för den förstnämnda. Det kan

förtjäna erinras, att den unge Durell var svåger till en Gyllenstjerna och därigenom afläget befryndad med den mäktige Johan Gyllenstjerna, högadelns svurne fiende.

Det säges äfven, ehuru uppgiften synes mindre bestyrkt, att Gustaf Lillie icke varit främmande för den politiska intrigen under Karl XI:s förmyndare-regering. Han skulle hafva gjort gemensam sak med den orolige Bengt Skytte, då denne senast 1664 sökte bereda den unge konungens farbroder, hertig Adolf Johan, en plats i förmyndarstyrelsen. Hvarken Lillies ålder eller hans ställning synes dock kunna hafva gjort honom ägnad att härvid spela någon annan roll än möjligen den af ett underordnad redskap. Hans biograf³ yttrar dock härom: »Detta invecklade honom i många förtretligheter och gjorde, att han måste vidkännas en omväxling af sin förra medgång». Svårt är dock att inse, hvori denna växling bestått. Året efter befordrades han till öfverste, och hans tre år senare inträffade befordran till chef för lifgardet synes snarare visa, att hans ynnest hos de maktägande, som snöpligt behandlat hertig Adolf Johan och Bengt Skytte, varit i stigande.

Om Gustaf Lillie hade samma krigarblod som fadern, så synes han icke fått i arf dennes ägodelssinne och hushållsamhet. Sin arfvedel i fastigheter och räntor skyndade han att kapitalisera i reda penningar, och hans äldre broder Axel synes städse hafva funnit med sin fördel förenligt att lösa till sig hvad brodern ville

* Gezelius, efter handskrifna personalier vid G. Lillies begrafning.

afstå. För att kunna »förnöja sina kreditorer» ingaf Gustaf Lillie 1668 en ansökan till K. M:t om tillstånd att försälja det lifländska förläningsgodset Blumenhoff och gjorde på samma gång en anmälan — »ehuru ogärna, fast nödtvungen» — att hans broder Axel icke till sina syskon utbetalt hvad dem tillkomme ur grefve- och friherreskapets inkomster.

Men om Gustaf Lillie icke var en af de »stillä i landena», så var han i stället en ståtlig kavaljer och synes hafva ägt en ej ringa personlig älskvärdhet. Han var skicklig i ridderlig idrott och deltog i den berömda karusellen 1672, hvars minne genom Ehrenstrahls teckningar blifvit bevaradt. Hos änkedrottning Hedvig Eleonora stod han högt i gunst och ägnade hofvets sköna sin hyllning, såsom en riddersman anstod — också något därutöfver. Om Anna Wachtmeister ännu hade en plats i hans hjärta, så var hon ej ensam. Han kunde sjunga äfven andra kvinnors pris än sin hustrus. Ett kärlekskväde af Gustaf Lillie har genom tiderna blifvit bevaradt. Låtom oss höra huru en förälskad riddersman från 1600-talet stämde sin luta:

»Ibland allt hvad världen har,
solen ser och jorden tar,
ibland allt hvad nå'sin varit
främst är trogen kärlek: den
intet än
kan förliknas — det förfarit
har en vän.

Undra sig må himlen rund,
fisk och sand på hafvets grund
öfver kärleks starka krafter;

dem dock intet djur, försann,
 kvinna, man,
 inga stånd ell' höga makter
 motstå kan. — — —

Jag bekänner thy fritt ut,
 att mitt lifs början och slut
 är din kärlek, min herdinna!
 Ty för dig vill jag all nöd,
 ångst och död
 gärna utstå, låta rinna
 min blod röd.»

Poemet har åtta stanser: deras begynnelsebokstäfver bilda namnet *J-u-l-i-a-n-a pr.* (princeps). De äro tillägnade en af Sveriges högst stående unga damer, tillhörande själfva konungahuset, prinsessan Juliana af Hessen-Eschwege. Hon var kusin till konung Karl XI, och det ansågs en gång, att hon var bestämd att blifva Sveriges drottning; hennes moder var Karl X:s syster, pfalzgrefvinnan Eleonora Katarina, i äktenskap förenad med landtrefven Fredrik af Hessen-Eschwege. Denne hade stupat under fälttåget i Polen 1655, och den unga prinsessan Juliana hade sedan vuxit upp vid det svenska hofvet. Såsom de flesta af Johan Casimirs i Sverige bosatta ätt, hennes egna föräldrar icke undantagna, kom prinsessan Juliana att göra mer bekymmer än glädje åt den ättegren af det pfalzgreffliga huset, som satt på Sveriges tron. I ungdomsåren var hon dock genom sin skönhet en prydnad i den unge konung Karl XI:s och hans moders hof och omfattades med mycken välvilja af den sistnämnda.

Då inträffade helt oförväntadt en katastrof, som kastade sin skugga öfver prinsessans kommande dagar

och som, genom det uppseende den väckte, blef för det stränga svenska hofvet svår att bära. Den hyllning, som Gustaf Lillie ägnat »sin herdinna», hade icke, såsom vederbort, inskränkt sig till en beundran på afstånd. Till sin förtrogne synes han hafva haft sin ungdomsvän hofmarskalken Bengt Rosenhane. En ännu bevarad biljett visar, att han använde honom såsom postillon d'amour till »cette aymable princesse». Han uttrycker också farhågor för en »redoutable rival» och anbefaller försiktighet; hvad han nu öfversändt, skulle lämnas »sans témoins».

»Ack! det som mest kväljer mig,
är att jag blir stängd från dig»,

heter det på ett ställe i det citerade kärlekskvädet. Han lät sig icke heller — afstängas. Och så inträffade en vacker dag 1672, då den sköna prinsessan var ute och åkte med sin fränka änkedrottningen, att hon — födde till världen en son. Detta inträffade, säges det, utanför Magnus Gabriel De la Gardies palats »Makalös»; borgfrun där, De la Gardies gemål pfalzgreffvinnan Maria Euphrosina, var prinsessan Julianas moster.

Att den unge världsborgare, som under så ovanliga yttre omständigheter gjorde sitt inträde i lifvet, var Gustaf Lillies son, blef genast uppenbart. Skandalen var för stor för att kunna nedtystas. Det blef slut med hofgunsten både för Lillie och prinsessan; särskildt fick han i änkedrottning Hedvig Eleonora, sin forna gynnarinna, en oförsonlig fiende. Utan förbarmande blef han landsförvist; prinsessan Juliana aflägsnades från hofvet och skickades på landet, enligt

uppgift till Räfsnäs egendom. Den spåde gossen sändes att uppfostras på annat håll. Denne sistnämnde lärer hafva burit sin faders namn, oaktadt född utom äktenskapet, men försvinner sedan ur historien. Icke så piltens moder, som ännu en gång af samma anledning ådrog sig en olycklig ryktbarhet. Ett par ord härom må nämnas, innan vi fortsätta berättelsen om Gustaf Lillies vidare öden.

Till sällskap eller hushållerska — »fateburshustru» — i sin undangömda vistelseort, hvilken för öfrigt synes hafva växlat, hade prinsessan Juliana en holländsk köpmansänka, vid namn Marchand. Änkan hade en son, sekreterare hos holländske ministern C. Rumpf. Prinsessan gjorde den unge mannens bekant-
skap vid hans besök hos modern och fann behag i hans umgänge. Detta umgänge utvecklades därhän, att Marchand blef Lillies efterträdare i hennes ynnest, hvilken lika litet nu som förr var af platonisk art. En späd Marchand såg ljuset 1679. I någon mån afhjälptes denna nya skandal genom det giftermål mellan kontrahenterna, hvartill konungen gaf sitt samtycke. Prinsess-gemålen upphöjdes också i friherrligt stånd; men den nye friherren skulle, uppenbarligen för att erinra om hennes förra felsteg, nämna sig von Lillienburg — hans företrädare, ehuru icke i äktenskapet, var ju grefve till Lillienborg! Och därefter skickades det äkta paret ur riket, sedan medel blifvit anslagna till deras nödortfuga underhåll. De slogo ned sina bopålar i Holland, men där gick det småningom ut-
före, och prinsessan-baronessan slutade sina dagar i verklig fattigdom. Men ätten med bastardnamnet lärer

hafva lefvat kvar. Den siste friherre von Lillienburg afled 1817 i Bremen.

För den holländske köpmanssonen var detta kärleksäfventyr en uppkomst i världen. »Voilà», säger holländaren Tyssot de Patot, som veterligen är den förste, som i tryck berättat deras öden, »comme il y en a qui font leur fortune par la galanterie; à d'autres elle est préjudiciable et quelquefois même funeste»*.

»Funeste» blef onekligen kärlekshistorien med prinsessan Juliana för Gustaf Lillie. Hans bana i Sverige ändades vid en ålder, då de flesta andra börja att i större mån kunna vara sitt land till gagn, och vid en tid, då Sverige kunnat hafva användning för hans svärd.

Sin maka lämnade han efter sig i sorg: hon visade honom dock, såsom vi skola se, sin förlåtande kärlek. Men en samtida okänd diktare skildrade hennes upprörda känslor i formen af ett samtal mellan den äktenskapsbrytande grefven och hans maka. Den obekante skaldens talang är ringa. Versernas beskaffenhet bekräftar för visso ej förmodan, att deras författare skulle hafva varit Lasse Lucidor. Några af dem må dock anföras.

Grefvinnan utbrister:

»Nu vill jag ej längre lefva
med dig, o Corydon!
Afsked vill jag dig gifva:
packa dig härifrån
långt bort i fjärran land!» — —

* Tyssot de Patot, Lettres II: 156. Den vittre författaren professor i matematik, var besvägrad med Rumpf och stod äfven i släktförbindelse med den i Sverige bosatta grenen af familjen De Geer. Antagligen hade han på denna väg fått underrättelse om denna historia. Från Tyssot de Patots bref reproducerades den såsom en okänd anekdot i Svenska Fatburen 1767.

Grefven bönfaller:

»Phillis, skönaste herdinna,
hjärtans förtrogna skatt!
Efter jag ej mer kan vinna
din gunst, är mig så platt
att skiljas härifrån.
Vill hellre dö än lefva,
jag arme Corydon »

Men »Phillis» förblifver obeveklig. Hon förklarar, att hon vill skänka honom »en korg»:

»När korgen blir uppfylld
med din' bortsudna tårar,
blir min förtret då still'd.»

Och fastän »Corydon» bedyrar, att hans tårar strömma så ymnigt,

»att jag i dem kund' simma,
om de vore tillsamman (!),»

så förklarar dock herdinnan:

»Den fåren min' skall sköta
och vara herden min,
måst' andra fara låta
och älska mig allen'.»

Den landsflyktiges planer voro obestämda. Den naturliga utvägen för honom att vinna sitt uppehälle var att söka främmande krigstjänst. Vidt sväfvade hans tankar: på Sicilien i Messina hade folket just 1672 sökt afskudda sig det spanska oket och gifva sig under Frankrikes lydnad. Där tycktes kunna något vara att uträtta för den nordiske krigaren; men intet blef däraf, lika litet som af hans senare planer att gå

i fransk tjänst. 1674 finna vi honom i Hannover, bekymrad öfver sin »gegenwärtig bekannte Estat bei hiesigem Hof», såsom det heter i ett bref till hans broder Axel. Följande året skrifver han från London: när Sveriges krig med Brandenburg och Danmark stundade, hade han ingen högre önskan än att få strida för fosterlandet. Han hoppades, att »gref Johan» (Stenbock) skulle kunna hos konungen utverka, att han finge komma till svenska arméen, konungen till »grosse Gloire» och honom själf till »einige Satisfaction».

I ödmjuka ordalag sände Gustaf Lillie, när Karl XI:s kröning nalkades, honom sin ansökan om nåd och tillgift, under åberopande af konungens af England förord: han klagade bittert, att han i tvenne års tid varit »stängd från H. K. M:ts ansikte, hvilket mig mycket hårdare varit än själfva döden». Konungens i föga nådiga ordalag affattade resolution gafs d. 29 sept. 1675. Lillie fick med anledning af kröningen ett slags nåd: han erhöll tillstånd att vistas på sina gods på andra sidan Östersjön, men med förbehåll att ej besöka andra platser i riket; uttryckligen nämndes, att all förhoppning om användning i Sveriges tjänst skulle vara utesluten. Strängeligen förehölls honom hans förseelse: rätteligen borde han stanna i »det elände, däri hans egen förmätenhet honom precipiterat hafver». Det som bevekt till miskundsamhet, säges det vidare i konungens bref, var förböner af Lillies egen »husfru, hvilken Oss och H. M:t, vår högt ärade kära Fru Moder, med gråt och knäfall städse och träget anlegat hafver».

»Pardonsbrefvets» stränga förbehåll synas dock

snart nog hafva blifvit öfverträdde. Redan året där-
 efter, sedan kriget med Brandenburg utbrutit, vistades
 Lillie i Stade under denna fästnings belägring och sä-
 ges hafva med stor tapperhet deltagit i dess försvar
 samt vid ett utfall blifvit svårt sårad. Sedan begaf
 han sig helt djärft till Sverige. Enligt uppgift skall
 han då hafva haft företräde hos konungen, och torde
 äfven under kriget i södra Sverige hafva haft något mi-
 litäriskt uppdrag, ehuru han ej var officiellt anställd
 såsom tillhörande arméens befäl.

Ryktet härom väckte änkedrottning Hedvig Eleo-
 noras lifliga förtrytelse. I ordalag, som mer röja den
 uppretade kvinnans djupt sårade känsla än drottning-
 ens värdighet, förebrådde hon i slutet af 1676 riks-
 rådet grefve Pontus De la Gardie, som vistades med
 konungen i Skåne, att han å nyo sökt bereda Gustaf
 Lillie insteg i konungens ynnest. Hon erinrade i sitt
 bref om den »skymf, som hans brott hela den kung-
 liga familjen tillfogat» och yttrade, att »den olycka,
 hvori han prinsessan hafver bragt, vore alldeles irre-
 parable och obotlig». Äfven till den unge konungen,
 som torde hafva önskat att mot fienden kunna an-
 vända den pröfvade krigaren, skref hon och gjorde
 föreställningar. De la Gardies svar, hvilket äfven fin-
 nes bevaradt, upplyste, att Lillies enda uppdrag bestått
 i befälet öfver några bönder, och försäkrade, att ingen
 vidare anställning skulle förekomma.

Dock synes det uppenbart, att Lillie, oaktadt
 änkedrottningens föreställningar och konungens för-
 bud, under den närmast följande tiden vistats i Sve-
 rige. Det uppgifves t. o. m., att han uppehållit sig i

Stockholm 1678, såsom vittne inblandad i tvisten mellan hans svåger, den oss välbekante »Dulle Banéren» och Gyllenstjernorna. — Egendomligt förefaller det under dessa omständigheter, att konungen 1679 i ett bref till landshöfdingen i Jönköpings län, hvarest Lillies egendom Helmershus var belägen, kunde anbefalla Lillies skyndsamma aflägsnande ur riket, under åberopande af förbehållet i pardonbrevet af 1675. Det heter i det kongl. brevet till landshöfding Leijon-sköld, att Lillie »ingen försyn hafver, sig på en och annan ort att låta se i umgänge och samkvämen, så väl som ock eljest, visandes därmed hvad ringa reflection han på den condition gör, med hvilken Vi nådeligen hafva velat hans förtjänta straff moderera». Men ännu egendomligare synes det, helst under Karl XI:s stränga regering, att detta upprepade förbud — icke efterlefdes. Visserligen finna vi Gustaf Lillie 1680 i Riga; men redan följande året har han daterat ett bref från Helmershus i Småland, och andra bref från 1682—84 bestyrka, att han icke ansett sig förvisad till sin småländska egendom. Har han efter 1680 hos konungen utverkat en ny och fullständig »pardon» utan förbehåll? Eller har denne ansett klokast att se genom fingrarna med Lillies olydnad på samma sätt, som han upprepade gånger gjorde med Dulle Banéren? — Möjligen hafva prinsessan Julianas senare kärleksöden fäst at hennes kungliga fränders uppmärksamhet på, att Gustaf Lillie, huru klandervärdt hans förhållande än varit, icke ensam burit skulden för den »skymf», hon tillfogat det kungliga huset.

Det lider mot slutet af Gustaf Lillies saga. Tiden

gjordes honom lång under överksamheten på Helmershus och genom ekonomiska förtretligheter. Han beslöt att söka vapenlyckan i främmande land. Till sin broder Axel pantsatte han sina öfriga småländska egendomar, lämnande Helmershus såsom änkesäte åt sin trogna maka; och sedan drog han på våren 1684 till Ungern, för att vid Nils Bielkes sida strida mot »kristenhetens arffiende», turkarna. Han bevistade den bekanta belägringen af Ofen, visade där, som alltid, prof på mandom, men sjuknade. Döende fördes han från krigsskådeplatsen på hemvägen.

I Schlesien slutade han sina dagar d. 29 sept. 1684. Krigardöden på slagfältet fann han icke, men föll dock som ett krigets offer, churu icke för sitt fosterland.

Den 45-åriga lefnadsbana, som vi här följt, hade varit orolig och långt ifrån oförvitlig. De förhoppningar, hvilka den 17-årige ynglingen väckte, då han vid Warschau förde sin konungs banér, bragtes icke till fullbordan af den mognade mannen. Hvad han sedan brutit, straffades hårdt, i hans egna ögon kanske hårdast därigenom, att han stängdes från deltagandet i Sveriges strider 1675—1679. Kanske hade ett ärofullt namn i deras historia kunnat blifva honom beskärmt. För dem af historiens vänner, som tillfälligtvis erinra sig Gustaf Lillies förgättna namn, är det endast känt såsom prinsessan Julianas älskares. Men han var mer än en »Corydon», som suckade för denna »Phyllis», honom, ty värr, alltför snart otrogen. Mot polackar och moskoviter, mot tyskar och turkar, mot snapphanarna i de skånska skogarna hade han stått

med oförfäradt mod, en icke ovärdig son af det stora århundradet och af krigaren, som i ynglingaåren drog i fält med Gustaf Adolf.

Hans äldste broder Axel Axelsson Lillie, som vid sin hemkomst efter avslutade vandringsår befanns vara »hvit som en svan», blef åtminstone icke svärtad genom krutrök. Hans värld var icke den, där kulorna hveno och huggvärfjorna rasslade; hans bana blef hoffmannens och den civile ämbetsmannens. Vid drottning Hedvig Eleonoras hof var han, såsom vi minnas, redan tidigt kammarherre. Han befordrades efter sin hemkomst till hofmarskalk 1665 och blef därjämte kammarråd — själf kallar han sig t. o. m. rikskammarråd. Följande året, vid 29 års ålder, blef han landshöfding i Uppland och ståthållare på Uppsala slott. Det var en hastig befordringsbana; för den svenska högadelns söner hörde sådant då för tiden ej till ovanligheten.

Den 4 sept. 1665 stod Axel Axelsson Lillies bröllop med Maria Elisabeth Stenbock, dotter af riksrådet och presidenten grefve Fredrik Stenbock. Äfven vid detta bröllop iaktogs den högtidliga ceremonien vid öfverlämnandet af morgongåfvobrefvet: »glafven» frambars, och ett antal riddersmän höllo sin hand därå till brefvets bekräftande. Brefvet finnes ännu i behåll: det är stora och lysande namn, som man finner bland dess underskrifter, vittnande i sin mån om huset Lillies ställning och förnäma släktförbindelser. Man läser här de stolta riksförmyndarnas namn:

riksdrotset Per Brahe, riksmarsken Karl Gustaf Wrangel, riksamiralen Gustaf Otto Stenbock, rikskansleren Magnus Gabriel De la Gardie, riksskattmästaren Gustaf Bonde och generalguvernören Seved Bååt, sedermera riksskattmästare. Vidare äro att nämna fältmarskalkarna Gustaf Banér och Klas Tott, riksmarskalken Gabriel Oxenstjerna, Nils Bielke, sedermera fältmarskalken, m. fl., samt såsom släktingar brodern Gustaf Lillie och svågern, riksstallmästaren Gustaf Adam Banér, som ännu ej ohjälpligen brutit med sin hustru och hennes släkt.

Det är 1600-talet i all sin glans, sedan det skridit öfver sin middagshöjd, som här träder oss till mötes: den svenska högadeln med sina stora later, sina anspråk och sin tyngd. Några af de män, som här hvar efter annan trädde fram i dyrbara dräkter af sammet och brokad, med svärd vid sidan och väldiga allongeperucker på hufvudet, höra till vår historias vackraste minnen; andras rykte är mer omtvistadt. Men öfver dem alla hvilat ett visst pompöst storhetsdrag. Detta tillhörde den generation, hvilken närmast efterträdde Gustaf Adolfs samtida. Trettiofem år förut hade Axel Lillie d. ä. vid sitt bröllop anmodat många af sina yppersta samtida att »hålla på glafven». Det är tillräckligt att minnas äfven deras namn, för att se tidernas skiftning och släktenas olikhet. Då var det storhetstidens ynglingaar; nu hade den öfverskridit sin bästa mannaålder. Och ej mindre stor än skillnaden mellan morgongåfvans vittnen 1630 och 1665, synes skillnaden mellan far och son, mellan Axel Lillie d. ä. och d. y., hafva varit.

Maria Elisabeth Stenbock fick i morgongåfva, liksom Axel Lillies moder, godset Löfstad jämte rättighet till 2,000 mark silfver af grefve- och friherreskapets årliga inkomster och »till förbättring» 6,000 dukater eller ungerska gyllen. Man ser, att rikedomens hade ökats inom släkten; och Axel Lillie synes ej hafva varit den, som minskade förmögenheten, om han ej därtill var nödd och tvungen. Om han fortsatte att vara så »karg och nidsk», som han »till en början»* föreföll, därom upplysa tillgängliga handlingar intet direkt. Men i sitt förhållande till sina syskon visar han sig alltid såsom den där förstod att se på sin egen fördel. Från de krigiska bragdernas tid gled man småningom öfver i processernas och arfstvister-nas; från förläningsarnas gyllene ålder trädde svenska högadeln in i reduktionens. Med sin broder, sina svägerskor och sin svåger processade Axel Lillie d. y. om räntor och egendomar, och med reduktionens kommissioner hade han många och långa skriftväxlingar.

Hvad Axel Lillie uträttat såsom ämbetsman, därom tiger historien, så väl som i allmänhet om det arbete i det offentliga tjänst, som under denna tid uträttades annorstädes än på slagfältet och i rådkammaren. En snabbt tilltagande ohälsa torde dock tidigt nog hafva förlamat hans verksamhet. Redan i ungdomsåren under den utländska resan finner man ofta i utgiftsboken anteckningar om läkarearfvoden och medikamenters inköp; »die Doctorinne» i London fick en gång på hand 1 £. st., »dass sie die Ohren des

* Se ofvan sid. 33.

Herren G(rafen) A(xel) couriren sollte». Sjukligheten synes snart hafva tagit öfverhanden, och han sökte vid utländska badorter bot för bölder i sin vänstra sida. Redan vid 42 års ålder nödgades han för sjukdom taga afsked från sitt ämbete som landshöfding (1679). Axel Lillie lefde dock ännu till 1692, då han, 55 år gammal, gick ur tiden.

Då var det redan slut med högadelns tid i Sverige; många, som räknats till dess yppersta, lefde nu i verkligt armod. Äfven grefven af Lillienborg och friherren till Kydes hade, som andra innehafvare af grefve- och friherreskap, måst afstå dessa förlänningar. Reduktionen hade lagt beslag på dem, så väl som på andra fördelar, hvilka den gamle fältmarskalken förstått att förskaffa sig. Men hans äldste son var dock ännu vid sin död en rikt besutten man: utom fädernegodset Löfstad med sitt stolta slott i Östergötland, ägde han godsens Lindholmen och Mariedal i Västergötland, Slagårda i Västmanland och det Lillieska huset i Stockholm.

De fragmenter af inventarier, som blifvit bevarade, visa, att hans bo var välförsett, och att hans arfvedel af det silfver, som hans fader eröfrat i Tyskland, ännu fanns i behåll. Man finner bland dessa silfverskatter, enligt inventariet, bl. a. en korg med lock i drifvet arbete, »skirförgylld», som vägde ej mindre än 1,328 lod, »ljusplåtar att hänga på väggen», vägande 430 lod, tre »kallskåls-skålar», inuti helt förgyllda, kittlar, handfat och handkannor i drifvet arbete o. s. v. — Mest upplysande för tidens fordringar på en person i den »höggreflige» landshöfdingens ställning, är uppgiften på den personal, hvarmed han an-

såg nödigt att omgifva sig. En af Lillie själf under-
tecknad uppsats på »mitt hoffolk i Stockholm 1686»
upptager ej mindre än trettio personer. Därbland
nämnes äfven kamreraren Jonas Wettsäff och »præcep-
torn» Holtzbecker samt »hofjungfrun» Katarina Malet.
Men utom detta förnämligare »hoffolk» nämnas en
mängd andra i olika grader. Jämte lakejer, drängar
och portvakt, kusk, kock och hofmästare — hvardera
af dessa sistnämnda hade sin »dräng» — finnas i för-
teckningen upptagna en målare, en trädgårdsmästare
och en fältskär m. fl. Ensamt lakejerna voro fem till
antalet. Åtta kvinnliga tjänare nämnas därjämte.
Denna betjäning uppbar en lön af öfver 2,000 daler
silfvermynt, och för dem betaltes i kontribution »tionde
penningen» eller 200 daler. Under Lillies sista lef-
nadsår (1691), sedan reduktionen ytterligare skridit
framåt, finna vi visserligen, att antalet af »hoffolket»
minskats till 25; men vi återfinna i förteckningarna
så väl »hofjungfrun» som de fem lakejerna och fält-
skären. I stället för »præceptorn» hade nu tillkommit
»unga grefvens dräng». Man bör erinra sig, att det
endast är »hoffolket» i Stockholm, som här är fråga
om. Anteckningar öfver de talrika »daglige betjante»
vid egendomarna i Öster- och Västergötland och Väst-
manland, sådana som gårdsfogdar, trädgårdsmästare,
fateburshustrur, jägare o. s. v. visa, att det äfven un-
der dessa reduktionstider icke var så illa beställt
hvarken med »det höggreffliga husets» välstånd eller
med dess anspråk.

Axel Lillie den yngres hustru, Maria Elisabeth
Stenbock, stod högt i ynnest hos Karl XI:s gemål, den

fromma drottning Ulrika Eleonora, och var hennes öfverhofmästarinna. Grefvinnan Lillie synes, att döma af hvad hon i skrift efterlämnat, hafva varit en kvinna ej blott med husmoderns praktiska duglighet — sådana var det ej brist på i Sverige bland 1600-talets adliga damer — utan äfven med mer än vanlig bildning. Hon förde egenhändigt räkenskaperna öfver drottningens hofhållning med en öfivad bokförares omsorg. Ett och annat kulturhistoriskt drag torde väl kunna hämtas ur de band af dessa räkenskaper, som finnas bevarade; framför allt bestyrka de dock drottningens stora välgörenhet.

Den sparsamme Karl XI gaf sin gemål i handkassa den icke så obetydliga summan af 2,000 rdr. sp. i månaden; men den synes icke hafva räckt till. I febr. 1693 upplåntes mot pant af drottningens silverservis 8,000 rdr., och följande månad lät hon utmynta 1,247 lod silfver för 5,911 rdr. — För drottningens egen del finnas ytterst få utgifter införda: »en grön sammetspalantine, som M:me Pufendorff låtit göra i Berlin» (18 rdr.) finnes antecknad för 1692. Spelskulder finnas, oväntadt nog, antecknade bland den fromma drottningens utgifter för hvarje månad; någon gång hafva de uppgått till 300 rdr. i månaden. Stundom torde spelförlusten varit en form för välgörenhet mot de damer af den utarmade adeln, hvilkas rang berättigade dem att deltaga i drottningens spelparti. — Till den fattiga grefvinnan Torstensson, Lennart Torstenssons sonhustru och Gustaf Otto Stenbocks dotter, skänkte hon på en gång 4,000 rdr.; grefvinnans dotter antogs såsom hoffröken. Bland

de män och kvinnor, som erhållit penninggåfvor, möter man i utgiftsförteckningen icke få af Sveriges kända namn. Å den unge kronprinsens vägnar men från drottningens kassa, fingo Magnus Stenbock och Arvid Horn understöd till sina utländska resor; äfvenså »konterfejaren» David Kraft. Men i brokig blandning uppräknas andra understödstagare, onämnda eller utan kända namn: fattiga hustrur, »förlamade» krigsmän, »reducerade» drabanter och officerare, »Mutter Cathrine, för fattiga hustrur, som hon betjänt i barnsnöd». Utländingar fingo penningar till hemresa; till kristendomen omvända judinnor och turkinnor och »en fattig baron från Regensburg», som blifvit omvänd från katolicismen, fingo penninggåfvor; äfvenså »lilla morianskan på barnhuset» penningar — till ett snörlif. När man bläddrar bland mängden af de böneskrifter, som äro bilagda räkenskaperna såsom verifikationer, får man det intryck, att drottningens välvilja varit obegränsad, men äfven att den ej sällan torde hafva missbrukats.

Grefvinnan Lillie var den vänliga hand, genom hvilken många af dessa allmosor räcktes. Äfven hennes minne var äradt af de fattiga, som vid den goda drottning Ulrikas bortgång välsignade dennas namn. Till historien om den vänskap, som förenade drottningen och öfverhofmästarinnan under gemensamt arbete för lindrandet af nöd och sorg, knyter sig en bekant sägen, som kunde hafva sin plats bland »syner och röster ur det fördolda».

Det var på sommaren 1693. Den fromma drottningen hade slutat sina dagar på Karlbergs slott, och

hennes lik stod ännu kvar där. Såsom vederborde, hölls vakt vid slottet, och en kapten vid gardet, vid namn Stormcrantz, fick en natt af manskapet rapport, att en hofvagn med facklor, förspänd med tre par hästar, körde upp och höll framför stora trappan. Kaptenen skyndade ned, för att emottaga den ankommande. Han igenkände genast öfverhofmästarinnan, som hade sin lilla hund Camillo på armen, ledsagade henne uppför trappan och visade henne in i den sal, där drottningens kvarlevor hvilade. Grefvinnan dröjde länge därinne; och kaptenen, som stod utanför, kunde icke styra sin nyfikenhet öfver hennes förehafvande, utan tittade genom nyckelhålet. Han fick då till sin häpnad se den döda drottningen och hennes öfverhofmästarinna stå i samspråk vid ett fönster. Omedelbart vid denna anblick fick han ett anfall af blodspottning och dog tre dagar därefter. Ingen såg grefvinnan Lillie komma tillbaka; hästar och vagn, hvars ankomst hela vakten sett, försvunno plötsligt ur deras åsyn. Den underbara tilldragelsen anmäldes för den sörjande konungen, och han gaf befallning, att ingen skulle understå sig att därom tala eller utsprida berättelsen.

Men sex veckor därefter, den 9 sept. 1693, afled grefvinnan Lillie. Vid den tid, då hennes nattliga besök med »den lilla hunden Camillo» gjordes hos hennes bortgångna kungliga väninna, låg hon redan sjuk till döden i Stockholm och visste intet om den förskräckelse, denna andesyn framkallat.

* * *

Sedan Axel Axelsson Lillie och hans maka, båda inom ett år, samlats till sina fäder och funnit sin hvilostad i familjegravven i Kimstads kyrka i Östergötland, lider det mot slutet af huset Lillies historia. De efterlämnade en son och tvenne döttrar. De sistnämnda gjorde förnämliga giften. Den äldsta gifte sig med presidenten friherre Johan Rosenhane i hans tredje äktenskap, den yngre trädde två gånger i brudstol, först med öfverstelöjtnanten C. F. Sack, sedan med fältmarskalken och riksrådet grefve Erik Sparre. Sonen grefve Axel Johan Lillie dog vid unga år i Stettin såsom öfverstelöjtnant vid ett pommerskt kavalleriregemente (1696). Vid 1700-talets ingång bars det grefliga Lillianamnet ännu af tvenne söner till Gustaf Lillie. Det är redan nämnt, att den yngste af dem föll vid Pultava, den siste på svärdssidan af Axel Gustafsson Lillies ätt.

Men till midten af 1700-talet lefde kvar en kvinnlig ättling. Det var den ofvannämnde Axel Johan Lillies enda dotter i hans äktenskap med grefvinnan Agneta Wrede. Hennes namn var Hedvig Lillie. Hon blef en af Sveriges rikaste arftagerskor: hennes moder var dotter till den store reduktionsmannen grefve Fabian Wrede, Karl XI:s högt betrodda redskap under räfsten med Sveriges adel, den skicklige ämbetsmannen, som förstod konsten att själf blifva rik, medan hans ståndbröder utarmades. Grefvinnan Agneta Lillie var vid sin faders död det enda öfverlevande af hans barn och blef så väl hans som sin moders, den rika fru Brita Kruus', arfvinge. Hennes dotter Hedvigs, den sista Lillieättlingens, yttre ställning blef

sålunda värdig ättens och den gamle fältmarskalkens lysande dagar. Hedvig Lillies gifte med grefve Magnus Julius De la Gardie satte äfven honom i stånd att uppehålla sin släkts traditioner i fråga om besittningar och ägodelar. Reduktionen hade, såsom bekant, drabbat De la Gardierna hårdare än andra. Hedvig Lillies make slutade sin bana 1741 såsom riksråd och öfverstemarskalk. Efter hans död lämnade hon fäderneslandet, bosatte sig i Paris och dog där femtioårig, 1745.

Men Hedvig Lillie, grefvinna De la Gardie, den sista, som födts att bära det namn, som hennes farfarsfar gjort frejdadt, dog icke i den protestantiska tro, för hvilken Gustaf Lillie fallit vid Kirkholm och för hvilken Axel Lillie d. ä. stridt under Gustaf Adolfs fanor. Hon slutade sin bana såsom katolik. Den rikedom, hon medfört åt sin make, delades sedan på många händer och smälte hastigt bort. Hennes äldsta dotter, som äfven omfattat katolicismen och efter moderns död stannade kvar i Frankrike, drog sig tillbaka till ett kloster och fick upplefva franska revolutionens fador, innan hon afled 1797.

Tiderna hade växlat, och individernas öden hade afspeglat historiens omskiftelser. Huset Lillie hade icke varit säkrare timradt med det byggnadsmaterial, som lämnats af segerbytet från trettioåriga kriget, än att det remnade — till och med förrän det stora århundradet slutat. Hvarför? Var det ingen välsignelse med den rikedom, som tagits med svärd? Skulle de efterkommande straffas för hvad som i fejdernas tid

blifvit brutet, och fick detta ej anses försonadt genom tapperheten, fosterlandskärleken och det blod, som ärliga svenska män gjutit på slagfälten?

Förhöll det sig till äfventyrs på samma sätt ej blott med enskildas storhet, utan med Sveriges storhetstid öfver hufvud?

Nej. Hvad som, utom krigets byte, vunnits i Gustaf II Adolfs tid och under hans valspråk »cum Deo et victricibus armis», har åt hans fosterland burit skatter, som varat genom tiderna, medan enskilda släkten gått under, medan stormaktstiden aflösts af politisk vanmakt, medan ljusare tider grytt, — skatter, som skola bevaras åt släkten, som komma.

II.

ARVID FORBUS OCH MARGARETA BOIJE

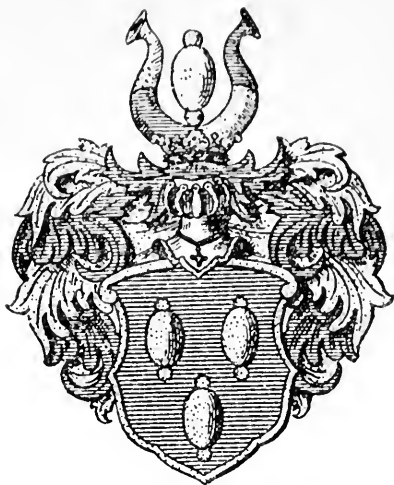
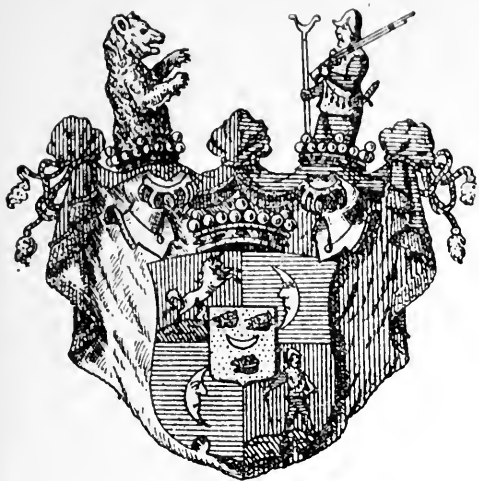
FAMILJE-INTERIÖRER.

Handskrifna källor: Papper rörande släkterna Boije och Horn i De la Gardieska arkivet, tillhörande Lunds universitetsbibliotek.

Papper rörande Arvid Forbus, däsammastädes.

(Under titeln: »Familjeinteriörer från trettioåriga krigets tid. Anteckningar ur gamla papper» har en del af denna uppsats förut varit tryckt i något olika form i tidskriften »Ord och bild», årg. 2.)

Henricus Hornius
Margareta Boije

I början af 1630-talet bodde i Åbo med sina tvenne söner en ung änka vid namn Margareta Boije. Hennes make hade varit Henrik Horn af Kanckas, öfverste för ett infanteriregemente, fallen under Gustaf II Adolfs krig i Preussen 1629. Efter tidens sed bibehöll hon sitt fädernennamn och var under namnet Margareta Boije känd af samtiden. Först mot slutet af 17-talet blef det, som bekant, i Sverige allmän sed

att gifta kvinnor, med bortkastande af det fäderneärfda namnet, antogo sin makes.

Margareta Boije var en af Finlands högättade kvinnor. Hennes farfars far, Nils Boije, hade varit riksråd och krigsöfverste i Finland och Erik XIV:s »secrete råd»; hennes farfader och hennes fader hade båda varit öfverstar för finska regementen; den sistnämnde, som följt Jakob De la Gardie under hans ryska fälttåg, därjämte under någon tid guvernör öfver Stora Novgorod i Ryssland. På mödernet härstammade hon från den sköna Karin Hansdotter, modern till Johan III:s barn på sidolinjen, bland hvilka var Sofia Gyllenhjelm, Jakob De la Gardies moder. Karin Hansdotter genomgick växlande öden: hon blef gift med sin furstlige älskares »småsven», Claës Andersson Vestgöte, och fick upplefva hans afrättning under brödratvisten mellan Erik XIV och hertig Johan; hon såg under samma fejd sin egendom sköflad och lefde en tid i verklig nöd. Sedan trädde hon på nytt i äktenskap med Lars Andersson Hordel, landshöfding och ståthållare på Åbo slott. Hennes dotter med honom, Anna Larsdotter Hordel, Sofia Gyllenhjelms halfsyster, blef Margareta Boijes moder.

Det är bistra tider i Finland, om hvilka denna släkthistoria har att förtälja. Margareta Boijes förfäder, både på fädernet och mödernet, hade alla deltagit i de blodiga fejder under senare delen af 1500- och början af 1600-talet, för hvilket länderna på andra sidan Östersjön varit valplatsen, och som gifva sitt dystra drag åt dessa tiders historia. Krigardottern hade blifvit en krigares hustru; och äfven hennes makes för-

fäder hade, släktled efter släktled, kämpat i dessa strider. Henrik Horns fader föll vid Kirkholm i Lifland, hans farfader var den berömde fältherren Henrik Claësson Horn, Kanckasgrenens stamfader, hjälten från Johan III:s ryska krig.

Om Henrik Horns egna krigsbedrifter under fälttågen i Östersjöländerna har ej häfden mycket att förtälja. Men några bref från den manhaftige öfversten till hans unga hustru visa några drag, som synas be-tecknande för mannens och tidehvarfvets kynne. Efter bröllopet följde den 21-åriga bruden sin make öfver Finska viken till Reval och Riga, och vistades där, medan han var i fält i Lifland och Kurland. Från fältlägren skref Henrik Horn korta bref till sin »hjär-tans aller käraste hustru», hvilken han önskade »myc-ket godt både till själ och lif». I slutet af ett bref sänder han »hjärtekornet» följande hälsning:

»Ade*, mång tusende godnatt,
Min aller käre sta tröst!»

Men kort måste han skrifya; han hade, såsom då han låg i lägret utanför Dünaburg, »icke tid att länge blifva borta från löpgrafvarna». Fältlifvets försakelser kände han på sitt vis. »Matvaror vanka här nock», skrifver han, »men en drick öl har jag icke fått på 8 dagar, utan vatten hafver varit det bästa, och ingen marketenter har heller kunnat följa oss.» När han erfarit, att några vederdelomän velat gifva honom skulden för oordningar, som förefallit inom Rigas gar-

* Adieu.

nison, så hoppades han att »några skulle få äta upp det igen». Den tappre öfversten synes hafva gifvit skäl för namnet »alter Schwede», en benämning, som, ännu i dag gängse i Tyskland, ett minne från 30-åriga krigets dagar, står på gränsen mellan hederstiteln och öknamnet.

1631 i juni månad finna vi den 27-åriga fagra änkan i Åbo. Samtidigt vistades i Finlands hufvudstad tvenne svenska officerare, som tillhörde den umgängeskrets, där Margareta Boije rörde sig. Den ene var Arvid Forbus, af en gammal skotsk ätt, som dock redan i en generation varit bosatt i Finland; han hade nu vid 33 års ålder under Gustaf Adolfs krig tjänat upp sig till öfverstelöjtnant vid ett finskt infanteriregemente. Den andre var Thure Bielke, friherre till Salestad, son till riksrådet friherre Nils Bielke, en 25-årig yngling, ännu föga pröfvad i krigets värf, men färdig att begifva sig ut till Tyskland för att ställa sitt svärd till den store konungens tjänst.

Den sköna fru Margareta gjorde ett lifligt intryck på den tvenne år yngre ädlingen, och han valde till förtrogen i sitt hjärtas angelägenheter sin vän Forbus. Denne hade mera af en »alter Schwede», fostrad i krigets skola, än den högättade unge Bielken; men han åtog sig dock att blifva dennes »postillon d'amour». Bielke tvekade länge, om han skulle våga skrifva till fru Margareta och »ville gärna», skrifver han till Forbus, »besöka henne i staden» — han själf vistades i Åbos omedelbara närhet på den vackra ön Runsala — »där jag icke befruktade, att jag sedan

ingen lust skulle få till att draga härifrån, hvilket mig en stor skada skulle vara, om jag icke i sommar finge min lycka hos Hans Majestät försöka».

Forbus lånade emellertid sin medverkan, och ett bref från Bielke »Till välborna Fru Margareta, hjärtans aller käraste syster» lämnades i hennes händer. Det hette där: »Gud skall veta, med hvad hjärta jag nu drager härifrån; och hade jag på något sätt kunnat tänka, huru snart eller hvar vi hvarandra nu härefter se kunde och hvarandra anträffa, så straffe mig Gud, om jag så hade skilts från dig, som jag nu har gjort. Men efter jag intet är viss uppå, *när* jag igenkommer, eller *om* jag igenkommer, så hafver jag därom intet torts mera tala, utan saken Gudi hemställt . . . Dock emellertid begärar jag på det kärligaste sätt, att, om möjligt vore, du ville sända mig ett armband utaf silke eller trå, hvad du ville, så skulle jag det alltid draga för din skull och skall därhos bränna upp alla de andra armband, som mig utaf andra gifna äro. Och på det jag skall gifva dig en liten orsak att skrifva mig till, så sänder jag dig både bläckhorn och penna; papper kan du fly dig själf.»

Något armband fick den förälskade ynglingen icke; men hans bref blef dock hvarken obesvaradt eller illa upptaget. I stället för armbandet fick han den älskades försäkran om »trogen vänskap»; och i ett följande bref tackar han henne därför på det »allrakärligaste» och uttrycker sin önskan, att han kunde »så lycksalig vara att denna vänskap alltid få njuta». Enligt fru Margaretas föreskrift hade han uppbränt hennes bref, »oansedt att det brefvet mig af

hjärtat kärt var. Dock likväl», tillägger han, »förrän jag det uppbrände, hafver jag utaf brädden, som intet var något uppå skrifvet, skurit en liten rispa, hvilken jag själf skall uti ett stycke taft insy och sedan på min arm binda. Icke fördenskull att jag befruktar, att jag eljest skulle förgäta min hjärtans syster (hvilket aldrig sker), om jag icke dagligt hade något, som mig om min kära syster påminte, men på det jag dock den hugnad måtte ha, att jag dagligen hos mig drager det, som min kära syster i sina händer hafver haft.»

Det är ju ett stycke af det allra finaste gammalfranska chevalerie midt under 30-åriga kriget! Men det är mer än en riddarromantik, som använder 1600-talets uttryckssätt. Stämningen och tankarna kunna höra hemma i alla tidsåldrar. Dessa äro »naturens stereotyper», säger Frithiofs-sagans författare till svar på förebråelsen för den sentimentala tonen i Frithiofs och Ingeborgs »Afsked».

Huru länge Thure Bielke bar på sin arm det af honom själf gjorda armbandets med det dyrbara minnet af hvad fru Margareta haft i sin hand, därom förmäler historien intet. Hans vemodiga afskedsbref slutar liksom Henrik Horns med visans ord:

»Ade, ade, ade, till tusende godnatt,
Intet förglömmer jag resten.»

Och sedan drog han i kriget. 1635 finna vi honom såsom öfverste för ett kavalleriregemente, 1641 blef den högättade krigaren riksråd och samma år ingick han äktenskap med — Anna Banér. Ingen vet, huru länge Margareta Boijes bild dröjde kvar i

hans sinne. Kanske »brände han upp» det dyrbara själfgjorda armbandet med den utskurna »pappersrispan», liksom han lofvat göra med de förut erhållna. Kanske bevarade han allt i troget minne, och kanske var det först sedan fru Margareta för andra gången trädt i brudstol, som han ansåg sig böra söka hemmets lycka. Hans och Anna Banérs son blef grefve Nils Bielke, hjälten från slagen vid Halmstad, Lund och Landskrona, på hvars värjspets Karl XI:s krona, enligt konungens egna ord, en gång hängde, Sveriges ambassadör i Paris och Pommerns generalguvernör, en af det karolinska tidehvarfvets mest bemärkta historiska gestalter.

Äfven Arvid Forbus, den unge Bielkes »postillon d'amour», drog till krigsskådeplatsen och blef inom kort öfverste för ett af honom värfvadt regemente. Han följde Johan Banérs och Bernhards af Sachsen-Weimar fanor. Från Rhentrakten sände han 1634, jämte hälsningar från sin vapenbroder Arvid Wittenberg ett bref till fru Margareta, »den aller käraste fru och aller skönaste dama». Vistelsen i Åbo hade han i godt minne och förblef hennes »förobligerade knecht». Sina välönskningar ville han inrymma i »tusende goda stormhattar med goda dagar och nätter». Onekligen en bild i tidehvarfvets stil!

År förgingo, innan Forbus återsåg sitt fädernesland. Öfver sitt fälttåg under »Hans Furstliga Nådes hertig Berendts» befäl har han efterlämnat några frag-

mentariska anteckningar, hvilka väl visa, att i den tappre krigsbussens styfva händer pennan passade mindre väl än svärdet, men som dock ej sakna sin åskådlighet. Han följde »hertig Berendt» under fälttågen i Elsass och Burgund samt i Rhentrakterna till norra Schweiz 1637—38, och tog en väsentlig del i en af dennes berömdaste vapenbragder, öfverrumplingen af staden Rheinfelden.

Själff berättar han, huru han i det krigsråd, som föregick det afgörande anfallet, utförligt och ifrigt tillstyrkt detsamma i strid mot åtskilliga andra högre officerares åsikt. Hans mening blef segrande. »Ich bleib' auf Forbusen seine Meinung», förklarade en af krigsöfverstarna; och hertigen var af samma tanke. Öfverrumplingen blef en lysande seger, och hela det kejsrerliga högkvarteret tillfångatogs. »Strax lupo generalerna», berättar Forbus om de kejsrerliga befälhafvarnas försök att undkomma, »somma utan hatt, somma utan stöflar, utan kragar utur staden och vardt så hastigt uppväckta utur deras sömn». De fientliga soldaterna kastade sina gevär och bådo om kvarter: »bus-sarna», säger Forbus, »voro ifrige i första furian. Därmed så ropade jag och sade, de skulle ge kvarter, efter de var nok slagne . . . När nu fienden detta ropet af mig hörde, församlade de sig några hundra omkring mig och hofvo de mig upp i höjden, att de kunde höra mig. Därmed stillade detta sig.» — Hertigen tackade Forbus efter stridens slut och förärade honom tusen dukater; »hvarför jag», säger han, »Hans Furstliga Nåde tackade, gifvandes Gud allsmäktig äran».

Från belägringen af Breisach, där den ryktbare fältherren enligt Forbus' ord »hade en stor dessein före», skickades denne med ett uppdrag till svenska regeringen. Det var en anhållan om förstärkning för hertigens krigsföretag. Forbus kom till Sverige sent på hösten 1638, nu en man med stadgadt krigare-rykte och med anspråk på att få någon vedergällning, enligt tidens sed, för tjänster, som han under kriget gjort sitt fädernesland. Den »högloflige kongl. förmyndareregeringen», som Forbus skyndade att uppvakta, var ej så fort färdig med svaret till hertig Bernhard; och medan den funderade på saken, slutade den store krigaren sin ärofulla bana på våren 1639.

Hans sändebud i Sverige hade dock icke rest förgäfvets.

»Eftersom den högloflige regeringen benådade mig med några gods uti Finland», berättar Forbus, »befallte de mig, att jag skulle som snarast draga dit och bese godsen; sedan kunde jag komma igen, så ville de affärda mig med godt svar till H. Furstl. Nådde igen. Därmed reste jag till Finland och besåg så mina gods, som mig voro nådigt donerade. Godsen behagade mig väl; och kom jag så till min kära hustru. Hon behagade mig tio gånger bättre. Därmed så talte jag henne till, bad henne, om hon hade lust taga emot en sådan smutsig, arm kavaljer som jag vore, så ville jag lefva och dö med henne. Hon var väl hård uti begynnelsen; men dock lät hon som en höflig och from dam öfvertala sig och tog emot mig, smutsige knekt. Därmed när jag hade ja, skyndade

jag på bröllopet, och uti sex veckor voro vi allt färdiga och drogo till Stockholm.»

Hvem var hon väl, denna »höfliga och fromma dam», som icke kunde neka sitt ja åt den krutstänkte kavaljeren? Ingen annan än den »aller käraste fru och aller skönaste dam», till hvilken den tappre krigsbussen fem år förut skickat »tusen stormhattar» med välgångsönsknningar, och till hvilken han åtta år förut framburit Thure Bielkes kärleksböner. Margareta Boije, nu 35 år gammal, blef Arvid Forbus' maka. Rikedomar förde hon icke i hans bo, men tvenne styfsöner, Gustaf och Göran Horn, åt hvilka hennes andre make ägnade faderlig omvårdnad. Hon bragte honom därejämte ett varmt och kärleksfullt sinne; och hemmets lycka blomstrade upp för lägrens son, den bald krigaren från Tysklands valplatser.

Forbus, som ej längre hade »hertig Berendt» att följa, var ännu på hösten 1640 i Sverige, men stadd på resa till Tyskland genom Danmark. Hans hustru, som väntade att blifva moder, befann sig såsom gäst hos sina fränder, riksfältherren Jakob de la Gardie och hans hustru, grefvinnan Ebba Brahe. Vi minnas, att Margareta Boijes moder var Sofia Gyllenhjelm's halfsyster; riksfältherren var således fru Margaretas syskonbarn. Genom sitt äktenskap med henne kom Forbus äfven att räknas till den högt uppsatte mannens skyddslingar, ehuru dennes ålder och lysande samhällsställning drogo en gräns mellan honom och dessa fränder, hvilken af de senare aldrig öfverträdde. I brefven till sin hustru skänker Forbus tacksamt erkännande åt De la Gardieska husets välvilja, men han näm-

ner aldrig fältherren och hans maka annat än »Hans Excellens och Hennes Nåde fru grefvinnan».

Nu skulle Forbus, som sagdt, draga till Tyskland för att träffa fältmarskalken Johan Banér och på samma gång följa den unge Magnus Gabriel de la Gardie, sin välgörares son, på väg, under hans första utländska resa. Fru Margaretas belägenhet gjorde henne ängslig och orolig under hennes makes frånvaro.

Låtom oss höra huru den redlige krigaren efter ett års äktenskaplig sammanlefnad skref till sin hustru.

I sina täta bref — från den 8 till den 27 oktober föreligga ej mindre än sju bref till »den ädla och välborna fru, hjärtans aller käreasta hjärta, min egen själ och trofasta docka» — sökte hennes make i ett språk, hvars ömma tonfall ej klinga mindre uppriktigt, fastän rösten är sträf och ovan, att trösta och lugna henne. »Gud den aller högste hjälper oss väl snart med hälsa och sundhet tillhopa», heter det. »Mitt hjärta, min själ, gif dig tillfreds och sörj för Guds skull intet! Förty det gör hvarken dig eller mig godt eller det lilla hjärta, som oss fröjda och trösta skall med tiden.» Fromt önskar han henne Guds välsignelse till hvad som förestod, och att »Gud ville henne bevara med sina heliga änglar». »Han hjälpe dig, mitt hjärta, utur all din ångest och möda, och det lilla, som du kallar Hans uti källaren, ville Gud hjälpa väl här till världen och låta det få dop och kristendom först och främst och sedan allt i Jesu namn vidare».

Dylika ömhetsutgjutelser omväxla med förmaningar att vårda hälsan: »Än kan man få penningar och gods, men intet kan man få hälsan så snart igen.

Jag beder dig, mitt hjärta, var intet så karg eller knapp, utan far väl med dig.» Om de unga styfsö-
 nerna i Finland hade Forbus faderlig omtanke: »Gif
 dem hvad de behöfva, att dem intet tryter. Gud gif-
 ver oss väl igen.» De studerade nu under sin præ-
 ceptors ledning vid det nystiftade universitet i Åbo,
 till hvares först inskrifna studenter de hörde. — En
 underlig inblick i tidens ekonomi lämnas af Forbus'
 uppmaning till sin hustru att ej taga emot till inbe-
 talning förfallna räntepeningar, hvilka h. exc. fält-
 herren erbjudit sig att erlægga, utan i stället pantsätta
 »den stora guldkedjan» i händelse af penningebehof.
 »Men vill han», heter det, »ändtligen ge mitt hjärta,
 så kan hon ta (emot) och sätta dem annorstädes hos
 en god man för tio procent».

Fru Margareta torde för öfrigt hafva varit en er-
 faren husmoder i tidens stil; och hennes make gaf
 henne full frihet att i alla husliga ärenden »göra som
 hon synes och täckes; jag är med allt tillfreds lika
 hvad min enda tröst gör».

I dessa resebref från de sista månaderna af 1640
 vidröras icke ofta ämnen af allmännare intresse. Re-
 san gick öfver rikskansleren Axel Oxenstjernas gods
 Tidön — »H. Exc. gjorde mig stora promesser», sä-
 ger Forbus — till Göteborg och därifrån genom Dan-
 mark och Holstein till Hamburg, allt i sällskap med
 »bror gref Magnus». Riksförmyndarens och riksfält-
 herrens son var, ehuru endast en 18-årig yngling och
 stadd på sin första utländska studieresa, en sådan po-
 tentat, att han ej kunde passera Danmark och Holstein
 utan att besöka konung Kristian IV:s hof och hertig

Fredrik III af Holstein på slottet Gottorp. Den finske öfversten, som ej torde hafva varit mycket hofmannamässig, förde den unge ädlingen an och har öfver besöket på Gottorps slott i bref till sin hustru lämnat en drastisk skildring, icke just smickrande för det lilla tyska furstehofvet. Hertig Fredrik III af Holstein, som hans landsmän gifvit namnet »den store», och som sedermera blef konung Karl X Gustafs svärfader, fann dock mera nåd för Forbus' ögon än hans gemål, drottning Hedvig Eleonoras moder.

»Försten utaf Holstein», berättar Forbus, »hade oss till middagsmåltid och där ville de tämlig fylla oss, men Gud ske lof det gick nådigt af, att vi sluppo med ett litet . . . rus. Han fägnade oss så tämlig väl, men mig tycktes, som det var intet, som det skulle. Han har en hässliche Schatz till gemål. Hon sitter och grinar vid bordet, har en stor flabb, så att jag kan intet (be)skrifva. Hon talte icke ett ord vid bordet, utan satt och såg sur ut. Jag märker, hon är ingen god svensk. Försten han diskurerade länge med oss efter måltiden på golfvet, sedan hon var borta, och drack så några skålar, och därunder drack han Hennes Majestäts skål, vår aller nådigste drottning, och frågade, huru stor hon var. Så beskref jag, huru stor hon är. Så sade han, han ville skaffa henne en vacker herre och man. Därtill svarade jag: hon är ännu för ung och liten. Så sade han: hon är i sitt fjortonde år. Så sade jag: Gud den aller högste gifve henne en god (man), som kunde hägna henne och fäderneslandet, eller ingen. Så sade han: der Herr Ob- rister hat recht geantwortet, och därmed teg han stilla.»

Om konung Kristian IV af Danmark och hans politiska hållning mot Sverige har Forbus uttalat den förmodan, att »honom är icke alldeles till troende. Gud gifve oss lycka i Tyskland», tillägger han, »så vilja vi med Guds milda tillhjälp komma tillrätta med honom. Dock, Gud förlänar hvad oss nyttigt är». Det krig, som slöts med freden i Brömsebro, visade, att Forbus såg saken riktigt.

I norra Tyskland skildes de båda reskamraterna, som enligt Forbus' ord »hade varit som bröder på vägen och haft godt compagnie af hvarandra». I början af resan hade Forbus varit ängslig för den unge grefvens hälsa. »Han är intet van, skref han, vid sådana svåra resor, som han nu gör; han vill gärna ligga och dassa i sängen om morgnarna, men nu börjar han bli van. Gud ske lof, sedan vi kommit utom Sverige, har han haft god aptit och får nu en god färg igen.» Han tillägger: »Han är för Gud ett godt barn. Det tör fuller bli ett lejon utaf, som kan göra fäderneslandet stora tjänster.» — Karakteristiken saknar icke sitt intresse, ehuru »lejonets tecken» förvisso icke är det, under hvilket Magnus Gabriel de la Gardie är känd i Sveriges historia.

De la Gardie fortsatte sin studieresa till Holland, och Forbus begaf sig åstad att uträtta sitt egentliga ärende att söka upp fältmarskalken Johan Banér. Han sökte förgäfvets den store fältherren i Hildesheim, som denne kort förut lämnat, och där han efter träffningarna vid Fritzlar tagit del i det gästbud, vid hvilket han enligt det gängse, ehuru obestyrkta ryktet skulle ha blifvit förgiftad.

Den ryktbare fältmarskalken var liksom Forbus vid denna tid en nygift man, men för tredje gången. På slottet Arolsen hade han i september samma år hållit bröllop med den 16-åriga markgrefvinnan Johanna af Baden-Durlach, några månader sedan hans andra hustru, Juliana von Erpach, aflidit. Förlofningen hade firats i hans läger med dundrande kanonsalfvor. När bröllopet skulle stå, hotades Banérs armé genom den kejsrerlige generalen Piccolominis anryckande. Banér lämnade sin brud och bröllopfesten, skyndade till sina trupper, tillintetgjorde fiendens anslag och återvände efter några dagar för att fortsätta bröllopfesten. Sedan förde han sin sköna brud till lägret. Hon hälsades af hans hela armé, uppställd i slagordning, medan artillerisalfvorna dånade, så att nejdens invånare trodde, att ett nytt fältslag utkämpades. Så berättar historien. Den väldige krigaren, som nu närmade sig slutet af sin stormiga bana, och hans 16-åriga brud, som han vunnit, om ej med svärdet, så dock med glansen af sitt krigarnamn, bildade under kanondundret på sitt sätt också en »familjeinteriör» från 30-åriga kriget.

Huru det lyckades Forbus att hinna sin fältmarskalk under hans iltåg under vintern 1640—41 mot Regensburg eller under återtåget genom Böhmen och Sachsen, därom upplysa hans ännu bevarade bref till fru Margareta intet. Samlingen slutar med december 1640. Från gästabudet i Hildesheim var det blott några månader till Banérs död i Halberstadt. Dock gick det icke så med Johan Banér, som det gått med »hertig Berendt». Banér lefde ännu, då Forbus anlände för att framföra sitt uppdrag. Därom vittnar ett af

Johan Banér undertecknadt resepass för Forbus' återfärd till Sverige. På sommaren 1641 finna vi Forbus hos sin maka i Sverige, men färdig att med henne draga till Tyskland.

I Pommern, först i Stettin och sedan i Stralsund, fingo nämligen de båda makarna jämte det släkte, som växte upp kring dem, sitt hem under mer än ett årtionde. »Lille Hans i källaren» hade sett dagen i Stockholm under Forbus' resa i Tyskland. Från reskamraten, den unge grefven, ingick lyckönskan till fru Margareta. »Är mig ock af hjärtat kärt, att Hänschen im Keller är en gång i ljuset framkommen, hvares skål min k. Forbus och jag så ofta hafva på vägen druckit.» Han tillägger dock en höfvisk ursäkt, att han »så fritt skämtar». »Holland» — De la Gardie vistades i Amsterdam — »hafver intet, oansedt här tjockt väder och sumpigt är, kunnat gjort mig melankoliskare.»

Jämförelsevis fredlig var Forbus' nya verksamhet. Befordrad till generalmajor, blef han Axel Lillies vikarie och sedermera hans efterträdare såsom vice guvernör och militärbefälhafvare i Pommern, någon tid äfven vice guvernör i en del af Sachsen med hufvudkvarter i Leipzig. Hans verksamhet var företrädesvis administrativ, och hans papper lämna månget bidrag till historien om den svenska förvaltningen i dessa landsändar. Den erfarne krigarens vana att föra befäl togs dock i anspråk för att upprätthålla ordningen bland de värfvade trupper af allehanda slag, som under det långa kriget hoprafsats såsom besättningar i de befästa orterna. Efter krigets slut hotade allvarsamma oroligheter att

utbryta i Pommern, då frågan blef att afskeda det onödiga manskapet. Guvernören Forbus återställde ordningen och sökte, som det heter i ett af hans bref, »att afskaffa de katoliske» — sådana funnos äfven i den protestantiska hären! — »och gamle soldater med deras hustrur och många barn, som i kvarteren förorsaka stor olägenhet, besvär och klagomål». — Säkerligen voro »soldatescans» familjeinteriörer från denna tid ej de uppbyggligaste.

I tretton år, till 1653, innehade Forbus sitt befäl i Pommern; men under tiden blef han icke bortglömd af dem, som i Sverige följde hans verksamhet. Han fick 1650 såsom krigsråd säte och stämma i krigskollegium; två år senare upphöjdes han till friherrlig värdighet och fick Kumo stora gods i Finland till friherreskap. I friherrebrefvet prisas han såsom en »tapper, oförtruten, trogen och oförskräckt krigsman»; särskildt nämnes hans verksamhet i Pommern, där han under generalguvernörernas frånvaro berömligen förestått »regementsväsendet». Björnar och björnhufvuden, halfmånar och krigare med musköt på axeln finnas i vapenbilden, delvis hämtad från det gamla skotska sköldemärket. — Samma år som Forbus lämnade sin befattning i Pommern utnämndes han till riksråd. Listan på hans befordringar slutar med utnämningen till general af infanteriet.

Arvid Forbus hann sålunda högt på ärans trappa och blef en rik och mäktig man. Han skref sig friherr till Kumo och Kimito i Åbo län, herre till Frantzburg och Sabeldorff i Pommern, Jackarby, Artsjö och Eda i Finland samt Friberg i Uppland. Under Karl

X Gustafs senare danska krig 1658 och 1659 följde han konungens högkvarter och stod hos honom i stor gunst. Någon tid hade han uppdraget att vara befälhafvare i de nyss eröfrade södra provinserna med högkvarter i Helsingborg. Om Forbus' krigsbedrifter från hans ålders dagar tiger dock häfden.

Till sin hustru skref Forbus fortfarande under tillfälliga skilsmässor bref, som visa, huru varmt han fortfarande var fästad vid sitt »aller käraste hjärta och trofasta docka», men där de praktiska uppdragen dock inkräkta på ömhetsbetygelserna. I ännu högre grad är detta fallet i det fåtal bref, som finnas i behåll från fru Margareta till hennes make. De äro alla från de sista åren af deras lyckliga äktenskap. Anmärkningsvärdt för nutida läsare förefaller, att hon nu på gamla dagar konsekvent kallar sin make: »Högtärade kära Farbror» och undertecknar sig »min Högtärade kära Farbrors ödmjukaste tjänarinna». Det sista af dessa bref, skrifvet från Finland 1665, handlar om hushållsangelägenheter, förvaltare, kor och kalfvar på de Forbuska egendomarna samt skildrar vidlyftigt, huru en af deras underhafvande plötsligt blifvit sjuk, »såsom af ett skott i sin ena ro». Fru riksrådinnan, hvilken — såsom vi längre fram skola se — stod på sin samtids medicinska ståndpunkt, tillskref detta olycksfall »elaka människors sändningar», hvilka velat hindra honom att inställa sig vid ett tingssammanträde.

Riksrådet Forbus afled 1665 och fru Margareta tre år senare. De ligga begrafna i präktiga kopparistor i det Forbus-De la Gardieska grafhvalfvet under altaret i Riddarholmskyrkan, livarest likbetygelserna

firades med stor ståt. Fru Margaretas jordfästning be-
vistades af änkedrottning Hedvig Eleonora personligen,
enligt hvad de vid tillfället upplästa personalierna intyga.

Samtidens mest anlitade tillfällighetsskald, Lasse
Johansson Lucidor, ägnade henne en grafskrift på latin
svenska och tyska. Han förmanar däri de efterlevande:

»Hämmen edra salta tårar,
sörj' och klagen med besked!
Gud kan hela den han sårar;
hvad han vill, det måste ske.»

Om fru Margareta heter det i den elegiska latinska
versen:

»Virgo Venus, conjux Pallas, Themis inclyta tandem,
forma, consilio justitiaque fuit»,

och i den tyska:

— »Leb' so wie sie gethan,
so lebstu wohl und gehts ihr nach zur Sternen-Bahn!»

* * *

Till det Forbus'ska husets familjeinteriörer höra
ock några uppgifter om det yngre släkte, som där fost-
rades. Den lille »Hänschen im Keller», förstlingen af
Forbus' och Margareta Boijes äktenskap, jämte hans
syster, Sofia Juliana, växte upp i deras pommerska
hem, och där tillbragte äfven fru Margaretas söner från
det föregående äktenskapet, bröderna Gustaf och Göran
Horn, en del af sina ungdomsår.

Öfver de båda helsyskonen Jakob Henrik och
Sofia Juliana Forbus' historia hvilat ett visst melanko-

liskt drag. Den senares närmare bekantskap får läsaren göra längre fram i denna samling. Hon ansågs i ungdomen hafva »lungsjukan»; äfven hennes broders hälsa var svag, och hans bana slutades vid ännu unga år.

Jakob Forbus var en lofvande yngling med håg och intresse för bokliga studier, oförvitlig i sina seder, sina föräldrars »underdånigste son och tjänare», såsom underskriften i hans bref vanligen lydde. Men han hade icke, lika litet som den äldste af bröderna Lillie, sextonhundraålets kraftiga typ och synes föga hafva liknat sin fader och dennes omgifning i trettioåriga krigets läger- och garnisonslif. Ej alla krigarbarn från denna tid — och talrik var för det mesta afkomman — voro kämpar; en blick på de adliga ättartaflorna visar, huru ofta afkomlingar till kraftiga föräldrar dogo i barn- och ungdomsåren. Det var endast urvalet, som lefde kvar och en tid uppehöll de stora traditionerna af mannakraft och handlingens oförtrutenhet.

Nioårig skickades Jakob Forbus till universitetet i Leipzig såsom student och fortsatte sedan sina studier i Uppsala under ledning af sin »hofmästare» Olaus Johansson. Denne gaf honom i ett af sina bref från Uppsala det vitsord, att han var flitig. »Sina studere-stunder hela veckan igenom uppvaktar han godvilligen och efterföljer alltid mina råd, att jag intet kan annat, än mig däröfver fröjda och gratulera.» Särskildt berömmas hans insikter i matematiken och i »architectura militaris», medan »politican» och latinet icke heller försumrades.

Den 19-årige friherren begaf sig 1657 med Olaus Johansson på sin studieresa i främmande land. På

våren 1660 finna vi honom i Holland, dit de svenska ynglingarna vid denna tid gärna först ställde färden. Under resans begynnelse gick allt väl, men innan dess slut kunde den unge mannen med skäl säga: »Jag tror intet någon människa har varit så olycklig på sin resa som jag». Fromt tillägger han: »Gud troligen bedjandes, honom nådigst behagade, mig härefter med större lycka begåfva». Ännu bevarade bref dels från Jakob Forbus själf, dels från Olaus Johansson gifva en föreställning om de vedervärdigheter, som kunde möta en välartad yngling på resor äfven under så lyckliga yttre förhållanden som de, under hvilka denna resa företogs.

I Leyden gjordes det första längre uppehållet. Där sysselsatte sig Jakob Forbus flitigt med sina »exercitier». Hans hofmästare upplyser, att »luthenisten» (musikläraren) för sina lektioner fått 25 rdr, hvarjämte för 10 rdr inköpts en luta; franske språkmästaren fick 12 rdr och beridaren 6; »för andra exercitier, såsom för målarkonsten och på bollhuset, är för två månader betaldt 11 rdr». — Öfver Bryssel styrdes sedan vägen till Paris, och det var där de vidriga ödena började.

Flitigt dref Forbus äfven här sina studier, men det dröjde icke länge, innan han nedlades på sjuksängen. Visserligen hoppades hans hofmästare, sedan den första sjukdomen var öfverstånden, att »hälsan härefter lærer blifva dess stadigare, efter han uti förlidna sjukdom väl har evacuerat sådana humores, som hälsan någon skada tillfoga kunna». Men detta visade sig icke vara fallet; Jakob Forbus' »humores» voro fortfarande osunda, och med längre och kortare mellanskof var han sjuk under hela sin vistelse i Frankrike. En tilltänkt resa

till Italien måste inställas, och på hösten 1661 insjuknade äfven hans vän och följeslagare Olaus. Dennes sjukdom fick en dödlig utgång.

Själff sjuk af »fjärdedagsskälfvan», skref Jakob Forbus till sin fader och underrättade, att »den högste Guden hafver behagat hädankalla Olaum, mig till tämmelig sorg, emedan jag hade tänkt att uti min hela resa hafva en trogen vän uti honom, hvilket mig nu är beröfvadt». I följande bref under de dystra vintermånaderna 1661—62 klagar han bittert sin saknad öfver »den gode Olaus», och när han tidigt på våren 1662 hunnit från Paris till Strassburg, tackar han Gud, som hulptit honom från Paris, »sedan både Olaus saliger och min dräng, jag där hade, äro döde, och jag ännu drogs med fjärdedagsskälfvan».

Till dessa bekymmer kommo äfven andra, som man minst skulle hafva förmodat hos en son till det rika riksrådet Forbus. Det var brist på medel och kredit till bekostande af uppehållet i den dyra franska hufvudstaden och till resans fortsättande. Felet låg egentligen icke i bristande omtanke hos den gamle fadern, ehuru han i sina bref förmanar till sparsamhet och förklarar, att det blifver honom »svårt att stå ut med depensen». Men sjukdomen och dödsfallen korsade alla planer och ekonomiska beräkningar, och tidens post- och kommunikationsförhållanden, så väl som formen för dess penningtransaktioner, voro ej de snabaste. Tre månader fordrades för att växla bref mellan Paris och Finland, hvarest det gamla paret Forbus då bodde, och ingenting var osäkrare än brefvens riktiga framkomst. Växlar sändes till köpmän

och andra kommissionärer, och dessas punktlighet var icke mindre osäker.

I Strassburg vistades Jakob Forbus öfver ett år; och det synes hafva varit penningeförlägenheten, lika mycket som hans svaga hälsa, som hindrade honom att återvända hem. Från Strassburg gjorde han emellertid en rundresa på sommaren 1662 genom södra Tyskland till Österrike. Först på hösten följande år finna vi honom åter i Sverige, till hvilket han ifrigt längtat och hvarest hans ankomst af de bekymrade föräldrarna länge väntats.

Förgäfvets söker man i denne unge resandes bref vare sig skildringar af hvad han under sin vistelse i främmande land sett och upplefvat, eller redogörelser för hans studier, sysselsättningar och personliga förhållanden. Sådant ansågs »intet skrifvärdigt». Någon gång förekomma notiser af politisk art, hvilka röja ett visst intresse för allmänna angelägenheter, samt en och annan uppgift om landsmän, som samtidigt vistades i det främmande landet. En af dem känna vi redan: Axel Lillie, som sammanträffade med Forbus i Strassburg. — Innan ännu sjukdomen tagit öfverhanden, torde den unge friherren såsom andra resande ynglingar af hans stånd — i motsats till Lillie — hafva deltagit i umgängeslivet. Hans biograf berättar, att han i Paris »af alla förnäma var estimerad och älskad». Särskildt hade den berömda fältherren Turenne »låt it honom till sig fordra, till att göra sig ett särdeles nöje af hans qualiteter, dygdiga lefverne och umgänge». — Forbus' egna bref innehålla härom intet, ej heller hans reskamrats.

Men om dessa bref i allmänhet äro tomma på innehåll, för så vidt de ej röra »lefvnets bekymmer», så äro de enligt tidens sed så mycket frikostigare på vördnadsbetygelser till föräldrarna. Sin fader nämner han: »Högvälborne Herr Riksråd, Högtärade käre Herr Fader», och försäkrar mot slutet af sin resa, att han »intet högre åstundar, än med det första hafva den äran efter min skyldighet kunna få akta på min högtärade käre herr fader och fru moder». Men under dessa styfva komplimenter i stilen af allongeperukernas tid, framskyntar stundom en ömmare och mera förtrolig känsla, liksom äfven under skildringen af sjukdomens vedermödor röjes en ton af from resignation. Missmodigt klagar han öfver tidsutdräkten med hemresan, emedan »jag ändock är så olycksalig, att allting, hvad jag sätter mig före, går tillbaka både för sjukdomar och eljest». Men en tid efteråt, under ett nytt sjukdomsanfall, tackar han fromt »den högste Guden, som nådigast hafver hulptit mig. Honom behagade ännu vidare continuera med sin nåde.» I det sista bref, som blifvit bevaradt, skrifver han i sin vanliga ödmjuka ton till sin moder: »Jag beder nu min kära Fru Moder ville ännu alltid låta mig vara uti dess moderliga hjärta och höga omsorg befallad. Förhoppas dock intet få lefva den dag, när jag skulle göra däremot.»

Förgäfves behöfde han ej vädja till sin goda moders ömhet. Vid underrättelsen om hans insjuknande i Paris väcktes hennes lifliga oro, och fadern befarade, att hon själf skulle falla i någon svår sjukdom »för hennes stora sorg och bekymmer, hon för dig bär. Och huru det med mig går», tillägger fadern, »ställer

jag i Guds händer, alldenstund jag blifver ock nu åldrig». I sitt »hjärtas kval» öfver att både hennes son och den trogne Olaus voro sjuka, sökte hon trösta sig med hoppet, att »Gud lærer väl hjälpa dig för sitt namns och min trägna böns skull». Och den moderliga omtanken röjde sig ock i förmaningar angående sjukdomens vård och användande af huskurer. Hon rådde honom att låta »öppna den ådern, som de kalla 'Salffuatel' * på vänstra handen eller den namnlöse på lille fingern. Där fann jag mig bättring utaf.» I alldeles motsatt riktning yttrade sig i samma bref den gamle fadern: »Bruka intet mycket åderlåtande, som de där gement brukar! Se dig väl före, mitt kära barn, att du aktar dig väl för ett och annat.»

Efter resans slut skulle nu den unge Forbus ägna sina krafter åt fosterlandets tjänst. Fadern synes hafva gladt sig åt de krigsrykten, som voro gängse i början af år 1663, och lofvade att låta honom veta, huru händelserna utvecklade sig, så att han kunde »hålla sig färdig». Han önskade således att se sin son fortsätta släktens krigiska traditioner. Längre fram rådde han honom dock att icke antaga någon tjänst, vare sig till sjös eller till lands under »soldatesco», förrän han varit hemma i Sverige hos sin fader.

Den unge Forbus förefaller ingalunda såsom ett krigarämne i 1600-talets stil; den fromma resignationen, det lydaktiga sinnet och ett visst drag af lidande gäfvö tidigt åt hans personlighet sin prägel. Icke desto mindre ansågs det, att han efter sin hemkomst var

* Vena salvatella, en i den äldre anatomen gängse benämning. (Enl. meddelande af prof. C. Fürst.)

»kapabel att användas», såsom det heter i hans personalier, »vare sig i civilämbetet eller militieståndet, perfekt uti studierna och alla ridderliga exercitier».

Döden, som träffade honom några månader efter hemkomsten i februari 1664 i Stockholm efter en olyckshändelse under åkning, sparade den fromme ynglingen bekymret att välja sin framtida bana. Hans begrafning ägde rum med stor ståt och i närvaro af änkedrottning Hedvig Eleonora och förmyndareregeringens medlemmar. Äfven under sjukdomen hade drottningen gjort sig underrättad om den unge mannens tillstånd. Personalier till hans ära voro författade af ingen ringare person än Sveriges rikskansler, grefve Magnus Gabriel De la Gardie, som då stod på höjden af sin makt, och som 24 år förut lyckönskat sin fränka till den sons födelse, vid hvars graf han nu talade. Han gaf, tydligen efter enskilda meddelanden, en skildring af Jakob Forbus' sista stunder, som är ett stycke uppbyggelsevältalighet, hvilket kan förtjäna bevaras äfven som prof på författarens framställningskonst, på samma gång som det här bör få ett rum såsom en familjeinteriör.

Där skildras, huru vid sjukdomens början »den salige unge herren», som blifvit borttryckt »i sina blomstrande år, fuller i förstone, med den unge Tobia, efter han var ende sonen, något fruktade, att han skulle med sin afgang hjärteligen bedröfva sina kära föräldrar och därför ofta upprepade detta språket: Herre, du lyktar dagen för mig, förrän aftonen kommer. Särdeles när han såg sin kära fru moder så mycket jämra sig och gråta öfver hans tillstånd,

önskade han, där Gud behagligt vore, sig kunna få lefva så länge, att han kunde större lydnad och något tacksamhetstecken sina kära föräldrar . . . få bevisa. Men såsom han förmärkte sorgegråten med sin tilltagande svaghet mer och mer förökas, så fattade han frimodighet, sig och dem tröstade, sägandes: Min kära fru moder, gifver Eder tillfreds! Hvad är då ett år eller några, vi lefva mer eller mindre, emot evigheten, uti hvilken ingen ungdom eller ålderdom är? Ja, tusen år äro icke mera för Gud än en dag (såsom han med konung David upprepeterade); ja, den högsta åldern, vi nu träffa, är emot den framfarna tiden icke mera än en punkt till räknandes, mycket mindre emot evigheten, dit vi lända.»

Den goda fru Margareta hade icke sin make vid sin sida, då detta hårda slag drabbade henne; icke heller torde hon hafva varit hos den gamle krigaren, när han under en tillfällig vistelse i Pommern följande året afled. Under mellantiden hade dock den gamle Forbus varit hemma; och bland andra spår af denna vistelse finnes en anteckning på ett gulnadt papper af hans åldrande hand: »Inventarium på min salige käre sons saker».

Hvad den 24-årige unge friherren efterlämnat af kläder och lösören var i själfva verket icke så alldeles obetydligt; och förteckningen kan sägas gifva en föreställning om, hvad som en ung adelsman vid denna tid kunde anses behöfva för sin personliga utrustning. Anspråkslös var den linnegarderob, med hvilken fru Margaretas moderliga hand utrustat sonen till hans utländska resa, och hvars förteckning ännu föreligger:

ett par lakan, 8 skjortor, 6 par strumpor, jämte 2 par »granna strumpor», »stora kragar 3 (noch stora med knytning 3)» o. s. v. Men i främmande land hade ynglingen, oaktadt alla penningbekymmer, icke underlåtit att sörja för sin yttre människas utstyrsel och tydligen användt sina penningremisser ej blott till »exercitier» och inköp af böcker och instrumenter. Inventariet upptager icke allenast »silkesstrumpor» och »skjortor af holländskt läft», en »liten låda med skorosor», 2 nattmössor, af hvilka en broderad med pärlor, samt »plumasier» * af hvarjehanda kulör, utan äfven icke mindre än 11 »klädningar» jämte en »nattklädning» (nattrock) af rödt sidentyg, fodrad med grön taft. Bland dessa plagg märktes gråa och svarta sidendräkter, en sammetströja med sobelskinn, en tröja af »gyllenmor», en jägarklädning, fodrad med mårdskinn, en »balettklädning med röda band» och tillhörande »danse-skor». Mindre välförsedd var rustkammaren. Den innehöll, utom några bössor och ett par små paradvärjor, intet egentligt stridsvapen utom en klinga, som dock saknade fästet. Detta synes bestyrka, att den unge man, hvars korta bana vi här följt, och som dog så djupt begråten, innan han kom i tillfälle att i sitt fäderneslands tjänst visa, hvartill han dugde, icke förnämligast haft sin håg vänd åt krig och bardalekar.

Mindre lofvande än Jakob Henrik Forbus hade hans åtskilliga år äldre halfbröder tett sig i ungdomsåren, och de bekymmer, som de vållat sin moder och

* Plymager.

sin styffader, voro säkerligen icke mindre, ehuru af en annan art. Äfven för deras uppfostran hade intet sparats; men deras skaplynnne var helt olika den saktmodige Jakob Henrik Forbus'. Hos dem jäste krigarblodet och ungdomsmodet; och fader Forbus kände säkert bättre igen sin egen ungdomstid hos sina styfsöner än hos sin egen son, ehuru han, särskildt till den yngste af dem, ofta måste tala straffande ord.

Det var nämligen Göran Horn, som i synnerhet vållade sina föräldrar bekymmer. Äfven han slutade sin bana före föräldrarna. »Han var», heter det i de vid hans begrafning upplästa personalierna, »snäll, vettig och af Gud med ett godt förstånd och ett läraktigt ingenium begåfvad». Göran Horns egna bref motsäga egentligen icke detta omdöme; men de bref till honom från föräldrarna, som tiden bevarat, synas göra personalieförfattarens beröm för hans »dygdigt förda lefverne», åtminstone under en viss tid, mindre väl förtjänt.

För att förkofra sig i »fransyskan och andra exercitier» sändes han vid 23 års ålder till Strassburg 1650, följd af sin styffaders och sin moders förmaningar. Förmaningsbrefven följdes stundom af bannebref, då den unge mannen där borta i världsvimlet tycktes hafva glömt bort, att han ägde ett fädernehem. Meningen synes från början hafva varit, att Göran Horn, som hans fäder, skulle lära att föra sitt svärd. Han skulle stanna i Strassburg, skrifver styffadern, »till dess man ser, huru och hvart det vill med fransyska kriget». På samma gång förmanar han honom att hålla sig »väl eingezogen och intet hålla stort sällskap eller umgänge med dem, som dricka eller svärma».

Men tiderna ändrades. Vestfaliska freden gjorde verkligen slut på det krigstillstånd, som många vant sig att anse såsom normalt och permanent. Det förefaller nästan, som om Forbus hört till dessa, och som om han med en viss saknad tänkt på den tid, som nu gått till ända. I februari 1651, då Göran Horn fick en penningremiss från sin styffader, skref denne: »Här är nu så dyr tid på penningar, att de snarast sagdt äro intet att bekomma, sedan kriget blef allt*.
Där är mången människa, som önskar till Gud, att det ginge snart om igen . . . Där äro många, som nu gå utan tjänst, som kriget har tillförene ernährt.» I ett följande bref heter det: »Jag beder dig, att du ville vara flitig uppå ditt studium, och att du blir fix i latinska språket för allting, att du med tiden kan tjäna Gud och fäderneslandet, förty pennan gäller nu mer än värjan!» — Äfven fru Margareta skref i samma stil: »Efter nu fred är på alla orter, Gud vare äran, så måste man söka sin tillflykt hos Gud och boken».

Men unge Göran Horn synes hafva slagit dessa förmaningar i vädret, och hans föräldrar befarade, att han »lefde i själfsvåld» och alldeles »förgat sitt studio». Sin styffaders växlar kvitterade han hos dennes kommissionärer; men för öfrigt lät han sig icke afhöra. Från Strassburg drog han till Holland och där, i Amsterdam, syntes han för en tid hafvæ blifvit bunden med osynliga band.

Styffadern, som om sin egen världserfarenhet yttrade, att det var svårt »att draga strå för en gammal

* Allt: slut.

katt», använde sin myndighet, först i mildare, sedan i strängare former. Han lofvade att fortfarande sända växlar antingen till Italien, Frankrike eller Holland; men då skulle unge Göran också vara flitig. »Du får intet komma hem igen som Blöcher utur Mecklenburg, som lät göra sig viss, att storken var talliener * och hälsade signor Antonio, när han satt på sitt bo uti skyn.» Längre fram uttryckte han sin farhåga öfver styfsonens förchafvanden i Amsterdam på följande sätt: »Jag fruktar, att du nu är så fatt som en tjäderhanne, som lockar, och när han är i leken, så är han så förliedt, att han hvarken ser eller hör. Jag tror intet, att du mycket hafver lärt i denna tiden af något godt, som du kan förtjäna ditt bröd med, utan kanske cortocera **, som alltid väl är», heter det i ett annat bref. Där ger han också bestämdare uttryck åt sina farhågor, sedan han ironiskt klagat öfver att unge Göran icke gör honom »den ähran» att fråga honom till råds. »Jag fruktar för, att du angaserar *** dig med fruntimmer, som Kurcken gjort, förrn man vet ett ord af, och du kommer sedan oss med hustru på halsen. Och där så vore, hvilket jag och din k. moder icke förhoppas, att du är så galen, så må du resolvera dig att bli där och intet komma hit mera, förty vi kunna intet underhålla dig med henne. Du måtte något galet hafva i sinnet, alldenstund du aldrig skrifver.» — När detta bref skrefs, hade Göran Horn icke låtit höra af sig sedan vid pingsttiden föregående året. »När jag menar du skall vara i Italien, så äst du i Amsterdam!»

* Italienare. ** kurtisera. *** engagerar.

Slutligen tröt tålmodet alldeles. Efter upprepade stränga befallningar att återvända hem, heter det: »Där så vore, att du denna min ordre icke ville följa, så vill jag samt min k. hustru intet veta af dig mer; ej heller kan du dig mer på oss förlåta . . . Vill du ställa dig ohörsam, som du härtill gjort hafver, så stånde du ditt eget äfventyr. Förty våra medel äro icke nu mer så, att vi kunna hålla dig i främmande land att intet godt lära.»

Så talade den faderliga myndigheten, fogligare måhända, än man skulle ha väntat af en gammal krigsbuss på 1600-talet. Men det moderliga bekymret gaf sig luft i ett smärtans anskri och i lidelsefullt straffande ord. »Gud förlåte dig, att du så slår alla trogna förmaningar utur sinnet!», skrifver hon, erinrande om, att det är honom själf »till största skada och mig till sorg och hjärtans bedröfvelse». Utan medkänsla skall ingen läsa fru Margaretas stränga bannbref till hennes förlorade son (juli 1652): »Du har tagit dig före», skrifver hon, »att du nu i halftannat år icke har skrifvit oss mera än ett bref, och vi hafva icke visst, hvar i världen du har varit. Vi hafva skrifvit på alla orter, och aldrig varit värda att få en bokstaf igen; så jag väl klaga må, att jag icke allenast är förgäten, utan slätt föraktad af dig, där jag dock är din moder och så svårt dig burit under mitt hjärta, och sedan i största elände med ve och fattigdom dig så vidt bragt hafver . . . Hvad otacksamhet min käre man, den du och din broder med all förtjänt rätt väl må kalla far, tillräknar sig af dig, kan jag intet med penna skrifva . . . För hvad han har

gjort dig, kan han svara för Gud och all världen, men huru du tackar honom, låter han Gud döma. Du har icke allenast slagit hans trogna faderliga förmaningar i vädret, utan ock förslöst hans reda medel uti onyttig ting, i bröllop och andra onödiga ting . . . Detta brefvet skrifver jag i mitt hjärtas bedröfvelse och sänder det till en viss man, att jag intet tviflar, att du ju visst får det. Skrif snart, eller jag nedkallar Guds hämnd öfver dig, och icke efter denna dagen begärrar vara ditt förakt mera.»

Ännu ett halft år efter detta brefs datum stannade dock herr Göran i Amsterdam; och först sedan styf-fadern skickat dit en fänrik att hämta honom, återvände han till Stettin i slutet af 1652 — dock utan att hafva hållit »bröllop». Hans vistelse i den stora sjöstaden måtte hafva medfört insikter i sjöväsendet, ty redan året efter finna vi Göran Horn såsom — kapten vid amiralitetet! Sådant var möjligt i dessa tider af mäktiga gynnares protektion: det var faderns förtjänster, men ännu mera fältmarskalken C. G. Wrangels beskydd, som skaffade den unge adelsmannen, hvilken hittills uppenbarligen mera skött sina nöjen än sina studier, denna hastiga befordran. Någon sjöhjälte hann Göran Horn under sitt korta lif icke att blifva: han torde mest hafva användts vid trupptransporter från Sverige till länderna på andra sidan Östersjön.

Alldeles utan bekymmer lämnade han icke heller nu sin fromma moder. Ett bref från honom, dateradt skeppet Mercurius sommaren 1655, synes visa, att hennes farhågor för att hennes son Göran skulle in-

låta sig på »bröllop och andra onödiga ting» ännu ej var öfvervunnen. Denna gång gällde det ett känt föremål, fröken Helena Sperling, åt hvilken Göran Horn synes hafva ägnat en mer än vederbörlig hyllning. Han försäkrar nu »på sin salighet och med godt samvete, att han aldrig talat henne något ord till om giftermål, ej heller mera caresserat henne än som andra mig bekanta damer efter mitt förstånd skedt är. Jag skulle ock vara den odygdigaste karl, om jag något kunde inbilla en piga, det jag icke mente med. Men att icke hon älskar mig, kan jag icke neka, och hafver min k. Fru Mor kanske väl sett.» Om Göran Horns något själfkära förmodan var riktig, upplyser icke historien; säkert är, att fröken Helena Sperling, dotter af generalguvernören öfver Halland friherre Kasper Otto Sperling, sedermera blef gift med landshöfdingen Axel Tott.

Några månader sedan detta bref skrefs, fann Göran Horn sin död i Mälarens böljor: han körde efter ett besök på Drottningholm ner i en vak, »det hastigt honom liksom en fågel i snarone borttryckte», säger författaren af hans personalier. Han tillägger äfven, att Horn kunde hafva undgått sitt öde, om han ej uppoffrat sitt lif för att rädda »den adliga, saliga jungfrun, som med honom i faran var» och som på samma gång omkom. Hvem hon var, upplyses icke. Om de sköna, såsom det synes, spelat en alltför betydande roll i Göran Horns lif, så var hans slut en ridderlig försoning för hvad han därunder må hafva brutit.

Mindre äfventyrligt var Gustaf Horns, den äldre broderns, lif. Liksom Göran hade han studerat i Åbo, Uppsala och Greifswald, men då han röjde mindre håg för studier, blef han några år före fredsslutet officer vid ett kavalleriregemente, avancerade till ryttmästare, var under kriget ett par gånger fången, låg på 1650-talet i garnison i Riga, befordrades under Karl X:s krig till öfverstelöjtnant och öfverste, samt slutade sin bana såsom öfverste för Västerbottens regemente. Af fru Margaretas ättlingar var han den ende manlige, som öfverlefde sin moder; endast hans halfsyster Sofia Juliana Forbus, gift med grefve Axel Julius de la Gardie, var jämte honom kvar af familjekretsen, när Forbus och hans maka gingo ur tiden.

Om fru Margaretas bref till Göran Horn företrädesvis visa henne i den kränkta moderliga värdigheten, så visar hon sin moderliga omvårdnad på ett annat för tidens kulturståndpunkt karakteristiskt sätt i de bref till hans broder Gustaf, som finnas i behåll. Bekymrad erfar hon hans sjuklighet och ordinerar liksom sedermera för Jakob Henrik Forbus huskurer i tidens stil. För Göran hade hon en gång, medan han vistades i Strassburg, ordinerat »elixir proprietatis», att »indroppa i köttsoffa»; mindre lärda voro hennes recept för Gustafs lefverlidande. Han fick det förståndiga rådet att höra upp att »dricka mumma, för den förorsakar kolik, och icke för mycket vin heller»; men därjämte borde han bereda sig ett plåster af tunt bröd och torr malört, med ättika bakadt, att lägga på magen. »Näst Gud hjälper det.» — Men om det ändå icke hjälpte, så skulle han låta slå åder på högra

handen och försöka att »taga toppen af den unga talen, som är samma året vuxen, och stöta den sönder till mjöl och slå där stark ättika och det hvita af några ägg ibland och göra en deg däraf och stryka tjockt på ett kläde och lägga öfver lefvern». Fromt tillägger den bekymrade modern: »Gud, som är den bästa läkaren, han hjälpe dig, min allra käraste son, sitt heliga namn till ära och mig, arma bedröfvade kvinna, till tröst».

Äfven Gustaf Horn fick erfaras, åtminstone någon tid, att, såsom styffadern uttryckte sig, »sedan kriget var allt, var intet mer att förvärfva». Den unge kavalleriofficeren gör från Stockholm i bref till sin moder (1652) följande beklagliga målning af sin nödställda belägenhet. »Jag har intet så mycket, att jag kan köpa en måltid mat, än sedan mera, ej heller en skjorta på kroppen, sedan jag senast blef så illa bestulen». Bittert klagar han, att han »inte kan hålla sig som andra cavalieri, som dagligen skola gå och akta uppå Hennes K. Maj:t».

Trösterikare låter det i ett bref till modern tre år senare från Riga — det må blifva det sista af de många här meddelade brefutdragen. Det är ett stycke erotik med krigets allvarliga bakgrund.

I Riga hade Gustaf Horn gjort bekantskap med »en jungfru, som han engagerat», berättar han, oviss om hans moder skulle gilla hans val. Hennes namn var Anna Helena von Gertten, och hon var dotter af generalmajoren och landtrådet Bernhard von Gertten, som tappert stridt under Sveriges fanor. Nu stod Gustaf Horn färdig att från sin brud draga i fält i

Polen under Karl X Gustaf. »Hon är af ett godt och ädelt släkte», skrifver han om sin trolofvade; »oansedt hon intet är rik eller af stora medel, så finnes hos henne desto större dygd . . . Min högtärade k. Fru Mor tänke själf efter, att sådant dock kommer af den allra högste Guden; hvilken jag ock så högt det befallt hafver, att han ock mitt sinne därtill dirigera ville, det mig och mina k. föräldrar kunde lända till hugnad och mig till ära i denna världen.» Han fortsätter: »I morgon går jag hädan i fält med mitt folk, endera till döden eller ock till lycka och framgång här i världen. Gud gifve mig hellre döden än skam!»

Vackra ord, värdiga en krigare från Sveriges stormaktstid! Värdiga särskildt de båda makar, ur hvilkas torftiga bo sedan växte fram ett släkte af hjältar, bland hvilka en föll vid Belgrads belägring, en såsom kung Karls drabant fick banesår vid Narva, och tvenne under Karl XII:s krig hunno generalsvärdigheten. Den ryktbaraste af de sistnämnda hann ännu vida längre: han förvärfvade i Sveriges historia ett odödligt namn, ej blott som en tapper karolin, utan ock som en af Sveriges största statsmän. Det var Arvid Bernhard Horn, hjälten från Warschau, kanslipresidenten, Sveriges återuppbyggare efter den stora ofredens tid.

Hvilket tidskifte ligger ej emellan Margareta Boijes födelseår 1604, samma år som Karl IX vid Norrköpings riksdag befäste sin store faders nydaningsverk,

och slutet af hennes sonsons bana midt uppe i Sveriges frihetstid! De väldiga krigargestalterna i gula kyller, breda axelgehång och stora huggvärjor bragte ej längre sin hyllning åt höfviska damer med blonda, krusade lockar, breda spetskragar och sirliga spetsmanschetter; karolinerna »i bälten gula, rockar blå» hade också lämnat plats för ett yngre släkte; de stora allongeperukerna och fontangen hade börjat blifva urmodiga; rococons, sidendräkternas och pudrets tid var i antågande. Man älskade ej längre som på 1600-talet i brefven till sina närmaste de fromma bibliska vändningarna. Franskan hade hos Sveriges adel börjat aflösa det blandade germanska tungomål, som den lärt i Tyskland på krigets stora valplats. Storhetstiden var förbi; Sverige hade krympt samman, människorna kanske också.

Kanske dock icke i allt: kanske behöfva icke ens vi, som lefva halftannat århundrade efteråt, i ett tidehvarf, som väl aldrig i historien kan få storhetens märke, känna oss alltför små i jämförelse med de stora tiderna. Ty det gifves andra synpunkter än den historiska; och för individens innersta finnes ock en storhetsmåttstock, som ej växlar. Det allmänt mänskliga har dock ej blott sitt bestånd, utan ock sitt värde, under olika tidens och släkters växlande former. När, såsom vi i dessa »familjeinteriörer» från 1600-talet sett, kärleken värmer ett människohjärta, när makar glädjas öfver att se ett nytt släkte växa upp i sitt bo, när föräldrar med ömhetens bekymmer följa sina barns öden, när »sorgegråten» lättar det kvalda modershjärtat — då är det något *stort*, som sker, huru liten än

skådeplatsen blifver, och huru föga af världshistoriens belysning, som faller däröfver. Det är dock så, som vi nyss hörde Gustaf Horn fromt säga, att »sådant kommer af den allra högste Guden». Och det kommer i alla tider.

III.

LA REGINA NOMADE

Källor: Handskrifter i italienska arkiv, företrädesvis i Rom, Bologna, Pesaro, Lucca (jämf. Tegnér, Handskrifna Svecana i italienska arkiv och bibliotek, afd. Kristina; Bil. till Hist. Tidskrift 1892);

Malagola, Christina di Svezia in Bologna (i Giornale araldico di Pisa 1881);

Sommi-Picanardi, Di Christina di Svezia (därsammast. 1889);

Sardi, Christina di Svezia in Lucca, 1883;

Neri, Costumanze e sollazzi (Aneddoti romani nel pontificato di Alessandro VII. 1883;

jämte äldre kända arbeten af Gualdo, Arckenholtz, Cancellieri m. fl.

Den å motstående sida afbildade medaljen, hvartill drottning Kristina själf gifvit idén, är slagen 1665. Dess frånsida, som föreställer fågeln Fenix på bålet, har en inskrift med grekiska bokstäfver, för hvars tydning drottningen lyckades vålla de samtida lärda mycket hufvudbry. Lösningen är det svenska ordet *Makelös*, som i sig själf innebär en ordlek.

»**L**a regina nomade» — så har man i Italien stundom nämnt drottning Kristina af Sverige, sedan hon lämnat sitt rike och afsvurit sina fäders tro, för att vid ännu unga år söka sitt hem i landet söder om Alpena. Under några år kan hon genom ständiga resor sägas hafva gjort skäl för namnet »nomade»; och äfven sedan hon för beständigt slagit sig ned i Rom, betraktades hon där som en sällsam främling utan varaktig stad.

Kan väl drottning Kristina, helst under vistelsen i Italien, sägas höra samman med bilder från 1600-talets Sverige? Svek hon icke snarare sitt fosterland, svek hon icke sin faders minne, så väl som hans tro? Lät hon icke sin håg för flärd och fåfänglighet bestämma sitt handlingssätt mot Sverige och svenskarna, framför känslan af plikt och heder? Och var hon icke till sin bildning och karakter kosmopolit?

Frågor, som blifvit besvarade på olika sätt, och hvilkas utredning ej är att söka på dessa blad. Och

dock var Kristina svensk, ej blott till börden, utan äfven till hägen och sinnet, oaktadt mycket i hennes yttre uppträdande snarare synes visa motsatsen till hvad som vi af ålder ansett såsom egendomligt för vårt svenska sextonhundratat. Det var hos oss de väldiga, men ännu något råa krafternas århundrade, den friska, ännu oreflekerade handlingslustens tid, då de bistra kämparna eröfrade platsen på Europas vädjobana åt Sverige, i ärlig och trofast förlitan på sin Gud, sin kung och sina svärd. De ägde ej vitter bildning och boklig lärdom, som Kristina syntes sätta öfver allt annat.

Men hennes boklärdom och den kosmopolitiska fernissan hindra dock ej, att man hos henne så väl som hos trettioåriga krigets bussar träffar drag, som visa, att den svenska odlingen ännu befann sig i sin nydaning. Man ser, så att säga, stycken af ännu obruten mark. En kraftig, hänsynslös och anspråksfull barbarkvinna, som i mycket röjde sitt ursprung från ett mindre kultiveradt land — så ansågs Kristina obestriddligen af sina samtida i södra Europa, med all deras beundran för hennes lärdom och snille. De sågo tvifvelsutän i den svenska drottningen en värdig landsmaninna till de svenska krigarna på Tysklands valplatser, hvilka icke torde hafva betraktats såsom öfvermåttan civiliserade.

Men Kristina hade därjämte, utom den härmed sammanhängande ursprungligheten i sitt väsen, åtskilliga af de drag, som vi svenskar ännu älska att anse såsom vårt adelsmärke bland folken: storsinnet, det personliga modet, en viss ridderlighet i uppfattningen, älskvärda umgängesgåfvor, frikostigheten — ty värr ej

blott med egna medel, utan äfven med andras. Med dygderna följde nämligen äfven deras vrångsidor: frikostigheten blef slöseri, det ridderliga sinnet urartade till en anspråksfull stolthet, mottagligheten för främmande bildningselement till förkärlek för det utländska.

Kristina var ock, det får ej glömmas, enligt Axel Oxenstjernas vemodiga ord, »den store Gustafs dotter». Och till svenskhetens allmänna kännemärken kommo hos henne vissa särskilda Vasadrag. Det är ej endast faderns skaplynne, som vi hos henne återfinna, kanske ej ens i främsta rummet. Framför allt saknas hos henne den egenskapernas sköna harmoni, som gjorde honom ej blott till sin ätts utan till sitt folks störste son. Men andra Vasaättens egendomligheter möta vi hos henne i rikt mått. Lusten att gå sin egen väg, att vara en personlighet för sig, fordran att få göra sin individualitet gällande i all dess utprägling, allt detta hörde hennes ätt till; den stora intelligenta begåfningen icke mindre. Ett annat Vasadrag, lätt igenkännligt äfven hos Kristina, var det heta blodet, som i uppbrusningens ögonblick icke lätt kunde hejdas. Kanske skulle man ock till förklaring af de mörka punkterna i denna Vasaättlings lif kunna erinra om de olycksöden, som drabbat tvenne af Gustaf Vasas söner. Kristinas lott var lyckligare än konung Eriks och hertig Magnus', och Monaldeschis öde bör icke likställas med Nils Stures; men Kristina hade såsom en ättens arfvedel med snilletts lysande gåfvor tvifvelsutän äfven fått något af dess farliga grannar i själens dunkla regioner.

»Drottningen utan rike» upphörde själf aldrig att

anse sig såsom regerande suverän. Under namnet »drottning Kristina af Sverige» är det som hennes minne gått till eftervärlden äfven i länder fjärran från det, där hennes vaggga stod. Äfven i främmande land tillhör drottning Kristina oss och vår historia; och en svensk förblifver ej gärna likgiltig vid mötet med hennes minne i landet söder om Alpena, helst när han träffar det på platser, där hon vistats mera tillfälligtvis. Hans förnimmelse kan jämföras med naturforskarens, när han oväntadt utanför Skandinavien träffar ett erratiskt block, som befinnes vara af svensk granit, ehuru dess sällsamt formade brottytor ej genast låta ursprunget igenkännas.

Alltså — svensk må Kristina väl kallas och till sextonhundralets svenska bilder hör äfven hon, till och med i Italien. Bröt hon än ut ur den bana, som på svenska häfdens himmel tecknas genom Vasarnas strålande stjärnbild, syntes hon än nyckfullt irra genom rymden — så var hon dock en stjärna, fängslande genom sin egen glans och af ett sällsamt skimmer.

Sedan drottning Kristina nedlagt sin krona och midt i högsommaren 1654 hastigt lämnat Sverige, tillbragte hon, såsom bekant är, mer än ett år i Nederländerna. Det var där, som det länge förberedda steget togs. Hon öfvergick till katolicismen i Bryssel; men först mot slutet af år 1655 skedde det offentliga tillkännagifvandet af hennes religionsförändring genom den historiskt bekanta kyrkliga akten d. 24 okt. 1655 i Innsbruck. Sedan hon där af den katolska kyrkans öfverhufvud genom ett särskildt sändebud blifvit häl-

sad såsom kyrkans lydigas dotter, skedde hennes triumftåg genom norra och östra Italien på senhösten 1655, och vid jultiden samma år anlände hon till Rom, som för framtiden skulle blifva hennes hem.

I själfva verket vistades Kristina dock icke i den katolska världens hufvudstad mer än hälften af de första 15 år, som förflöto, sedan hon där blifvit högtidligen välkommen. Under de tvenne närmast följande åren gjorde hon förnyade resor till Frankrike; tio månader bodde hon i det lilla Pesaro vid Adriatiska hafvets strand. Under dessa resor gaf hon för öfrigt gästroller än här och än där vid de italienska furstehofven. Karl X:s död föranledde hennes första resa till Norden; två gånger besökte hon Sverige på 1660-talet och vistades under samma årtionde långa tider i Hamburg. Man må ej undra, att italienarna, som ej insågo ändamålet med detta irrande lif, och som då, lika litet som nu eller ännu mindre, älskade att färdas utanför fädernestadens rämärken, tyckte, att den svenska drottningen var — »nomade».

Icke blott af nyfikenhet eller för nöjes skull företogs dessa resor. Men att på dessa blad följa Kristina under hennes reselif på 1650- och 1660-talen skulle vara en föga tacknämlig uppgift. Ej heller finnes här utrymme till en redogörelse för de politiska planer, hvilka ständigt rörde sig i detta uppfinningsrika hufvud: än vände de sig till Spaniens och än till Polens affärer, än visade de huru hennes tankar gärna kretsade kring det gamla fäderneslandet och den maktställning, hon öfvergifvit. Monaldeschis blodiga öde skall här ej å nyo skildras, lika litet som de snil-

lets fredliga lekar, med hvilka Kristina på äldre dagar i Rom skapade sitt rykte såsom de vittra idrotternas och konsternas beskyddarinna. Allt detta finnes annorstädes beskrifvet. Sista ordet till lösningen af de gåtor, som Kristinas historia och hennes personlighet erbjuda, är ännu ej sagdt af forskningen.

Hvad som i dessa anteckningar skall framläggas, är inga nya bidrag till Kristinas historia, blott en och annan situation från senare delen af hennes lif, uppfångad i förbigående under vistelse på platser, som hon besökt, och ställd, så att säga, i lokal belysning. Samtidas berättelser, förvarade på ort och ställe, hafva därtill gifvit ledningen. Möjligen kan ur dessas intryck ett och annat drag hämtas till fullständigande af bilden af den ryktbara främling, som slog samtiden med häpnad och förvåning, och af den omgifning, i hvilken hon rörde sig.

»La bella Italia» tedde sig icke i sin mest lockande gestalt för den svenska drottningen, då hon efter färden från Innsbruck genom Tyrolen i november 1655 anlände till det venetianskt-lombardiska området. Regnet strömmade ned, vattendragen hade öfversvämmat det platta landskapet, vägarna voro svåra att passera. Pesten härjade i Venedig, och de angränsande staterna sökte skydda sig med karantän, alldeles som i våra dagar. För drottningen och hennes följe var emellertid karantänen i Kyrkostaten upphäfd. Och öfver allt hälsades den lysande gästen med de största

vördnadsbetygelser, redan innan hon beträdt Kyrkostatens område. Hertigens af Mantua gäst var hon i den lilla staden Revere. På landsvägen, i hållande regn hade de först komplimenterat hvarandra med iakttagande af all den tidehvarfvets etikett, som tillfället medgaf. Båda hade skyndat att stiga ur sina vagnar på den leriga landsvägen, och hertigen kunde ej, trots drottningens uppmaningar och hållregnet, förmas att betäcka sitt hufvud.

I Ferrara var man på det påfliga området. Sedan sextio år hade det ädla huset Este upphört att regera i Ariosto's, Bojardo's och Tasso's stad.

Ett stycke utanför Ferrara mötte de sändebud, som Alexander VII skickat drottningen till mötes. På landsvägen öfverlämnades till henne påfvens välkomsthälsning, som hon kysste och ifrigt öppnade, medan regnet fortfarande föll i strömmar. Detta latinska »breve» uttryckte påfvens glädje öfver drottningens ankomst och förklarade, att han knappast förmått behärska sin önskan att hälsa henne välkommen och betyga sin faderliga kärlek — »incensa erga te charitas» — till dess hon hunnit in öfver gränsen till Kyrkostaten. Hvad som var af mera praktiskt värde än den apostoliska hälsningen med fiskarringen, var att nuntierna äfven medförde såsom gåfva från påfven — en resvagn och tvenne praktfullt utstyrda bärstolar. Vagnen togs genast i bruk; och den 22 november skedde med stor ståt intåget i Ferrara, hvarest kardinallegaten, påfvens ståthållare, å hans vägnar utöfvade värdskapet.

Där, som öfver allt i Kyrkostatens städer, hvilka drottningen sedermera passerade, utvecklades, i enlighet

med de ännu bevarade detaljerade föreskrifterna från Alexander VII själf, mycken kyrklig och militärisk ståt. Första besöket gällde katedralen, hvarest kardinalbiskopen i full skrud i högtidlig procession emottog drottningen och Te Deum sjöngs, medan kanoerna dundrade, trupper paraderade och stadens aristokrati trängdes i brokiga skaror kring den märkvärdiga främlingen och hennes följe.

Detta följe var ej ringa. Drottning Kristina reste alldeles icke inkognito. Antalet af hennes ledsagare utgjorde öfver 200, en hel liten armé af ryttare, drabanter, pager, hoffolk, dels tillhörande hennes egen uppvaktning, dels de spanska stordignitärers, som ledsagade henne. Bland dem var den spanske ambassadören Pimentel, som medförde icke mindre än 39 personer, och den spanske generalen Antonio della Cueva di Silva, som jämte sin hustru innehade en tillfällig anställning i drottningens hof. För deras tjänst medföljde 18 personer. I jämförelse med dessa skaror förefaller antalet af drottningens personliga uppvaktning anspråkslöst nog: förteckningen nämner, utom biktfadern pater Guemes och det nämnda spanska paret, 8 uppvaktande hofmän, 3 damer, 6 pager, 30 soldater och 6 stallknektar. Åtskilligt annat förnämt folk hade under resan slutit sig till drottningens följe. Bland dem intogs första rummet af de påfliga sändebuden och af Lucas Holstenius, som i Innsbruck emottagit drottningens trosbekännelse.

Nya fester väntade i Bologna, då som nu en af norra Italiens mest fängslande platser.

Det gamla Felsina, pittoreskt beläget vid Apenninernas fot, med sina minnen från Etruskernas och Romarnas tid, från sin lysande medeltid och från den konstens efterblomstring, som ännu ej var slutad vid tiden för Kristinas besök, var just en stad för den kunskaps- och skönhetstörstande nordiska drottningen. Det sedan 1100-talet ryktbara universitetet hade ännu berömda lärda. Borta voro visserligen den Bolognesiska målarskolans grundläggare, Annibale och Ludovico Carracci; äfven Guido Reni hade sedan ett årtionde samlats till sina fäder. Men deras verk funnos kvar, föremål för samtidens lifliga beundran, länge äfven för eftervärldens, och Guercino, den siste af Bolognas berömda målare, lefde och verkade där ännu. Stadens kyrkor och byggnadsverk erinrade om renässans och medeltid, dess fasta murar med sina tolf portar om den tid, då öfver dem lästes den stolta inskriften »Libertas», då Bolognas härar stridde mot kejsarna af Hofenstaufens ätt och besegrade den ridderslige konung Enzo — ungdomshjälten, hvars hårda öde en Kristinas landsman ett par århundraden efteråt skulle komma att besjunga. Arkaderna långsamt de trånga gatorna tillhörde Bolognas egendomligheter på 1600-talet, liksom i våra dagar. Kyrkan S. Petronios väldiga byggnads massa, ännu ofullbordad, var då lika långt hunnen som nu. På den öppna plats, som begränsas af S. Petronio och af de ärevördiga medeltidsbyggnaderna Palazzo del podestà och Palazzo pubblico, utfördes det mest lysande bland de skådespel, som erbjödös vid Bolognas fester i november 1655.

I våra dagar bär denna plats, som så många andra i det moderna Italien, Vittorio Emanuele's namn och prydes af hans ryttarstaty; spårvägstrafiken är där liflig i skuggan af de gamla byggnadsverken. Järnvägsstationen ligger utanför Porta Galliera, där Kristina höll sitt intåg. Men ändå hvilar öfver Bologna den stämning, som verkas af minnenas ära. Den moderna tidens, det unga Italiens friska lif stör den icke, fördunklar ej heller intrycket af de många minnesmärken från gångna tidsåldrar, som främst kräfva främlingens uppmärksamhet.

Med minnesgod omtanke har man i Bologna bevarat urkunderna till platsens historia. »Bononia docet» — i Bologna är lärdom att hämta — heter det ej förgäfvets. Bologna är icke blott »la grassa», utan äfven »la dotta». Hvad jorden burit i sitt sköte till upplysning om Felsinas äldsta forntid, har där i våra dagar blifvit samladt till ett af världens förnämsta fornsaksmuséer. De skrifna urkunderna till Bolognas historia, ifrån medeltiden till vårt århundrade, finnas bevarade i dess mönstergillt ordnade och rikt utstyrda »Archivio di stato». Dess nuvarande föreståndare Carlo Malagola, som för främlingen välvilligt öppnar dess skatter, har äfven i sin skrift »Cristina di Svezia in Bologna» låtit Bolognas arkiv bikta hvad det innehåller om hennes besök där. Låtom oss, med ledning af de där införda samtida vidlyftiga anteckningarna ur Bologna-senatens diarium, söka bilda oss en föreställning huru det gick till vid drottning Kristinas mottagande i den minnesrika staden.

Det bör icke glömmas, att Bologna, näst den

stora metropolen, var påfvestatens förnämsta stad, ehuru dess historiska glans hade bleknat. Sedan halftannat århundrade tillhörde det kyrkostaten. Det var den krigiske påfven Julius II, som med påfvestatens besittningar införlifvat den gamla republikanska staden och dess område. Sedan den tiden styrdes Bologna närmast af en påflig legat, biträdd af en vice legat; men ännu ägde vissa gamla republikanska former oantastade bestånd. Bologna hade i sin senat och sina »anziani», stadens »äldste», sin lokala själfstyrelse, och dess främste man förde det stolta medeltidsnamnet »gonfaloniere». Därjämte ägde Bologna, ensamt bland alla med kyrkostaten införlifvade stadsrepubliker, rättigheten att vid den påfliga kurian vara representerad genom en särskild ambassadör.

Genom meddelanden från sin ambassadör — det var vid denna tid grefve Marcantonio Ranuzzi — hade senaten fått del af påfvens önskan, att den förnämna främlingen från Norden skulle emottagas med så stora hedersbetygelser som möjligt. Lojalt satte sig stadens myndigheter i rörelse för att visa sitt nit vid utförandet af den helige faderns befallningar; och ju närmare det led mot tiden för drottningens ankomst, desto mera febril blef deras verksamhet. Broar och vägar iståndsattes, salutkanoner anskaffades, trupper sammandrogos för att med militärisk honnör kunna hälsa den svenska drottningen. Enskilda personer täflade att på det värdigaste sätt utstyra sig själfva och sina byggnader till de stundande högtidligheterna. Senatorernas talarer fingo nya pälsbräm af lodjurs- och mårdskind, trumpe-tarna fingo nya plymer på sina hattar, trupperna nya

uniformer och nya vapen. Ett hundratal svenska vapensköldar målades för att dekorera stadens förnämsta platser.

Midt under dessa brådsökande förberedelser rådde en hemlig oro hos senaten med de republikanska formerna. Bolognas lokala styrelse fruktade, att den vid de stundande festerna icke skulle få åtnjuta »il suo decoro», den tillbörliga heder, på hvilken de ansågo sig kunna göra räkning. För kardinallegaten, påfvens representant, böjde sig, såsom tillbörligt var, gonfalonieren och stadens styrelse, »il reggimento». Men frågan var, om gonfalonieren skulle vara tvungen att stå tillbaka för *vice*-legaten, eller om den förre vid sidan af kardinalen skulle få representera staden Bologna. Med icke ringa glädje kunde i senats-diariet antecknas, att det sistnämnda inträffade. Oron visade sig obehöflig; gonfalonieren hedrades, och legaten framhöll vid flera tillfällen hans person. Medvetandet af att hafva gjort sitt bästa behöfde sålunda icke grumlas af minnet af någon etikettstvist, den vanliga bittra frukten af 1600-talets fester, så väl i södern som i nordern.

Så kom den stora dagen, den 26 nov. 1655, som med så mycken ifver varit förberedd, och som jämte de närmast följande bildar ett på sitt sätt lysande minne i Bolognas häfder, sedan detta sjunkit till provinsstadens ställning. Programmet var på förhand noga bestämdt. Till och med antalet af bugningar, med hvilka drottningen borde hälsas, hade varit föremål för öfverläggningar inom senaten vid tvenne särskilda tillfällen, och deras antal hade enligt protokollet blifvit bestämdt till två.

Det var utanför Porta Galliera och på andra sidan den för tillfället iståndsatta, förut fallfärdiga bron, som drottning Kristina välkomnades af en praktfullt utstyrd skara af Bolognas högst uppsatta personer, de flesta till häst, alla i sin bästa ståt. Där voro gonfalonieren och senaten i sina nya ämbetsdräkter samt de äldste med hela sin uppvaktning; musketörer under sina fanor voro uppställda i långa leder, och salutbatterier stodo i ordning på stadsmuren och på höjderna i närheten. De olika korporationernas banér fladdrade i lifliga färger öfver folkmassorna. Kardinallegaten hade rest drottningen till mötes, men efter att hafva betygat henne sin vördnad skyndat tillbaka, för att högtidligen kunna mottaga henne i S. Pietro, Bolognas domkyrka.

När drottningens vagn syntes, stego gonfalonieren och de äldste af sina hästar, gingo vagnen till mötes, gjorde de reglementerade bugningarna, och gonfalonieren böjde sitt knä och höll tal. Drottningen reste sig upp i vagnen, så att hon syntes för folket, och började sitt svar på flytande italienska; men då började kanonerna dundra, och saluskotten öfverröstade hennes stämman. Sedan fortsattes intåget, och färden ställdes här som i Ferrara direkt till katedralen.

Huru detta uppträde tog sig ut, därom behöfver man icke låta sin fantasi alltför mycket måla på fri hand. Bologna har i sitt rika stadsarkiv en för dess kulturhistoria under flera århundraden i sitt slag enastående samling. Det är miniatyrmålningar, på statens bekostnad utförda på pergamentblad af samtida konstnärer till erinran om minnesvärda tilldragelser i Bo-

logna. Bättre än de fullständigaste urkundsamlingar åskådliggöra dessa »Insignia» tidehvarfvens växlande yttre skick. Deras konstvärde är icke alltid af första rang, men detta är icke heller hufvudsaken. Det historiska intresse, som dessa många väldiga folioband erbjuda, är utomordentligt. Huru mycket bättre skulle vi ej känna formen för de gångna släktenas lif, om man annorstädes, liksom i Bologna, varit betänkt på att anordna en dylik fortlöpande krönika i bild!

I åttonde boken af »Insignia» finner man åtskilliga bilder äfven från dessa dagar, utförda med färger i tidens miniatyrkonst. Man ser där just drottningens intåg genom Porta Galliera. Från fönstren hänga dukar i brokiga färger; musikanter och trupper till häst och till fots, med hjälmar, harnesk och lansar, somliga med stora slagsvärd på axeln, synas före och efter drottningens vagn. Denna är dragen af sex hvita hästar med röda seldon; den grant utstyrda vagnen så väl som bärstolen — vi minnas att båda voro en skänk af påfven — är målade i rött och guld. I röda dräkter synas äfven ridknektarna på de hvita hästarna. Ordningen bland folkmassan uppehålls genom det harnesklädda schweizergardet med sina hillebarder och sina röd- och gulrandiga landsknektkostymer, liknande dem som ännu i dag bäras af påfvens schweizervakt i Vatikanen.

I katedralen mottog drottningen kardinallegatens välsignelse. Sin bostad erhöll hon i det gamla »Palazzo pubblico», Bolognas förnämsta profana byggnad. Dess anor gå tillbaka till 1200-talet; dess hufvudtrappa är byggd af Bramante under den italienska renässan-

sens glansperiod; dess inre är prydt med fresker och bildverk.

Midt emot resa sig de gråa murarna af Palazzo del podestà, jämnårigt med Palazzo pubblico, inom hvilka konung Enzio i tjugo år suckade i fångenskap och svärmade för den sköna Lydia Viadagola. Från honom och henne härstammade enligt traditionen den stolta ätten Bentivoglio. En af de påfliga nuntier, som mött Kristina, tillhörde denna släkt; tvenne andra markiser Bentivoglio befunno sig nu i hennes följe. En af dem, som till hennes ära gifvit en teaterföreställning i Ferrara, hade af henne emottagit en hofitel vid det kringresande hofvet.

Mellan de båda palatserna spelade, då som i våra dagar, den stora fontänen med Giovanni da Bolognas kolossala bronsstaty, föreställande Neptunus. I sin antika nakenhet hade denna staty, på grund af sina dimensioner äfven kallad »il gigante», gjort stadens myndigheter ej ringa bekymmer under festförberedelserna. Man hade på allvar tänkt att kläda ut hafvets hedniska gudom till en staty, föreställande — den kristna tron! Målaren Felina hade af »il reggimento» erhållit ett formligt uppdrag att göra ett utkast härtill. Lyckligtvis stannade det vid förslaget. Drottning Kristina, så rätt-trogen katolik hon var, hade säkerligen varit mindre belåten med denna »travestering», i ordets egentliga mening.

Den första dagens högtidligheter afslutades med ett praktfullt fyrverkeri och en bal i Palazzo pubblico, där Bolognas förnäma värld första gången fick se drottningen på nära håll. Till fyrverkeriet hade staden

anslagit en summa af 1,000 scudi. En af hufvudfigurerna däri utgjordes af en bild, som föreställde den segrande tron, särskildt utförd för ändamålet, sedan Neptunus icke befunnits därtill lämplig. För öfrigt syntes drottningens vapen, de svenska lejonen, solar och eldregn. »Hennes Majestät», inberättades till Bolognas ambassadör i Rom, »utbrast i ord, fulla af hänförelse och beundran vid dess åskådande». På balen, som bevistades af öfver 100 bolognesiska damer, var drottningen, som tillbörligt var, föremål för ej ringa nyfikenhet, icke minst genom sin ovanliga dräkt. Hon var klädd i en blond peruk, starkt pomaderad och pudrad; kring halsen hade hon en halsduk af genuesiska spetsar med eldröda band. Vidare bar hon en fotsid klädning af samma färg, prydd med silfver och guld, en grå underklädning, äfvenledes utsirad med broderier i guld och silfver; hennes fotbeklädnad liknade den, som bars af män. Så berätta samtida antecknare.

I Bolognas senats-diarium finner man följande skildring af drottning Kristinas person, nedskrifven under det första omedelbara intrycket af hennes uppträdande. »Denna högt uppsatta dam hade en icke synnerligen hög gestalt, likväl ingalunda oansenlig. Hennes uppsyn hade något storartadt och röjde majestätet; hennes färg var liflig, midt emellan mörk och ljus. Ur hennes ganska stora ögon framlyste de krigiska anlagen i hennes stolta hjärta. Hennes välbildade näsa gaf åt hennes ansikte ett ädelt och kungligt drag, hvilket mildrades genom en liten mun. Läpparna, af den vackraste röda färg, skulle kunna hafva

kommit henne att gälla för en Venus, om man icke till följd af så mycket annat i hennes kroppställning och hållning skulle velat svära på, att hon vore en Mars. Och detta så mycket mera, som hon genom sin dräkt och genom att hafva klippt af sitt hår — i stället begagnade hon en underlig peruk, som hon då och då bytte om — och genom sin skicklighet att rida kunde täfla med den mest fulländade kavaljer. I korthet sagdt: hon hade mera af en man än af en kvinna, och så väl i sin röst som i sitt uppträdande röjde hon lätt, att hon var dotter till sin store fader, som alltid var van att segra och triumfera. Just sådan var hon.»

Venus och Mars! Onekligen var det en liflig och målande kanslistil, som brukades i Bolognas senats diarier på sextonhundratalet. Icke mindre blomstrande var det tal, som följande dagen hölls till drottning Kristina å senatens vägnar vid dess officiella uppvaktning i Palazzo pubblico. »Segerrika drottning! Min röst darrar», sade dess talman Emilio Fantucci, »inför glansen af Eders Majestäts person, då jag i djupaste underdånighet, på vår helige faders och öfverherdes bud, nedfaller inför eder upphöjda fot, och mitt fädernesland åt min sträfva röst anförtror att uttrycka sitt eget hjärtas känslor af djupaste ödmjukhet». Drottningen nämnes här »solen bland alla monarker», »världens största drottning», »en fågel Fenix för alla sekler». De italienska superlativerna följa hvarandra i detta väl-talighetsprof i en mängd af klingande ord på »issimo»; vårt språk mäktar omöjligt återgifva all denna prakt. Drottningen svarade från sin tron med mycken värdighet och drog sig, säger diariet, efter åtskilliga artiga

bugningar, utan att vända ryggen, tillbaka i sitt angränsande rum.

För öfrigt använde drottningen sin tid i Bologna att besöka kyrkor och kloster, lärda anstalter och att beundra konstens verk. I den på en höjd utanför staden vackert belägna kyrkan S. Michele in bosco, dit främlingen ännu gärna vallfärdar, såg hon med beundran Caraccis och Guido Renis freskomålningar, och det har sagts, ehuru uppgiften betvivlats, att hon personligen besökt Guercinos studio. I Bolognas universitet, »l'archiginnasio», emottogs hon af alla professorerna, åhörde en föreläsning i moralfilosofi — om äran — samt emottog en till hennes ära utgifven festskrift af Bolognas lärda. Till »Collegio di Spagna», så väl som »l'archiginnasio» ännu i våra dagar en af Bolognas sevärdheter, berömdt för sina konstverk från medeltiden och sina fresker af Caracci, fördes hon af spanske ambassadören Pimentel.

Naturligtvis saknades icke i festprogrammet en dag, då drottningen spisade offentligt och då det bolognesiska folket fick mätta — sin nyfikenhet med hennes beskådande. För dess tillfredsställande hade kardinallegaten medgifvit bärandet af masker under festdagarna; och maskerade personer svärmade på dess gator och i Palazzo pubblico's festsal. Kardinallegaten inbjöds af drottningen att sitta med henne vid bordet, och han satte sig »con molta riverenza» ytterst vid ett af dess hörn. En af senatorerna räckte henne vatten, bägare och tallrikar; gonfalonieren, liksom den nämnde senatorn klädd i pälsbrämad rådstalar, räckte henne servietten. Äfven hela drottningens följe be-

spisades på det mest lysande sätt vid sju särskilda bord, af hvilka ett var bestämdt för ambassadören Pimentel, näst drottningen den förnämste af gästerna.

Det helas glanspunkt var ändock det tornerspel, som sista aftonen af Kristinas vistande i Bologna utfördes på den stora platsen framför hennes bostad. Det var ett praktskådespel, rikt på färger och pittoreska grupper. Äfven det finnes aftecknad i den ofvannämnda samlingen af miniatyrer. Riddare, väpnade från hufvud till fot, med lansar i hand och med svajande plymer på hjälmen, härolder och vapendragare i brokiga dräkter rörde sig i ett långt tåg till tornerplatsen. Först kom i en vagn, dragen af sexton hvita hästar, en figur, klädd som Minerva. Det var Felsina, Bolognas personifikation. Hon omgafs på fotstegen af fredens, ryktets och rättvisans gudinnor. Felsina stannade framför den balkong, där drottningen tagit plats, omgifven af ett stort antal damer, »alla», säger en artig festbeskrifvare, »lika strålande af sin egen skönhet som af en rikedom på pärlor och juveler af oskattbart värde». Felsina sjöng; gudinnorna vid hennes fot utförde gemensamt med henne växelsånger till drottningens ära. Hon beskref, såsom prolog till det väntade skådespelet, huru Roms triumvirer, som här i Bolognas grannskap en gång beslutat att sins emellan dela världen, nu här stämt möte för att bringa sin hyllning åt den nordiska drottningen. Till henne själf vände hon sig med orden:

»För Kristi skull jag afstod fädrens rike,
Från villans djup till sanna tron mig höjde,

För Helge Fadren mig i stoftet böjde:
Guds ande lärt mig denna bragd förutan like.» *

Och sedan sprängde Octavianus Augustus, Marcus Antonius och Lepidus fram med sina skaror, hvardera i olika färger och dräkter. Tornerspelet tog sin början, sedan hvarje trupp vördsamt hälsat drottningen på balkongen, och hundradetrettio lansar splittrades. Sedan följde täflingskamp mellan de olika skarornas sex främsta riddare, allt under fackelsken, medan åskådarna jublade och hedersgästen lifligt uttryckte sin förtjusning. Festen slutade med att alla skarorna bildade en halfkrets framför drottningens åskådarplats. Vid denna nya hyllning reste hon sig, säger den samtida antecknaren, och ropade med stark stämma: »Evviva Bologna, evviva Bologna!»

Så gick det till i Bologna. Det var fester, typiska för Italiens »seicento», barockstilens blomstring. Näst det lysande mottagandet i Rom, omedelbart före juldagarna 1655, voro dessa fester de mest storartade under Kristinas långa triumftåg genom Italien. Men efter samma mönster, ehuru i mindre skala, voro högtidligheter anordnade hela vägen, i Rimini och Pesaro, i Ancona och Loreto, Assisi, Spoleto o. s. v., medan årstiden blef alltmera oblid och regnet stundom aflöstes af snö. Särskildt hände detta vid Loreto, där

* *Lasciai per Cristo i miei paterni regni,
Fuggai gl'error, stinsi la vera fede,
M'inchinai d'Alessandro al sacro piede;
Spirto Sovran tanto d'oprar m'insegni.*

drottningen vid anblicken af »la casa santa» knäföll på vägen midt i snövädret. Hennes ytterliga gudaktighet vid besöket af denna relik — hon skänkte som bekant dyrbara smycken åt madonnan i helgedomen — väckte hänförelse. »Genom snöfallet», skref en beundrare från Loreto d. 9 dec. 1655, »hade hon äfven utvärtas blifvit skinande hvit, liksom hon var till sitt innersta genom sina handlingar af en kristen hjältinna.» Men samme brefskrifvare var kritisk på vice-legatens arrangemanger i Loreto: spanske ambassadören tuggade torrt bröd för att stilla sin hunger; andra i drottningens följe fingo söka sin föda på värdshus; hillebardiererna knuffade nuntien, monsignore Bentivoglio, till förfång för hans podager.

I de officiella festskrifterna förnimmas inga missljud af resans »petites misères». Hela berg af festskrifter och festbeskrifningar finnas i behåll; det skulle blifva tröttande att upprepa hvad de förtälja. Den berömda historieskrifvaren grefve Gualdo Priorato har åt dem ägnat mer än hälften af sin »Historia di Cristina Alessandra», utgifven i Rom 1656. I företalet till denna skrift, som, åtminstone hvad som rör denna afdelning, är skäligen enformig att läsa, har han angifvit orsaken till dessa utomordentliga högtidligheter med följande ord: »Världen har kanske ännu aldrig sett någon, som för att få bekänna den sanna tron, har lämnat sitt eget konungsliga välde, och för att komma i besittning af de himmelska ädelstenarna har afhändt sig själf jordens skatter.»

Så högstämtdt eller ännu mer entusiastiskt uttryckte man sig i de officiella hyllningarna; och nekas

kan icke, att påfven Alexander VII hade rätt att anse Kristinas ankomst till Rom såsom en af sin nyss började regerings största triumfer och mest löftesrika tilldragelser. Han var ej heller ensam om de fester till Kristinas ära, som sysselsatte Rom under vintermånaderna 1655—56 och ett godt stycke in på våren sistnämnda år. Hela Rom var i feststämning; en mängd resande strömmade dit, och det var ingalunda blott kyrkliga högtidligheter som bjödos. Under karnevalen gaf påfven en middag, där drottningen satt till bords i fyra timmar och serverades med — efter en samtida uppgift — 386 olika rätter. Äfven hennes betjäning undfågnades; hvar och en fick därjämte en scudo i guld. För hennes räkning uppfördes vid Corsion en präktig loggia till beskådande af karnevalen. Den romerska aristokratien täflade i artighet och hedersbetygelser. Kardinalerna gafvo teaterföreställningar till drottningens ära; och de många diplomatiska agenterna vid den påfliga kurian hade brådtom att i sina »avvisi» skildra hvad som rörde denna hufvudperson i det romerska lifvet, hennes uppträdande, hennes lefnadsvanor, hennes yttre skick.

Men festoset dunstade af; påfven började snart nog erfara, att »hans lydiga dotter» icke alltid var så lätt att handtera. Man undgick ej att finna, liksom en af de nämnda diplomatiska agenterna, att drottningen var »fiera et bizzarrissima», och man iakttog, att hon hade ett visst sätt att behandla folk, som man ej varit van vid i det förfinade Italien, och som man därför kallade »trattare alla Svedese». Etikettstvister och andra misshälligheter kunde hon, sades det, någon gång låta

slitas genom handgripliga åtgärder. Särskildt föranledde drottningens stolta anspråk i förening med hennes politiska hållning en afgjord brytning med de spaniorer, som så talrikt följt henne till Rom och icke ville eftergifva något af *sin* grandezza. Politiken och ekonomiska svårigheter blandade sig ock i förhållandet mellan Alexander VII och Kristina; och efter något mer än ett halft år skildes de åt under vördnadsfulla yttre former, men antagligen utan saknad. Drottningen drog på resor; och påfven hade ferier under mer än halftannat år.

Det är under denna tid, som Kristina gör sina i samtidens memoarlitteratur så mycket omtalade båda besök vid Ludvig XIV:s unga hof. Under det sista af dessa är det som det blodiga dramat med Monaldeschi utspelas i Fontainebleau. Mellan dessa båda resor och tillfälliga besök vid savoyiska hofvet i Turin m. fl. norditalienska residensstäder ligger en tid af idyllisk hvila under tio månader i den lilla staden Pesaro på Italiens östra kust. Anledningen — kanske förevändningen — till detta långa uppehåll i den aflägsna provinsstaden var smittosamma sjukdomars härjande i Rom.

Vi lämna åsido Kristinas mångomskrifna besök i Paris, hennes vistelse i Fontainebleau, hennes mottagande i Turin o. s. v. Låtom oss i stället med henne dröja i det stilla Pesaro.

Mycket har häfden icke att förtälja om drottning-

gens vistelse därstädes. Genom samtidas skildringar kan man nästan följa henne dag för dag under hennes resor genom Italien och besöken i Frankrike. Icke så i Pesaro. Händelserika voro icke dessa månader, åtminstone icke i yttre afseende, ehuru Kristinas ständigt verksamma hufvud säkert ej hvilade. Kanske sys-selsatte hon sig i denna fristad med uppgörandet af stora politiska planer, kanske fann hon också här mera ostörda tillfällen till studier eller vittra och sällskapliga förströelser. Hennes hof hade, såsom vi skola se, just från Pesaro hämtat nya krafter för dylika ändamål.

Det saknar dock icke sitt intresse att söka föreställa sig Kristina i denna omgifning, så olik den, i hvilken hon varit van att lefva. Pesaro var näst Rom den plats i Italien, där hon längst uppehöll sig. Det säges, att hon därifrån inkognito gjort ett besök i Venedig — det var den enda gång som hon såg den ännu ansenliga handelsrepubliken, i hvars diplomaters bref Kristina upptager så mångt blad.

Den gamla staden Pesaro, Romarnas Pisaurum, hade väl vid Kristinas tid icke mycket som erinrade om romartiden, men torde på sextonhundratalet hafva haft väsentligen samma karakter som i våra dagar. Friska fläktar blåsa där från Adrias haf, som bryter sina vågor mot sandreflarna vid stranden och som mot öster begränsar synranden. Pesaro har ock nu för tiden blifvit en af Italiens mest fashionabla badorter, något som väl knappast var fallet på drottning Kristinas tid. Den motsatta horisonten åt väster begränsas, på andra sidan om den sköna Foglia-

dalen, af den bergås, på hvars höjd den gamla Urbino reser sina grå murar — Urbino, Rafael Sanzios, Guidobaldo Montefeltres och Isabella Gonzagas stad.

Pesaro hörde sedan gammalt till hertigarnas af Urbino besittningar. Sedan något mera än två årtionden hade det varit införlivadt med kyrkostaten, då Kristina tog sin tillfälliga bostad i den lilla staden. Slottet i Pesaro, den gamla Sforza-borgen, benämndes Palazzo apostolico, sedan påfven blifvit landets suverän. Inom dess murar hade Kristina sitt residens. De stå ännu kvar vid Pesaros »piazza»; men den gamla medeltidsbyggnaden kallas nu »la prefettura» och är sätet för provinsens administrativa myndigheter.

I början af vårt århundrade bodde där en annan resande drottning, som lät mycket tala om sig. Det var Karolina af England, Georg IV:s beryktade gemål, som under sina äfventyrliga resor i Italien och till Österlandet för någon tid här slog ned sina bopålar i sällskap, som ej var det bästa för hennes rykte.

Ännu för några år sedan erinrade en minnestafla på kapucinerkyrkan i Pesaro, att drottning Kristina lagt kyrkans grundsten den 17 dec. 1656. Den är nu borta; äfvenså en annan samtida inskriftstafla till minne af att hon låtit inskrifva sig i den helige Antonios brödraskap i Pesaro, liksom dess gamla furstar af ätterna Sforza och Malatesta. — Ett ännu bevaradt bref från Kristina upplyser, att hon under sin vistelse där varit hemsökt af — influensan. Det låter helt modernt, alldeles som i vårt årtionde, då hon berättar, att hon varit besvärad »comme tout le monde, d'un rhume avec la fièvre. Il a fallu payer le tribut á

l'influence universelle, à laquelle cette ville, l'Italie et tout le monde presque ont été sujets.» Man kan, om man så vill, anse detta yttrande såsom ett litet aktstycke till influensa-epidemiernas historia.

Om notiserna rörande Kristina i Pesaro flyta sparsamt — och synnerligen många flera än de här anförda hafva vi ej att meddela — så erbjuda samlingarna till Pesaros historia i dess offentliga bibliotek »Olivieriana» dock åtskilliga uppgifter om några pesario-ter, som stodo henne nära och hvilkas minne är med hennes förknippadt. Det är företrädesvis bröderna Santinelli — den äldre, markis Francesco Maria, var någon tid anställd såsom hennes öfverkammarherre, den yngre, grefve Ludovico, var befälhafvare för hennes livvakt. Äfven finner man där upplysningar rörande tvenne andra adelsmän från Pesaro, som hade anställning i samma vakt, Tombese och Pex. De sistnämnda voro mera underordnade personer; bröderna Santinelli däremot tillhörde en af Pesaros mest högättade familjer.

Drottningen hade gjort bekantskap med bröderna Santinelli så väl som med ett par andra medlemmar af samma släkt, då hon första gången på väg till Rom besökte Pesaro. Bådas sällskapliga talanger och Francesco Maria Santinellis vittra begåfning hade först fäst drottningens uppmärksamhet vid dessa bröder. Den sistnämnde hade uppvaktat henne med ett häfte dikter och för att roa henne författat »una commediola da ridere». Äfven Ludovico Santinelli var poet, ehuru hans namn ej såsom sådan gått till eftervärlden. Nu utmärkte han sig företrädesvis genom sin konstmässiga

dans och sin ridkonst. Hans äldre broders poetiska talang är äfvenledes glömd af eftervärlden, men förvärfvade honom under lifstiden ledamotskap i Bolognas, Pesaros och Fanos vittra akademier: dei gelati (de frusna), dei disinvolti (de ogenerade), dei scomposti (de förvirrade) och andra samfund med lika underliga namn.

Drottning Kristina fann behag i de unga männens sällskap och anställde dem, såsom sagdt är, i sitt hof. Den äldre af bröderna blef hennes förtroendeman och användes i diplomatiska beskickningar. Ludovico Santinelli däremot förblef i drottningens omedelbara närhet under hennes resor. Vid sitt hof ägde hon i hofstallmästaren grefve Monaldeschi, hvars bekantskap hon gjort i Rom, en annan förtroendeman, åt hvilken äfven diplomatiska värf uppdrogos. Det dröjde icke länge, innan Francesco Maria Santinelli och Monaldeschi betraktade hvarandra som rivaler. Mellan dem uppväxte en bitter afund: dess frukt blef den bekanta katastrofen i Fontainebleau. Den enda bestämda anklagelse mot Monaldeschi, som drottningen uttalat, rör just dennes falska angivelse mot Francesco Maria Santinelli för förrädiska stämplingar.

Markis Santinelli vistades i Kristinas uppdrag i Rom, när Monaldeschis dag var kommen; men hans broder Ludovico blef, jämte deras landsmän från Pesaro, Tombese och Pex, på drottningens befallning de falska beskyllningarnas hämnare. Det dunkel, som omgifver beskaffenheten af Monaldeschis brott, medgifver dock intet tvifvel om hans brottslighet; och hvad än må sägas om straffets hänsynslöshet och grymhet, så torde väl

i våra dagar svårligen någon vilja betvifla, att han föll på sina gärningar.

Men adelsmännen från Pesaro, Monaldeschis landsmän, som varit hans bödlar och som under timal hållit på med att mörda den vapenlöse — huru blefvo de väl mottagna, när de vände åter till sitt land igen? Dådet väckte genast ett anskri öfver hela Italien så väl som öfver hela Europa; och naturligtvis drabbades äfven redskapen af den harm öfver den oblidkliga drottningen, som gaf sig luft på mångahanda sätt. Men stormen lade sig snart: Ludovico Santinelli kunde efter Kristinas återkomst till Italien af henne användas i offentliga uppdrag, och han slutade, sedan han lämnat sin anställning hos drottningen, i lugn sina dagar i sin födelsestad, liksom äfven hans stallbröder Pex och Tombese.

Underliga tidehvarf och egendomliga land, detta 1600-talets Italien! Öfverförfining i sällskapliga förhållanden och i vittra lekar, riddersmäns titlar, anspråk och begrepp om hederns lagar — och, vid en vink af härskarinnan, bödelstjänst, utförd med kallblodig grymhet, fastän det gällde att i främmande land taga en landsmans lif. Endast såsom personlig hämnd kan saken bemantlas å Santinellis sida. Kristinas rättssynpunkter voro för henne egendomliga och förblefvo hennes hemlighet.

Francesco Maria Santinelli, markisen, som var en jämförelsevis oskyldig anledning till katastrofen, fick nästan strängare än brodern umgälla sin inblandning i saken. Kristina hade, sedan hon från Frankrike återvänt till Rom, satt sig i sinnet, att hennes öfverkammarherre skulle göra ett lysande parti. Med sin

vanliga energiska hänsynslöshet uppträdde hon såsom äktenskapsmäklerska mellan honom och en af Roms förnämsta damer, den rika änkehertiginnan af Ceri. De båda kontrahenterna voro öfverens, och den rika arftagerskan synes hafva med hela sin själ varit fästad vid Santinelli. Men saken mötte ifrigt motstånd inom den högsta romerska aristokratien, där man såg ned på Santinelli såsom en adelsman från provinsen, anställd i ett ambulerande hof. Man frambesvor Monaldeschis skugga såsom ett viktigt hinder för den tilltänkta förbindelsen. Påfven själf lade sig i saken, oakadt Kristinas alla protester. Den sköna hertiginnan affördes med vakt till ett kloster och inspärrades sedermera i Castel S. Angelos fängelse. Santinelli aflägsnades omsider med drottningens medgifvande på en beskickning till Wien.

Men romanen var därmed icke till ända. Omsider år 1668, sedan hertiginnan af Ceri lyckats rymma undan en lindrigare bevakning i Neapel, dit hon blifvit flyttad efter sin älskares afresa från Rom, stod deras bröllop. Drottning Kristina hade ingen skam af att hafva velat löna en så trogen kärlek.

Santinellis så väl som Pesaros namn höra till Kristina-minnena i Italien. Hos främlingen från Norden, som söker dessa minnen, undgår icke ett besök i Pesaro att väcka ett särskildt intresse. Var tillfället honom gunstigt, så möttes han ännu vid början af innevarande årtionde där af en ättling af den en gång så berömda Santinelli-släkten. En af Biblioteca Olivierianas främste vårdare, marchese Antaldi, varmt intresserad för sin släkts och sin födelsestads minnen, hvilka

i detta bibliotek troget bevaras, härstammar direkt från Francesco Maria Santinelli och skulle utom sin fäderneärfda titel, om han så ville, äfven kunna bära titeln marchese Santinelli.

Med glädje hälsades icke Kristinas återkomst till Italien efter dådet i Fontainebleau. Ryktet därom hade hastigt spridit sig, och omdömena öfver hennes handlingssätt voro ej de blidaste. I de flesta italienska handskriftssamlingar, där papper rörande Kristina blifvit bevarade — och man söker sällan förgäfvos dylika — finner man afskrift af ett bref till »Accademia umoristica» i Rom, undertecknad Cornelio Capironi och dateradt Paris den 15 nov. 1657. Det utgör en förbittrad anklagelse mot drottning Kristina. Hon nämnes där »en drottning utan rike, en furstinna utan underåtar, frikostig utan att äga ett öre». Det heter vidare, att hon ville lägga sig i politiken, utan förstånd på statsaker, och ingifva förskräckelse, utan att äga någon makt; hon vore en nyblifven kristen utan kristen tro; slutligen »en människa, som arbetade på sin egen undergång och som låtit världen inse, att det fordras mera dygd och större skicklighet för att lefva som enskild person i södra Europa än att vara drottning i den kalla Norden». Ironiskt slutar brevet med en önskan, att den »humoristiska akademien» ville pröfva giltigheten af dessa anklagelser. Skulle akademien vilja gifva drottningen rätt, så borde den uppträda till hennes försvar. »Det är riddersmäns plikt», heter det, »att

försvara damerna».. Brevet torde kunna anses målande för den stämning, som mötte Kristina i Italien på våren 1658.

Tydligt nog tedde sig denna fruktan för den »grymma drottningen från den kalla nordnen» i de öfverläggningar, som hennes väntade resa genom den lilla republiken Luccas område föranledde bland dess »anziani», äldste. Ogärna togo de emot den fruktade gästen, men då det ej kunde undvikas, så beslöto de, att det skulle ske med all den ståt, som hennes rang och tidens sed kräfde.

Festerna i Lucca finnas, liksom högtidligheterna i Bologna, noggrant protokollerade i republikens arkiv. Förloppet därvid var snarlikt det som mött Kristina öfverallt annorstädes under hennes triumftåg genom Italien. Luccas arkivhandlingar rörande denna sak, hvilken behandlades som en statsangelägenhet af största vikt, erbjuda liksom Bolognas en kulturbild, vid hvilken vi dock ej här kunna länge dröja. Förberedelserna till festen äro icke de minst intressanta i detta afseende. »De äldste» sträckte sin uppmärksamhet ej blott till pagernas och hillebardierernas dräkter, äfven till matvarorna. Grönsaker efterskickades från Pisa, republikens ambassadör i Florens fick i uppdrag att skaffa vaktlar, trastar och andra mera sällsynta småfåglar. I republikens kök arbetade kardinalbiskopens tvenne kockar, och nunnorna i klostret S. Giovanni tillredde de utsöktaste bakverk.

När man i Luccas statshandlingar läser om dessa Martas bekymmer, så undgår man icke intrycket af att den gamla republiken med sina stora fäderneärfda

former mest liknade ett privat hushåll. Festanstalterna erinra om fru Lenngrens skildring af grefvinnans besök:

»Bevars, hvilket fläng både ute och innan!»

Men republikens hushållsangelägenheter antecknades i den lilla statens stora böcker i hvita pergamentsband af en president med det stolta namnet »gonfaloniere», som erinrade om större tider.

Drottning Kristinas besök i Lucca, hvilket man där emotsett ej blott med nyfikenhetens spänning, utan ock med en viss farhåga, aflopp, såsom det synes, till allas belåtenhet. Mottagandet var ståtligt; festmåltiden, då kardinalens och republikens kockar och nunnorna i S. Giovanni fingo visa resultatet af sina mödor, lyckades utmärkt. Annalisten, hvilkens berättelse vi följa, har antecknat, att drottningen smakade på alla rätterna, men vinet rörde hon nästan icke. För öfrigt var »la regina» älskvärdheten själf. Hon var till och med, ovanligt nog, artig mot de damer, som talrikt upp-vaktade henne, och hon hade aflagt den fantastiska dräkt, som i Frankrike nyss förut väckt så mycken förundran. Nu var hon, berättar festens krönikeskrifvare, klädd i en lång grön klädning med en svart slöja, fästad med röda sidenband.

Drottningens personlighet, som alltid, äfven i vida större kretsar än det lilla Luccas aristokrati, väckte förvåning och beundran, där den ej framkallade en ogillande häpnad, blef här föremål för en utomordentlig nyfikenhet. Hennes kunskaper, hennes språktalang, hennes lifliga samtal, så väl som hennes yttre, de stora spelande ögonen och den framskjutande näsan — allt detta finnes beskrifvet i den samtida anteck-

narens berättelse. Hon berättade själf för de andäktigt lyssnande Lucchesarna, att hon i Paris, när hon ville gå på maskerad, ej kunnat finna någon mask, som passade hennes näsa, utom själfva konung Ludvig XIV:s. »Le grand roi», då ännu en yngling, hade liksom hon detta »royauténs imposanta emblem». — När drottningen gjorde en promenad på de staden omgifvande fästningsvallarna, dundrade salutkanonerna från bastionerna i hennes omedelbara närhet — »gli anziani» hade anslagit 333 skålpund krut till salutskott. Men man anmärkte, att krigardotterns nerver voro alldeles känslolösa för smällarna, och med sin omgifning resonnerade hon om befästningskonst och strategi »som en gammal general».

I Luccas gamla vackra katedral, ett härligt prof på Toscanas romanska byggnadskonst, utfördes till drottningens ära en högtidlig mässa. Hennes plats i kyrkan omgafs af fackelbärande pager, utvalda bland de vackraste gossar inom stadens förnäma familjer, hvilka under drottningens besök i Lucca voro anställda för hennes särskilda uppvaktning. En samtida har antecknat, att drottningen, på hvars katolska ortodoxi man icke så litet tviflade, under denna mässa ständigt samtalade med sina grannar; en annan däremot har anmärkt, att hon vid mässans högtidligaste ögonblick vände sig om, för att tysta det alltför lifliga samspråket i närheten. — I förbigående må det här nämnas, att Kristinas katolska kyrkliga observans i vissa afseenden verkligen var noggrannare än de flesta italienska samtidas, huru mycket hon än samtalsvis gaf anledning till ryktena om skepticism och frivolitet.

Äfven i Rom, dit drottningen anlände i maj 1658, mottogs hon med alla yttre former af höflighet, ehuru påfven och hans omgifning säkerligen helst sett att hon stannat borta. Den närmast följande tiden blef den mest bekymmerfulla af hela Kristinas vistelse i Italien. Stundom syntes en brytning mellan »den helige fadern» och hans »lydiga dotter» oundviklig.

Alexander VII vistades nu under sommarmånaderna i det påfliga palatset på Quirinalen, hvars luft ansågs friskare än Vatikanens. »Il Palazzo apostolico del Quirinale» är nu Italiens konungaborg. Men omedelbart i dess grannskap slog den ovälkomna gästen sig ned: det var i kardinal Mazarins till hennes förfogande ställda palats, som sedan benämnts Palazzo Rospigliosi. Gransämjan mellan de båda potentaterna blef allt annat än god. Drottningen omgaf sig med sin vakt och lät midt för påfvens näsa bevaka sitt palats af väpnade soldater. Konflikter uppstodo mellan hennes och påfvens folk, och hennes vaktknektar trängde olofvande in på det »apostoliska palatsets» område och blefvo, såsom vederborde, utkörda.

Viktigare var, att kardinal Mazarins gäst i Rom misstänktes för att stämpla i hans och Frankrikes intresse till förfång för påfvens neutralitet, samt att hennes finansiella betryck lät förutse, att hon skulle blifva en i längden dyrhållen gäst. Härtill kommo misshälligheterna med afseende på det ifrågasatta giftermålet mellan hertiginnan af Ceri och Santinelli. Längre trotsade Kristina de vinkar, att hennes grannskap på Quirinalen ej vore påfven behagligt, som gåfvos med all önskvärd tydlighet.

När man läser, hvad härom berättas i samtida »avvisi» från diplomater — särskildt sysselsatte sig venetianske ambassadören bl. a. med Kristinas och påfvens tvister — kommer man stundom att tänka på Karl XII i Turkiet och hans sätt att gästa sultanen; och man blir frestad att fråga, om icke mellan Kristina och Karl XII möjligen funnits äfven andra jämförelsepunkter än denna tillfälliga likhet i situationen. Låta kanske gemensamma släktdrag sig igenkännas hos dessa Vasaättlingar? Frågan låter paradox. Den tyste hjälten, järnhufvudet, mannen med de stränga, nästan asketiska dygderna — hvad kunde han väl hafva gemensamt med den lifliga Kristina med sin rörliga tunga, sitt utåtvända väsen, för hvilken denna världens flärd och fåfänglighet ingalunda voro främmande? Och dock funnos där likheter i dessa personligheters innersta. För att icke tala om det personliga modet, hvilket stundom yttrade sig som trots, och hvaraf Kristina hade minst lika mycket som Karl XII, så möter man hos dem båda en viss abstrakt rättskänsla, en viss oförmåga af hvad man skulle kalla opportunism, en hänsynslös sanningskärlek och ett anspråk på den egna personlighetens absoluta rätt att göra sig gällande. Man ser dessa drag på många punkter i deras historia; och de äro karakteristiska, huru olika än de former äro, under hvilka de träda i dagen. Fullt beräknelig var väl ingendera efter vanlig måttstock. Var detta hos Karl XII, så väl som hos Kristina, den dunkla sidan af Vasaarfvvet?

Lyckligtvis för Kristina sträckte sig likheten med Karl XII, huru nu än därmed förhöll sig, icke därhän,

att det för henne kom till någonting liknande kalabaliken i Bender. Innan drottningen å nyo efter halftannat år begaf sig ut på resor, hade hon flyttat sina bopålar till palazzo Riario på andra sidan Tibern, sedermera benämndt palazzo Corsini. Där hade hon under sin vistelse i Rom sin bostad under hela sin återstående lifstid; där slutade hon ock sina dagar.*

De blefvo småningom gladare och lugnare än de varit så väl i palazzo Farnese, hvilket vid Kristinas första ankomst till Rom för hennes räkning praktfullt inreddes, som i palazzo Mazzarini-Rospigliosi, där den helige faderns nåd och den svenska drottningens nåd icke trufdes på samma Quirinalska kulle. Särskildt lefde hon lyckliga dagar, för så vidt hennes oroliga sinne kunde känna sig lyckligt, i sitt palazzo Riario under påfven Klemens IX:s korta regering. Äfven af andra ansågs denna tid såsom en gyllene ålder, då lifvet flöt lätt och bekymmerfritt i den eviga staden.

Känt är huru Kristina jublade, då denne påfve (af släkten Rospigliosi) 1667 utsågs till Alexander VII:s efterträdare. Hon vistades då i Hamburg och gaf på ett utmanande och oförsiktigt sätt luft åt sin glädje. Hon anställde en fest, hvilken förtröt de goda protestantiska hamburgarna. Till tack för gästabudet slutade de med att försöka storma och plundra hennes bostad. När hon i september 1668 återvände från Hamburg för att ej mera lämna Rom, utom för tillfälliga ut-

* Se afbildningarna af palazzo Riario-Corsini samt skildringen af drottning Kristinas bostad därstädes och af det lefnadssätt, hon där förde, i C. Bildts uppsats: »Drottning Kristinas sista dagar» i tidskriften Ord och Bild 1896, häft. 1, 2.

flykter, beskrifves hon i en »avviso» till hertigen af Parma såsom »grassa, bianca, rossa e giubilante del suo ritorno» — frodig, hvit och röd och full af jubel öfver att vara återkommen.

I det rymliga palatset vid högra Tiberstranden med sin stora trädgård gick drottning Kristina nu åldern till mötes. Den manhaftiga amazonen med de skarpa dragen blef småningom en liten fet gumba. Romarna hade stillat sin nyfikenhet, och hon var nu icke längre till den grad som i början medelpunkten för skvallret i det påfliga Rom. Men glömd var hon ingalunda, därför drog hon själf försorg. Hos Kristina var det aldrig hvardagslag; än var det fejd, stundom nästan »à couteau tiré», mellan henne och hennes romerska omgifning; än var det solsken och uppsluppet karnevals-lif. Än skildrades hon i samtida romares anteckningar såsom en Guds straffdom öfver Alexander VII: såsom de förnämsta olyckorna under hans regering nämnas pesten och »la baldanza della regina», drottningens förmättna anspråk. Än höjdes hon till skyarna af de skalder och lärda, som hon upptog i sina akademier. Hennes hus blef ett »sånggudinnornas och vishetens tempel», skref en samtida. Andra nämnde henne »sitt köns högsta prydnad», »den nya Sappho», »den tionde af sånggudinnorna». Samtidigt spriddes smädeskrifter och karikatyrer af hvarjehanda slag. Ännu kort före sin död låg Kristina, som bekant, i en långvarig och bitter tvist med påfven Innocentius XI

(Odescalchi) om rättigheten till egen jurisdiktion inom det henne anvista kvarteret.

Särskildt dröjde det länge, innan en »modus vivendi» syntes kunna vinnas mellan »drottningen utan rike», som ej afstod en flik af suveränens företrädesrättigheter, och den romerska aristokratien. Om någon af dess medlemmar, i känslan af den gamla kulturnationens öfverlägsenhet, syntes anse sig förmer än främlingen från det okända landet i norr, så var detta just hvad den stolta Kristina minst af allt kunde tåla. Å andra sidan skänktes, i synnerhet efter hennes död, villigt erkännande åt hennes personliga öfverlägsenhet, och bland den del af Roms aristokrati, som utgjordes af kardinalkollegiet och med dess medlemmar förbundna familjer, hade Kristina verkliga vänner.

Sina egenheter med afseende på det yttre uppträdandet bibehöll Kristina i det längsta. Man kan ej undra på, om det väckte uppseende, då den svenska drottningen begaf sig på fest till den franske ambassadören, företrädd af trettio facklor, klädd i en svart sammetsjacka, prydd med diamantknappar och med knapphål omgifna af silfverbroderier, benkläder »alla Vallona», plymagerad hatt på hufvudet och värja vid sidan. Så beskrifves hennes utstyrsel af en åskådare.

Hvad som på så många håll förtäljes om drottning Kristinas tvister i etikettsfrågor torde väl i hufvudsak vara riktigt. Det visar, huru varmt dessa lågo tiden om hjärtat, på samma gång som det ådagalägger hennes ömtålighet om sin kungliga värdighet. Hon fordrade en suveräns hedersbetygelser; och romarna klagade öfver, att hon uppförde sig, som om hon vore

Roms regerande drottning. Hon ansåg sig ej behöfva besvara höflighetsbesök; när hon någon gång gjorde ett sådant, steg hon ej ur sin vagn, förrän hon sett vederbörande stå henne till mötes på nedersta trappan. Liknande underdånighetsbetygelser fordrade hon, då hon mötte kardinaler, romerska ädlingar eller förnäma damer på gatorna. Undveko de att möta henne eller veko de ej tillräckligt ur vägen, så klagade hon däröfver såsom öfver en personlig förolämpning. Det berättades att, då drottningen en gång gjort ett besök hos »madama la conestabile», furstinnan Colonna, och denna ej syntes vilja följa henne tillräckligt långt ned, hon våldsamt drog henne med sig. Sedan sades hon hafva skrutit öfver denna och liknande triumfer öfver Roms förnämsta damer!

Dessa skildringar äro måhända öfverdrifna, och deras färgläggning är föga välvillig. Men de böra ej helt och hållet förgätas. Om de äro karakteristiska för Kristinas begrepp om sin ställning såsom suverän drottning, så äro dessa småaktigheter äfven drag i tidens bild och betecknande för de förhållanden, som omgäfvade henne i den påfliga staden. — Såsom alster af den diktande pöbelfantasien torde man däremot kunna lämna å sido mycket af hvad samtida anteckningar berättat om drottningens våldsamerheter: huru hon låtit piska köpmän, som icke gjort henne till lags, och miss-handla personer, som visat bristande vördnad, eller ej hållit de gator snygga, hvilka hon passerade. Många af dessa notiser bära tydligt illviljans prägel och äro af samma art som berättelserna om drottningens lastbara lefnad, hennes kärleksäfventyr och djupa immora-

litet — sagor, för hvilka inga bevis någonsin företetts, och mot hvilka egendomligheterna hos hennes person ej mindre än hennes egna yttranden måste anses äga vitsord.

Sextonhundralets senare del var en föga ärorik period af Roms och Italiens historia. Den katolska världens medelpunkt hade i många afseenden sjunkit ned till en småstad, där skvaller, enskilda tvister och små intriger frodades, medan det var klenst beställt med ordningen och den allmänna säkerheten. De utländska sändebud, som voro anställda vid den påfliga kurian, synas i allmänhet hafva varit samma andas barn, och deras »avvisi» bestyrka som oftast ej blott de omgifvande förhållandenas litenhet, utan äfven deras egen. Äfven för dem voro etikettstvisterna umgängeslivets *a* och *o*; äfven de klagade bittert, om de af Kristina ej mottogos med det ceremoniel, som tillkom dem: ambassadörer fingo sitta på stolar utan ryggstöd, andra bevis på ringaktning att förtiga! — Men deras interiörer ur det romerska lifvet äga dock mången gång sitt intresse.

Låtom oss höra hvad en af dessa diplomatiska agenter — hans namn var Ferdinando Raggi, och han var republiken Genuas representant i Rom på 1660-talet — berättar om drottning Kristinas uppträdande under en karneval. Det är en bild af det romerska lifvet i dess högsta kretsar, hvilken är tecknad med rätt mycket lif. Utanför sitt palats, berättar han, hade drottningen låtit uppföra ett slags loggia i tvenne våningar, betäckt med röda draperier; ett särskildt mindre tält med en tronhimmel betecknade hennes

plats. Ofvanför syntes en stor kunglig krona. * Det hela var praktfullt anordnad och syntes, säger Raggi, antyda, att »här bor Roms drottning och beskyddarinna».

Från denna balkong åskådade drottningen och hennes gäster, som utgjordes af många medlemmar i kardinalkollegiet, af henne anordnade skådespel af det lättaste slag. En gång, säges det i dessa »avvisi», hade icke mindre än 26 kardinaler stämt möte på drottningens loggia, synbara för 4,000 personer. Drottningen var i en beständig rörelse, förflyttade sig upp och ned och pratade oupphörligt än med den ene än med den andre af det heliga kollegiets ledamöter. Särskildt visade hon ynnest och förtrolighet mot kardinalerna Imperiali och Azzolini. Till kardinal Borromeo, som tillhörde S. Carlo Borromeos ätt, sade hon skämtande, att »helgonskapet icke kunde gå i arf». Hon strödde ikring sig infall af hvarjehanda slag, både finare och gröfre, »concetti di grasso e di magro». »Och fastän hon är ett fruntimmer», heter det, »så ser det knappast så ut, därför att hon genom sin dräkt, sin hårklädsel, sitt sätt att vara och sin stämma, som är högljudd och grof, liknar en man.»

Brefskrifvaren berättar äfven, att kardinal Albizi på karnevalens sista afton anordnat en serenad för drottningen. Medan serenaden pågick, hördes aftonklockan i kyrkan Gesù kalla till andakt. Karnevalens uppsluppenhet var slut; fastan skulle taga sin början. Men kardinalen befalld, att klockringningen skulle

* Jfr den bild af drottningens balkong vid Piazza Venezia under den romerska karnevalen, som finnes införd i Bildts anförda uppsats i »Ord och bild», s. 22.

upphöra; dess ljud borttogo effekten af musiken till drottningens ära! — Det berättas dock i sammanhang härmed, att dylikt väckte anstöt, och att det lägre prästerskapet t. o. m. från predikstolarna uttalade sig mot dessa upptåg. Med skäl anmärktes, att »det heliga kollegiet» icke borde samlas till »konsistorium» för åskådande af dylika förlustelser allra minst hos en dam; men det svarades också, att man i Rom väl sett saker, som varit ändå mera »scandalose».

Det är en bild från barocktidens Rom, som denna och andra liknande skildringar gifva. Man befann sig, såsom vi redan erinrat, midt uppe i hvad den italienska odlingshistorien kallar »seicento», operadiktens, de vittra akademiernas, formalismens tid i litteraturen och den praktfulla, men öfverlastade dekorationens period i konsten. Det var Berninis och Borrominis tid, den tid, som satt sin prägel på nästan allt, hvad Rom ännu äger af kyrkofasader och monumentala byggnader, den tid, då Bernini visserligen byggde Peterskyrkans kolonnader, men också satte åsneöröronen på Pantheon och skulpterade änglarna på Ponte di S. Angelo. Stora, men tomma former, en tung och pompös lyx utan annat ändamål än att smeka sinnen, som voro förslappade och förvekligade — sådan var denna tids karakter, särskildt i dess romerska egendomlighet.

Kristina hade i sin personlighet ursprungligen föga af barocktidens typ. Hon kom från ett hårdare himmelstreck och tillhörde en kraftigare människoras än den, som fann sin tillfredsställelse i tomma former och veklig lyx. Bättre skulle hon, synes det, hafva passat i stil med renässanstidens djärfva uppslag och

fullblodiga personligheter. Hennes lif, så väl det inre som det yttre, hade haft ett rikare innehåll än det, som gaf sig luft i den romerska småstadsandan med de stora laterna. — Och dock var hon, huru föga hon än på sitt sätt passade i stil med denna omgifning, snart hemmastadd där. I sina akademier var hon en så god mecenat i »seicentos» stil som någon annan; och Berninis konst beundrade hon uppriktigt.

Man bör härvid ej glömma, att hvad barocktidens konst skapat då hade ett par århundradens stoft mindre än nu att bära. De då ännu relativt nya alstren af denna konstrikning, jämte allt hvad Italien med folkets ärfda sinne för det sköna i färg och form förmodde åstadkomma i fråga om dekoration af mera tillfällig art, kunde ej annat än slå med beundran främlingen från det konstfattiga Norden. De göra så ännu i dag, alla konstteorier till trots, när söderns sol däröfver kastar sitt guld.

Palazzo Riario-Corsini ligger vid den stilla Lungaragatan, som från Petersplatsen leder ned till Tibern längs foten af Janiculus. Midt emot palatset ligger ett minnesmärke från Roms mest lysande konstepok. Det är Villa Farnesina, byggdt af Baldassare Peruzzi och prydt med Rafaels härliga fresker ur Amors och Psyches historia. Ingenstädes måhända träder högrenässansens konst gladare till mötes. Och litet högre upp, på slutningen af Janiculus, bakom Palazzo Corsini, men i dess grannskap, ligger klostret S. Onofrio, med Lio-

nardos och Dominichinos fresker, den plats, där Tasso förbidade sin lagerkröning såsom skald, och där han slutade sitt olyckliga lif. Från »Tassos ek» utanför klostret har mången främling skådat den härliga utsikten öfver det eviga Rom. Har måhända den svenska drottningen för utsiktens skull någon gång från trädgården bakom sitt palats stigit uppför kullen till klostret, där den sjuke skalden lefde sina sista dagar efter ett irrande lif? Kanske har hon då tänkt på sin egen orofyllda lefnad, som till en stor del förflutit fjärran från fäderneslandet; kanske har hon frågat sig själf, om hon rätt förvaltad de stora gåfvor, som varit henne gifna. Om det hos henne fanns mycket af själf tillräcklighetens trotsande lifskraft, så genomlefde hon säkert äfven tviflets mörka stunder.

I sin nuvarande form förefaller Palazzo Corsini, särskildt i jämförelse med sin granne, Villa Farnesina, som en stor och tung byggnadsmassa. På drottning Kristinas tid såg byggnaden annorlunda ut: mindre till sitt omfång, men ädlare till sina proportioner. Föga af hvad Palazzo Corsini nu sluter inom sina murar erinrar direkt om den tid, då det under namnet Palazzo Riario beboddes af drottning Kristina. I våra dagar har den kungliga italienska vetenskapsakademien — Accademia dei lincei, de lodjursögdas akademi — där sitt säte. Palatset innesluter äfven ett tafvelgalleri och ett betydande bibliotek. Intet är dock samladt af Kristina, och likväl är platsen full af hennes minne.

Ej utan en viss minnets högtidsstämning stiger man uppför de breda trapporna till Kristinas sista bo-

ning. Det var här hon samlade omkring sig sina »accademici», och som Roms kardinaler i lysande skrudar uppvaktade henne; här hade hon sina samlingar af konst och litteratur; här höll hon sitt lilla hof med sina kammarherrar, sitt schweizergarde och sina drabanter. Det var här, som hon visade sig för de nyfikna romarna vid uppslupna lustbarheter; härifrån styrde hon sitt lilla rike. Det utgjordes just af denna stilla Lungara-gata, som vi nyss passerat. Vid Porta S. Spirito vid gatans ända begränsades det af Peterskyrkans område, och Porta Settimania betecknade gränsen i söder. Men afundsjukt vakade hon, hvars härar en gång skrifvit Europas lagar, öfver att intet intrång gjordes i hvad som hon ansåg såsom sina suveränitetsrättigheter inom denna trånga värld.

Det är i Vatikanska biblioteket, som man har att söka det mesta af, hvad som i Rom blifvit bevaradt rörande henne. I Biblioteca Regiæ — så nämnes efter henne den afdelning af Vatikanens bibliotek, som en gång tillhört henne själf — finner man hvad som till hennes ära blifvit diktadt och skildradt. I andra afdelningar af det berömda biblioteket söker man icke förgäfvos uttalanden, som gå i motsatt riktning. Efter två århundraden borde Kristina kunna påräkna, att hvarken hatets eller förgudningens röster skola göra sig gällande på sanningens bekostnad. Huru-dan hon var, så synes det vara visst, att hon till sin personliga egendomlighet var hufvudet högre än den omgifning, som mötte henne i påvestaden. I många afseenden kan hennes väsen icke mätas efter vanlig måttstock.

I Peterskyrkans krypta hvilar stoftet af Gustaf II Adolfs dotter. I ett kapell i dess norra sidoskepp nära ingången finner man en minnesvård i utsväfvande barockstil med hennes bild, utförd i brons och med en inskrift, som erinrar om hvad som här i denna omgifning måste anses såsom hennes största bedrift: »Christinae reginae ob orthodoxam religionem abdicato regno, abjurata hæresi». I kapellet bredvid synes Michelangelos världsberömda Pietà, och det närmaste kapellet på andra sidan innesluter ett monument öfver Matilda af Toscana, hvars stoft på 1600-talet flyttades hit från Mantua. Den manhaftiga markgrefvinnan Matilda, som vid Canossa förödmjukade Tysklands kejsare, och Kristina af Sverige, i hvars namn den Vestfaliska freden slöts, där det heliga romerska rikets makt stäcktes, — dessa båda hafva efter sex århundraden vid hvarandras sida funnit sin hvilostad i Peterskyrkan i Rom.

Den tid, då Gregorius VII, understödd af Matilda af Toscana, stridde sin väldiga kamp för medeltidens påfvedöme, var en annan än Alexander VII:s, påfvens under »seicento», barocktiden, hvars största triumf var Kristinas mottagande i den katolska kyrkans sköte. Alexanders minne och denna hans triumf hafva bleknat, medan Gregorii väldiga gestalt ännu efter åtta århundraden reser sig ur medeltidens dunkla häfd. Men historien skall bevara minnet ej blott af hans bundsförvant, den stolta marchesan, som styrde en så stor del af medeltidens Italien, utan ock af den nordiska drottningen, den förgätne Alexander VII:s samtida. Ej blott därför, att hvad som under hennes första regeringstid uträttades af hennes förmyndare och

rådgifvare gjort denna tid oförgätlig i Europas historia: makten af hennes skarpt utpräglade personlighet öfverlefde den politiska maktställningen. Hon lefver i minnet såsom en af sitt tidehvarfs märkvärdigaste kvinnor, äfven sedan hon af eget val blef »drottningen utan rike» — »la regina nomade».

IV.

TVENNE ITALIENSKA RESANDE I SVERIGE

PÅ KARL DEN ELFTES TID.

Handskrifna källor: L. Magalotti, Relazione del regno di Svezia nel 1674. (Carte Strozziene n:o 280 fol.) i Archivio di Stato i Florens. (Renskrift, med förf:s rättelser; försedd med 23 teckningar, utförda i Sverige, af hvilka några här reproducerats.)

Magalottis depescher till hofvet i Florens under vistelsen i Sverige 1674, i samma arkiv.

Relazione dei viaggi del cav. F. Aless. Bichi del 1675 al 1697 (en vol. fol., sign. XXVIII) i Bichiska familjarkivet i Siena, tillhörigt markis N. Bichi Ruspoli Fortiguerra. Hvad som i denna handskrift, till största delen egenhändigt skriven, rör Sverige, upptager 81 blad.

Denna uppsats har förut varit tryckt i tidskriften Ymer 1890.

För Europas politiska historia äro, såsom bekant, de italienska sändebudens depescher aktstycken af högsta vikt. Berömda ända sedan medeltidens sista århundraden äro särskildt de venetianska ambassadörernas bref till den en gång så mäktiga republikens styrelse, liksom äfven de »relationer», som det var hvarje sändebuds skyldighet att efter slutad beskickning afgifva såsom ett sammandrag af depescherna. De innehålla skildringar och karakteristiker af främmande hof, af deras furstar och af ländernas allmänna tillstånd, skildringar hvilka ännu betraktas såsom i sitt slag klassiska.

Denna förmåga af iakttagelse tillhörde emellertid ej blott diplomater af yrket. Äfven italienare af högre samhällsställning i allmänhet synas framför sina likar bland Europas öfriga folk hafva ägt det vakna ögat, förmågan att intränga i detaljer, som eljest blifva främlingen fördolda, det omfattande intresset samt äfven gåfvan af framställningens klarhet och åskådlighet. Ända till senare delen af 1600-talet, då den franska bildningen utträngde hvarje annan, kunde också tvifvelsutän de högre samhällsklasserna i Italien anses stå högst i bildning i Europa. Man erkände äfven annorstädes denna öfverlägsenhet; och det hände väl också, att man obehagligt berördes af den italienska iakttagelsegåfvan så väl som af den italienska slugheten. Skämtsamt säger en af de män, för hvilkas reseintryck från Sverige här skall redogöras, i ett bref kort efter sin ankomst till vårt land: »Man tror här om oss, att vi hafva näsor som noshörningar och ögon som basilisker».

Det var grefve *Lorenzo Magalotti*, som fällde detta yttrande i ett bref, skrifvet under hans vistelse här sommaren 1674. Han tillägger, att en högt stående svensk om honom uttalat den förmodan, att han måtte hafva något hemligt uppdrag, som man borde försöka komma underfund med. »Une personne de la condition de M. Magalotti à son gré ne va point en Suède, après avoir tant voyagé, pour voir simplement le pays.» — En italiensk resande i norden var i själfva verket en ganska ovanlig sak under 1600-talet, och det var icke underligt, att ankomsten af en »homme de qualité» såsom Magalotti väckte en viss misstänksam förvåning.

Magalotti hade, enligt uppgift *, ett par efterföljare bland sina landsmän under Karl XI:s tid, Angelo Gabrielli och abbé Ballati, båda bördiga från Siena. Ingen af dem har dock, så vidt känt är, efterlämnat reseanteckningar. Men mot slutet af denna konungs regering, sommaren 1696, anlände till Sverige den andre af de resande, med hvilkas hittills otryckta resebeskrifningar vi här skola sysselsätta oss. Hans namn var *Alessandro Bichi*, och äfven han tillhörde sitt hemlands aristokrati. Liksom Magalotti intog han på grund af personliga egenskaper en aktad ställning i sin italienska omgifning och var en man med litterära intressen. — Äfven Bichis reseskildring från 1696 förtjänar uppmärksamhet, icke minst för jämförelsen mellan början och slutet af Karl XI:s regering.

Båda dessa skildringar lämna bilder från Sveriges stormaktstid, då det aflägsna landet i norden, som under de stora krigen i Tyskland, Polen och Danmark förvärfvat ett så stort rykte, väl kunde locka främlingens nyfikenhet. Dessa resande sågo visserligen Sverige med den långväga främlingens ovana öga, men de ägde båda sin nations medfödda gåfva att intränga äfven i enskilda förhållanden och att hastigt knyta förbindelser, genom hvilka upplysningar kunde stå att vinna. Deras samhällsställning förde dem i beröring med Sveriges högsta kretsar — hofvet, riksrådet och de främmande sändebuden. För Sveriges politiska förhållanden ägde de lifligt intresse; för dess styrelseform, dess handel, krigs- och sjömak redogöres utförligt i

* Enligt Bichis anteckningar.

bådas berättelser. Men därjämte ägde dessa främlingar ett öppet öga för det karakteristiska i landets seder och bruk; och för svenska läsare är ur deras skildringar åtskilligt af intresse att hämta för vår odlings historia. De smådrag ur lifvet i Sverige, som dessa anteckningar bevara, äga i själfva verket för oss större intresse än de säkerligen med ej ringa möda samlade uppgifterna rörande politiska och statistiska förhållanden, för hvilka andra tillförlitligare källor nu finnas att tillgå.

Huru Sverige vid denna tid uppfattades af opartiska främlingar, som stodo på höjden af sin samtids bildning, är alltid lärorikt att se, helst då dessa äfven tecknat sig till minnes ett och annat ur det dagliga lifvets erfarenheter, som häfden ej bevarat. Om till dessa bidrag till kännedomen af land och folk i allmänhet äfven fogas några utdrag ur de med rask hand utkastade skildringarna af de personer, som 1674 och 1696 ledde Sveriges öden eller som i främsta rummet ådrogo sig främlingens uppmärksamhet — så bör detta ej minska anteckningarnas intresse.

Utförligast och utan tvifvel mest förtjänt att i sin helhet komma till eftervärldens kännedom är Magalottis *Relazione del regno di Svezia nel 1674*, hvilken därjämte kompletteras genom de talrika bref från hans besök i Sverige, som ännu finnas bevarade. Äfven författarens namn i och för sig skulle göra dessa aktstycken förtjänta af uppmärksamhet.

Grefve Lorenzo Magalotti var nämligen redan vid sitt besök i Sverige en i sitt hemlands litterära och

vetenskapliga kretsar känd man; och hans namn nämnes ännu bland de mest berömda inom Italiens litteratur från 1600-talet. Han var, har det blifvit sagdt, typen för »un cavaliere letterato»; utom hofmannens och diplomatens färdigheter ägde han forskarens intresse och innehade i ovanlig grad sin tids polyhistoriska vetande. Den långa listan på hans skrifter upp-tager arbeten i naturvetenskap — såsom sekreterare i den florentinska »Accademia del Cimento» utgaf han redan vid unga år ett berömdt arbete om fysiska experimenter; i filologi — hans språkkunskaper omfattade äfven österlandets språk, och han har utgifvit en bok om Kina; i teologi — han läste ifrigt kyrkofäderna och var en lifligt intresserad ortodox kato-lik, o. s. v. Han var äfven en lycklig skald och en värdig medlem af den vittra, af drottning Kristina stiftade akademien »gli Arcadi» i Rom, i hvilken han dock först efter stiftarinnans död gjorde sitt inträde.

Sedan tidiga år anställd vid hofvet i Toscana, hade Magalotti innehaft åtskilliga diplomatiska uppdrag vid italienska hof, då han utsågs att åtfölja Toscanas arfstorhertig Cosimo, sedermera storhertig Cosimo III, på dennes resor åren 1667—68 till Tyskland, England, Frankrike, Spanien och Portugal. * Sedermera hade Magalotti under åren 1671—74 vistats dels i Flandern, dels i England, dels vid fredskongressen i Köln, innan

* I Laurentianska biblioteket i Florens finnes en praktfullt utstyrd handskrift med talrika planscher (2 vol., afl. fol.), innehållande beskrifning af denna resa, enligt uppgift författad, åtminstone delvis, af Magalotti. Däri ingår dock icke en skildring af resan i Tyskland, under hvilken äfven Sveriges besittningar tangerades.

han från sistnämnda ställe utsträckte sin resa till Sverige. Något officiellt uppdrag under denna resa synes han icke hafva haft; men han skref alljämt ofta i chiffer utförliga depescher till det storhertiglīga kansliet i Florens rörande dagens politiska tilldragelser.

Början af 1670-talet var en i Europas och äfven i Sveriges historia kritisk tid — tiden för trippelalliansens slut och för Ludvig XIV:s planer till utvidgning på Nederländernas och Tysklands bekostnad, planer, som omsider indrogo äfven det motsträfviga Sverige i ett långvarigt krig. Från fredskongressen i Köln, tillkommen på Sveriges initiativ för att afvärja det hotande kriget, skrifver likväl Magalotti, efter långvarig vistelse på platsen, att han »ej sett kongressalen öppen, därför att baler, gästabud, jakter, skådespel och sällskapslif upptagit hela tiden». * Yttrandet erinrar om, hvad som 150 år senare sades om kongressen i Wien: »le congrès ne marche pas, il danse».

Emellertid skref Magalotti flitigt sina politiska rapporter från Köln och knöt personliga förbindelser, bl. a. med den unge grefve Gustaf Adolf De la Gardie, som stod färdig att från fredskongressen afgå i beskickning till Polen. ** Försedd med rekommendationsbref från sin suverän till riksmarsken grefve Karl Gustaf Wrangel, hvilken både af Cosimo III och Magalotti var personligen känd från deras besök i norra Tysk-

* Magalottis bref till Fr. Redi, dat. Stockholm d. 11/7 1674, tryckt i M:s *Lettere famigliari*, 1769, I.

** Grefve Gustaf Adolf De la Gardie var 1674 riksråd och kansliråd. Att han skulle s. å. varit delegerad »till elektionsverket» vid polska riksdagen är ej känt, enligt svenska källor.

land i februari 1668, begaf han sig i slutet af april på resan till nordn.

Hans uppgift i Sverige skulle vara densamma som förut i Flandern, i London, i Köln — att vara politisk kunskapare samt att, utan att drifva någon underhandling eller knyta andra förbindelser än rent personliga, söka komma på det klara med ställningar och förhållanden i det aflägsna landet. Han skref också härifrån depescher, stundom i chiffer, likväl i form af privatbref, och någon gång i en stil, som var allt annat än officiell. Det är dessa bref, som kunna sägas komplettera den efter resans slut sammanfattade relationen.

Den 15 april finna vi Magalotti i Hamburg; men på grund af där iråkad sjukdom dröjde det ännu några veckor, innan han anlände till Sverige. Resan skedde öfver Köpenhamn, landvägen från Skåne till Stockholm. Där vistades han från början af juni 1674 till slutet af september samma år. Under denna tid besöktes under »sju dagars segling» Mälar-städerna samt åtskilliga af de svenska stormännens herresäten i hufvudstadens närhet. Återvägen söderut togs äfven öfver Köpenhamn och Hamburg.

Under denna återresa kallades Magalotti till toscanskt sändebud vid hofvet i Wien. Tre år innehade han denna viktiga beskickningspost, innan han återvände till Florens och till det enskilda lifvet. Han afled där 1709, högt ansedd såsom lärd och skriftställare. — Äfven såsom diplomat har Magalotti efterlämnat ett hedradt minne. Den italienske historiske forskaren Guasti, som offentliggjort ett urval af hans depescher från Wien, yttrar om honom såsom diplo-

matisk författare, att hans bref, särskildt genom sina värdefulla bidrag till sedernas historia och genom bevarandet af en mängd smådrag — »piccole cose, che fanno sovente pensar delle grandi» — visa, att »under den diplomatiska skriftställarens ämbetsdräkt skymtar fram 'la livrea del cortigiano'; men under hofdräkten skönjes icke mindre forskaren och filosofen». *

* * *

Öfver detaljerna af vår resandes färd genom Sverige föreligga inga anteckningar. Men på ett utförligt sätt har han i sin relation skildrat de anstalter för resandes bekvämlighet, som Sverige vid denna tid erbjöd. Den mångbereste mannen ger åt dessa anstalter ett erkännande, med hvilket han eljest är sparsam.

»Jag har icke», skrifer han, »i något afscende här kunnat märka större omtanke än i fråga om att göra det bekvämt att resa, så väl för landets egna barn som för tillfälliga resande. Man har alltid lätt att få åkdon och väl anordnade nattläger. Det är regel, att åkdon anskaffas af bönderna, hvilka hafva till åliggande att underhålla skjutsen; och för hvarje häst betalas sex franska soldi för en mil, så stor som sex af våra miglier. Finnas inga hästar vid själfva skjutsstationen, så anskaffas de alltid af bönderna i grannskapet. På dessa stationer kan man äfven få natt-

* GUASTI, *Giornale storico degli archivi toscani*, IV, V. Se vidare biografier öfver Magalotti af A. FABBRONI (framför upplagan af M:s *Lettere famigliari*), af SALVINI i *Vite degli Arcadi* samt POZZETTI's *Elogio* (1787).

härberge och finner rätt goda sängar. Men födan är icke synnerligen god; den består af gåskött samt af salt eller rökt svin- eller oxkött. På somliga ställen kan man likväl få ägg, smör och mjölk. Man dricker öl — »ula» nämnes det af författaren — ur trästånkor, invändigttjärade. Detta »ula» är tjockt, svart och rökigt.»

»Befordringssättet är bekvämt. Man åker i åkdon af flätade vidjor med 4 hjul och med 2 hästar, spända i bredd vid skaklar af trä. Vanligtvis brukar man resa under vintern på grund af de bekväma slädfärderna öfver de tillfrusna älfvarna och sjöarna; därvid bildas på isen hela rader af 10 till 15 slädar. Likväl är det icke utan faror. Man sofver äfven på natten i släden, och till följd af dagarnas korthet är det nödvändigt att tillryggalägga större delen af resan nattetid. Då händer det, att de som somna in, till en början känna vissa smärtor i trakten af njurarna, därpå följa domning i lederna och känslolöshet. Därjämte finnes en annan väsentlig fara: det är att isen brister och släden med de resande sjunker i djupet. . . .»

»Den tid, under hvilken man med trygghet färdas i Sverige på isen, inträder icke förrän vid julen och räcker till omkring mars månads slut. I början är isen icke tjockare än en handsbredd, men är ändå säker; i april däremot, då den kan vara två alnar tjock, är den mycket bedräglig och börjar att brista på sina ställen. I Danmark kan isen också vara ganska tjock, men är alltid farlig. Därför kallar det svenska ordstäfvet isen i april för dansk is. Detta syftar på danska nationens karaktär, hvilken anses såsom falsk och föga att lita på.»

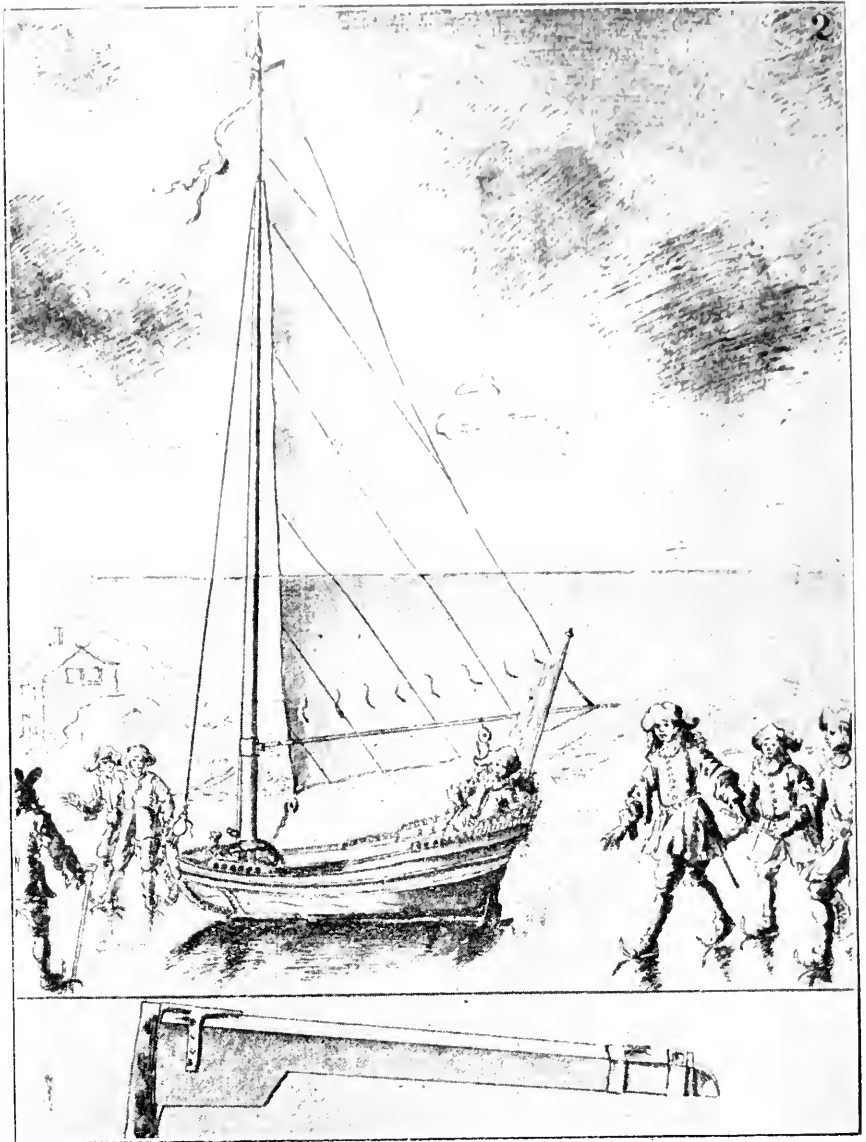

Fig. 1. Isjakt och skridskosport.

En inrättning, som särdeles synes hafva intresserat den långväga resanden, var de svenska milstolparna, och han ägnar dem följande skildring. »För att gifva underrättelse så väl om vägens riktning, som om huru mycket man däraf tillryggalagt och hvad som ännu återstår, finnes i många landskap hvar fjärdedels mil utmärkt på olika sätt invid vägen. I Skåne och i Halland nedsättas i jorden stenar af fyra alnars höjd eller mer, på hvilka finnes inhugget konungens namnchiffer under en krona och vidare angifvet miltalet, med halfva och fjärdedels mil. I mera skogiga landskap, såsom i Småland, sätter man upp stockar, fästade i fyrkantiga stenrösen; och i mera odlade trakter förekomma milstolpar i form af pyramider eller kolonner med förgyllningar. För att angifva full mil uppresa de i stället för *en* milsten eller milstolpe *två*, mellan hvilka den resande far. I Östergötland göra de på samma sätt; stolparna äro 7 eller 8 alnar höga, och på toppen sättes en solvisare, något som man i Sverige för öfrigt får se vid hvarje stuga; hvarje bonde förstår att göra en dylik. Vid skjutsombytena finnes i de mera odlade provinserna på milstolpen äfven angifvet priset för befordran till närmaste station och väglängden, beräknad i fjärdedels mil, och detta icke endast för den allmänna landsvägen, utan ock för ställen i närheten. På andra sidan finnas afstånden i motsatt riktning angifna på samma sätt.»

För en resande från Italien måste de svenska småstäderna, alla byggda af trä, förefalla oansenliga, och ej mindre allmogens bostäder på landet. De senare beskriver han på följande sätt: »Dessa hus äro

af en ganska egendomlig byggnadsart. I dem uppföres endast eldstaden af tegel, taken täckas med björkbark, och öfver det hela läggas torfvor med gräs. Då detta grönskar om våren och sommaren, så ser det ut som en äng och förvillar ögat, så vidt det är möjligt under dessa förhållanden. Eldstäderna sättas alltid i hörnet af rummet. Af bifogade teckning synes, att veden icke lägges ned, utan ställes rätt upp, och att man använder en järnlucka i spiselröret, kallad *spjäll*, för att, sedan lågan är släckt, stänga inne värmen, hvarigenom denna utbreder sig i rummet. Till följd häraf är bruket af kakelugnar i stället för spisar föga vanligt, och där det nyligen blifvit infördt, finnas de ställda bredvid hvarandra, för att hafva både det ena och det andra.»*

Under resan genom Sverige gjorde diplomaten med det mångsidiga intresset äfven sina iakttagelser öfver landets jordbruk. Han skildrar den svenska jorden såsom »god och fruktbärande, så vidt det är möjligt under ett så nordligt klimat. Man beräknar 7:de kornet af utsädet; går det därunder, så anses det såsom dålig skörd. Men platser finnas, som gifva ända till 9:de—12:te kornet, på svedjeland ända till 20:de.» — Svedjandet beskrifves. »Det brukas här mer än på något annat ställe, dels på grund af landets stora utsträckning, dels därför att det är så skogbevuxet. Man tror därför allmänt, att landets namn, Svezia, kommit af ordet *svedja*. I några trakter är emellertid

* Den här meddelade bilden (n:o 2) torde vara hämtad från Skoklosters slott. — Ett par andra i handskriften införda ritningar visa, huru bygghandlet af ett trähus gick till samt utseendet af ett hus med torftak.

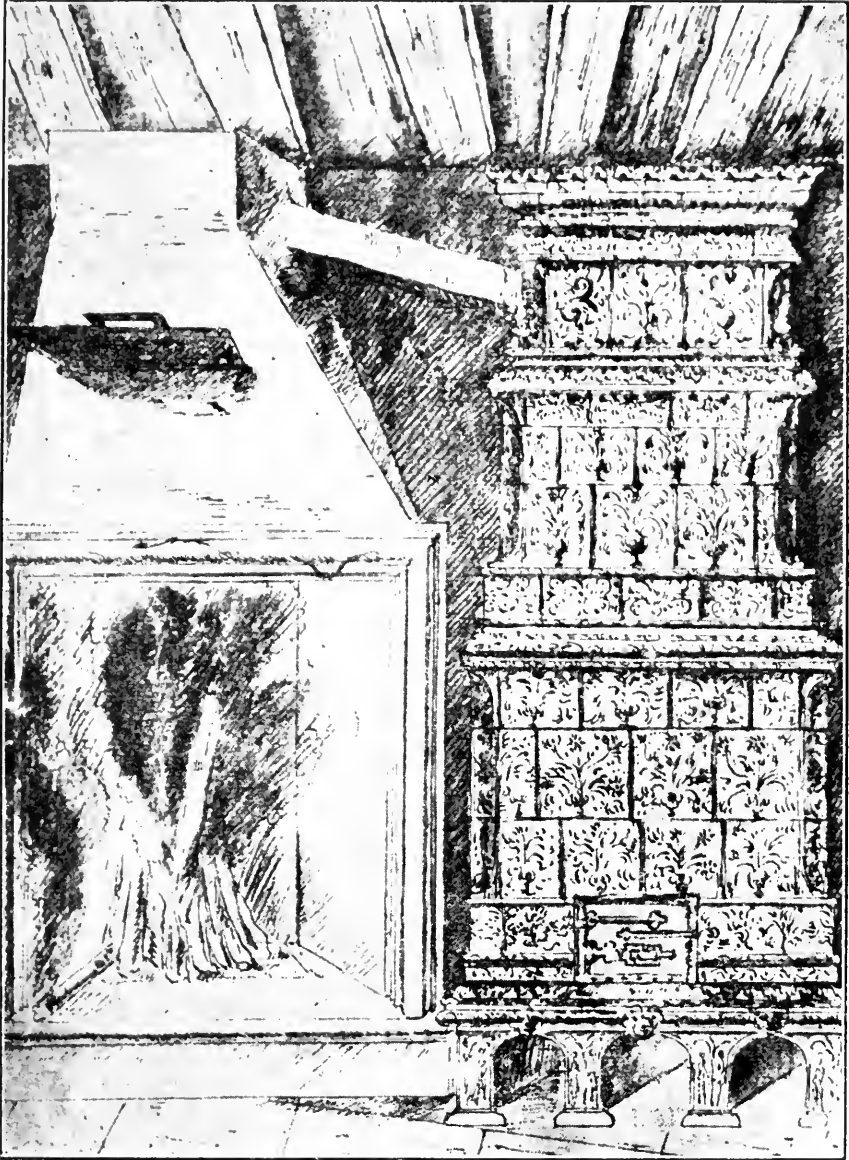

Fig. 2. Eldstad.

svedjandet förbjudet . . . Ehuru kornet och hafren, som skördas, äro bra, räcker likväl icke skörden till för hela landets behof. Det felande ersättes någon gång från Liffland och Skåne, utan att man behöfver införa spannmål från utlandet.» -- Ett till jordbruket hörande redskap, som väckt vår resandes uppmärksamhet, var torkrian, enligt hans uppgift då nyligen införd till Sverige från Finland, hvarest den var mera allmän.

I sammanhang härmed redogöres äfven, på ett ganska korrekt sätt, för jordens brukande genom torpare samt för böndernas ställning till de stora godsägarna.

Senare delen af 1600-talet var den tid, då byggnadsverksamheten i Sverige var som lifligast. De från Sveriges stora krig medförda rikedomarna nedlades, som bekant, af landets stormän i ansenliga byggnader, så väl i hufvudstaden som på landet. Särskildt i frågan om alstren af den bildande konsten, såg vår resande från konstens land med öfverlägsenhet ned på nordens och på försöken att bygga i italiensk stil. Han anade ej, huru strängt den byggnadskonst, som blomstrade i hans hemland just under denna tid, skulle komma att bedömas af eftervärlden. Det var den utsväfvande barockstilens blomstringsperiod, Berninis och Carlo Fontanas tid.

Magalotti erkänner visserligen, att man nu i Sverige öfvergifvit den »ålderdomliga, barbariska byggnadsarten», »men», säger han om de nyuppförda byggnaderna, »de röja icke den goda italienska smaken. Svenska arkitekter resa väl till Italien; men fastän de där se hvad som är vackert och godt, så är likväl

deras klena begåfning (il genio cattivo) öfvermäktig den goda lärdomen, och deras anspråk på att uppfinna något nytt tyglas icke af förnuftet. Däraf följer, att de många gånger fästa sig vid hvad som är underhaltigt. Men med allt detta», fortsätter han, »skall den som kommer till Stockholm där finna byggnader, som icke allenast sakna motstycken i Tyskland, utan äfven i Frankrike och, jag tillåter mig att säga det, i hvarje annat land i Europa, med undantag af Italien. Icke med afseende på antalet, icke heller till omfånget, men i arkitekturens regelbundenhet, i hvilket afseende de mera än annorstädes närma sig det italienska byggnadssättet och i följd däraf antiken.» — —

»Husen i Stockholm äro alla uppförda af murad sten och till en rätt anseelig höjd vid breda gator. Det kostar mycket mindre att bygga här än i Frankrike. Likväl bör man veta, att hvarken i Stockholm eller dess närhet finnes något kalkbruk, då klipporna här icke innehålla kalk eller annat för murbruk lämpligt ämne. Allt sådant hämtas från Gotland, Finland och Pommern och föres hit på fartyg i släckt tillstånd.»

Den nya slottsbyggnaden, Tessins snilleverk, hvilket möjligen skulle kunna hafva ändrat vår skildrares stränga omdöme om de svenska byggmästarnas »genio cattivo», var ännu icke påbörjad. Det anmärkes, att en stallbyggnad för 60 ridhästar, sammanbyggd med det gamla slottet genom en af trä uppförd gång, höll på att uppföras. »För sitt ändamål, heter det, blir denna byggnad ganska vacker.»

Rörande Stockholms yttre finna vi för öfrigt föl-

jande anteckning: »I Stockholm finnas icke många offentliga platser. Den största är salutorget på Norrmalm, hvarest den vanliga torghandeln äger rum och som är stort. Bland kyrkorna är den tyska den vackraste; den besökes ofta af konungen. Slottskyrkan,* hvarest hofvets gudstjänst hålles och de förnämas lik bisättas, innan de föras till landtegendomarna, är äfven af anseelig storlek.»

I hufvudstaden var ännu vid Magalottis ankomst i början af juni dess förnäma värld samlad. Det var vid denna tid inom dess kretsar vanligt att först fram i juli eller augusti flytta till landet. Vår resande dröjde ej att knyta de förbindelser, som öppnade sig för honom genom äldre bekantskaper och egen samhällsställning. Genast efter ankomsten finna vi honom röra sig i Stockholms förnämsta kretsar, bland den svenska högadeln och de utländska sändebuden. Hans person synes hafva gjort ett fördelaktigt intryck, enligt hvad samtida bref utvisa. Vid hans afresa betygar riksmarsken grefve Wrangel i ett bref till Magalottis suverän »les rares qualités de ce cavalier» och försäkrar, att man i Sverige skulle anse det som en ära, om han härifrån medförde ett godt intryck; och spanska sändebudet, grefve Fernan Nuñez, talar i ett samtida bref om »el aplauso y afectos», som Magalotti hade vunnit, oaktadt klimatets och infödingarnas kyla — »lo elado de su clima y de sus naturales».**

* »La chiesa del palazzo». Naturligtvis menas S:t Nicolai kyrka, belägen i slottets omedelbara närhet.

** Statsarkivet i Florens, bref från Wrangel ²³/₈ och från Nuñez ⁴/₉ 1674.

Till riksmarsken Karl Gustaf Wrangel kom Magalotti på grund af den speciella rekommendationen från början i nära personligt förhållande, så vidt Wrangels vacklande hälsa medgaf. Den italienske resanden gästade den gamle fältherren på Ekebyhof och Skokloster; och det torde vara från denne svenske stormans hem, som han hämtat sina flesta intryck af lefnadssättet och vanorna inom den svenska aristokratien. Af den berömde krigarens personlighet ger han följande teckning:

»Gräfvne Karl Gustaf Wrangel är storväxt och har ett vackert, men stolt utseende; han är omkring 60 år eller snarare däröfver. Gikt och sten hafva illa handterat honom, och hans tillstånd är sådant, att han är nästan ur stånd att längre föra befäl i krig på grund af kroppens bräcklighet. Själskrafterna äro likväl i fullt behåll. Han har dock redan två gånger haft kongestioner åt hufvudet, som gjort att han fallit ner som död, och fara är ständigt för slaganfall. Hans hälsas dåliga tillstånd gör, att han tänker på döden och på lifvet efter detta och mycket lämnar sig i händerna på prästerskapet. Han är religiös och låtsar vara teolog samt är »controversista», såsom var brukligt på hans tid i Tyskland; talar föga och ej med synnerlig lätthet. Han är väl försedd med allt, praktlysten, frikostig, ordhållig, men lättretlig och mycket svag för könet; intresserar sig för mångahanda saker, tycker om böcker och vetenskapsmän, fastän han, för att säga sanningen, icke är synnerligen fint bildad. Han är aldrig sysslolös: antingen läser han eller arbetar han vid sin svarfstol eller modellerar byggnader

och fästningar. Någon gång spelar han för tidsfördrif kort eller tärning. Befästningskonsten förstår han fullkomligt, äfvenså kartväsendet, och känner hvad som hör till sjömansyrket lika bra som han förstår att föra befäl till lands. Han har varit på flottorna i Östersjön och förstår att själf styra sitt fartyg.»

»Politiken tillhör icke hans kallelse; den gör honom otålig, och det säges, att han däri låter styra sig af en bland sina sekreterare, som heter Cock* och är från Mecklenburg. För närvarande ser det ut, som om han vore missnöjd, därför att skrifvar-folket icke visar honom tillbörlig vördnad, och på denna grund skulle han önska ett krig, i hvilket han finge personligen deltaga; åtminstone hoppas han, att han skulle kunna göra det. — Han står icke väl med rikskanslären, fastän de förr varit nästan som lif och själ. Då rikskanslären föll i onåd hos drottning Kristina, sade riksmarsken till drottningen, att han ville fortfarande kunna träffa sin vän, och att om hon ej medgäfvde detta, så kunde hon äfven förvisa honom.»

»Wrangel är allmänt omtyckt, nämligen till den grad som denna nation är i stånd att hysa tillgifvenhet — d. v. s. han är *icke hatad*. Likväl finnas några, som anse honom vara för ifrig och häftig vid sina befallningar . . . Han är rik, och uppgifves hafva 60,000 scudi i inkomst, inberäknadt lönerna af hans ämbeten. Det kan väl hända, att hans verkliga inkomster ej uppgå

* Alexander Cock, son af postdirektören i Danzig, Christian Cock, adlad 1676, död i Stockholm 1712.

till mer än 50,000; han har inga skulder och betalar hvar och en ordentligt.»

»Han använder penningar på att bygga: slottet Skokloster är en stor byggnad med fyra höga, åttkantiga torn i de fyra hörnen. De fyra våningarna äro rikt möblerade. Han anlägger en trädgård, som på tre sidor skall omgifva slottet; på fjärde sidan är sjön Mälaren, och där har han byggt en hamn i halfcirkelform med en balustrad, liknande den på Karlberg. Detta ställe ligger på landet, en mil från Uppsala. Han för ett stort hus, har ett stort stall och visar mycken artighet mot dem som besöka honom. Med allt detta, har hans hus icke utseendet af att tillhöra en förnäm herre, utan snarare en tysk furste, hvars prakt består i öfverflöd, i att man trängs i hans hus, och i — oordning. För två år sedan bodde konungen med hela sitt hof, närmare 400 personer, där, och då anbragtes för ändamålet 400 sängar.»

Denna skildring gifver en bild af en »grand seigneur» från Sveriges stormaktstid och bär prägeln att vara utförd både med sanning och konst. Våra svenska häfdatecknare jäfva icke den främmande iakttagarens uppfattning af Karl Gustaf Wrangels personlighet.

En annan karakteristisk bild, som äfven synes vara väl träffad, är rikskanslären grefve Magnus Gabriel De la Gardie's. Äfven till honom hade Magalotti trädt i personliga förbindelser, på grund af sin bekantskap från Köln med hans son Gustaf,* och var äfven rikskans-

* Att den unge grefve De la Gardie såsom antogs, skulle komma att vara frånvarande på sin beskickning till Polen vid Magalottis ankomst, betraktade denne såsom ett missöde. Vid första

lärens gäst på Karlberg vid Stockholm. M. G. De la Gardie var för öfrigt den af Sveriges högt uppsatte män, som dels genom sin ämbetsställning, dels genom sin personlighet var så godt som själfskrifven att framför andra göra »les honneurs» för framstående främlingar.

Magalotti undgick ej att dela de flesta samtidas beundran för den ryktbare mannens lysande och älskvärda personlighet. Sedan han i en utförlig karakteristik af De la Gardie skildrat hans föregående bana, särskildt dröjande vid de då ännu gängse ryktena om drottning Kristinas ungdomskärlek för honom och om hans politiska roll under förmyndareregeringen, ger han följande teckning af rikskanslärens person. »Han är säkerligen den vackraste man i världen (del mondo), med ett lifligt snille och en naturlig vältalighet. Han talar latin, italienska, franska, tyska och holländska, han har mer än medelmåttiga kunskaper i historien, saknar icke studier i filosofien, förstår utmärkt väl politiska frågor och är synnerligen väl underrättad om Europas politiska förhållanden. Man säger, att han är tämligen obeständig, uppbrusande, och att han i vredesmod låter hänföra sig längre än han själf skulle vilja, något som skadat honom mer än en gång vid hans underhandlingar. Han är den sämste hushållare och den störste slösare i världen,

underrättelsen därom skref han från Köln (¹⁸/₂ 1674): »Eccomi mancato sotto il piede tutto il terreno del Nort!» — Emellertid synes detta icke hafva menligt inverkat på Magalottis mottagande i Sverige eller på hans kannedom om förhållandena här. Enligt nämnda bref hade han genom G. De la Gardie redan på förhand rätt mycken kunskap om svenska förhållanden.

håller en talrik betjäning, ett stort bord och ger ut stora summor för sitt bohag, sina trädgårdsanläggningar och byggnadsföretag; det säges, att han samtidigt håller på att bygga på 40 eller 50 olika ställen. Då han har stora utgifter, behöfver han också skaffa inkomster för att hjälpa upp saken. Likväl är han frikostig och har ett mera förnämt sätt att vara än andra svenskar. Det säges, att hans jordegendomar uppgå i värde till 600,000 scudi; likväl äro de i högsta grad skuldsatta. Men detta gör honom föga bekymmer, därför att man i detta land icke har någon utväg att få betaldt af en person i hans samhällsställning.

Han älskar sina barn, älskar sin hustru och njuter hennes genkärlek. För kvinnor har han varit tämligen svag; gunstlingar har han inga. Mot prästerskapet visar han artighet och är därför omtyckt af dem. När han är i deras sällskap, talar han mycket om Gud och visar sig högst religiös. Religionen här i landet sitter för öfrigt icke djupt, i allmänhet taladt, hos några därför att de äro okunniga, hos andra därför att de tala därom på ett så hvardagligt sätt, att man mister vördnaden. — Rikskanslärans ämbete ger honom ett synnerligen stort inflytande; på grund däraf har han hela ledningen af de utländska angelägenheterna, och genom sin erfarenhet gör han sig oumbärlig för konungen och rådet. Hans politiska sympatier äro nogsamnt kända; hans familjs härkomst utgör härvid ett naturligt föreningsband. De som tillhöra hans parti och som mest understödja honom äro hans broder Pontus, grefve Nils (Brahe), Gustaf Sparre och hans son. De som äro hans mest förklarade

motståndare och som i synnerhet vilja skada honom, äro riksskattmästaren (Bjelke), Rålamb, Knut Kurck, Johan Gyllenstjerna, Gripenhjelm (som dock icke är så förbittrad), Lindschiöld samt någon gång riksdrotset och riksamiralen.»

Dessa sistnämnda, af historien vitsordade uppgifter om partiställningen bland Sveriges ledande män, föra tanken på den politiska situationen för tillfället och på Magalottis verksamhet som politisk kunskapare. Han begagnade sitt insteg i rikskanslärens och riksmarskens hus för att vinna kännedom om Sveriges utrikespolitik.

Den vacklande hållning, som Sverige länge intagit gent emot de europeiska förvecklingarna, kunde till följd af förhållandenas makt icke längre fortsättas. Afgörandets stund nalkades, och det krig stod för dörren, som Sverige så länge velat undvika och hvars början blef så föga ärofull för de svenska vapnen. Att redogöra för Magalottis politiska depescher tillhör icke området för denna framställning; och äfven för den politiska historien torde föga nytt ur dem stå att vinna. Hans uppgifter äro naturligtvis hämtade ur andra hand och kunna väl svårligen i väsentligare mån komplettera de vid svenska hofvet ackrediterade utländska sändebudens depescher. Med sitt vakna öga insåg Magalotti snart nog, huru ogärna man i Sverige inlät sig på en aktiv krigspolitik och huru föga man därtill var beredd. Han tviflade i det längsta, att det skulle blifva något af med den svenska arméens öfverflyttande till Pommern. »De som känna landet, försäkra att, fastän order äro gifna om truppsändningar

till Tyskland, man likväl ej bör tro att något blir däraf», skrifver han i ett af sina bref. Hans vän riksmarsken, den själfskrifne öfverbefälhafvaren, var mot slutet af sommaren 1674 upprepade gånger på väg att inskeppa sig till Tyskland, men måste till följd af förnyade sjukdomsanfall återvända. Spetsigt skrifver Magalotti härom: * »Det ser ut som om denne herres hälso- tillstånd just blifvit med afsikt lämpadt för denna rege- rings behof: han blir sjuk, när så behöfves, och åter igen frisk, när omständigheterna så fordra.»

Yttrandet antyder brefskrifvarens ståndpunkt. Oaktadt personliga förbindelser till De la Gardie och Wrangel, hvilka fingo bära krigets ansvar, voro hans sympatier ingalunda på Sveriges eller dess bundsförvants Frankrikes sida. Sina politiska notiser synes Magalotti — utom från svenska källor — företrädesvis hafva fått genom det spanska sändebudet Fernan Nuñez, som ofta nämnes i hans bref; och han torde äfven hafva stått danske ministern Lindenow nära. Framställningen synes ofta färgad af dessa Frankrikes motståndares uppfattning. Det af Magalotti reproducerade diplomatskvallret visar särskildt afvoghhet mot franske ambassadören Feuquières' uppträdande. Likväl intog brefskrifvaren, så väl som hans suverän, i den stora frågan en på det hela neutral ståndpunkt.

I ett af sina sista bref från Stockholm uppgifver Magalotti, att en onämnd »amico» lofvat att efter hans afresa sända politiska nyheter därifrån till Florens. Till hvilket parti denne »amico» hörde, synes däraf, att

* Den 8/10 Sept. 1674.

toscanska kansliets bref till honom (i chiffer) enligt Magalottis råd borde adresseras till danska sändebudet Lindenow. Möjligen var det denne själf.

Krigets utbrott fick Magalotti ej bevittna, ej heller de båda svenska stormäns djupa fall, hvilkas välvilja och gästfrihet han här rönt, medan de ännu njöto makt och anseende. Öfver Karl Gustaf Wrangels fältherrenamn föll skuggan af nederlaget vid Fehrbellin, och kort därefter slutades hans lefnadsbana; och riksdagen 1675 medförde, som bekant, M. G. De la Gardies fall och hans tillbakaträdande från de offentliga ärendena för åtskilliga år.

Den nittonårige konungen hade, såsom känt är, lifligt önskat kriget, då hans hela håg var vänd åt krigisk idrott. Men med rätta drabbade dock ansvaret för krigets utbrott icke honom utan hans rådgifvare. Att dess utgång, oaktadt motgångarna i början, slutligen blef ärofull för Sverige, därför hade man att tacka det mod och den energi, som krigets växlingar kallade till lif hos den unge monarken. Den oerfarne ynglingen mognade därunder till man; vid krigets början var den viljestarke, beslutsamme Karl XI ännu ej färdig. Om äfven drag röjdes, som kunde förebåda den fullmogne mannens skaplynne, så torde de samtida icke hafva varit många, som i denne, bland främlingar försagde, bland jämnåriga och förtrogna ystert uppsluppne yngling, hvilkens håg endast syntes vänd till kroppsöfningar och förströelser, förutsågo en bland Sveriges märkligaste konungar och omdanaren af dess statskicks.

Allra minst kunde detta förutses af den främmande

hofmannen, som vid Medicéernas hof varit van vid finare yttre skick och vid intressen af helt annan art. Låt om oss höra skildringen af hans första audiens hos konungen.*

»Beträffande (mitt företräde hos) konungen hade Fernan Nuñez, grefve Carlsson och grefve De la Gardie rådt mig att, såsom uttryck af den största möjliga artighet, icke säga något alls till honom . . . Anledningen till att man ej skall säga något är den, att man bör spara honom obehaget att icke veta hvad han skall svara. Precis så gjorde jag också, och jag märkte, att detta föll honom mycket väl i smaken.» — Magalotti berättar vidare, huru han blef presenterad för konungen, då denne passerade genom sitt förmak på väg till änkedrottningen. Konungen gick honom vänligt ett par steg till mötes, räckte honom handen, hvilken Magalotti kysste, hvarefter denne skyndsamt drog sig tillbaka. När konungen åter passerade genom förmaket, hvarest Magalotti och grefve De la Gardie ännu stodo kvar, samtalande i ett fönster, styrde han sina steg mot dem. »Men», säger vår författare, »då han skulle börja tala, öfverfölls han af förskräckelse öfver min närvaro, hvarför jag, låtsande som om jag trodde, att han hade något särskildt att säga De la Gardie, gjorde en djup bugning och drog mig undan. Detta observerades och förstods af mer än en och skaffade mig hos dem anseende såsom en stor politikus.»

I samma stil, men nästan ännu mindre vördnadsfullt, berättar Magalotti om sin audiens hos konunga-

* I bref den 7/7 1674, delvis i chiffer.

modern, änkedrottning Hedvig Eleonora. Han mottogs af henne i en matsal, hvarest det redan var dukadt för henne och konungen, och dit han infördes af hennes öfverkammarherre Karl Gyllenstjerna. Han fick kyssa drottningens hand och gjorde sedan, enligt sina egna ord, »un bellissimo complimento in francese». »Under det jag talade», fortsätter han, »vände hon sina ögon än på mig, än på Gyllenstjerna, under ett ständigt skrattande, alldeles som Don Pasquale skulle göra i en komedi». Sedan talade Gyllenstjerna med henne i förtroende, förmodligen för att tolka Magalottis hälsningskomplimang, under det att drottningen, alltjämt skrattande, vände sitt ansikte än till den ene än till den andre. Slutligen närmade hon sig Magalotti, som trodde att hon ärnade säga honom något till svar. Men ingenting yttrades; och han aflägsnade sig efter en serie af djupa bugningar. »Om jag en gång», slutar han, »hvilket Gud gifve, kommer tillbaka i min hertigs enskilda rum, så skall det första, jag skall bjuda honom på, bli, att detta komiska upptråde utföres i kostym, och detta skall icke blifva något dåligt nöje.»

Af den ännu outvecklade konungens person har Magalotti i sin relation lämnat en utförlig skildring. Det rent personliga intryck, som audiensen gifvit, afspeglar sig äfven i denna skildring; men dess källor torde i öfrigt förnämligast hafva varit uppgifter, lämnade af den svenska högadeln och de främmande sändebuden, med hvilka Magalotti plögade flitigt umgänge. Så synes den nittonårige Karl XI hafva varit uppfattad af samtida främlingar; sådant var det rykte,

han ägde vid Europas furstehof, då han började det krig, som blef afgörande för danandet af hans personlighet och till sina följder äfven bestämmande för Sveriges inre utveckling.

»Konung Karl, den elfte af detta namn», skrifver Magalotti, »ser ut som en människa, hvilken befinner sig i förlägenhet och är rädd för allting. Det förefaller, som om han icke vågade se någon i ansiktet, och han rör sig alldeles som om han ginge på glas. När han sitter till häst, synes han vara en helt annan människa, och då ser han verkligen ut som en konung. Han har då en obesvärad uppsyn och ett ledigt skick, är liflig och frigjord från det tvång, som inomhus hvilar öfver honom. För öfrigt är han vårdad i sin dräkt, churu utan prakt. Allt hvad han bär är snyggt, men i synnerhet behaga honom de tyska färgerna.»

Om konungens skaplygne och åsikter heter det vidare: »Han har en religiös grundåskådning och är uppfostrad i gudsfruktan, hvilken ännu varar. Han är frikostig, men likväl mest med sådant som han ej förstår. Någon gång kan han hellre gifva bort en årsinkomst af 1,000 scudi än 100 scudi på en gång. Han är fast i sina beslut, förbehållsam och sluten, någon gång till den grad, att man icke kan få ett ord ur hans mun. Så hände det vid frågan om tillsättningen af riksskattmästareämbetet.* Senaten hade hänskjutit frågans afgörande till konungen, fastän han var blott fjorton år gammal. Under tre dagar efter hvar-

* Efter Gustaf Bonde, då Seved Bååt utnämndes.

andra försökte de att utforska hans åsikt i saken, men kunde ej komma underfund med något annat, än att hvem som helst skulle vara honom välkommen. Han äger stor förmåga att dölja sina tankar och bevara sina hemligheter. Han har aldrig utspridt hvad som anförtrotts honom. Likväl kunde det sättas i fråga, huruvida denna egendomlighet midt ibland en nation, som så föga förstår att bevara en hemlighet, icke är en följd af bristande förstånd eller af tanketomhet snarare än af beräkning. Den allmänna tron är dock, att han förstår sig. Man har likväl fästat uppmärksamhet vid några uttalanden, som han fällt utan särskild anledning. Så t. ex. sade han en gång till en löjtnant vid gardet, då talet föll på grefvar i allmänhet: 'Inbillar ni er kanske, att ni skall bli kaptan, därför att ni är löjtnant under en grefve? Nej, det gör ingenting till saken; nu är det ej längre sådana tider'. Huru skall man med så mycken hemlighetsfullhet kunna förena en så öppen förklaring, som måste såra rikets första stånd och som blifvit gjord utan anledning, med kallt blod och alldeles onödigtvis?»

»Konungens styrka ligger i ryttaröfningar. Han fäktar bra och rider bra, men man anmärker, att han är skickligast i det slag af ridkonst, hvartill mera fordras styrka och kroppskraft, än skicklighet och undervisning. . . . För öfrigt är han okunnig i allting. Han kan icke latin, ej heller något annat språk, endast tyska talar han bra och förstår något litet franska. Då det en gång observerades, att han talat med någon på detta sistnämnda språk, fruktade han, att det skulle blifva allmännare bekant, och saken hölls hemlig. Han är

uppfostrad med motvilja för allting utländskt; hans naturanlag hafva för öfrigt gjort honom benägen att ingenting lära, och han har ovanligt ringa håg för hvarje sysselsättning.»

Ett undantag härifrån bildade dock, såsom känt är, krigiska öfningar; och åt den unge konungens insikter i krigarens yrke gifver vår författare allt erkännande. »Han förstår mycket väl att leda militäriska öfningar, så väl till fots som till häst, att ordna trupperna och att uppställa dem i slagordning. Han gör detta så bra och med en sådan ledighet, han talar därom med så mycken grundlighet samt gör så noga reda därför, att han förefaller som en gammal fältherre, då man ser honom i spetsen för sina trupper. Man märker naturanlaget, som besjalar honom vid dessa sysselsättningar; då är han i sitt esse och på sin rätta plats.»

Därpå följa anteckningar rörande konungens lefnadsvanor och enskilda lif. »Han äter mycket, men är icke glupsk. Förr spelade han någon gång; nu gör han det icke mera. I sitt spel föreföll han snål: han räknade, funderade, men det hände honom ej att blifva het eller att komma i tvist. Med ett ord sagdt, han har nog sina gifna böjelser, men inga passioner, som visa sig på ett mera verksamt sätt. Hans vrede synes vara häftig, men den håller sig dock inom sina gränser. Det tillfälle, då han mest förgått sig, var då han en gång under rusets inflytande drog värjan mot en officer vid sitt garde, hvilken yttrat sig högst närgånget mot honom. Detta inträffade förlidet år på Öland. Då ropar han högt, förifrar sig, okvä-

dar lakejer, pager och alla som äro i närheten. — Han har inga sinnliga böjelser, och om han gjort någon utsväfning, så har han därtill blifvit förledd af andra . . . När han berusar sig, hvilket händer i större eller mindre grad allt efter omständigheterna, så gör han i allmänhet inga dårskaper. Endast sällan råkar han i vredesmod. Vanligtvis brukar han vara vid godt lynne, skratta och knuffas.»

»Då han är i sitt enskilda lif tillsammans med sin omgifning, brukar han vara mycket förtrolig och skämtsam. Märker han, att man smickrar honom, så väcker det hans afsmak; men han märker det icke alltid. Han vill icke, att man under leken skall gifva efter för honom eller vid fältöfningarna visa honom särskild vördnad. Han är icke road af att tala med andra än med svenskar och tyskar . . . För samtal med andra främlingar har han den största motvilja. Fransmän och italienare föraktar han och fruktar dem äfven, dels för deras intelligens och dels därför, att de anses vara i stånd till hvad som helst. Spaniorerna anser han icke så elaka, men han fruktar dem såsom observatörer. På sin höjd kan han förhålla sig likgiltig, såsom gent emot engelsmän och holländare, hvilka anses vara de folk, som intrigera minst. — —

»Han ligger helt och hållet i händerna på rådet, och hans största önskan skulle vara, att detta beslöte sig för ett krig, och att han finge komma i spetsen för en armé. Åt detta håll är hela hans ärelystnad riktad, och han upprepar ofta: 'När månne dessa herrar vilja att vi få krig?' Likväl vet han icke själf när eller hur detta skulle ske, och han sätter sig icke

heller i stånd att få veta det. Icke heller är han mäktig andra större tankar, såsom att göra sig till herre öfver rådet. I grundsatsen af underkastelse för dess makt är han uppfostrad af sin guvernör, riksrådet Krister Horn.»

Historien har visat, huru grundligt samtiden tog miste i frågan om den unge konungens undergifvenhet under rådet och högadeln. Äfven på ett annat ställe i sin berättelse, i den utförliga redogörelsen för Sveriges statsförfattning, yttrar sig vår skildrare om osannolikheten af att den unge konungen skulle kunna göra något för ombildningen af Sveriges statskick. Magalotti ansåg, med förebilderna från södra och mellersta Europas monarkier för ögonen, det svenska statskicket såsom »ett förklädt aristokratvälde under skenet af en monarkisk styrelse». För att befria konungen från detta slags »sordida tirannide», säger han, »skulle behövas en konung, som antingen vore född utom Sverige eller lärt känna förhållandena i främmande land. Detta (sistnämnda?) var förhållandet med konung Karl X Gustaf, som därför gjorde hvad han behagade. Om han fått lefva, skulle han möjligen hafva kunnat lära sin son denna sköna hemlighet.» Nu ansåg författaren detta otänkbart, på skäl som redan anförts.

Det svenska hofvets seder och förhållanden betraktades af hofmannen från det toscanska furstehofvet både med yrkesmannens uppmärksamhet och, såsom vi redan sett, med en viss grad af ringaktning. »Jag väntar icke att få se något synnerligt storartadt», skref

han till sitt hof, då fester förbereddes vid hofvet i Stockholm, »men det skulle likväl roa mig att se hvad som finnes och hvad som saknas.»

Vidlyftigt har han skildrat hofsederna i Stockholm, så väl i hvardagslag som vid de nämnda festerna, hvilka föranleddes af den hertigligen holsteinska familjens besök i Stockholm under sommaren 1674. Magalottis skildring lämnar genom sin rikedom på detaljer åtskilliga bidrag till svenska hofvets historia, afspeglande en sida af kulturlifvets allmänna ståndpunkt.

Konungen, nyss utträdd ur barnåldern, intog ännu dagligen sina måltider vid änkedrottningens bord och visade henne den största sonliga vördnad. »Han synes icke kunna lefva utan henne», säger författaren; »om hon icke är i Stockholm, stannar han där icke heller.» Det är känt, att Karl XI äfven under mogna åren bevarade den djupa vördnaden för sin moder. — »När konungen vistas utanför Stockholm, heter det vidare, åtnjutes hedern att bjudas till konungens bord af dem, som innehafva högre ämbeten, till och med öfverstes grad; men i Stockholm är det endast riksråden, som äga tillträde till den kungliga taffeln. Än den ene, än den andre inbjudes; de betraktas nämligen såsom rikets förnämsta personer, åtnjutande det största anseendet.»

»Con amore», ehuru stundom med en viss satirisk uddighet, har Magalotti beskrifvit de fester, som föranleddes af det nämnda besöket af den holsteinska hertigfamiljen. Hertig Kristian Albert af Holstein-Gottorp, änkedrottning Hedvig Eleonoras broder, och

hans gemål, född prinsessa af Danmark, jämte deras syskon, biskopen af Eutin och prinsessan Anna Dorothea af Holstein-Gottorp, anlände de första dagarna af augusti 1674 till Stockholm. Anledningen till detta besök ansåg Magalotti vara dels änkedrottningens önskan att få träffa de sina, dels en viss fåfänglig lust att få visa sig såsom drottning. »Därjämte är det», säger han, »detta hofs intresse att genom en närmare förbindelse med Holstein väcka danska hofvets afundsjuke.»

Dessa gäster vid svenska hofvet betraktades af den italienske hofmannen med kritiska ögon. Han skrifver om deras yttre skick: »Deras utstyrsel i fråga om kläder är rätt bra, men galadräkterna förefalla äfven i detta hof föga utsökta, och deras moder äro karikerade.» Om hertiginnan heter det: »Eftersom hon är syster till en konung, så får man väl säga, att hon ser rätt bra ut, men om hon vore en enskild person, så skulle den få mycket orätt, som ville påstå något dylikt.» Ännu mindre vann prinsessan nåd för hans ögon; hon såg ut »som en flicka från Camaldoli, utstyrd i sin bästa grannlåt, den dagen hon skall blifva nunna». Hvarken hertigen eller biskopen hade synnerligt företräde framför system: »tarflig uppsyn och ganska liten ledighet i sitt sätt att vara».

Ankomsten skedde något tidigare, än den var väntad, och mottagandet kunde ej ske med synnerlig högtidlighet. »Men dagen efter ankomsten, berättar Magalotti, klädde sig hela hofvet i gala, icke ens vaktten, pagerna och ridknektarna undantagna. Alla hade nya livrées, sparade för detta tillfälle, och konungen, som i detta afseende icke just är fallen för att mycket

genera sig, prisade högtidligheten med en så rik och följaktligen så ovanlig dräkt, att det holländska sändebudet af sitt goda hjärta förleddes att gifva sitt erkännande häråt. När de andra prisade stäten och musiken, sade han helt naivt, 'qu'il n'avait jamais vu S. M. avec un habit si honorable'. Detta är likväl förlåtligt, ty denne diplomat har blott vistats några månader här vid hofvet; och här finnas de som icke allenast sett kungen lika praktfullt klädd, utan just med samma dräkt, och detta under ett års tid vid åtskilliga tillfällen.»

I drottningens gemak samlades hela hofvet. Dit kom äfven konungen, när han gick från senatens sammanträde; men fastän han befann sig i samma rum som hertigen och biskopen, så stodo de för det mesta hvar i sitt hörn. Kungen var fåordig och talade blott med sin uppvaktning, de båda bröderna antingen med hvarandra eller med de få, som äro mera bekanta vid hofvet. Klockan tolf hölls bön i samma förmak, hvarvid konungen, furstarna och prinsessorna voro närvarande.

»Efter bönen, heter det vidare om dessa dagars festligheter, begifver man sig till bordet, hvilket är dukadt i en stor sal utanför konungens rum under en stor tronhimmel. Bordet är ovalt, nästan rundt, men ställdt på längden. Vid ena ändan sitter drottningen i midten; på högra sidan hertiginnan och konungen, på den vänstra prinsessan, hertigen och biskopen. Vid nedra ändan sättas fyra stolar för de riksråd, som konungen låter bjuda; ovalens båda sidor lämnas tomma. Servisen bytes om 3 gånger; de båda

första omgångarna bestå af 12 rätter hvardera; den sista omgången, som tillsammans sättes fram på bordet, utgöres af 18 skålar i form af snäckor, som uppbäras af 18 silfverstatuetter, alla lika.»

»Inga utsökta läckerheter. Vid andra serveringen börja skålarna, under hvilka konungen, som föreslår dem, och de båda furstarna alltjämt förblifva stående, drickande den ene efter den andre ur bägare med lock, utan afbrott och med ett enda drag. Den första skålen, som drickes, är drottningens, sedan hertiginnans, prinsessans, hertigens, biskopens och för öfrigt hvilken som helst, som det faller konungen in. Denna ceremoni, som är oundviklig både middag och afton, räcker en dryg halftimme. — Vid bordet servera konungens kammarherrar vinet, som bjudes åt alla på likadana kredenstallrikar, och lika för alla äro äfven de bägare af förgylldt silfver, hvarur man dricker öl, så väl som de kristallglas, hvarur vinet drickes. Tallrikarna ombytas af hofmästaren, som också skär för vid bordsändan vid riksrådets platser. Jag glömde att säga, att dessa sitta på små bänkar med ryggstöd. Med undantag af drottningen, som alltid har god aptit, är där ingen som tar för sig ur faten, utan man väntar att få sin beskärda del på tallriken, och detta oakadt förskäraren sköter sitt åliggande med hela den högtidlighet, som den mest värdiga flegma kan åstadkomma. Bakom förskäraren stå pagerna i en krets, och bakom dem tre drabanter. Pagerna uppvakta, klädda i värja och hatt, hvilken de aldrig lägga ifrån sig, lika litet som de hoftjänstemän, som svara emot våra »scudieri». Dessa räcka hofmästaren tallrikarna och mottaga de

tallrikar, som han tager bort från bordet. De behålla alltjämt hatten under armen, något som för ovana ögon ser högst illa ut. — Dryckesvarorna äro framdukade i samma rum, men utan någon öfverflödig apparat af silfver, endast så mycket som behöfves för själfva serveringen. Midt emot bordet öfver dörren är uppförd ett slags läktare, hvilande på kolonner; där sitter musiken. Hvem som helst får komma in och uppehålla sig här, så länge han vill.»

»Klockan 5 på dagen begifver man sig till holländska komedien, som spelas i en med slottet sammanbyggd teater. En sida däraf är upptagen af ett öppet galleri, hvilket helt och hållet disponeras af hofvet. Sittplatserna äro på följande sätt anordnade: konungen midt emellan de båda bröderna och under dem drottningen emellan de båda prinsessorna. — Efter kvällsvarden har man hittills två kvällar dansat och två kvällar druckit. Båda delarna göras i samma rum som man äter. När det dansas, så är det endast de furstliga personerna, som deltaga i dansen. Här är det icke brukligt, att någon annan själfmant infin- ner sig, ty här hålles icke cercle såsom i England. — Sådan är formen för det dagliga lifvet och förströelsen.»

Bland mera tillfälliga förströelser för att roa de holsteinska gästerna nämnes i ett följande bref, att man på Jakobsdal, dit hofvet flyttat, roat sig med ringränning med lansar och turkhufvuden i trädgården. »Konungen red beundransvärdt; de båda holsteinska furstarna tämligen illa; ringränningen skedde utan all ståt. I

morgon skall det blifva maskerad på Jakobsdal, och här förberedes ett fyrverkeri.»

Dessa skildringar af hofseder och förströelser äro till största delen hämtade ur Magalottis bref från Stockholm. I sin relation ägnar han endast en öfvergående uppmärksamhet åt dessa detaljer, men uppehåller sig så mycket vidlyftigare vid de allvarsammare frågorna om Sveriges statskick och politiska förhållanden. Man måste ägna sitt erkännande åt det i allmänhet korrekta och uttömmande sätt, hvarpå dessa ämnen framställas. En sådan sakkännedom hos den långväga främlingen kan ej annat än väcka förvåning, i betraktande dels af den korta tid han här vistats, dels af de hjälpkällors beskaffenhet, som kunnat stå honom till buds.

Såsom vi sett, hade han fäst uppmärksamhet vid konungamaktens inskränkning genom rådet och riksdagen, och han ansåg, att en ändring härutinnan till konungamaktens förmån vore af nöden. För dessa statsrättsliga frågor redogöres utförligt, äfvensom för statsförvaltningens organisation: riksämbetena och deras uppkomst, domstolväsendet, kansliet, kammarverket (med statistiska detaljer rörande statens inkomster och utgifter), arméens och flottans organisation, styrka, aflöningssätt; uppgifter lämnas om innehafvarna af de högsta befälsplatserna, o. s. v. I sammanhang härmed förekomma historiska återblickar och reflexioner öfver nationens skaplynne och begåfning.

För svenska läsare med historisk bildning inne-

håller, såsom nämnt är, denna del af Magalottis rese-skildring föga nytt. Ur inhemska källor kunna dessa uppgifter lätt beriktigas och fullständiggöras. Af intresse är det emellertid att finna, att schismen mellan hög- och lågadeln särskildt väckt iakttagarens uppmärksamhet; och att han, trots sitt tvifvel på den unge konungens förmåga att i konungamaktens intresse tillgodogöra sig denna söndring, likväl däri såg möjligheten för en statshvälfning i den nämnda riktningen. Han jämförde Sveriges högadel med Danmarks och ansåg att, liksom det kort förut lyckats Danmarks konung att med ofrälse ståndens tillhjälp införa enväldet och krossa aristokratien, detsamma borde kunna genomföras i Sverige med bistånd af den nya adeln. »Denna», skrifver han, »hatar den gamla adeln, ur hvilken riksråden för det mesta tagas, och kan komma att förena sig med konungen, af hvilken den är mera beroende, för att upphäfva och afskaffa senatens myndighet samt befria konungen från oket.»

Sex år därefter blef, såsom känt är, denna möjlighet en verklighet.

För den svenska adelns ställning och förmögenhetsvillkor lämnas en redogörelse, ur hvilken följande kan förtjäna anföras: »För närvarande har den nya adelns antal vuxit så mycket, att dess inflytande icke allenast uppväger den gamlas, utan t. o. m. är öfvervägande och med hvarje dag tillväxer, alldeles som det händt i England. Nästan hela det lilla kapital, som finnes i Sverige, befinner sig i den nya adelns händer. En stor del af dess medlemmar hafva varit köpmän och äro naturaliserade utländingar. Så fort

de samlat en förmögenhet af 60,000 scudi, söka de att blifva upphöjda i adligt stånd och vinna sitt mål — att få nya sköldemärken och nya namn af konungen. Dessa namn äro till största delen romantiska och, så att säga, talande; de angifva hvad vapenskölden innebär. Här finnas Liljeströmmar, Cronströmmar, Rosenströmmar, Silfverkronor och Guldkronor, Gyllenklor och Gripenhjelmar o. s. v. Ganska många af dessa nya hus hafva en förmögenhet af 70-, 80-, 100-, 120-tusen scudi. Med undantag af riksdrotset, bröderna Kurck, Görän och Gustaf, öfverståthållaren i Stockholm Rålamb, riksamiralen och hans hustru, samt riksmarskalcken grefve Stenbock, skall det däremot just icke finnas några förmögna personer bland högadeln.»

I sammanhang med denna skildring af den svenska adelns ställning må några af författarens karakteristiker af dess mest bemärkta män finna en plats. De utgöra ett bihang till den egentliga berättelsen och röja en insikt och en förmåga af karakteristik, som äro värda allt erkännande, ehuru det också om dem gäller det samma som om diplomatberättelser i allmänhet, att de såsom historisk källa måste med försiktighet begagnas.

Vid framställningen af Magalottis personliga förhållande till riksmarsken och rikskanslären hafva vi redan sett, huru tvenne af den svenska högadelns främste män af honom uppfattades. Personligen torde han väl hafva varit i mer eller mindre nära beröring med de flesta af de stormän, som han tecknat i sitt bildgalleri. Främst bland dem har han, såsom vederborde, ställt riksdrotset, grefve Per Brahe.

»Riksdrotset», skrifver han, »skulle kunna sägas vara vicekonung, och han betraktas såsom den förnämsta person i Sverige, så väl med afseende på sitt ämbete, som på grund af sin ätt och rikedom. För mera än 40 år sedan blef han gjord till riksråd af konung Gustaf Adolf, och nu är han landets högste ämbetsman och dess förste man efter konungen, hvilken tager hänsyn härtill, dock mera för ämbetets skull, än af tillgifvenhet. Han är ganska inflytelserik hos ständerna, på den grund att han är omtyckt af lågadeln och bönderna äfvensom af prästerskapet, därför att han är mycket gudfruktig. Hans släkt är den förnämsta i Sverige och intager första rummet bland grefvarna . . . Hans egendomar äro till en stor del belägna i Finland, och han anses där såsom regerande furste. Hans årliga inkomster sägas uppgå till 100,000 scudi. . . . Han har ett vänligt och förbindligt sätt att vara, men är ombytlig och i hög grad svag för sin familjs storhet. Till sina sympatier är han hvarken fransman eller spanior, utan endast böjd för hvad som är landet nyttigt. Han håller på senatens och högadelns rättigheter, älskar gamla seder och hatar nymodigheter, tycker om hvad som är svenskt och afskyr det utländska. Sveriges lagar känner han, men har ingen bekantskap med utlandets förhållanden. Nu är han gammal och giktbruten. Han har inga barn. Hans arfvingar skola blifva grefve Nils Brahe och dennes syster, gift med prins Adolf Johan.»

Om den nyssnämnde grefve Nils Brahe, äfven han en inflytelserik medlem af riksrådet, yttras såsom bevis på hvad högadelns släktförbindelser betydde i

Sverige: »Han är öfverste för lifgardet, utan att någon sin hafva varit militär, amiral, utan att hafva varit till sjös, diplomat, utan att hafva varit använd i kansliet . . . Efter all sannolikhet gör man honom vid första ledighet till riksamiral.* Han anses för högst välvillig mot det franska partiet, och man säger, att Courtin förstått att begagna sig däraf. Mot sin hustru säges han vara svartsjuk och nogräknad om utgifterna; liksom hela huset Brahe är han stark hushållare.»

Om riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock säges med rätta, efter en redogörelse för hans föregående bana: »På sjöväsendet förstår han sig alldeles icke». För öfrigt karakteriseras han såsom »en hedersman, som aldrig skulle säga en osanning, men som har kallt blod och är hänsynslös. I rådet gör han icke mycket buller af sig, har intet inflytande och tillhör icke rikskanslärans kabal. Han är road af matematik och fyrverkeri. För sin rikedom har han sin hustrus sparsamhet att tacka. Hon styr hans hus och, efter hvad som säges, äfven honom.»

Fördelaktigt tecknas rikskanslärans och den franska politikens förnämste motståndare, riksskattnästaren baron Sten Bjelke. »Han är en storsväxt man af vackert utseende, omkring 60 år gammal . . . Han är ett af senatens bästa hufvuden, med angenämt och förbindligt sätt att vara, och han saknar icke en viss bildning. Då och då citerar han latinska sentenser, fastän på ett klumpigt sätt . . . Han är icke mycket rik, men i goda omständigheter, och är en man, som

* Denna befordran inträffade emellertid icke; Nils Brahe erhöll 1677 afsked från viceamiralsämbetet.

förstår att sköta sina angelägenheter. Han håller af sin hustru, fastän hon, efter hvad man är öfverens om, icke lämnar honom mycken makt i huset.»

Ät Johan Gyllenstjerna, som nu stod vid början af sin märkliga och inflytelserika bana, gifves ett erkännande, som vittnar, att riktningen af hans framtida politik redan ansågs utstakad. »Johan Gyllenstjerna är god svensk, kunnig, tapper, ordentlig och obesticklig. Man väntar sig mycket af hans förmåga; han förstår att underhandla och att hafva hand om konungens angelägenheter samt hängifver sig helt och hållet åt hans tjänst. Därför har han stort inflytande i senaten.»

Grefve Bengt Oxenstjerna, en annan af Sveriges förnämste ämbetsmän, som i de tre Karlarnas historia efterlämnat ett på det hela hedradt minne, kan däremot icke sägas vara tecknad med välvilja. Uppmärksamheten hade under Magalottis besök i Stockholm särskildt blifvit riktad på Bengt Oxenstjernas person med anledning af den beskickning till kejsarhofvet i Wien, som han stod färdig att anträda. Efter en utförlig redogörelse för hans föregående bana, ger Magalotti i en af sina depescher en teckning af den svenske statsmannen, hvares hufvudsumma kan sägas vara, att denne var en öfvermodig och formalistisk pedant. Såsom bevis på hans öfvermod anföres hans uppträdande såsom generalguvernör i Lifland, hvarest han visade anspråk att behandlas såsom konung. »Han gaf audiens under en tronhimmel och med betäckt hufvud. Då han skulle hemföra sin brud, lät han på det isbetäckta hafvet göra en flera mil lång väg, med

träd på ömse sidor; vid hvarje träd var ställd en flicka med en fackla i handen. Mycket slösaktig, ger han ut dubbelt så mycket, som han har i inkomst. Hans styrka ligger i de tyska affärerna, hvarvid han dock fäster lika mycken vikt vid formerna som vid själfva saken. Det är säkert, att han snarare förlorar en underhandling, än han underlåter att börja den med de förberedelser, som fåfängan och ett vidskepligt pedanteri förleda honom att anse såsom nödvändiga. Han är i högsta grad noggrann med afseende på de minsta omständigheter i de yttre anordningarna. Om en högtidsdräkt icke är bra sydd, om en häst har en fläck eller hans hår icke passar ihop med parhästens, eller om ett rum icke är i ordning, så aktar han icke för rof att därför uppskjuta sitt intåg och i följd däraf äfven underhandlingarnas öppnande en månad.» —

»Här spelar han, heter det vidare, en stor roll, och man kan säga, att han i senaten betyder en femtedel med afseende på inflytande. Han talar mycket långsamt och alltid antydningssvis, på samma gång döljande sina hemligheter, icke utan att ofta späcka sitt tal med latinska sentenser och historiska notiser. Olyckligtvis gör han stundom löjliga misstag med sin historiska lärdom, såsom då han i ett samtal här om dagen förblandade kejsar Henrik II af Tyskland med konung Henrik II af Frankrike, en skillnad på omkring 600 år.»

Mera summariskt, men knappast mera välvilligt, behandlas i relationen åtskilliga andra svenska stormän: Gustaf Soop, hvars missnöje öfver att han ej blef riksskattmästare, då Seved Bååt därtill utnämndes, lifligt skildras; Gustaf Sparre, »en stackare, som tror sig

vara en vacker karl, därför att han fordom kallades vackra Sparren»; Thord Bonde, »den menlösaste af hela riksrådet, en 'povero uomo', som af riksskattmästaren blifvit gjord till riksråd»; den tappre kavallerigeneralen Harald Stake, nu landshöfding i Bohuslän, som var »så okunnig, att han ej kunde mer än skrifva sitt namn och knappast läsa innantill», o. s. v.

Om riksrådet Krister Horn, konungens guvernör och ledaren af hans uppfostran, heter det: »Denne är en bra karl, som tycker om att dricka, och som har alla de goda egenskaper, som okunnigheten kan medföra. Så enfaldig som han är, har han likväl så mycket gagnat senatens intresse, att man icke skulle kunna gifva en konung en uppfostran, som vore sämre för honom såsom konung, och på samma gång fördelaktigare för senaten.» . . . »Konungens informator», fortsätter författaren, »var en professor i Uppsala, som hette Figrelius, en man, hos hvilken hofluften icke mäktat förjaga pedanteriet. Han är tämligen enfaldig och känner mycket litet till denna världens angelägenheter. Men han är en man af goda seder: han dricker sig inga rus och är en gudfruktig man. Det, hvori han mest utmärker sig, är kunskap i landets lagar. Han visar, att han ömt älskar konungen, hvilken också är öfvertygad därom och har mycket förtroende för honom. Likväl förstår denne icke att draga fördel däraf. Han har blifvit gjord till adelsman (med namnet Gripenhielm), baron och riksråd, och därmed synes hans ärelystnad vara tillfredsställd.»

Bland de svenska generalerna funnos åtskilliga, utom de redan nämnda, som från Sveriges stora krig

medfört ett lysande rykte. Ascheberg nämnes såsom åtnjutande konungens synnerliga ynnest. För hans ärofulla bana redogöres vidlyftigt, och rättvisa göres åt hans förtjänster. »Han känner också sitt värde, säges det, och har haft den fåfängan att låta måla sina bedrifter i åtskilliga taflor.» Bland den unge konungens favoriter nämnes vidare generalmajoren Schultz, som säges hafva haft rikskanslärrens beskydd att tacka för sin framgång — han hade varit hofmästare i De la Gardies hus; och Wolmar Wrangel, riksmarskens yngre broder, som karakteriseras såsom en besinningslös man (»stordito») — ett omdöme, som dennes förhållande under kriget i Pommern följande år visar vara fullt berättigadt. Af Pontus De la Gardie, rikskanslärrens broder, som under riksmarskens frånvaro innehade främsta platsen i krigskollegium, lämnas en teckning, som är allt annat än fördelaktig. Han skildras som en person af medelmåttig begåfning, nyckfull, ojämn, tanklös, vårdslös och lättretlig, fallen för dryckenskap och utsväfningar; »hans röst och hans uppsyn förefalla alltid, som om han vore i vredesmod».

Med sympati är däremot fältmarskalken Helmfelt tecknad; vidlyftigt beskrifves äfven hans krigarebana, och åt den tappre fältherren gifves förtjänt erkännande. »Riksmarsken», säges det, »vill nu hafva honom ut till Pommern, dels därför, att han har förtroende till hans duglighet och insikter, och dels därför, att han tror sig själf snarare kunna komma öfverens med honom än med någon annan af befälhafvarna. Helmfelt åtnjuter anseende för stor tapperhet, godt hufvud, sundt omdöme och stora insikter såsom infanteri- och artillerigeneral . . .

Han har inga förnämna släktförbindelser, inga barn, endast tvenne systrar, af hvilka den ena är gift med biskopen i Reval och den andra uthyr möblerade rum i Stockholm.»

Förfinadt var icke det umgängeslif, som vid denna tid rörde sig i Sveriges aristokratiska kretsar. Dryckeslagen tillhörde vanorna från fältlifvet under de stora krigen, och svenskarnas nationalfel, böjelsen för vällefnad och maklighet, kunde icke undgå ett iakttagande öga. Redan kort efter sin ankomst klagar Magalotti öfver svårigheten att uträtta något verkligt, på grund af de förvända lefnadsvanorna i Stockholm, som gjorde natten till dag. Han hade i stort sällskap med herrar och damer tillbragt en stor del af de ljusa sommarnätterna före midsommar i Kungsträdgården; »likväl», säger han, »kunde man ej träffa någon senare än kl. 8 på morgonen, ty då begåfvo sig alla till sina ämbetsrum; de flesta intogo äfven sina måltider utom hus. I sammanhang härmed klagas öfver svårigheten att få besked om saker, som man önskade veta, och öfver svenskarnas opålitlighet i uppfyllande af löften i detta hänseende. »Det lönar sig ej att pocka», säger han; »det enda sättet är att proppa mat och dryck i dem (dare a pappare): då kan det hända, att man lyckas locka fram någonting.»

Af ett par gästabud med dryckeslag, hvarest den resande själf, enligt landets sed, varit med om att

»cacciar la monna»* eller taga sig ett rus, har han i bref lämnat en skämtsam beskrifning. Den ena gången var det hos engelska sändebudet, och ruset var, säger han, »blandadt af vin och tobak»; den andra gången var det på Wrangels egendom Ekebyhof. Åt sina äfventyr under detta dryckeslag ägnar han en utförlig beskrifning; han uppförde sig, efter sina egna ord, så att »Ariostos inbillningskraft icke skulle kunna hafva föreställt sig eller ens vågat pådiktat den rasande Roland ett sådant uppträdande». Ryktet om de upptåg, han under rusets inflytande ställt till, säger han, spridde sig på landsbygden och i staden samt ställde alldeles i skuggan »una caccia reale di monna», som konungen och rikskanslären samma dag roade sig med på Karlberg. Men det egentligen anmärkningsvärda härvid är, enligt författarens uppgift, att detta äfventyr gjorde heder åt honom och åt det italienska namnet. Den gamle riksmarsken var sängliggande sjuk och kunde ej stiga upp eller ens sitta uppe. Men ständiga budskickningar underrättade honom om hvad som tilldrog sig, och »il conestabile», säger han, »hyser nu för mig den största välvilja, anser mig vara en god och hjärtligt tillgifven vän; så hade han yttrat sig till grefve Fernan Nuñez, spanska sändebudet». — Saken kunde nog hafva sin riktighet: att »ej svika i dryckjom» var länge en dygd, som stod högt i pris inom alla Sveriges samhällsklasser, de högsta icke ens undantagna.

I dylika dryckeslag bestod, enligt Magalottis åsikt, egentligen det svenska umgängeslifvet: man kände ej

* Egentligen »jaga apan»; fig. berusa sig.

andra »conversazioni» än med glaset i hand, och äfven i dessa samkväm var det vanligtvis endast anförvanter eller sinsemellan nära bekanta, som deltog.

Större högtidligheter, vare sig af enskild eller offentlig art — fester, folksamlingar, skådespel — hörde ännu i Sverige till sällsyntheterna. Endast bröllop och begrafningar ersatte dylika. Magalottis skildring af dylika högtidligheter inom den förnåma världen kan förtjäna anföras. Det torde dock få antagas, att han efter reseskildrares vana möjligen såsom allmän regel framställer enstaka fall, hvilka han sett eller hört omtalas.

»När bröllop eller begrafningar gälla personer af hög rang, utföras de med största högtidlighet. Någon gång firas likbegängelsen tre eller fyra år efter dödsfallet. Liket utställes, omgifvet af ljus, i en af stadens förnämsta kyrkor, och därifrån bäres det till Slottskyrkan,* för att där förvaras, till dess det begrafves på familjegendomen. När det föres till denna kyrka, bäres det på en med gyllenduk betäckt bår under en tronhimmel. Framför går en mängd skolgossar utan ljus; med dem följa deras lärare för att angifva tonen vid deras sång. Framför båren bäras den aflidnes sköldemärke och uniform samt hans värja, om han varit militär. Nära likkistan kommer konungen, tillsammans med drottningen i en vagn med 6 hästar, rikt utstyrd — en present från Frankrike. Därefter följa drottningens hofdamer, klädda i hvitt med långa släp. Om den döde var en person af ovanligt hög

* S:t Nicolai kyrka, jfr sid. 186.

samhällsställning, så går konungen till fots. Till sist komma släktingarna, klädda i sorgdräkt.»

»Bröllop firas med stor ståt äfven hos borgerskapet. Det går så till, att man tillsammans tågar till kyrkan, hvarest vigselringen öfverlämnas. Alla släktingar gå två och två; sist kommer brudgummen, och på hans högra sida går prästen. Bruden är smyckad med en krona. Brudparet faller under vigseln på knä; kvinnorna befinna sig på samma sida som brudgummen, och männen på brudens sida. Öfver dem båda hålles ett draperi, under det att prästen läser brudvigseln och öfverlämnar ringen. Sedan begifver man sig till bröllopsmåltiden. Två bord äro dukade i samma sal, och männen sätta sig vid det ena, som är skildt från kvinnornas. Där dricka de och skämta muntert, under det att en konsert utföres af fiolspelare. Vigselakten upplyses af vidfogade teckning» (fig. 3).

Någonting som särskildt synes hafva förvånat den italienska resanden var det ofta förekommande bruket, äfven i enskilda hus, af tronhimmel (baldachino), hvilket i södra Europa ansågs tillhöra kunglighetens emblemer. »Baldachini», säger han, »voro i bruk i de flesta hus. De hafva sin plats vid bordsändan, och vid bröllopsmåltider användas sådana t. o. m. i borgerliga hus, utan afseende på det lägre ståndet. Detta synes mig dock endast bero på bruket, och ej böra betraktas såsom fåfänga eller begär att utmärka sig. Man gör här som tysken, då han i Paris fick se en person prydd med en riddarorden och strax skickade efter en skräddare och beställde en rock med en silfver-

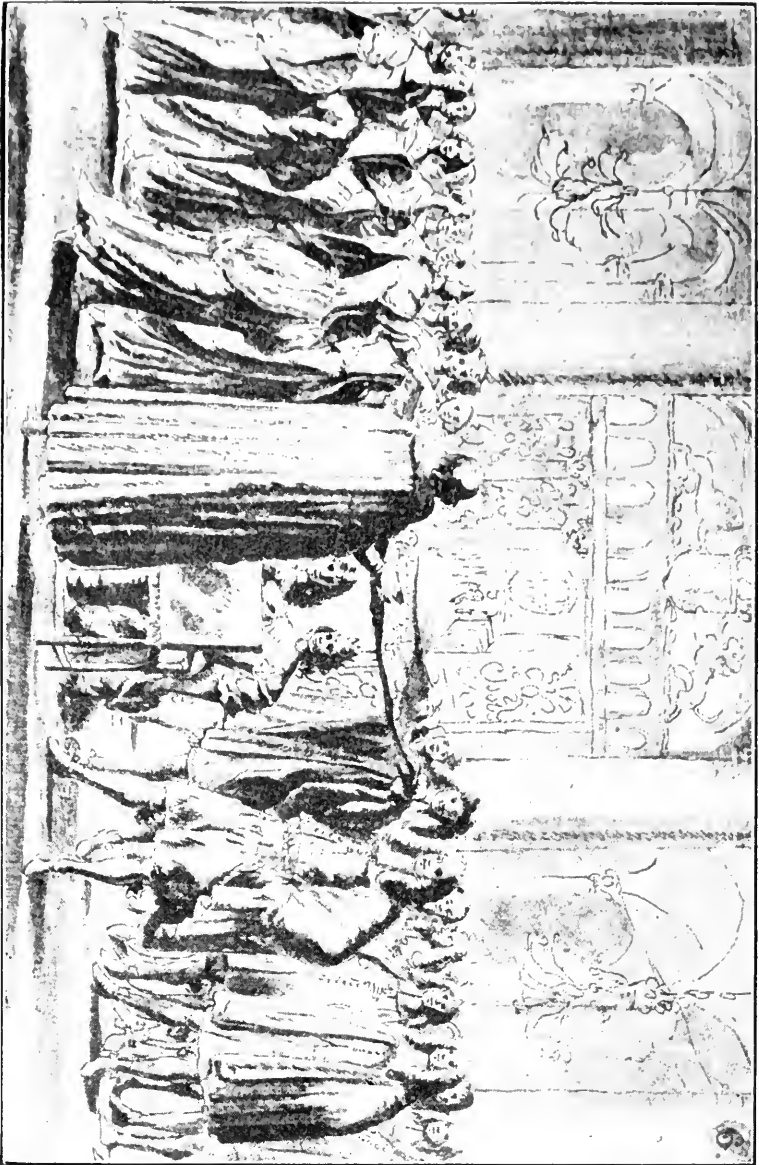

Fig. 3. Vigselceremoni.

stjärna; han trodde nämligen, att detta var det gällande modet. På samma sätt är det i Sverige: de se en trönhimmel i ett hus, och sedan uppreser hvem som vill en dylik i sitt eget; den betraktas blott som en prydnadsmöbel.»

På följande sätt beskrifves det dagliga lifvet på ett högadligt herresäte på landet under sommaren. Förmodligen är det Ekebyhof eller Skokloster, som tjänat till modell för skildringen. »På sina landtegen- domar njuta herrarna och damerna något större frihet än i staden. Deras sysselsättningar äro följande: På sommaren stiger man upp vid tiotiden, och sedan samlas man i en sal för att hålla bön, hvilken räcker en timme. Sedan draga damerna sig tillbaka för att arbeta och läsa ända till middagstiden. Till middagen användas två timmar; därefter begifva sig damerna och herrarna tillsammans med den största förtrolighet i parken eller trädgården. Slutligen samlas hela sällskapet till en färd på sjön i en båt, rodd af kvinnor. Man roar sig också med ett sätt att fiska, som är rätt vanligt i dessa sjöar. Det utföres med en inrättning, som kallas »catzar». Någon gång pläga de för sitt nöjes skull besöka bondfolkets stugor och äta den tjockaste grädde eller saltadt gåskött eller dylika delikatesser.»

Om det svenska umgängeslifvet föreföll vår resande fattigt och dess former outvecklade, stundom råa, så synes det dock, som om han med en viss förvåning sett, huru man i åtskilliga afseenden i det aflägsna landet följde med moderna för dagen.

»Om man betraktar lyxen i Stockholm», skrif-

ver han, icke endast i byggnader utan med afseende på vägnar, hästar, bordets nöjen, kostnader och omsorger vid trädgårdsanläggningar, omtanken och nyfikenheten på franska moder och kuriositeter, användandet och uppskattningen af, om också ej smaken för Italiens parfymier — så skulle man kunna anse Stockholm eller, rättare sagdt, hofvet i Stockholm för en af de mest lysande kolonier, som fransk arbetsamhet och framgång anlagt, och som därmed röja vårt århundrades svagheter.»

»Bland de franska moder, som redan här funnit insteg, äro de som gälla klädedräkten. Fastän borgarfolkets kvinnor fordom buro en särskild dräkt, så är den nu så godt som förvisad från Stockholm, och man ser den endast användas af ett fåtal. Konungen och adeln hafva bildat en dräkt, som utgör en blandning af den franska och svenska; de hafva upptagit något af landets bruk och därtill lagt åtskilligt efter sin egen smak . . . Vagnarna äro alla gjorda efter franska bruket; men täckvagnar och åkdon med två hästar få icke användas af borgarfolket. Slädar med en häst användas mycket, och de slädar, med hvilka man vanligen far på Mälaren, se ut såsom ritningen utvisar (fig. 4). Då brukar man binda en näsduk för munnen och hafva björnhudar under fötterna, för att så vidt möjligt skydda sig för den stränga kölden.»

Det för Sverige och Finland egendomliga bruk, som vi ännu känna under benämningen »finsk badstu», väckte särskildt vår resandes uppmärksamhet. »I dessa offentliga varmbadhus ombesörja kvinnor öfver allt betjäningen. Dessa badhus äro beklädda med hvitt

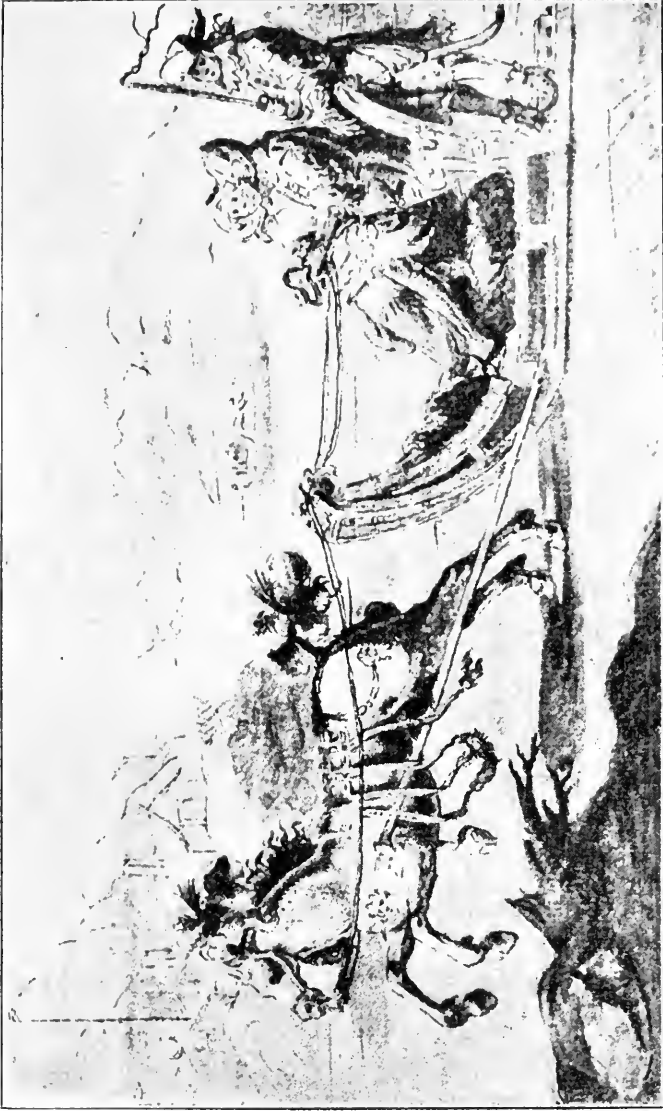

Fig. 4. Slädfart.

linne och försedda med trappsteg eller britsar, på hvilka man lägger sig, allt eftersom man önskar i högre eller mindre grad utsätta sig för den heta luften och svettas.

»Hvad som mycket bidragit att höja svenskarna ur deras naturliga råhetstillstånd», säger vår skildrare, »är att man här så allmänt ägnat sig åt studier.» Detta är ett erkännande af 1600-talets svenska lärdomssträfvan- den, som är anmärkningsvärdt hos den i öfrigt kri- tiske främlingen, själf en man af vetenskaplig bildning. Äfven med den lärda världen i Uppsala synes han hafva trädt i förbindelse, särskildt med den bekante Uppsalaprofessorn Joh. Schefferus. Vid Magalottis af- resa åtog sig denne att vara kommissionär för anskaf-andet af bidrag till storhertigens samlingar, mest af sällsynta naturföremål från Norden.

Bland dylika »rarità del Nort», om hvilkas anskaf- fande M. hade fogat anstalt, voro äfven två par renar, hvilka skulle skickas till Italien, om möjligt åtföljda af en lapp. Äfven en låda med böcker och andra kuriosa skulle afsändas. — I detta sammanhang må äfven nämnas författarens uppgift, att han för kardinal Medicis (storbortigens broders) räkning inköpt ett por- trätt, som han ansåg vara måladt af Giorgione, för det billiga priset af 2 floriner; han hoppades att kunna skaffa äfven andra italienska målningar. Storbortigen hade önskat, att M. skulle skaffa porträtt af den unge konungen och hans moder; och med anledning däraf

hade han vänt sig till »Kluker» (Klöker-Ehrenstrahl), »som är den ende målare, till hvilken bättre folk kan vända sig. Hans bröstbilder betalas med ända till 48 'pataconi' *, och han betraktas såsom Skandinaviens Le Brun, fastän konungen ej ger honom annan sysselsättning än att måla hundar, hästar och fåglar.»

Vidlyftigt, och som det synes korrekt, har Magalotti redogjort för förhållandena vid Uppsala universitet, antagligen på grund af meddelanden af Schefferus, men äfven med stöd af autopsi. Han uppgifver, att »Schefferus påstår sig äga bevis, att redan 100 år innan Uppsala universitet stiftades genom Sten Sture, där meddelats undervisning i litterära ämnen». För rektorsämbetet, konsistorie- och fakultetsinrättningarna, för professorernas lönevillkor, för depositionsceremonierna m. m. redogöres.

»Studenterna», heter det, »äro ohyfsade (insolenti), efter sin götiska natur. Deras antal var för 6 år sedan 1,400, men nu torde det vara tillräckligt att beräkna antalet till 800 eller allra högst till 1,000. Föreläsningar hållas hela året, utom under den varmaste tiden på sommaren samt vid jul, påsk och pingst, vid hvilka tider man har 8 dagars ferier. Föreläsningarna hållas måndagar, tisdagar, torsdagar och fredagar och fortsättas under sju timmar hela dagen. Vill någon hafva enskild undervisning, så får han särskildt betala därför. På onsdagarna och lördagarna disputeras i alla fakulteter, och den som disputerar trycker sina påståenden i en liten bok, alldeles som hos oss. Man dispu-

* Patacone: ett större romerskt silfvermynt.

terar tre timmar på förmiddagen och tre på eftermiddagen; först framställa fakulteternas professorer sina argumenter och sedan hvem som vill.»

Rörande universitetets byggnader och yttre utrustning läsa vi: »De olika föreläsningssalarna äro fyra, och i dem alla föreläses samtidigt alla timmar... Universitetsbyggnaden ligger midt emot domkyrkan och är en vanlig, men anständig byggnad. Där finnas fakulteternas lokaler och konsistorii sal, hvilken är rätt ansenlig, försedd med bänkar, beklädda med scharlakansrödt tyg och i midten en baldakin af röd sammet. Här har man äfven nyligen inredt ett rum, afsedt till arkiv för hela rikets offentliga aktstycken, hvilka hittills varit kringstridda på olika ställen och hos åtskilliga enskilda personer. Alla dessa hafva nu fått befallning att hit öfverlämna dylika dokumenter. De utgöras af bref och bullor från påfvar och furstar, privilegier o. s. v., med ett ord allt, hvars bevarande kan befinnas nyttigt för ett eller annat ändamål. Uppsikten häröfver utöfvas af hvad som kallas antikvitets-kollegium, som består af två professorer, en sekreterare och några assessorer. Det är rikskanslären som haft denna idé och satt den i verket.*»

»I samma byggnad finnes en matsal, hvarest 60 fattiga studenter morgnar och aftnar intaga sina måltider. Deras friplatser betalas af konungen, liksom han

* Antikvitetskollegium i Uppsala instiftades 1667. Det flyttades 1690 till Stockholm och ägde under namn af antikvitetsarkivet bestånd till 1786, då omsorgen om landets fornminnen öfverflyttades på Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

äfven lämnar penningebidrag till underhåll af ytterligare 60 för en tid af omkring fem år, och detta bidrag har år från år blifvit lämnadt, med föreskrift att penningarna skola användas för det uppgifna ändamålet. På detta sätt uppgår antalet af studenter vid universitetet, som underhållas af konungen eller af Vasahuset, till 120. — Adelsmännen bo antingen hos professorerna eller hafva de egna hus; de andra bo hvar de kunna och liksom man gör annorstädes.»

»Här finnes en anatomisk teater, som är uppförd på taket af universitetsbyggnaden i form af en kupol med två fönsterrader. Vidare finnes ett boktryckeri, som likväl är högst dåligt, och ett bibliotek, som icke är synnerligen anmärkningsvärdt, inrymdt i tre små rum. Genom kanslärens frikostighet har hit kommit den bibeltext, som kallas »codex argenteus» . . . Vidare finnes här universitetets ridhus. Stallmästaren har 600 rdr i lön om året och dessutom särskildt betalt för hvarje månad af studenterna. Äfven förut fanns ett ridhus, men icke så präktigt som nu. Också detta är ett verk af kanslärens frikostighet, som för fyra år sedan skänkte hit 24 hästar. Utom allt detta finnes här kongl. slottet med en sal, innehållande tafloer från Prag, samt en obetydlig [botanisk] trädgård, skänkt till universitetet af Rudbeck.»

»Denne man är till yrket läkare, men är en lärd man på alla andra områden, så väl i mekaniken som i historien. Han håller nu på att författa ett arbete och har redan hunnit nära dess fullbordan. Först skref han det på svenska, men nu öfversätter han det på latin. Man säger mig, att han i denna bok vill

tydligt ådagalägga, att Skandinavien varit det först bebyggda land, sedan Noas söner delade jorden sins emellan, och att alla andra nationer utgått härifrån. Gallerna eller fransmännen leda sitt ursprung från ett ställe midt i Lappland, hvarest finnes en flod med namnet Gallus, och han påstår, att Saliska lagen är stiftad i Uppsala eller vid Salberget . . . Han påstår sig kunna bevisa, ätt Janustemplet i Rom var byggt efter mönstret af gamla Uppsala tempel, och att det i hela världen icke funnits två tempel, som liknat hvarandra så mycket som dessa. — I det gotiska eller, som vi vilja kalla det, svenska språket, finner han förklaringarna till alla de grekiska gudarnes namn, något som Plato, enligt sitt eget erkännande, icke ur själfva grekiskan kunde åstadkomma. Slutligen påstår han, att Ulysses', Æneas' och Argonauternas resor utförts i Östersjön. Han placerar Sibylla Cumana vid Bottniska viken och Herkules stoder vid Öresund.» *

Man kan föreställa sig hvad dessa etymologiska och historiska hugskott skulle göra för intryck på en italienare med klassisk bildning, en man, som haft forntidens minnesmärken för ögonen. För filologiska frågor hade emellertid Magalotti ett särskildt intresse;

* I *Atlanticans* 3:e del (Upps. 1698, s. 284) säger Rudbeck: — — — »på andra sidan om Botten [ligger] *Cumo*, där fordom de största Trollkonster och Spådomar öfwade äre; dit Ulysses och Aeneas foro, och rådfrågade Spåkiäringen eller denna Sibillan af *Cuma*, som ock därför kallades Hels Spåqwinna, efter hon bodde längst bort i norr, såsom under jorden». — Om »Herculis stabbar» deduceras vidlyftigt i 1:a del., s. 227 ff., ehuru förf. ej synes kunna bestämma sig för några af de talrika »stabbar» han finner i Norden. I 3:e del (s. 260) säges: »Det är intet olijkt att Koll (Kullen) är en af de Hercols Stabbar, som stå vid Sunde».

och från sin vistelse i Sverige hemförde han tron på en stamfrändskap mellan nordens och söderns språk. Hans samtida landsmän visste därom intet. »Det är ett misstag», har han en gång skrivit, »att söka etymologien till alla italienska ord i Greklands eller Roms språk, utan att någonsin forska därefter i nordens.» Kanske hafva Rudbecks utsväfvande språkteorier i någon mån bidragit att leda tanken på ett möjligt sammanhang mellan nordens och söderns språk. I södra Europa förblef detta ännu länge okänt.

Framställningen af Rudbecks teorier ger författaren anledning att tala om svenskarnas lättrogenhet och vidskepelse. Det var just tiden för de bedrägliga trolldomsprocesserna i Sveriges norra provinser, och dessa tilldragelser måste fylla främlingens sinne med häpnad. I sin berättelse har Magalotti däråt ägnat en särskild uppmärksamhet. Utgångspunkten för sin redogörelse tager han, såsom nämnt är, i Rudbecks *Atlantica*. Han skriver:

»Om denna bok kan göra lycka, så tillskrifver jag det den blinda vördnaden för en så högt ansedd och lärd man. Men jag kan icke underlåta att göra den särskilda anmärkningen, att svenskarna äro i högsta grad lättrogna, kanske ännu mera än tyskarna. Såsom ett bevis härpå kan tjäna den allmänt utbredda tron på trolldom, som här råder. På grund af denna tro brännas utan förbarmande män och kvinnor och i synnerhet de äldsta och enfaldigaste. Aldrig hör man talas om annat än trolldom i de norra provin-

serna; och de sista häxerierna hafva nyligen blifvit beskrifna af Schefferus.»*

»Nyligen har konungen gifvit hr Rosenhane** i uppdrag att undersöka den rättsgrund, på hvilken de straffande domarna blifvit fällda. Såsom en person af mera omdöme och insikter än de andra, har denne man ansett, att domarna blifvit fällda brådstörtadt och på de mest obetydliga skäl. Men det oaktadt har den gamla vanan vid vidskepliga föreställningar verkat äfven hos honom, så att han gjort större medgifvanden än han bort.»

»Det mesta inskränker sig till vittnesmål af barn, som berätta, att de om natten blifvit förda till 'Sabat' [häx-sabbat på Blåkulla], hvarest trollpackorna sägas samla sig. Där skulle finnas två slags änglar, dels hvita, dels svarta, och till dem kommer mycket folk för att ställa sig i deras tjänst och betyga dem sin vörd-

* Här afses Joannis Schefferi *Lapponia* (Francofurti 1673), hvars 11:te kapitel handlar: »De sacris magicis et magia Lapponum». Härifrån är hämtadt hvad som nedan säges om trollmedlet »Gan». (Enl. meddelande af bibliotekarien E. W. Dahlgren, som äfven tillagt de följande noterna.)

** »Gustavi Rosenhanes lib. Bar. votum uti trulldomssaken i Hälsinge-land, när quæstio var, huru vjda lijfsstraffet kunde brukas», dat. 1673, finnes uti en volym i Kongl. Bibliotekets handskriftsamling (Rålambska saml. 4:o, n:r 82) med titel: »Åtskillige förnåme och lärde Herrars och Mäns betänckiande öfver det beklagelige Trolldoms wäsendet... Skrifvit Stockholm Anno 1680 aff Olao Austrel.» — Frih. Gustaf Rosenhane, president i Dorpts hofrätt och häradshöfding i Uppland, känd såsom skald under pseudonymen »Skogekiär Bärgbo», var ordförande i en kongl. kommission öfver trolldomsväsendet i Västernorrland. I sitt »votum» visar han sig fullt öfvertygad om trolleriets verklighet, men han anser, att det bör bekämpas med predikan, undervisning, beredande af ökad arbetsförtjänst och god läsning, undvikande af det ensliga lifvet på fäbodarna m. m. Mot dödsstraffets användande anför han många betänkligheter, bl. a. de anklagades mängd och det ondas tilltagande i st. f. aftagande till följd af de fällda domarna.

nad. Enligt vittnenas uppgift förflyttas man till detta ställe icke med kroppen, utan med själen, hvilken enligt folkets enfaldiga sätt att föreställa sig lösgöres från den insomnade kroppen och föres till det nämnda stället. Då nu den ofvannämnde hr Rosenhane satt vakt vid de ifrågavarande barnens, så väl som vid de anklagade gummornas sängar, har det visat sig, att så väl de ena som de andra om natten sofvit i sina sängar. Likväl berätta barnen på morgonen, att de gjort sin vanliga öfvernaturliga resa.»

»De säga, att sedan de kommit till 'Sabat',* hafva de blifvit uppmanade att omtala, att de varit där . . . Därjämte hade de där fått undervisning i gudstjänst-öfning, i trons artiklar och tio Guds bud. De hvita änglarna hafva sina bostäder på högra sidan om en stor sal; golven och väggarna äro rent hvita. De berätta vidare, att Gud där uppenbarar sig, klädd i fotsid klädnad af guldyg, med ett kort, ljust skägg, och att han kallar barnen till sig och nämner dem sina barn** . . . Under det att de stå uppställda framför en predikstol, hvarest predikas, bjudes sött vin åt dem som komma i dessa rum; men den dryck, som bjudes dem i den stora salen i midten, synes dem icke vara god, och änglarna gråta bittert, när de se, att man förtär något i denna sal. De hafva alltid

* Det följande är hos Magalotti en så godt som ordagrann öfversättning af en »Berättelse om the hwijta änglarna i Blåkulla», antagligen uppsatt af Rosenhane (afskrift i ofvannämnda volym i Kongl. Biblioteket).

** Detta stycke har i originalberättelsen följande lydelse: Där synes Gud i en lång grå kiortell fordrat med gyllenduk, hafwer ljött grått skiägg, lijk Hr Olof i Moo; han ropar barnen till sig och säger: kommer hjjt, I ären mina barn.»

näsdukarna färdiga för att torka sina tårar; under suckån lofva de stor ära åt dessa barn, om de vilja åter förtälja hvad de sett. De sjunga alltjämt så väl jul- som påskpsalmer och åkalla madonnans och Jesu namn. Vidare berätta barnen, att nästan alla hafva linkläder, bestående af en kort lifrock, och äfvenledes korta och åtsittande benkläder. Några hafva dock långa, hvita dräkter jämte en hvit hufvudbonad med en svart kant*. De hafva långa klor eller naglar, så väl på händer som fötter, och äro hårbevuxna på knäna; några hafva vingar och flyga omkring.»

»I Söderhamn och angränsande ställen talar man icke om annat, än hvad som tilldrager sig i det hvita rummet, och man tror sig göra sig en förtjänst däraf hos Guds änglar. Likväl var där en gång en borgmästare**, som visade, att han icke var rädd för dem. Till en hop gossar, som sade sig komma till honom på änglarnas befallning för att uppmana honom att sälja sin tobak för billigare pris, svarade han, att de kunde draga åt fanders; att han ej begärde högre pris, än som var skäligt; och att han mycket väl visste, att de voro skickade af sina föräldrar, som köpte rätt mycket af hans tobak. Men kvinnorna i Söderhamn voro icke så upplysta: när de fingo änglarnas befallning att bränna upp sina nya hattar, voro de så lydiga, att de kastade dem på elden.»

* I originalberättelsen beskrivas änglarnas dräkter på följande sätt: »Änglarna hafva mäst alla lijnkläder, korta tröjer och trånga stackotta byxor; andra hafva långa hvijta mässesärkar, hvijta mössor med svart brähm.»

** »Borgmästaren Carl Larsson», enl. originalberättelsen.

»Barnen vittna ytterligare, att i de svarta änglarnas rum finnas många, som aflidit för några få år sedan, och att många synas i det stora bålet, som är midt i den stora salen, och som brinner med blå låga. Där skulle de således hafva funnit skärselden eller helvetet. För att upprätthålla tron på och tillbedjan af änglarna har man nyligen inbillat många, att en gosse från Norrala socken utspytt en orm, som han måst svälja vid 'Sabat'-festen såsom straff därför, att han mot de hvita änglarnas förbud ätit af hvad de svarta änglarna gifvit honom; han hade kunnat gifva ormen ifrån sig, därför att han lofvat att för framtiden vara dem lydig. Man har äfven utspridt, att en annan gosse*, utan att förut hafva lärt någonting, icke ens att läsa, genom de hvita änglarnas tillskyndelse på en gång kunde utan till hela katekesen, och att han på frågan hvar och af hvem han lärt detta, svarat: af de hvita änglarna och i deras rum**...»

»Jag vågar icke afgöra, slutar förf. sin framställning, om man verkligen tror på dessa saker, eller om de böra tillskrifvas sådana personers illvilja, som för att kunna anklaga sina fiender använda sina egna barns vittnesbörd.»

»Nu beror det på hvars och ens godtycke, att på detta sätt få hvem som helst dömd till bålet. Man

* En flicka i samma socken, enl. originalberättelsen.

** Det låter som ett skämt, när originalberättelsen här tillägger: »hvilket om så länge vara skulle, kunde hända, att scholarne här efter intet så mycket besöktes, utan heller Blåkulla, där de icke allenast lära gratis per compendium, utan ock i staden för [i stället för att] gifva något åth schollemästaren, få dricka sött wijn och höra den liulliga änglasången.»

skulle kunna misstänka något sådant, då man ser, att ju flera trollkarlar och trollkvinnor som brännas, desto flera komma fram i dagen; och det låter tänka sig, att lusten att hämnas växer med lättheten att få straff på en fiende. Det är antagligt, att rätta sättet att få slut på trolldomsväsendet och undergräfvat tron på hela saken, vore att icke straffa offren, utan att alldeles icke låtsas om alltsamman.»

Äfven andra bevis på vidskepelse anföras, såsom den gängse tron, att personer funnes, som ägde förmåga att framkalla storm och oväder, att genom hagel-skador förstöra växande gröda o. s. v. Ett särskildt slag af besvärjelse beskrifves: »Bland annat, som de tillskrifva öfvernaturliga orsaker, är verkan af 'Gan'. * Detta är en besvärjelse, efter hvilken man känner liksom ett slag af en sten, antingen på benet eller på någon annan kroppsdela, utan att hvarken någon sten eller något slag synes. Sedermera uppstår småningom en bulnad, och döden följer. Det faller dem icke in att föreställa sig, att det kunde vara en för landet

* Schefferus omtalar (anf. st. sid. 147) detta trollmedel med följande, från Peder Claussön Friis' *Norrigis Bescripfelse* hämtade ord: »Finnen kand icke trifuis, uden hand huer Dag sänder en Gann ud, det er en Flue eller Troid aff sin Gann-eske eller Gann-hud, det er en Skindpose, som hand hafuer dem udi, oc naar hand icke hafuer Menniken at förgiöre oc sende sin Gann udi (hvilcket hand icke giör, uden hand hafuer nogen Sag met hannem), da ud-sender hand den i Vær oc Vind, oc lader den ramme paa Menniker, Queg eller Diur, eller hvor den kand, oc stundum sender hand sin Gann i Fieldet, och sprenger store Field ud, oc for en ringe Sags Skyld skiude de deris Gann i Menniker oc forgjöre dennem.» — Jfr *Sanlede Skrifter af Peder Claussön Friis*, udg. af G. Storm, Kra 1881, s. 400 och inledningen, s. LXXIV; Düben, *Lappland och lapparne*, s. 272.

egendomlig sjukdomsform, som föranleder dylika olycksfall, på samma sätt som man äfven i andra länder iakttagit vissa särskilda sjukdomsanlag.»

Ej blott trolldomsväsendet, denna underliga mentala sjukdom, som epidemiskt spridde sig äfven utom nordn, utan ock de sist anförda dragen af vidskeplig folketro, måste förefalla den upplyste främlingen från den soliga södern, hvars vidskepelse, om ock lika stor, tagit mindre afskräckande former, såsom bevis på ett djupt rotadt barbari.

För svenskarnas medicinska insikter hyste Magalotti föga förtroende. Han skrifer, att han vid ett tillfälligt illamående i Stockholm låtit »naturen hjälpa sig själf, hellre än att anlita de infödda läkarna eller, rättare sagdt, de landets barn som utöfva läkareyrket här.» »Af infödda svenska läkare», säger han, »vill man bland folk af stånd icke veta af en enda; blott tyskar, fransmän och holländare.» Han tillägger: »vare detta sagdt till Sveriges heder». — Ett bref från Magalotti (tryckt i hans *Lettere famigliari*) skrivet från Stockholm, visar dock, att Stockholms medicinska värld ej varit honom så alldeles främmande. Brevet rör sig om experimenter med hvad man i våra dagar skulle kalla vivisektion och innehåller ett bidrag till svenska läkarekonstens historia. Brevet är skrivet till författarens vän Fr. Redi och handlar om försök med en i Frankrike uppfunnen sår balsam, som hastigt förmådde hämma blodflödet. Magalotti berättar, att man i Stockholm härmed gjort de mest öfverraskande experimenter på hundar, äfvensom på en lifdömd fånge. Blodet stannade genast, och såret läktes. En fransk läkare i

Stockholm vid namn Boudet kände hemligheten af denna sårbalsams sammansättning; men mot honom intrigerade i början *« tutto il collegio dei cerusici »* samt *« Lorman, sindaco dei medici di questa città »*. Rikskanslären intresserade sig för experimenterna och tog Boudets parti. Äfven nämnas bland läkare i Stockholm *« il primo medico del Rè Durietz »* och *« Speck, medico del cancelliere, olandese. »* *

* * *

Hofmannen-diplomaten med de lärda intressena, som hade så öppet öga ej blott för de politiska förhållandena, för seder och bruk, utan ock för kulturfrågor af andlig art, var därjämte en praktisk man, som ägnade liflig uppmärksamhet åt ekonomiska frågor. Af Sveriges handelsförhållanden, dess begynnande industri o. s. v. har han lämnat en utförlig skildring. Den kan ej sägas utfalla till landets fördel, men torde till sina grunddrag vara fullt riktig.

Sverige ägde vid denna tid många förutsättningar för att blifva en betydande handelsstat. *« Östersjöhandeln »*, säger Magalotti, *« är ganska betydlig, särskildt med allt som behöfves för utrustning af krigsfartyg, såsom järn, koppar, metalltråd, kanoner, ekvirke från Pommern, hampa från Lifland o. s. v. I jämförelse*

* Gustaf Lährman, 1689 adlad med namnet Lohreman, var 1674 med. dir och ledamot af collegium medicorum; preses i nämnda collegium blef han först 1691; d. 1694; G. F. Durietz var kongl. arkiater och preses i coll. medic., d. 1688; Peter Specht var lifmedikus hos Karl XI och ledamot af nämnda collegium, d. 1676.

härmed är Norges trähandel (af barrträd) en obetydlig-
het. De viktigaste Östersjöhamnarna äro i Sveriges
händer, med undantag af Danzig och Lübeck. Sveri-
ges ställning såsom handelsstat borde göra det obero-
ende, särskildt af Holland, som mera oundgängligt
behöfver Sveriges produkter, än detta behöfver Hol-
lands.»

Emellertid hade svenskarna icke tillgodogjort sig
denna fördelaktiga ställning. Till följd af en oklok
handelspolitik hade Sveriges handel midt under dess
storhetstid och Östersjövälde gått tillbaka; det kapital i
ädla metaller o. s. v., som hemförts som segerbyte från
Tyskland, hade hastigt hopsmält. »Det har visat sig
icke vara tillräckligt», säger Magalotti, »för att bekosta
ungdomens resor, modets fordringar och den lyx, som
här blifvit införd genom drottning Kristinas slöseri.»
»Det är obestriddligt», fortsätter han, »att här icke
finnes rörligt kapital, och i hela Sverige finnes icke
någon, som kan kallas bankir. Här är ingen, som
drifver penninghandel eller såsom affär utlämnar eller
mottager större summor. En holländsk köpman ger
icke anvisning på en svensk för utbetalning af något
större belopp, om denne icke är hans fordringsägare
eller kan gifva order om snar återbetalning på Ham-
burg eller något annat lämpligt ställe . . . Här finnas
icke tio hus, som med kontanta penningar skulle kunna
köpa varor för 1,000 scudi.» — Vanligtvis togos handels-
varorna på kredit, för det mesta i Holland, och hollän-
darna förstodo framför andra att göra sig betäckta ge-
nom att draga till sig större delen af Sveriges export.
— »Om tillfälligtvis någon köpman här lyckas samla

någon förmögenhet, så låter han genast göra sig till adelsman; och om det också går an för de nyadlade att drifva handel, så kunna de dock svårligen i längden fortsätta därmed. De penningar, som borde användas i handeln, gifvas ut för att upprätthålla den nya samhällsställningen, till byggnadsföretag eller egendomsköp eller något annat, som behöfves för att kunna uppträda såsom adelsman.»

De som skördade vinst på Sveriges bekostnad, voro dels fransmännen genom den växande införseln af galanterivaror, dels och i synnerhet holländarna, hvilka nästan gjort sig till herrar öfver Sveriges handel och kredit. I starka färger skildrar Magalotti Sveriges kommersiella afhängighet af Holland, oaktadt svenska regeringens försök att göra sig oberoende genom det nyanlagda Karlstadt vid Bremen, afsedt att blifva en stor handelsplats, samt genom gynnande af Hamburg. »Icke förty», säger han, »tillhöra två tredjedelar af Sveriges in- och utgående varor köpmän i Amsterdam, hvilka sedan sprida varorna öfver hela Europa. Svenskarnas brist på kapital gör, att de icke kunna afvakta gynnsamma konjunkturer för sina varors fördelaktiga försäljning, utan genast avsluta affärerna, äfven ofördelaktigt, med köpmän i Amsterdam.» Där hopades genom den byteshandel, som ägde rum, rikedomar på Sveriges bekostnad; särskildt nämnes huset Tripp & Cömp:s i Amsterdam rikedom såsom samlad genom dylik handel på Sverige. — »Den kredit, som holländarna ständigt bevilja, gör, att svenskarna alltid äro i skuld hos dem, och att de för sina varor sällan få några penningar, därför att de äro skyldiga på förhand.»

Ibland händer det dock, anmärker författaren, att holländarna blifva lidande på sitt kreditsystem i Sverige.

En annan vinst, som holländarna gjorde sig i Sverige, bestod däri, att de hyrde ut sina fartyg, gifvande dem ut för svenska och därigenom undgående umgälder. Endast omkring hälften af Sveriges handelsflotta tillhörde nämligen svenska ägare, och dessa fartyg voro köpta af holländare och engelsmän. — Sveriges handel med England var vida mindre betydande än handeln med Holland. Ej ringa afundsamhet rådde å engelsmännens sida mot holländarna. Importen från England bestod mest i kläden och väfnader. Från Frankrike infördes, såsom nämnt är, galanteri- och modevaror samt något vin — det sistnämnda dock i obetydlig mängd, därför att man ännu endast sällan drack franskt eller spanskt vin. »Det rhenska vinet», säger Magalotti, »är vida högre ansedt än allt annat och är den förnämligaste af alla drycker, hvilken vanligtvis bjudes i fina hus.»

Under dessa förhållanden hade vår skildrare fullgod anledning att förhålla sig skeptisk med afseende på möjligheten att öppna direkta handelsförbindelser mellan Italien och Sverige — något som det möjligen tillhörde hans uppdrag att utröna. Han ansåg, att det knappast skulle löna sig att hit införa olja och italienska väfnader, dels på grund af de hårda villkor, af hvilka främmande köpmän här möttes, dels på grund af engelsmännens konkurrens i fråga om väfnader, hvilka dessutom börjat tillverkas här i landet af billigt material. Olja användes så ytterst litet: det kom hit endast i små kvantiteter (»a boccate») från Hamburg

och Amsterdam. Hvad som i synnerhet gjorde handelsförbindelsen svår var dock penningeförhållandena, då inga växeltransaktioner kunde göras på närmare håll än i Amsterdam.

Såsom ett bevis på huru föga drift den svenska handeln ägde, anföres den misslyckade planen några år förut att öppna direkt handelsförbindelse med Indien. »Då man här erfor», skrifer Magalotti, »att danskarna beredde sig att låta en expedition afgå dit, så beslöt man helt plötsligt att i Sverige göra ett liknande försök. Man tänkte: kan Danmark göra det, så kunna vi själfva göra det bättre; och så samlade man för ändamålet ihop 20,000 scudi, dels i kontanter och dels i varor, och köpte två fartyg. Men kostnaden härför och för fartygens utrustning medtog, under dålig förvaltning, hela beloppet; och fartygen ligga nu och ruttna i Mälaren. Man trodde äfven, att man hade sjöfolk, skickliga nog för en sådan resa, och litade på löften af några sjömän, som varit i holländsk tjänst. Men dessa ägde ej nog kunskaper att sköta sig på egen hand under en dylik expedition. Nu hvilar saken och håller på att själfdo.»

Om sjöfolket i Sverige hyste antecknaren mycket ringa tanke. Icke därför att han ansåg svenskarna af naturen mindre danade för sjömansyrket, utan därför att nästan all öfning i större skala saknades. Nästan inga hade gjort andra resor än helt korta i Östersjön; ett fåtal hade varit i England, Holland och Portugal. »De, som icke segla utanför Östersjön», säger han, »hafva för det mesta små fartyg och använda icke sjökort, utan lita på sin öfning och sina astronomiska

iakttagelser. Det är folk utan kunskaper; för det mesta äro de druckna.»

Utrymmet medgifver icke att ytterligare redogöra för hvad som i denna synnerligen omsorgsfullt utarbetade del af Magalottis relation vidare berättas rörande Sveriges handel och industri, om tjärukompaniets uppkomst, blomstring och fall, om tullförhållandena o. s. v. Han skildrar äfven de svårigheter, som mötte för utländska köpmän att här etablera sig, och redogör för de försök till upprättande af inhemska fabriker — för kläde, sidenväfnader, mässing, o. s. v. — som gjorts under senare tider, ehuru de kröntes med ringa framgång. Uppgifterna synas vara hämtade ur goda källor; åt deras rikhaltighet måste man skänka allt erkännande.

I Lorenzo Magalottis reseskildring, så väl som i de flesta andras, ingå naturligtvis äfven allmänna karakteristiker af folkets skaplynne. Erfarenheten visar, att det ej sällan går lättare att fälla dylika allmänna omdömen, ju kortare tid man vistats i ett land: faran för misstag är större vid en ytlig bekantskap, men farhågan mindre. Alldeles utan värde behöfva dock ej dessa i hast färdiga omdömen vara: de fällas under de första intryckens friskhet och träffa stundom lättare det mest karakteristiska och i ögonen fallande, än de som bildas efter långvarigt studium.

Mot Magalottis allmänna karakteristik af svenskar-
nas grundlynne kan säkerligen ett och annat invändas, ej blott från svensk ståndpunkt och under intrycket af sårad nationalkänsla. Men i det hela visar den iakttagarens vakna blick; åtskilliga bland hans påståenden torde

ännu äga sin riktighet. I hvarje fall har det sitt intresse att se, hvad intryck 1600-talets svenskar gjort på den vidtbereste och mångerfarne främlingen.

Först möter oss en utredning af frågan, huruvida det folk, hvares bragder under Gustaf II Adolfs och Karl X Gustafs fanor förvånat världen, verkligen ägde ett öfvervägande krigiskt skaplynne. »Sveriges krigiska styrka», skrifer Magalotti, »är ansenlig, dels därför att folket är synnerligen lämpadt för krigets yrke, dels därför att en stor armé ständigt är under vapen, dels därför att där finnas många adelsmän, som ej förstå något annat yrke än soldatens.»

»Folket ägnar sig för kriget, därför att det med lätthet utstår dess mödor och umbäranden samt har torftiga lefnadsvanor. Bättre än någon annan nations soldater finner sig den svenske i alla slags umbäranden, med afseende så väl på sin egen person som sin häst. Likväl har riksmarsken själf yttrat, att de nyvärfvade svenska trupperna äro modigare än de gamla, därför att de af brist på omdöme och af obekantskap med faran djärfvare gå denna till mötes. Då de vid något tillfälle lärt känna den, frukta de kanske för mycket. I själfva verket kan man icke med sanning påstå, att detta folk af naturen är krigiskt; man kan icke hos dem upptäcka den dristiga stolthet, som förtjänar detta namn. Högst sällan gripa de till vapen, fastän de säga hvarandra glupska saker (inglurie) med svärdet vid sidan; år förgå utan att värjan användes. Häraf kan man känna nationens lynne; och jag påstår, att italienarna, enligt min åsikt, verkligen äro mera krigiska till sin natur.»

Efter den i det föregående meddelade skildringen af svenskarnas lättrogenhet och vidskepelse följer en allmän karakteristik, som är allt annat än smickrande. »Utom det att svenskarna äro lättrogna, heter det, äro de tungrodda och misstänksamma, högdragna och ur stånd att bevara en hemlighet. De äro tröga och långsamma vid fattandet af sina beslut; och något bestämdt besked kan man aldrig få ifrån dem. Till och med bland politiska personer inträffar då och då, att det behöfves en stor underhandling för att förmå dem att besluta sig för att gå och äta middag i någons sällskap. Och likväl är det ganska säkert, att de visa större sinne för mat och dryck än för något annat.»

Denna sistnämnda spetsiga anmärkning torde väl ännu i dag framställas af främlingar och saknar icke sin udd. Svårare faller det sig för en svensk att gå in på sanningen af följande påståenden om nationens egennyttia och otacksamhet: »För hvarje den minsta småsak fordra de någon belöning, t. o. m. för ett besök. De äro otacksamma, så att man icke kan af dem begära någon återtjänst, om man en månad förut visat dem någon tjänst af samma beskaffenhet. De hafva då glömt hvad som tilldragit sig och begära på nytt belöning.»

Såsom bevis på den svenska nationalfåfängan anföres, att då några från Danmark eröfrade sprängda kanoner skulle omgjutas, namnen Fredrik och Kristian samt danska vapnet där å nyo anbragtes. På samma sätt förfors vid omgjutningen af en klocka, tagen vid Kroneborgs slott. »I Roskildefreden ville de hafva införd en hemlig artikel, genom hvilken konungen af

Danmark skulle förbinda sig att icke hänga upp i sitt slott några väfda tapeter, föreställande segrar, som danskarna vunnit öfver svenskarna.»

Likväl, fortsätter den stränge granskaren i mildare tonart, »bör man ej föreställa sig, att icke i Sverige finnas personer af klokt och upplyst omdöme, som äro lika skickliga i underhandlingar som i vapnens bruk och, med ett ord, lämpade att styra. Och det synes mig vara med rätta, som svenskarna hos oss sedan någon tid tillbaka fått anseende såsom ett folk af helt annan beskaffenhet än det, som historien skildrat och traditionen föreställt sig. Detta folk ansågs nämligen en gång såsom ägande endast en grym och vild tapperhet, hvilken, då den ej stod att förena med hyfsning, snarare gaf anledning till hat och fruktan, än den förmådde väcka aktning och tillgifvenhet. Men nu för tiden äro svenskarna icke blott tappra och uppföra sig hyfsadt sinsemellan, något som förr icke var fallet på andra sidan om 50:de breddgraden; utan man träffar bland dem personer, som äro artiga, som hafva snille och lärdom, och som hafva, man kan verkligen säga, högst förfinade umgängesgåfvor.»

»Personer finnas, som hafva en sådan vördnad för svenskarnas statsskick och styrelse, att de nästan afundas dem deras visdom och tro dem i stånd att genom sina visa rådslag uträtta allt och nästan lika mycket som de en gång vunno genom sina vapen. Denna fördelaktiga tanke om svenskarna hyses företrädesvis af oss italienare och af fransmännen. Kanske är en af anledningarna härtill hos de sistnämnda öfverensstämmelsen i intressen; och sedan föranleder tron på

och kändedomen om svenskarnas egenskaper fransmännen att här slösa med det beröm och de akttningsbetygelser, som de icke så lätt medgifva åt någon annan nation. Och hvad mera är, de anse svenskarna höljda med en ära, som dessa dock icke hafva köpt med egna uppoftningar; och de hysa för dem en viss hemlig fruktan, som dock icke ingifver hat, utan vördnad; och detta så mycket mera som intet nyss igenläkt sår kan föranleda andra känslor. — Tyskarna döma likväl annorlunda.»

»Hvad som nu må vara sant eller falskt i dessa omdömen, så instämmer äfven jag däri, att svenskarna i våra dagar äro vidt skilda från hvad Valdemar och Starkotter voro. Det är dock svårt att afgöra om människorna förändrat sig i samma proportion som deras lands ställning. Likväl är det visst att, om man jämför dem med danskarna, de förtjäna allt det beröm, som ofvan är anfördt.»

»Man kan mycket väl gifva svenskarna rätt i följande legend. De säga, att när Gud skapat Danmark, var han trött af sitt stora arbete, och sade till djäfvulen, att han efter sitt sätt och efter sitt hufvud nu skulle få skapa ett land. Då gjorde djäfvulen Sverige, och Gud skrattade åt honom och sade, att han icke ville göra om hans verk; men för att återställa jämvikten, beslöt han att själf skapa människorna i Sverige; djäfvulen skulle i stället få skapa Danmarks inbyggare. I själfva verket är skillnaden mellan människorna i det ena och det andra af dessa båda länder lika stor som mellan länderna själfva.»

Folkskämtet har ända in i våra dagar bevarat historien om Sveriges och Danmarks upphof, långt

sedan nationalhatets bitterhet försvunnit. En återklang af 1600-talets fientliga stämning återfinnes i Magalottis yttranden om danskarna; denna uppfattning hade han förvärfvat i Stockholm. Den synes emellertid visa, att hans personliga sympatier i någon mån voro afvikande från de politiska, hvilka i den stundande konflikten snarare voro på Danmarks och Brandenburs sida än på Sveriges och Frankrikes.

Om den här anförda karakteristiken af Sveriges folk i sin helhet icke kan sägas röja någon egentlig sympati för det fjärran land, hvars förhållanden vår resande under en kort tid, icke utan en i många afseenden förvånande framgång, studerat, så ådagalägger den dock ej heller motsatsen. Främlingen från det gamla kulturlandet i södern var från början benägen att betrakta det aflägsna, okända, barbariska nordnorden med en viss öfverlägsenhet. Men det är uppenbart, att detta lands utveckling i mer än ett afseende väckt hans förvåning, och att många af de personer, som i sitt väsen buro prägeln af Sveriges stormaktstid, på honom gjort intryck af annan beskaffenhet än han väntat.

Tjugotvå år hade förflutit, sedan Lorenzo Magalotti besökte Sverige och samlade materialet till den skildring, för hvilken vi här redogjort, innan hans efterföljare *Alessandro Bichi* gjorde sin svenska resa. Under tiden hade Sverige genomgått växlingarna af ett femårigt krig; enväldet hade blifvit infördt; reduk-

tionen hade krossat den mäktiga högadeln; de stormän, som i början af Karl XI:s regering suttit vid statens roder, hade försvunnit från skådeplatsen. Den unge konung, om hvilkens regentegenskaper Magalotti, såsom vi sett, på det hela hyst ringa tankar, hade blifvit en mognad man, för hvars energiska vilja alla måst böja sig. Fruktad mera än älskad af dem, hvilkas makt han krossat, hade han under sitt stränga regemente bragt ordning i statens förvaltning, utplånat spåren af krigets olyckor, återställt välståndet i de lägre samhällslagren och häfdat Sveriges stormaktställning i förhållande till utlandet.

Sverige 1696 var sålunda icke detsamma som 1674. Äfven de båda reseskildringar, med hvilka vi här sysselsätta oss, bära därom vittne, icke minst i sin allmänna ton och stämning. På det hela har det intryck, som den resande af 1696 medfört från Sverige, varit gynnsammare. Oaktadt den kraftfulle konung, som satt sin stämpel på tidehvarfvvet, ingalunda bedömes sympatiskt af skildraren från 1696, så undgår man icke att märka, att de tjugutvå åren medfört ett framsteg i fråga om odling och välstånd — ett framsteg, som den därpå följande tidrymden af samma längd skulle omintetgöra.

Markis Alessandro Bichi var icke, såsom sin föregångare, diplomat eller hofman och har icke heller såsom han efterlämnat ett namn i den litterära världen. Hans reseberättelse är nedskrifven endast för eget nöje: den är ingen diplomatisk relation, utan meddelar blott subjektiva reseintryck. Samvetsgrant har dock äfven han sökt samla historiska och statistiska data,

som syns honom upplysande. I kulturhistoriskt afseende erbjuda dessa anteckningar, just på grund af sin mera enskilda karakter, åtskilliga smådrag af intresse, som förtjäna bevaras. De historiska och statsvetenskapliga utredningarna innehålla däremot här, som i Magalottis relation, för svenska läsare föga nytt.

Bichi tillhörde en gammal adlig Siena-släkt. Innan han anträdde sin resa till nordn, hade han såsom Malteserriddare under åren 1692—94 deltagit i fejden mot turkarna. Han hade kryssat i Medelhafvet på jakt efter turkiska korsarer, slutligen såsom befälhafvare på eget fartyg, och hade deltagit i belägringen af Scio. På kvinnosidan besläktad med den berömda ätten Piccolomini, äfvenledes bördig från Siena, företog den 34-åriga Malteserriddaren, efter slutade expeditioner till Orienten, en resa till Österrike för att besöka den i Böhmen bosatta grenen af sin moderne-släkt. Resan utsträcktes till Tyskland, Polen, Ryssland, Sverige och Danmark. Efter besök i Holland och England återvände den vidtbereste mannen 1697 till Siena. Där, i sin fäderne-stad, lefde han sina återstående dagar. Genom arf kom han i besittning af en högst betydlig förmögenhet; tillträdandet af nya egendomar föranledde att namnet ändrades till Bichi e Ruspoli. Ur Malteserordens tjänst utträdde han redan 1704, och slutade sin bana i Siena 1725.

Den forne Malteserriddaren var, såsom flere af hans släkt, en »grand seigneur» med litterära intressen. Han blef en verksam medlem af den genom hans frände Rutilio Bichi stiftade »Accademia di Siena», hvars uppgift var att arbeta för studiet af

den minnesrika stadens historia. Det ansenliga Bichi'ska familjearkivet, förvaradt i Siena, vittnar om släktens betydenhet och dess historiska intresse. En medlem af denna ätt var nära förbunden med kardinal Mazarin; i arkivet finnas samlingar af bref från denne statsman, så väl som från Richelieu och Olivarez, därjämte en mängd bref från påfvar samt italienska och utländska furstar. Den dyrbara samlingen är ännu icke genomförd; en början till dess tillgodogörande har gjorts genom grefve F. Bandini Piccolomini, tjänsteman i Sienas statsarkiv, hvilken med frändskapens rätt fått tillträde till familjearkivet. Uppsatsen *Berlino e la sua corte nell' anno 1696*, införd i den italienska tidskriften »Rassegna Nazionale*», meddelar utdrag ur Alessandro Bichis reseanteckningar, innehållande intressanta notiser om det preussiska hofvet och dess medlemmars enskilda lif. Såsom en inledning har utgifvaren meddelat en biografi öfver författaren, ur hvilken ofvanstående uppgifter äro hämtade. Det är ur samma handskrift, benämnd *Relazione dei viaggi del cav. F. Aless. Bichi del 1675 al 1697*, som äfven de reseanteckningar rörande Sverige äro hämtade, hvarmed vi här sysselsätta oss.

Från Danzig kom vår resande med ett tyskt handelsfartyg till Landsorts fyr d. 24 juli 1696. Där landsattes han och färdades vidare med en fiskarbåt genom skärgården till Stockholm. I sin beskrifning öfver denna resa genom den egendomliga, för honom nya naturen nämner han segelleden »il canale». Hvad

* Vol. 39 (1888) sid. 561—590.

som i synnerhet väckte hans förvåning var, att det var ett par kvinnor, mor och dotter, som förde hans båt till Stockholm. Han ger dem det vitsord, att de skötte sig såsom »bravi marinaji», duktiga sjömän, vid handterandet af segel, roder och åror; men han har också antecknat såsom ett allmänt intryck från Sverige, att »ingen plats på jorden finnes, där kvinnorna lefva i så stor trældom och i ett så mödosamt lif. Utom till vanliga kvinnosysslor användas de till allehanda göromål, såsom att tröska, ro, bära tunga bördor och biträda såsom handtlångare vid byggnader.» — Man igenkänner italienarens fruktan för ansträngande kroppsarbete och åsikten om det förnedrande däri.

Från färden genom skärgården finnes för öfrigt antecknadt följande reseminne. Omkring halfannan mil från Stockholm lade båten i land vid ett värds-hus. Värden skyndade ut med högsta ifver, hälsade främlingen med handslag, och när denne med tecken låtit förstå, att han var hungrig, framtogos det svenska kökets håfvor. På trätallrikar serverades då »salt sill» (arenghi) och »sedan ett slags små kakor af hvetebröd, färgade med saffran, af samma storlek som de 'tobelle', som brukas af nunnorna i Siena. Sedan bars fram torkad fisk, af samma form som våra 'cefali' *. Då jag lät förstå, att jag önskade bröd, svarades att man ej hade annat än de nämnda kakorna, men att den torkade fisken användes såsom bröd. På grund af bristen på säd i dessa nordliga trakter brukas nämligen såsom ersättning för bröd fisk, som torkas i februari månad. För att visa artighet mot främlingar

* Mugil cephalus, Lin.

bjuder man dem på de ofvan nämnda kakorna, hvilka dock för det mesta äro torra.»

Några ytterligare smådrag från de första intrycken af det främmande landet må anföras. Vid framkomsten till Stockholm, berättar vår resande, gjorde de båda rodderskorna toalett och pådrogo handskar, innan de begåfvo sig in i staden. En tillfälligtvis påträffad gammal italienare tjänstgjorde genast efter ankomsten till Stockholm såsom tolk och förde den resande till världshuset »Hvita Björn», hållet af en fransman vid namn Balthasar. Sakerna omhändertogos af soldater: det var nämligen deras rättighet, med uteslutande af andra, att på tjänstfria stunder öka sina inkomster såsom bärare åt resande.

I »Hvita Björn» fick man för 4 karoliner i veckan ett godt härberge. Spiskvarter hölls på ett annat ställe af en engelsman vid namn Cupper; man brukade nämligen icke, säger Bichi, bo och äta på samma ställe i Stockholm. Middagsmåltiden kostade »15 soldi»; och det anmärkes såsom egendomligt, att man endast tidigt på dagen (la mattina) kunde få mat utan särskild beställning. För aftonen var det nödigt att beställa på förhand; vanligen nöjde man sig med att till sin bostad låta hämta litet munförråd. »På stadens kaffehus — heter det vidare i anteckningarna rörande anstalter för resandes bekvämlighet — spelar man bräde, röker tobak och dricker vin eller kaffe; man kan ej gärna slå sig ner där utan att göra någotdera. Man brukar dricka rhenskt vin tillsammans med ett mineralvatten från Flandern kalladt Spré (Spa?), som införes i förseglade lerkrus. Så fort detta vatten kom-

mer i beröring med vinet, brusar det upp och fräser, och just då drickes det.»

Den »finska badstugan», som så lifligt intresserat Magalotti*), väckte äfven hans efterföljares stora förvåning, icke minst därför att betjäningen ombesörjdes af unga kvinnor. Han ansåg detta såsom ett bevis på landets patriarkaliska seder, men anmärker dock, att till denna tjänst endast finska kvinnor användes; de svenska ville ej åtaga sig detta göromål.

För öfrigt prisas Stockholm för sitt läge och såsom en välbyggd stad med stenhus — nämligen staden inom broarna — af hvilka en del voro byggda på modernt sätt (d. v. s. i italiensk stil), men flertalet »con struttura gotica e alla tedesca». Hvad som särskildt väckte Bichis beundran i Stockholm, så väl som vid lustslotten och herresätena i dess närhet, var trädgårdsanläggningarna. »Kungsträdgården» beskrifves såsom väl underhållen, med vackra anläggningar. Blomstergrupper, frukträd och orangerier, hvarest alstrades frukter, som man ej skulle ha väntat i detta kalla land, upptogo en del af denna »behagliga plats».

Det var den tid, då Erik Dahlberg nyss tecknat »Svecia hodierna» — ett monument i bild från Sveriges stormaktstid, kanske något utsmyckadt, men en viktig källa för vår konst- och odlingshistoria. Krossad var nu den mäktiga adels makt, som en gång uppfört de stolta byggnaderna med sina trädgårdar och parker; men slotten funnos kvar, äfven där rikedomarna voro

* Se sid. 222. Den här meddelade bilden (fig. 5) är hämtad ur Magalottis reseskildring.

Fig. 5. Finsk badstuga.

skingrade, och af den gamla prakten bevarades tillräckliga spillror för att väcka den resande främlingens förvåning. De äro utstyrda, säger vår antecknare om ett par af dessa slott i hufvudstadens närhet, »i italiensk smak, med vackra rum, prydda med tafflor och marmorstatyer, hitförda från Italien och Tyskland, med möbler i siden och sammet samt med förgyllningar i taken.

Ordning och skick rådde under Karl XI:s stränga regemente i Sveriges hufvudstad — stundom med en inskränkning i den personliga friheten, som ej kunde vara behaglig för främlingen. Särskildt omnämner Bichi med förvåning och missnöje den stränga uppsikten öfver kyrkobesöken. Att polispatruller på söndagarna under gudstjänsttimmarna utsändes för att kontrollera kyrkogången och arresterera eller bötfälla dem, som uraktlåtit denna skyldighet, samt att anteckning fördes öfver bänkägarnas i kyrkorna frånvaro från gudstjänsten — frånvaron medförde böter * — allt sådant föreföll med skäl äfven den ortodoxe Malteser-riddaren hårdt och orimligt.

Den ständiga tillsynen öfver eldfara genom torn-

* Den då gällande lagstiftningen i ämnet innehålles i Kongl. Maj:ts förnyade stadga om eder och sabbatsbrott, d. 17 okt. 1687. Där föreskrifves, att den som försummade gudstjänsten skulle tre gånger varnas, och om därmed intet uträttades, ställas för världslig rätt och »plikta lika med den, som i kyrkan förtörnade Gud och förargade sin nästa med eder och banskap». Hvad Bichi här anför synes dock snarare häntyda på det genom ofvannämnda stadga upphäfdade plakatet af d. 2 okt. 1665, enligt hvilket pastor i hvar församling skulle anteckna sådana personer, som underlåte att bevisa gudstjänsten, varna dem och, om det icke hjälpte, draga dem för världslig rätt, som ägde att straffa den tredskande med »hugg, häktelse, böter och tjänsts förlust».

väktarna, klockringningen vid eldsvådor och konungens personliga närvaro till häst vid släckningsarbetet — om allt detta finnes en utförlig beskrifning, som dock för svenska läsare, hvilka sett dessa förhållanden fortbestå ända in i vårt århundrade, icke innebär något nytt. — Tryggheten på Stockholms gator var fullständig, säger reseskildraren, tack vare polisen. Dess uniform beskrifves: den var grå med blå uppslag; på hatten buro de ett utmärkelsetecken och ett blått band. Deras högkvarter låg framför »il palazzo della giustizia» (dåvarande rådstugan vid Stortorget, där nu börsen är belägen). — Post gick från Stockholm söder ut två gånger i veckan, onsdagar och lördagar. Ett bref till Siena eller Rom kostade öfver $\frac{1}{2}$ florin.

Under en af sina måltider på Cuppers spiskvarter förnyade Bichi en gammal bekantskap från den tid, då han med ett af Malteserordens fartyg kryssade i grekiska arkipelagen. Det var grefve Axel Lewenhaupt, nu schoutbynacht i svensk tjänst*, som några år förut på ett krigsfartyg utanför Korint hos skeppschefen, markis Spinola, sammanträffat med Bichi. Denne slöt sig nu nära till Lewenhaupt, hvilken också visade honom mycken gästfrihet och, enligt svensk, ännu ej bortglömd sed, lät sig angeläget vara att

* Död 1717 som vice amiral och assessor i amiralitetskollegium. — Äfven en annan svensk, som Bichi sett under olika förhållanden, träffade han längre fram i Stockholm. Det var den äfventyrlige friherre Karl Horn (af Marienberg), som på 1690-talet var anställd i påfven Innocentius XII:s hof och i Rom uppträdde som en ifrig konvertit. Nu var han åter lutheran och kammarherre hos Karl XI samt syntes såsom uppvaktande i dennes strängt protestantiska hof. (Se Bildt, S. Birgittas hospital, i Hist. Tidskr. 1895.)

Bichis vistelse här skulle blifva så angenäm som möjligt.

Genom denna bekantskap öppnades genast för den långväga främlingen tillträde till Stockholms förnåma värld. Han var gäst hos kanslipresidenten greve Bengt Oxenstjerna vid en soiré med ett stort sällskap herrar och damer. »Bordet serverades, säger han, med mycken utsökthet och med åtskilliga slags vin. Huset är icke mycket stort, men väl möbleradt». För öfrigt prisas Bengt Oxenstjernas världsvana, liksom äfven kongl. rådet greve Joh. Gabriel Stenbocks umgängesgåfvor. Den sistnämnde var kusin till Lewenhaupts hustru. I detta rika hus, ett af de få ännu återstående efter reduktionen, var Bichi äfven gäst: där gick det till, säger han, »alla francese», men man drack tyskt och portugisiskt vin. Värden beskrifves såsom en mästare i alla ridderliga öfningar, oaktadt sin ålder, och såsom ovanligt språkkunnig: han talade, enligt Bichis ord, »fullkomligt italienska».

Äfven de utländska sändebudens hus i Stockholm stodo vår resande öppna. I österrikiska ministern greve Starhemberg återfann han en barndomsvän från skoltiden i Rom. Starhemberg hade redan vistats i Stockholm i sex år; han bodde i Lewenhaupts hus, »stadens vackraste palats». Hos österrikiska sändebudet kunde Bichi bevista katolsk mässa: denne hade nämligen i sitt hus en jesuitpater och en annan präst. Dessa gingo klädda »di secolari», som lekmän, »ma modestamente»; vid deras mässor plägade ända till 300 personer vara närvarande. — Äfven franska ministern d'Avaux besöktes. Om honom säges, att han

på grund af sitt häftiga och anspråksfulla väsen ej hade många vänner och ej var gärna sedd vid hofvet.

Förbindelsen med grefve Lewenhaupt, hvilken medfört vår resandes bekantskap med de svenska högadliga kretsarna, synes äfven, att döma efter reseanteckningarna, hafva inverkat på dennes allmänna uppfattning af förhållandena i Sverige under det af Karl XI genomförda nya systemet. Lewenhaupt ville, berättar Bichi, för jämförelsens skull visa sin vän ej blott den verkligt förnäma världen, utan äfven huru det gick till hos de nu så mäktiga uppkomlingarna af den nya adeln, och förde honom en eftermiddag på besök till en af dessa män — en onämnd artilleri-general. »Denne mottog mig stående, heter det, bjöd mig genast att dricka öl, och enligt landets sed drack han först och gaf oss sedan. Efter en stunds sampråk, som ej var synnerligen bildadt, togo vi afsked. Det enda som var bra, var att man fick tala franska».

Den berömde målaren David Klöker-Ehrenstrahl hörde till Bichis så väl som till Magalottis bekantskaper. Han hade sin bostad midt emot härberget »Hvita Björn», hvarest Bichi bodde. Denne gjorde ofta besök hos konstnären, som talade bra italienska, för att se på hans arbeten. I reseanteckningarna ägnas dock mindre uppmärksamhet åt Ehrenstrahls konst än åt en af honom konstruerad mekanisk stol, hvilken användes vid målningen, och hvaraf ritning är bifogad.

Äfven på hofvet blef den förnäme främlingen presenterad. Han har efterlämnat en skildring af det intryck, han erfor af konung Karl XI:s personlig-

het i sammanhang med en framställning af sina åsikter om Sveriges allmänna förhållanden. Innan vi afsluta redogörelsen för Bichis anteckningar med denna mera allmänna karakteristik af landets konung och tillståndet i hans rike må här ytterligare antecknas några reseminnen af mera enskild beskaffenhet.

I sällskap med Axel Lewenhaupt företog Bichi i augusti 1696 en utflykt till Västmanland och Dalarne för att bese silfvergrufvorna vid Sala och de stora kopparverken vid Falun. De resande färdades med fyra hästar i Bichis egen vagn, köpt i Stockholm för den blifvande återresan genom Sverige till Danmark, och medförde två betjänter. Det svenska skjutsväsendets förträffliga anordning väckte Bichis, ej mindre än Magalottis lifliga erkännande. I detalj beskrifver han allmogens åkdon, anspann och seldon; inrättningen af milstolpar och grindar så väl som grindpojarna väckte äfven hans uppmärksamhet. »Man kör icke allenast i skarpt traf, utan t. o. m. i galopp», skrifver han om befordringssättet. Endast på söndagarna fick man vänta; den stränga kyrkopolisen fordrade, såsom nämnt är, att alla skulle infinna sig vid gudstjänsten.

I Sala fanns en ganska stor gästgifvaregård med många rum och god förplägning. Utförligt beskrifves Sala grufva och nedstigandet däri. Grufvans föreståndare följde dem vid nedhissandet: han började då att högt sjunga psalmer och böner, uppmanande främlingen att instämma, därför att man alltid vid nedstigandet i grufvan borde bedja till Gud för att undgå olyckshändelser. Bichi svarade, att äfven han bad till

Gud, ehuru tyst och på sitt eget språk; men bergsmannen syntes ej vara nöjd härmed, utan förnyade sin uppmaning att säga efter de böner, han läste eller sjöng. — Äfven af besöket vid koppargrufvan i Falun lämnas en utförlig skildring. Sextonhundratalet var den tid, då Sveriges koppartillverkning stod i sitt flor, och det oansenliga Falun ansågs näst efter hufvudstaden såsom rikets viktigaste handelsplats. En släkting till Bichis reskamrat mottog de resande på det mest förekommande sätt och visade ställets märkvärdigheter.

Från Falun skedde återfärden till Stockholm, och kort därefter finna vi vår antecknare på väg söder ut öfver Nyköping, genom Östergötland och Småland till Helsingborg. Därifrån skedde öfverresan till Danmark i september.

Det allmänna intryck, som denna långa färd genom den svenska landsbygden, från Falun till Helsingborg, lämnat hos främlingen, synes hafva varit öfvervägande fördelaktigt. Med sättet att färdas var han, såsom vi sett, högst belåten; han prisar äfven folkets utseende och höflighet, särskildt östgötarnas: »I goti sono bella gente, alti di statura e cortesi verso i forestieri», skrifver han. Om dalkarlarna, ännu i dag kända för sin förslagenhet, har han dock antecknat, att man »ej kan föreställa sig, huru sluga, listiga och bedrägliga de äro; det är nödvändigt att i deras land hålla ögonen öppna». — »Att resa i Sverige, säger han på ett annat ställe, medför ingen fara att blifva plundrad eller bestulen; i detta afseende finnes fullkomlig trygghet. Men man förstår att afpressa främlingen penningar genom allahanda sinnrika medel

och på mångahanda sätt, så att man måste vara på sin vakt.» Ett sätt att få anledning att begära drickspenningar af resande, hvilket sedermera synes hafva råkat i glömska, har förf. antecknat från sin vistelse i Stockholm. Det var att hänga guirlander af gröna blad utanför den resandes bostad samt att uppvakta honom med musik.

Landets odling och välstånd väckte på sina ställen Bichis öfverraskning: ej blott från det bördiga Östergötland, utan äfven från Dalarne medförde han ett intryck af folkets välmåga, som man knappast skulle hafva väntat och näppeligen alltid erfar i våra dagar. Bichi fann dalallmogens bostäder snygga och folket väl klädt, männen med långa skägg och »breda kragar, fästade vid skjortan». Kött af utmärkt beskaffenhet och fisk fanns det öfverallt hos allmogen, säger han, likaså var det godt om ost och smör. Hvad som däremot fattades var bröd: det måste till Dalarne hämtas från Stockholm. I stället för bröd åts torkad »stoccofisc», hvilken förtärdes med smör och som, fastän den smakade som »legno stopposo» (murket trä), äfven åts af personer, som ej tillhörde allmoge-klassen. Dock förekommo äfven i Dalarne kakor af hårdt bröd, uppträdde på stänger i taket. »Af denna läckerhet brytas bitar och bjudas främlingen», säger vår resande; »men man kan icke äta mycket däraf, då det är så hårdt, att man först måste blöta det i vatten.»

Ostillverkningen stod vid denna tid högt i Sverige, säger Bichi, och man eftergjorde parmesan-ost på ett så förvillande sätt, att han sade sig ej hafva kunnat skilja den svenska tillverkningen från den italienska.

— Soppa brukades ej vid måltiderna; men i stället funnos andra, ganska goda dryckesvaror. Den vanliga drycken var öl; äfven bereddades en dryck af vatten, kryddadt med örter, i hvilket hällades några glas rhenskt vin, hvilket gaf en doft af verkligt vin åt denna dryck.

* * *

Vi hafva redan anmärkt, att Bichi till ledsagare i Sverige haft en af den svenska högadelns män, och att dennes uppfattning af svenska förhållanden ej varit utan inflytande på antecknarens omdöme. Särskildt träder detta i dagen i fråga om hans uppfattning af konungen och af dennes förhållande till sitt folk. Vår antecknares sympatier hafva tydligen icke legat på konungens sida; det stora verk, denne utfört, såg Bichi med den störtade aristokratiens ögon.

Kort efter sin ankomst till Stockholm, före hofvets flyttning till Kungsör d. 1 augusti, hade Bichi sin audiens hos konungen, sedan han på utsatt timme därtill blifvit afhämtad af ceremonimästaren, den lärde Sparf wensfeldt. »Konungen, berättar han, mottog mig stå ende, med hatten under armen, klädd i en lifrock, med svärd vid sidan och i peruk. Han rörde sig ej från stället, men besvarade min hälsning, gaf mig sin hand att kyssa och frågade vänligt efter min resa, uttryckande sin fägnad att se en så långväga främling. Jag gjorde min »complimento» på tyska, därför att han utom svenskan ej talar något annat språk; likväl förstår han litet franska. Det var nödvändigt att höja rösten något, ty han är lomhörd. Hans figur är väl-

bildad, hans ansikte äfvenså; uppsynen visar likväl någon stolthet. Han har mörka ögon och hår. Hans klädsel är ganska tarflig, så att man svårigen skulle komma att särskildt gifva akt på honom, om han vore bland andra människor.»

Dagen därpå presenterades Bichi för de öfriga kungliga personerna. Änkedrottningen fann han »liten och gammal». Sedan Magalottis tid tycktes hon hafva förkofrat sig i franskan, ty hon förstod Bichis »complimento» på detta språk utan att behöfva anlita tolk. Af särskildt intresse är den korta teckningen af hjälteynglingens, den 14-årige kronprinsen Karls, yttre vid denna tid. Bichi blef presenterad för honom, då denne kom från morgonbönen, åtföljd af sin guvernör. »Då han fick se mig, berättar han, kom han genast rakt emot mig; jag framförde min hälsning på tyska, ty han talar ännu icke något annat språk. Han svarade i rätt förbindliga ordalag. Han förefaller ganska begåfvad och liflig, är mycket väl växt, har lediga rörelser och väl proportionerade lemmar. Han bär sitt eget hår, blondt till färgen.»

»Om vi lefde i de gamla tiderna, heter det vidare om Karl XI, så skulle hans nuvarande sätt att styra kallas tyranni. Likväl hyser han ingen fruktan, därför att han ständigt har krigsmakten, så väl till lands som till sjös, att tillgå. Med det lägre folket ställer han sig väl och upphöjer personer ur denna samhällsklass till de mest ansefulla ämbeten, medan han däremot förtrycker adeln genom att plundra dem på deras egendom, d. v. s. på hvad som blifvit gifvet dem i belöning af hans företrädare. Han begagnar

alla tillfällen att vinna soldaternas tillgifvenhet genom at: hjälpa och belöna dem. I sina göromål är han ganska punktlig och noggrann samt åtlydes med den största snabbhet. Alla äro rädda och ingen vågar säga ett ord. Jag tyckte mig just vara i Messina: på samma sätt böjde man där sitt hufvud vid minsta befallning af hvilken spanior som helst.»

Om svenska adelns ställning heter det vidare: »Adeln är mycket fattig; konungen har nu större delen af dess inkomster. Förr funnos här familjer, som ägde 12-, 20-, 30-, ända till 50,000 scudi i inkomst; nu är det ytterst få, som närma sig till 12,000. Bland dem räknas de fyra förnämsta senatorerna, som hafva 8,000 scudi i lön. — Åtskilliga, t. o. m. bland senatens medlemmar, mottaga penningar af främmande furstar för att kunna bestrida sina utgifter; några af dem hålla öppen taffel för 10 personer. — Konungen vill icke, att adeln skall på något sätt göra sig bemärkt. Han tycker icke ens om att dess medlemmar åka i vagn, och därför ser man många adelsmän, äfven af dem som innehafva höga ämbeten, gå till fots. Han vill ej heller att de kläda sig praktfullt; därför se de också alla tarfliga ut. Själ f ger han icke ut penningar till något annat än slottsbyggnader och tänker blott på att samla penningar. Han anses också för att vara mycket rik. Något stort hof håller han icke. — Senatens medlemmar bestå till en stor del af uppkomlingar, som icke ha någon världsvana; men dessa få öfvervikten vid öfverläggningarna, därför att de äro konungens gunstlingar.»

Utförligt beskrifves hvad Karl XI gjort för Sveriges

försvarsverk, indelningsverkets genomförande, Karlskronas grundläggning o. s. v., och skildras det intresse, konungen visade för de minsta hithörande detaljer; för arméns och flottans tillstånd redogöres. »Oaktadt man lefde i fredstid, gjorde landet, säger antecknaren, intryck af att vara rustadt till krig. Konungens lifgarde, 2,000 man starkt och ständigt under vapen, berömmes såsom synnerligen vackert; äfven änkedrottningen hade sitt särskilda garde af 150 man, väpnade med hillebarder.»

»Den så hänsynslöst behandlade adeln är, säger Bichi, ganska stolt. Den mottager inga vare sig kyrkliga eller vetenskapliga ämbeten, ej heller ägnar den sig åt t. ex. läkareyrket, utan vill endast innehafva sådana tjänster, som tillhöra rikets styrelse eller krigarståndet, hvilket sistnämnda passar dem bättre än politiken.»

Rörande de andra samhällsklasserna säges det, att »köpmansståndet icke utmärker sig synnerligt genom idoghet i handel och köpmanskap.» Prästerna äro »föga kunniga och hafva ingen åsikt i de teologiska tvistefrågorna, enär ingen tvistar med dem. Det hör till sällsyntheterna att träffa någon, som kan tala latin; och detta kommer sig däraf, säger den rätttrogne katoliken, att alla läsa bibeln på sitt eget språk.» Med afseende på prästerskapet anmärkes vidare såsom en egendomlighet, att de deltaga i umgängeslivet, samt att särskildt denna samhällsklass visar gästfrihet mot resande och främlingar. Prästerskapet bär långt skägg; för att skilja sig från de andra bära biskoparna hattar, öfverklädda med taft.

»Svenskarna», säger vår antecknare i en allmän karakteristik, som till slut må här anföras, »äro af naturen starkt och kraftigt byggda, krigiska och vana vid mödor. Af de nordiska folken äro de det minst klumpiga. De äro ganska vidskepliga. Adeln och de bildade klasserna försöka att härma franska seder. De tycka ganska mycket om att äta och dricka; särskildt tycka de om vin. Mot främlingar äro de vänliga; de äro uppfinningsrika, händiga i mekaniska yrken, hafva lätt att lära främmande språk samt äga ett lätt och rörligt väsen. Vidare äro de ganska stolta och makliga.» — Karakteristiken slutar med uppgiften, att svenskarna på grund af sitt fina och förslagna väsen kallas för »italienarna bland germanerna» (gl' italiani della Germania). Benämningen har väl svårligen någonsin varit allmän, och dess grund kan väl anses tvifvelaktig; men i en italienares mun får den väl anses såsom en hederstitel.

Alessandro Bichi skulle sålunda äfven häri hafva uttryckt en viss välvilja för det aflägsna landet, hvilket han visserligen fann »piuttosto barbaro e selvatico», men af hvars odling och seder han dock medförde ett på det hela vänligare minne än hans mera kritiske föregångare Lorenzo Magalotti.

V.

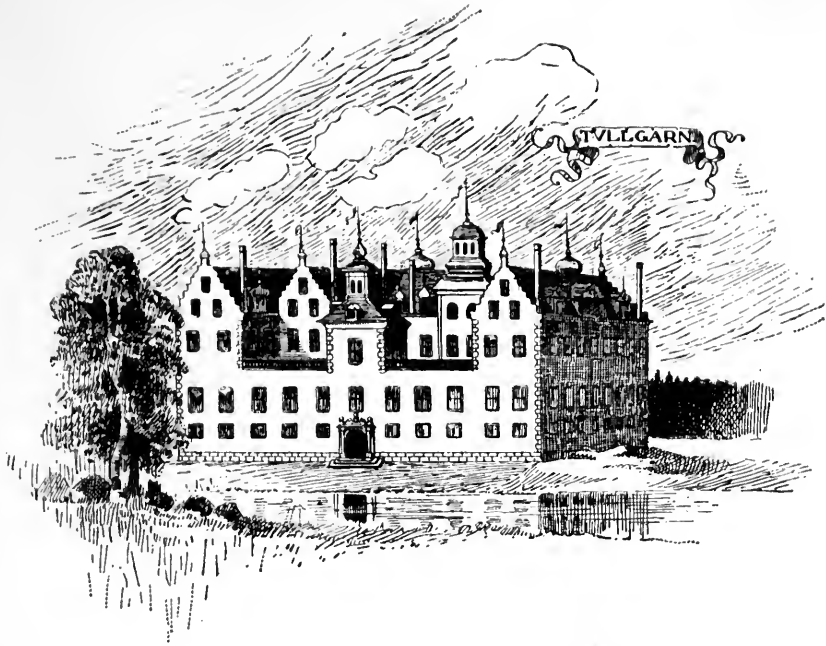
UR EN BREFVÄXLING FRÅN

REDUKTIONENS OCH SLÄKTPROCESSERNAS TID.

Handskrifna källor: Handlingar i De la Gardieska arkivet
i Lunds universitets bibliotek.

(Under titeln: »En svensk adelsdam från slutet af
sextonhundratalet» har denna uppsats i något olika form
varit tryckt i Nordisk tidskrift 1895.)

— minf osackra tullegar —
Goshia Juliana
Lorbus

När sextonhundratalet, den svenska storhetens århundrade, började lida mot sitt slut, var Sveriges yttre maktställning ännu orubbad; men Karl XI:s Sverige var dock ej detsamma som Gustaf Adolfs och Kristinas. De bistra kämparna från 30-åriga krigets och Karl X. Gustafs dagar hade gått till sina fäder; de myndiga rådsherrarnas makt var bruten; Karl XI:s

envälde hade medfört genomgripande omhvälfningar äfven i enskilda förhållanden. Ingen af den svenska högadelns släkter hade gått fri från reduktionens hem-sökelser. Denna i alla enskilda och offentliga förhållanden ingripande hvälfning gör sig bemärkt framför allt annat i det svenska samhällslifvet på 1680- och 1690-talen.

De gamla adliga släkternas enskilda papper, ej mindre än offentliga handlingar, visa huru långt dessa omstörtningar sträckte sig; framför allt visa de förstnämnda hvilka tunga bekymmer, som följde hvälfningen i spåren. På samma gång ådagalägga tidens förtroliga, sparsamt bevarade meddelanden skaplynnnet hos den tidens svenskar. Äfven under storhetstidens nedergång finner man några af storhetens drag bevarade; de utpräglade personligheterna, kraften, ihärdigheten, förmågan af umbäranden, de yttre formernas allvar, vördnaden för religion och konungamakt. Men dessa enskilda källor till tidens historia kunna äfven visa, att den föregående eröfringstiden ej tjänat att utbilda rättsbegreppen i fråga om mitt och ditt: de stora krigen hade, om ej i teori så dock i praxis, befästat tron på den starkares rätt. Oegennyttan och kärleken till nästan synas hafva blifvit sällsynta dygder, äfven hos personer, som tillhörde samhällets högsta klasser. Förvånande är hos många af dem bristen på solidaritetskänsla under olyckans tid. I ändlösa tvister mötas syskon och nära anförvanter; bärare af Sveriges stora historiska namn smäda och förfölja hvarandra. I det allmänna skeppsbrottet synes endast en tanke hafva besjålats alla: rädde hvar och en åt sig själf så mycket

som möjligt! — Själftva statsmakten gaf ju egennyttans föredöme.

Äfven i fråga om den bildningsnivå, som tillhörde den tidens svenska högadel, blottar studiet af dylika enskilda meddelanden storhetstidens brister. Det allmänna kulturinflytande, som Sverige mottog under sitt uppträdande på Europas stora skådeplats, var utan tvifvel af högsta betydelse; men det dröjde länge, innan dess frukter mera allmänt började visa sig. I det enskilda lifvet och dess former visade man sig i allmänhet tämligen främmande för den sedernas förfining, som i de gamla kulturländerna tillhörde Ludvig XIV:s tidehvarf; man hade stannat långt efter de anspråk, som syntes böra vara hemmastadda i de stolta slotten, och som röjdes i det myndiga yttre uppträdandet. I all synnerhet gällde detta aristokratiens damer, hvilka styrde för hus och hem, medan männen voro i fält eller frånvarande i offentliga värf. Deras litterära och sociala bildning torde i allmänhet hafva varit ytterst ringa.

Men kraftiga, energiska personligheter möta äfven bland damerna, om det ock var mera styrkan än behagen, som utmärkte dessa 1600-talets kvinnor. Hjärtnupna voro de icke, och de skrädde ej ord hvarken till sina män eller till sina underhafvande. Sin bibel kände de, fastän deras bokliga bildning i öfrigt var ringa; och då de med ovana händer togo till pennan, älskade de att med bibliska talesätt pryda sin framställning, så föga högstämd denna eljest var, och ehuru den stundom äfven — späckades med kraftiga eder.

Från en brefväxling, som en af dessa kvinnor, tillhörande Sveriges högadel, under bekymmer-

samma tider fört med sin make, samt från andra papper, som hon och hennes närmaste efterlämnat, är det som här några drag blifvit antecknade till belysning af tidens bild. Dessa papper visa, om man så vill, ett stycke »fin de siècle», ehuru i en annan stil, än hvad som man i våra dagar anser karakteristiskt för det slutande århundradet. Huru glädjelöst än 1800-talets »fin de siècle» må vara, så ville dock säkert ingen af oss se de förhållanden återvända, som träda oss till mötes i dessa tvåhundraåriga papper.

Och dock var äfven 1600-talets slut ett stycke af vår storhets oförgätliga tid: det var aftonen före Karl XII:s korta segerdag. Vår vördnad är denna tid väl värd, om vi än ej blunda för dess brister. Vår sympati förtjäna ock de, som suckade under bekymmer, hvilka hade sin grund i allmänna mera än i enskilda förhållanden, låt vara att grämelsen stundom gaf sig luft i former, som förefalla oss främmande, kanske groteska.

* * *

Den tappre generalen Arvid Forbus, hans hustru Margareta Boije och det hem, som de byggde under de stora krigens tid, höra till de »svenska bilder», som vi i det föregående sökt teckna. Detta vördnadsvärda äkta par hade en enda dotter, Sofia Juliana Forbus, gift grefvinna De la Gardie. Genom sina bref har hon lämnat oss en inblick i en familjeinteriör af annat slag, en generation efteråt. Äktenskapets lycka torde väl ej heller där hafva saknats; men tidernas skick gifva åt den senare delen af den sista Forbus-ättlingens och

hennes makes lif ett drag af lefvernets bekymmer, som saknas i hennes föräldrars lyckliga samlif.

Medan Arvid Forbus var generalmajor och vice guvernör i Pommern på 1640-talet, föddes dottern Sofia Juliana. Sina barnaår tillbragte hon i Pommern; men i Finland, där hennes föräldrar efter de stora krigens slut hade sitt egentliga hem, torde hon hafva mognat till kvinna och hafva erhållit den uppfostran, som vid 1600-talets midt bestods åt adelig jungfrur. »Vittra idrotter» ingingo ej däri, knappast studiet af något främmande språk. Om Juliana Forbus, i motsats till de flesta af sina likar, kände ett språk utom modersmålet, nämligen tyskan, så berodde detta därpå, att hon vuxit upp på andra sidan Östersjön; af franskan torde hon, oaktadt hon enligt tidens sed flitigt brukade franska ord i sina bref, knappast hafva känt elementerna. Sitt modersmål behandlade hon i skrift, såsom vi skola se, med en viss ledighet och stundom med en drastisk kraft, som vittnar om hennes energiska skaplynne; men hon är också, liksom många af hennes kvinnliga samtida, fullkomligt ostörd af grammatikens och ortografiens föreskrifter.

År 1664 trädde Sofia Juliana Forbus, — »boren friherredotter till Kumo, fröken till Franzburg och Sabelsdorff i Pommern, Jackarby, Artsjö och Eda i Finland samt Friberg i Uppland» — i brudstol. Hennes make var den berömde riksfältherren Jakob Pontusson De la Gardies yngste son Axel Julius, broder till den mäktige rikskansleren Magnus Gabriel, genom hvars gifte med Karl X:s syster huset De la Gardie var befryndadt med konungafamiljen. Den unga bruden

kunde genom sitt moderne äfven räkna skyldskap med De la Gardierna och på sitt sätt äfven med konungahusets sidolinje: Axel Julius De la Gardie och hans maka härstammade båda från Sofia Gyllenhjelm's moder, Johan III:s älskarinna, den sköna Karin Hansdotter.

Grefve Axel De la Gardie var vid tiden för sitt giftermål endast 27 år gammal, men hade redan hunnit värdigheten af generalmajor och öfverste för lifgardet. Redan vid 20 års ålder öfverstelöjtnant vid ett kavalleriregemente, hade han under Karl X Gustafs fanor gjort sitt lärospån i krigets yrke, innan han, 23 år gammal, af förmyndareregeringen utnämndes till öfverste för Västgöta rytteri. Efter freden begaf han sig till Paris. Den unge öfversten med det franska namnet torde där företrädesvis hafva skött sina nöjen, och efter ett par år lærer han hafva återvändt därifrån med rätt betydliga skulder. Sådan var tidens sed för unga svenska adelsmän. Axel De la Gardies blifvande arf efter modern, grefvinnan Ebba Brahe, ansågs böra räcka till skuldernas betalande; och när han efter sin hemkomst skulle träda i äktenskap med friherredottern till Kumo, syntes hennes hemgift böra blifva tillräcklig för att »redorer le blason».

Men det gamla riksrådet Forbus, som visserligen kände anornas och rangens värde, men äfven penningens, var icke den som gärna såg sin dotters blifvande arf användas till betalande af mågens ungarlskulder. Innan bröllopet ägde rum, fick brudgummen på hans begäran underteckna en försäkran, att »all den egendom, som riksrådet Forbus och hans

kära hustru efter sig lämna, skall allena höra hans kära dotter till och icke med den gäld, jag nu hafver eller görandes varder, det allra ringaste graveras, afsägandes jag mig uti all Herr Riksrådets och dess kära Frus lösa och fasta egendom allan rätt och rättighet, nu och i tillkommande tid.»

Så stod bröllopet, och dagen därefter, den 16 december 1664, öfverlämnades efter gammal sed och med öfliga högtidligheter brudgummens morgongåfva. Den bestod i anvisning på en af de sätesgårdar, som han hade att vänta i arf efter sin moder riksfältherrinnan; »men», heter det i morgongåfvobrefvet, »så länge den Högste Guden täckes min högtärade Fru Moder vid lifssundhet att uppehålla», skulle bruden njuta en motsvarande afkastning af godset Pöhelep på Dagön. Därjämte erhöll hon »till förbättring» 5,000 dukater. Äfven nu, såsom vid Lilliornas, faderns och sonens, bröllop, frambars »glafven», och tolf riddersmän höllo hand därå såsom vittnen. Dessa män voro, såsom naturligt på grund af brudgummens släktförbindelser, medlemmar af Sveriges högsta adel och innehafvare af dess förnämsta ämbeten: riksförmyndare, fältmarskalkar, riksråd o. s. v. I den pryddigt textade pergamentsurkunden, som innehåller morgongåfvans löfte, läsas i en lång rad dessa stolta namn, kring hvilka storhetstidens minnen samla sig: Brahe och De la Gardie, Oxenstjerna och Bonde, Banér och Torstensson, Tott och Stenbock, Lewenhaupt och von der Linde. Det visade sig, att det högtidliga löftet icke blef så lätt att hålla, oaktadt de stora namn, som beseglat det.

Men tills vidare var allting gladt och löftesrikt —

trots äktenskapsförordet. Från den nygifte äkta mannen finnes ett bref i behåll, under en tillfällig skilsmässa från den unga hustrun, skrifvet med allt 1600-talets galanteri. »Gud vet», heter det där, »huru jag längtar efter dig igen, men emedan jag icke kan hafva den lugnaden kyssa dig, så kysser jag ditt konterfej hvar afton och morgon och rekommenderar mig, min lilla docka, alltid i ditt lilla hjärta.» Öfverskriften till detta bref har ännu det mera formella »Madame»; i senare bref nämnes hon alltid »Mitt hjärta». Efter elfva års äktenskap kunde Axel De la Gardie i en offentlig handling prisa »den nådefulla Guden, som jämte annan välsignelse har icke allenast begåfvat oss med önskelig lifsfrukt, utan ock därutöfver på bägge sidor förlänat oss den nåden, att vi med en inbördes oskrymtad kärlek hvarannan städse bemött». Af sitt »berömliga goda hjärtelag», och sin »särdeles tendresse» hade ock grefvinnan Juliana, enligt samma aktstycke, visat »märkeliga prof», och grefve Axel hade goda skäl att prisa dem. Hon hade efter föräldrarnas död icke hållit på den lagliga rättighet, som tillerkänts henne genom det ofvannämnda »pactum antenuptiale», utan till betalning af sin makes skulder afhändt sig så väl lösören som fast egendom.

Under dessa år, som för öfrigt ej bevarat synnerligen många bidrag till de båda makarnas gemensamma historia, står grefvinnan Juliana ännu i bakgrunden, medan Axel De la Gardie beforderades till rikets högsta värdigheter. Han blef general af kavalleriet 1668, riksråd 1674 och skickades sistnämnda år öfver till Finland för att därstädes såsom högste befälhafvare

öfver »finska militien» ordna »defensionsverket» med anledning af en från Ryssland förmodad krigsfara. Han erhöll då, såsom ställföreträdare för fältmarskalken Henrik Horn, den i Sverige ovanliga och stolt klingande titeln fältmarskalklöjtnant, hvilken han till sin död bevarade.

Om Axel De la Gardie, såsom det blifvit sagdt, skickades till Finland för att med det »De la Gardieska namnets skräck» imponera på ryssarna, och om den fred, som Sverige under 1600-talets sista årtionden åtnjöt på denna sida, kan hafva berott på denna »skräck» må här vara osagdt. Men det synes vara obestridligt, att det beröm för »dexterité och zèle», som Karl XI och hans råd ofta gifva honom, ej varit oförtjänt. Grefve Axel var en vaksam, duglig och nitisk ämbetsman; han saknade sin broder rikskanslerens lysande gåfvor, men han var så mycket mera oförvitlig; alltid lojal och konungsk, huru föga skäl han än hade att för egen del prisa Karl XI:s stränga regemente. Karl XI:s krig erbjödo honom inga tillfällen att öka den krigiska glans, som hans fader och farfader skänkt åt det De la Gardieska namnet. Men han användes af Karl XI ej endast i Finland åren 1674—77 under en kritisk tid, utan äfven i fält emot norska gränsen för att skydda Dalarnes bergslag och om möjligt söka återtaga det förlorade Jämtland.

Äfven i andra värf användes fältmarskalklöjtnanten af den allvarsamme konungen, som älskade att se sig omgifven af arbetsamt folk. Han var en af de rådherrar, som utsågos att hos allmogen verka för genomdrifvandet af indelningsverket. Konungen insatte ho-

nom äfven till ledamot i reduktionskommissionen och efter dess upplösning 1687 i reduktionsdeputationen — och det oakadt De la Gardie, så väl som hela hans ätt, blifvit i hög grad lidande genom reduktionen. I riksrådets öfverläggningar, särskildt i justitieärenden, måste han flitigt deltaga. 1687 utnämndes han till generalguvernör öfver Estland, men först 1690 tog han för beständigt sin bostad i Reval. Han fick, innan han 1704, 67 år gammal, lämnade denna plats, upplefva den unge Karl XII:s segertåg i Östersjöländerna och Polen; men han lefde äfven tillräckligt länge för att se segern bytas i nederlag. Under rättelsen om Pultavadagen nådde den gamle, året innan han slutade sin bana.

När Axel De la Gardie öfverflyttade till Reval för att tillträda sitt generalguvernörsämbete, kunde han visserligen ännu skriva sig »grefve till Leckö och Arendsborg, friherre till Ekholmen, herre till Dagö, Tarwest, Friberg, Kumo och Autis»; men om han förde dessa ärfda titlar, så måste det hafva känts bittert att veta, att de nu endast inneburo tomma ord. Han ägde då faktiskt intet i behåll af alla sina ärfda gods: dels reduktionen, dels egen misshushållning hade bragt honom, så väl som hans bröder Magnus Gabriel och Pontus De la Gardie inom fattigdomens gräns. Jämte den sistnämnde brodern hade han, innan han lämnade Sverige, inför hofrätten aflagt »juramentum paupertatis», för att undgå att betala en riddarhusets fordran i hans faders, riksfältherrens sterbhus; och han hade gjort sig urarfva så väl efter sin fader som efter sin i unga år affidne broder Jakob Kasimir. Han

var sålunda likställd med de stränge Karl XI:s öfriga fattiga rådsherrar, hvilka enligt hans hustrus beskrifning lefde »utan lön, utan sportler, med öfvermåttan tråget arbete». Han hade bokstafligen, liksom de, efter hennes ord »måst lefva upp sitt silfver», enligt hvad ett ännu bevaradt inventarium gifver vid handen. Af 9,118 lod silfver, som han fört i boet, ägde han endast i behåll 326 lod. Möbler och husgerådssaker hade han för sin bosättning i Reval måst låna. Generalguvernörsämbetet i Estland var ett af de minst indräktiga under Sveriges lydno; men De la Gardies befordran till detta ämbete var dock en ekonomisk fördel, ehuru han tillbragte sina dagar där i verklig fattigdom och — i ensamhet.

* * *

Ty grefvinnan Juliana följde honom icke dit. Medan han skötte sitt ämbete från Revals slott och där åldrades såsom sin konungs trogne tjänare, stannade hans hustru kvar i Sverige, äfven hon ensam, ty sönerna voro redan ute i främmande land för att utbildta sig i sina fäders yrke. Grefvinnan Juliana hade här viktiga ekonomiska intressen att bevaka; och den ännu bevarade lifliga brefväxlingen från 1690-talet mellan henne och hennes make afhandlar företrädesvis de vedermödor, som därvid mötte. Hon hade, såsom vi redan sett, för att rädda sin make ur penningeförlägenhet, af sitt goda »hjärtelag» och sin »särdeles tendresse», afstått en del af sin egendom. Godsen Gennarby och Artsjö i Finland och Franzburg i Pom-

mern voro för detta ändamål försålda. Likväl hade grefvinnan De la Gardie härmed icke uppgifvit sin genom »Heijrathscontractet» bestämda rätt; och hennes gemål hade ytterligare utfärdat en formlig försäkran, att hon skulle äga att efter eget val åtnjuta vederlag för denna afhända egendom i de honom tillfallande arf- och frälsegods. Denna försäkran förnyades efter åtta år och erhöll bekräftelse under lagliga former, med tillägg, att det vederlag, som hon behagade utvälja, skulle räknas för barnens moderne- och icke för fädernegods.

Denna öfverenskommelse blef anledningen till att de ekonomiska angelägenheternas börda öfverflyttades till grefvinnan Juliana. I arfskiftet efter sin moder, grefvinnan Ebba Brahe, hade Axel De la Gardie erhållit det stora godset Arnö m. fl. andra egendomar. Tillfälle till erhållande af vederlag saknades sålunda icke. Men reduktionens oblidkeliga räfst kom emellan, och nästan hela Axel De la Gardies arfslott indrogs till kronan. Han begärde då och erhöll genom Kongl. Maj:ts dom nytt arfskifte, hvarigenom honom tillerkändes Tullgarns egendom. Denna hade då redan tagits i besittning af De la Gardies svåger, rikstygmästaren grefve Per Sparre, gift med Ebba De la Gardie, och dessa makar fogade sig endast under bittra protester i att lämna det ansenliga jordagodset och det stolta slottet.

Emellertid blef Tullgarn på detta sätt grefvinnan Juliana De la Gardies egendom. Kring Tullgarn rörde sig därefter en stor del af hennes intressen, och det blef också hennes väsentliga tillgång. Ty liksom De la Gardieska förläningsgodsen indrogs till kronan, så

reducerades det Forbus'ska friherreskapet Kumo; och af hela hennes faders stora rikedom återstod för henne endast ett hus i Stockholm och egendomen Friberg i Uppland. Och grefvinnan Juliana satt ingalunda i okvald besittning af denna sin hopsmälta egendom. Med Axel De la Gardies fränder och fordringsägare, så väl som med reduktionsverket, fick hon mången hård dust att kämpa för att ur deras klor rädda hvad som var kvar. Hennes make, som satt i sin fattigdom i Reval utan annan tillgång än sin ringa lön, hade det i själfva verket lugnare än grefvinnan med sina jordagods. Oändliga processer växte upp kring den ensamma frun. Ej underligt, om hon stundom kände modet svikta, oaktadt sin onekliga energi, och om hennes koleriska temperament stundom gaf sig luft i mindre valda uttryck.

Processhandlingarna fylla väldiga folianter. En närmare redogörelse för dessas innehåll skulle här icke vara på sin plats; men några ur dem hämtade bidrag till tidens odlingshistoria och till en och annan af de handlande personernas karakteristik borde dock ej sakna intresse.

Främst bland fru Julianas antagonisterna möta oss Axel De la Gardies systrar och deras målsmän. Till följd af det dem påtvungna nya arfskiftet voro de sin broder föga bevågna; och hans hustrus öfvertagande af Tullgarn var, såsom nämnt är, en källa till bitter ovänskap mellan henne och hennes svåger rikstygmästaren, som hon nämner »den ilaka Per Sparre». Då han nödgades afträda Tullgarn, lät han denna egendom och slottet undergå en formlig sköfving, så att han, enligt orden i en samtida berättelse, »icke

en spik uti något rum, som de kunde komma att ut-rifvä, efter sig lämnade». Alla viktigare dokumenter rörande Tullgarn förde han med sig, och då tillfälle yppade sig, var han den förste, som framställde anspråk på ersättning för fordringar hos sin svåger, hvilka borde lämnas af dennes hustru såsom Tullgarns innehafvarinna. »Hvar dag», skrifver grefvinnan Juliana, »har han haft sin apostel att plåga mig.» Hans hustru, Ebba Margareta De la Gardie, var så förbittrad på sin broder, fru Julianas »herre och man, så att hon kunde dräpa oss och med ett ord döda, så behöfde hon inte något svärd därtill. Hon har förbjudit mig att komma uti sitt hus, emedan vi vore orsaken till hennes död, ty alltsedan hon miste Tullgarn, hade hon aldrig haft sin hälsa.»

Med sin andra svägerska, Kristina De la Gardie, nu änka efter riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock, stod fru Juliana icke på bättre fot. Redan på 1670-talet hade hon med henne haft en konflikt, som förtjänar berättas med Julianas egna ord. »Din ilaka syster Kristina», skrifver hon till sin make, »har låtit göra våld hos Noränge bönder och låtit ta af dem allt hvad de ha. Nu visste jag det: därmed lät jag säga, att om de skulle komma, så skulle jag basa dem huden full.» Så skedde ock. Grefvinnan Julianas förtroendeman »Zachris» tog af grefvinnan Kristinas utskickade »alla sakerna och basa' dem så braf!» Hon tillägger: »Gud förlåte dina ilaka systrar för all den förtret, de ha fogat mig till i min herres frånvaro. Det är så mycket, att jag tror, att man kan göra en hel bok full däraf.»

Dessa Axel De la Gardies båda systrar, så väl som hans båda öfriga syskon, riksrådet Pontus De la Gardie och grefvinnan Maria Sofia Oxenstjerna, ingåfvo till Svea hofrätt en gemensam protest emot den »separatio bonorum», hvarigenom grefvinnan Juliana skulle slippa ifrån alla fordringsanspråk på hennes makes egendom; en särskild besvärsskrift ingafs därjämte af grefvinnan Maria Sofia Oxenstjernas måg, öfverståthållaren grefve Kristoffer Gyllenstjerna. Den sistnämnde betraktades af fru Juliana såsom »principalen, som alla dessa bedröfliga promotorialer underskrifver» och hon ansåg, att »all förtret, han kan tillfoga mig, så glömmet han sig intet».

Det tillkännagifvande om boskillnaden, som gjordes af Svea hofrätt i slutet af 1689, föranledde en hel öfversvämning af stämningar och fordringsanspråk på grefvinnan Juliana från hennes makes öfriga kreditorer: från riksrådet grefve Nils Bielke, från riksmarskalken grefve Johan Gabriel Stenbock och andra medlemmar af Sveriges högsta aristokrati, äfvensom från Sveriges riksbank, från krigsmanskassan genom dess kamrerare Fougman, från öfverkommissarien vid amiralitetet v. Streitbach, generalguvernören Olivecrantz samt från en mängd enskilda personer. Med alla dessa måste nu processas, och processerna räckte stundom årtiondet ut, ibland äfven längre. Det var ej blott »den förbannade Stribecken» (Streitbach), som enligt grefvinnan Julianas utlåtelse förtjänade namnet »segsliten». — Utgången var växlande i de olika målen. Den formella rätten torde fru Juliana i allmänhet hafva ägt på sin sida; men man får icke förtänka dem af

hennes makes fränder och fordringsägare, hvilka liksom han genom tidernas trångmål blifvit bragta till fattigdom, om de sökte använda alla möjliga utvägar att hålla sig skadeslösa.

Hätskast och oförsonligast uppträdde härvid de genom samhällsställning mest framstående vederparterna, grefvarna Nils Bielke och Johan Gabriel Stenbock, båda män, som i Sveriges historia äga kända namn.

Den förstnämnde, den tappre krigaren, berömd från Karl XI:s krig och från sitt fälttåg i Ungern, uppträder som en föga ridderlig fordringsägare: med våra dagars ekonomiska begrepp skulle man nämna den berömda fältmarskalken — en lumpen procentare. Han hade öfvertagit en penningfordran för skulder, som De la Gardie gjort under sin vistelse i Paris till tvenne handlande vid namn Boneau, och hade därpå beräknat ej blott 9 procents ränta, utan äfven ränta på ränta, hvarigenom den ursprungligen måttliga summan växt högst ansevärt. Genom försäljning af ett af de finska godsens och genom pantförskrifning af Arnö i Uppland hade De la Gardie sökt ställa Bielke till freds. När nu Arnö indrogs genom reduktionen, tvistade han äfven med grefvinnan De la Gardie om företrädesrättighet till en del af Tullgarn. Domar fälldes i flera instanser; »beneficium revisionis» utverkades, skriftväxlingen fortsattes i det oändliga. Först 1743, öfver 50 år sedan denna rättegång börjades, bragtes den till slut mellan arfvingarna; men grefvinnan Juliana hade behållit sitt Tullgarn, och efter hennes död öfvergick det till hennes yngre son.

Ej mindre envis var riksmarskalken grefve Johan Gabriel Stenbock i vidhållandet af sina fordringsanspråk mot Tullgarns ägarinna. Dessa grundade sig, liksom de Bielkeska, på indragning af ett gods, som af De la Gardie varit anvisadt till betalning för skulder. Hans syster, grefvinnan Katarina De la Gardie, gift Königsmarck, hade hos honom en fordran, som öfvertagits af Stenbock, och denne gick hårdhänt till väga för att skaffa sig hvad han ansåg vara sin rätt. Han sökte dels ersättning i Tullgarn, dels i grefvinnan Julianas hus i Stockholm, dels i hennes juveler; han sökte förmå domstolen att underkänna lagligheten af det mångomskrifna »pactum antenuptiale», under de lumpnaste förevändningar rörande originalaktstyckets yttre form o. s. v. Med sina många olika anlopp mot sin fränka — Stenbocks moder, född De la Gardie, var Axel De la Gardies kusin, hvilket icke hindrade honom att af samtiden anses som De la Gardieska släktens hätskaste förföljare — uträttade han dock föga. I allmänhet gick grefvinnan Juliana segrande ur striden.

Men i hennes sinne grodde bitterheten så väl mot »den förbannade grefven» (Bielke) som emot den »obarmhärtige tyrannen grefve Johan». Båda voro farliga motståndare på grund af sin ställning och den »consideration», som de båda åtnjöto, äfven hos den enväldige konungen. »De söka nu», skriver hon, »bägge göra mig all den orätt, som de kunna. Gud stå mig, olyckliga, bi emot två sådana mäktiga och orättfärdiga excellentier!» Bittrast klagar hon öfver den elake Johan Stenbock, »som intet annat är upp-

fyllt med än det, som kan plåga en fattig människa och medkristen, ty hans afvoghet är så stor, att han icke unnar någon människa mer än sig själf, och sin nästa all cruauté.» När hon i ett mål hade fått rätt emot honom rörande sitt »vackra Tullgarn», sökte han att skaffa nya »promotorial» från reduktionskommisionen. »Alla människor», skrifver hon, »säga, att han gör mig den största orätt af världen, men Gud vet hvad nöje han har till att så hårdt förfölja mig, olyckliga kvinna.» I sitt sinnes bitterhet utbrister hon i ett annat bref: »Gud bedröfve den gref Johan, som alltid söker sin förnöjelse att bedröfva mig, olyckliga hustru! Min brödbeta har han genom sin otidighet gjort tämligen knapp både för min boskap och mig.»

Och fort gick det icke med rättvisans skipande den tiden, så vida det icke direkt gällde reduktionens angelägenheter, där konungen i egen person ständigt var öfver sina reduktionsämbetsmän med förlän. I målet mot grefve Bielke hade grefvinnan Juliana, efter hvad hon själf berättar, gifvit in nio suppliker till konungen, och hofrätten hade fått befallning att företaga ärendet, men »de kunna intet råda mot vederbörandes lättfärdiga praktiker». Personligen måste hon stundom uppvakta konungen. »Gud hjälpe och stå mig bi!» — utropar hon i ett bref, skrifvet samma dag som en dylik uppvaktning förestod. Äfven hos de kungliga råden inställde sig den rättsökande grefvinnan personligen och öfverlämnade dem hvar sina memorial.

Detta personliga underdånighetsförhållande inför

dem, som makten hade, var för tiden karakteristiskt. Utan dylika uppvakningar ansågs det knappast möjligt att *få* rätt, äfven om man *hade* rätt. Den ensamme maken, som i början af skilsmässan skrifvit från Reval: »Gud gifve att jag vore så lycklig, att jag finge mitt hjärta snart hit öfver till mig», fruktade 1697, då fråga var att hon skulle begifva sig öfver till Reval — hvilket skulle vara honom »af hjärtat kärt» — att, om hon företoge denna resa, »förrän denna saken med gref Johan Stenbock och med Bielke är till ända, vi då genom intriger torde få en vidrig dom». Då enligt hans åsikt familjens välfärd berodde på de båda processernas utgång, stannade hon kvar i Stockholm.

De båda makarna, som hade sina vederparter bland Sveriges högsta aristokrati, hade ej godt om beskyddare. De la Gardiernas tid var ute. »Gud vet», skrifver grefvinnan Juliana, »huru min hjärtans herre har så många förföljare. Jag kan nästan säga, att han har ingen vän här, som vill fälla ett godt ord för honom.» Hon hoppades kunna intressera den redan nu mäktige Karl Piper och den ändå mäktigare Fabian Wrede, men det var ej så lätt, när man var fattig, ty de, som makten hade, läto väl betala sig. I De la Gardies brefväxling förekommer mer än ett yttrande om nödvändigheten att »göra Piper handen tung». En gång skickade han honom 100 tunnor hafre, »ty man måste hafva honom till vän, man behöfver honom alltid». Om Wredes egennyttan, hvilken gjorde honom, reduktionsmannen, till en af Sveriges rikaste män, talade samtiden mycket, och det

ansågs nödigt, säges det i ett af dessa bref, »att regalera honom med en bra discretion». Om en annan högtstående ämbetsman, landshöfdingen i Åbo friherre Lorentz Creutz, heter det i ett bref från fru Juliana: »Gud gifve, min hjärtans herre hade råd skicka honom 100 tunnor hafre från den orten, där sådant vankar (Reval). Det vore mycket kosteligt; ty den som smörjer Creutzen, den får allt hvad den vill.»

Denna korruption hos rikets högsta ämbetsmän var medaljens frånsida under Karl XI:s stränga räfst med högadeln. Härtill kom adelns beroende af underordnade kanslibiträden, något som äfven småningom framkallade ett skrifvarvälde, vid hvilket den svenska aristokratien hade svårt att finna sig. Denna medlemmar, äfven de som själfva voro ämbetsmän, voro föga skrifkunniga. För sina enskilda angelägenheter voro de hänvisade på yrkesskrifvarnas biträde, hvilka de mistrodde, och som ej alltid höllo deras papper i den bästa ordning, ej ens när detta bäst behöfdes.

Äfven grefvinnan Julianas brefväxling öfverflödar af tillmälen mot de advokater och ekonomiska biträden, som hon nödgades anlita, tillmälen, som måla både dem och henne. För en af dessa skrifvare begär hon sin makes formliga befallning, att han måtte strängt åläggas att meddela sig med henne om sina åtgärder vid en process: »för han torde eljest skälla på mig och tvätta sina händer som Pilatus, ty han är en vedervärdig människa». Om en annan klagar hon, att »han ljuger och försummar all ens välfärd och nu har han fått en ovana: hvar eftermiddag är han full och sedan sjuk». En tredje af

hennes ekonomiska hjälpare får det vitsordet, »att han var en klok karl, men ärgare kan icke jorden bära. Nu är han på landet och har gifvit sig fan på, att han icke kommer till staden, förrän han får sin lön.»

* *
* *

Men det var ej blott de många processerna, om hvilka grefvinnan Juliana under dessa förhållanden med skäl kunde skrifva, att de »ruinerade» henne; det gällde ock om »den bedröfliga reduktionskommissionen.» I själfva verket var denna sistnämnda, såsom svenska kronans ombud, den svåraste och obilligaste af alla fordringsägare. Vi hafva redan sett, att reduktionen varit anledningen till en stor del af De la Gardieska familjens processer. Medan dessa gingo sin långsamma gång, framställde svenska kronan med oblidkelig stränghet alltjämt nya fordringsanspråk. »Den ena gravationen» klagar grefvinnan Juliana, framställdes efter den andra. Sådana uppsöktes »ifrån Noe tid.» Ännu 1695 fick hon emottaga efterräkningar ej blott för sin svärfars, riksfältherrens sterbhus, utan ock för dennes svärfaders, den gamle riksdrotsen grefve Magnus Brahes föregifna skuld till kronan. »Räntan», uppgående till 40,000 daler silfvermynt, klagade hon 1696, »skulle betalas sedan 83 år tillbaka». Och trenne år senare fick hon »immission» i Tullgarn af en ränta »för gods», skrifver hon, »som min salig svärmor har sålt i Småland och nu äro reducerade.» I ett annat bref heter det (1695): »Nu räcker inte godsen

till, utan skall hvar och en göra räkenskap, huru de äro komna till sina tomter, och kan jag icke igenfinna brevet på denna tomten, som huset är byggdt uppå.» Det var grefvinnan Julianas hus på Blasieholmen i Stockholm, hennes egentliga hem under denna tid, uppfördt af hennes fader på en tomt, som han köpt af Magnus Gabriel De la Gardie. Hon fruktade bli »husviller». Huset sekvestrerades, och hennes Tullgarn hotades äfven af det »förgiftiga slottskansliet» med konfiskation »för den pretention för Pedersöregodsen, som dock en gång betald är.» Därtill kommo de stränga åtgärder, som på konungens befallning vidtogos af landshöfdingarna i länen för indrivande af äldre och nyare utskylder. »Jag måste låta min hjärtans herre veta», skrifver grefvinnan 1691, »att all räntan (från Friberg i Uppland), som icke är gången till mundering åt ryttaren, har landshöfdingen låtit arresteras för en hop resterande pretentioner, såsom för byggningshjälp, för fjärdepartsräntor, för kontributioner. Fogden har skrifvit, att lås äro lagda för [spannmåls]boden».

Så gick det till under reduktionens sista årtionde, under Jakob Gyllenborgs regemente. Den hade också sitt skräckvälde, liksom franska revolutionen, och var i vissa afseenden en lika våldsamt ingripande omstörtning af bestående förhållanden. Om den svenska adeln under storhetstiden låtit staten dyrt betala sina bragder — dess rikedomar voro ej blott krigsbyte — så straffades missbruken nu med hårdhet på deras efterkommande. Svenska kronan drog nu å sin sida ut till återeröfring; hon blef den ena af de stridande

parterna, ingalunda den öfver tvisten höjde domaren. Det var, med allt sken af laglighet, ej alltid rättvisans skipande som utgjorde styrelsens mål, utan vinstbegärets tillfredsställelse. Reduktionen af grefve- och friherreskapen och af direkt lämnade förläningar var en enkel sak. Men den svenska jorden hade, och har ännu, såsom känt är, mångahanda »natur», om hvilken ingen geologi har någon aning; och lika mångahanda som jordens beskaffenhet var, lika skiftande voro de åtkomsttitlar, under hvilka den kommit i enskilda ägares händer. Utredningen häraf föranledde vidlyftiga undersökningar; arkivforskare sattes i rörelse; de upprädfde aktstycken »sedan Noe tid», som grefvinnan Juliana uttryckte sig; nya förevändningar till fordringsanspråk upptäcktes; redan afgjorda mål upptogos å nyo. »Reduktionskollegium» aflöstes under tiden af »reduktionsdeputerade», och andra kommissioner efterträdde hvarandra på 1690-talet: »likvidations-», »exekutions-» och »kammarkommissionerna», men alla i enahanda syfte.

Ändamålet blef vunnet. Högadeln var bruten och ruinerad; endast i löndom vågade någon höja sin röst mot våldet. Men verkningarna sträckte sig vida längre än till sakens ekonomiska sida. I stället för stormaktstidens stolta aristokrati hade under reduktionens oändliga rannsakingar och domstolsförhandlingar ämbetsmännens välde uppvuxit; och den offentliga moral, som tillhörde dess tidsålder, blef, såsom känt är, ingalunda bättre. Gränslinjen mellan mitt och ditt hade varit flytande för krigarna, som med svärdet togo segerns byte. Men äfven männen af pennan,

som i tvistiga mål advocerade för svenska staten och fingö sina tjänster belönta, ej med kronogods, men med ämbeten, hade nu lärt sig att tillgodose sina egna intressen. Frihetstiden, partiväldets gyllene ålder, blef äfven skrifveriets, medan korruptionen florerade vid riksdagarna, hvilkas förhandlingar liknade en enda oändlig process. Säkert är, att reduktionsarbetet, huru nödvändigt det var och hvad godt det än uträttat, ej blott undanröjde det gamla, utan ock sådde åtskilligt ogräs på den plats, där vår stormaktstids stolta, men äfventyrliga byggnad en gång stått. Det dröjde längre att bortrensa detta, än att bryta ned hvad storhetstiden uppbyggt.

* * *

Men vi återvända till grefvinnan Juliana och hennes hårda öden under denna tid. Redan vid årtiondets början, år 1690, klagar hon: »Jag är helt förglömd och är intet ihågkommen. Ut i all sorg och vedervärdighet är jag så fördjupad, att jag blir både gammal och grå. Den högste Guden hjälpe mig af denna bedröfliga världen!» — Och några månader senare skref hon till sin make: »Om min herre skulle se mig, så skulle han intet vilja känna igen mig, så mager har jag blifvit». Ett par år senare utbrister hon: »Jag är förlåten både af Gud och människor, mina tårar äro min divertissement dag och natt, som jag däröfver faller, att mina plågor och olyckor äro hvar morgon nya och räcka intill aftonen.» Ofta taga hennes utgjtelser de bibliska talesättens form, men

det är endast sällan, som ur dem ljuder en ton af from undergifvenhet såsom ur följande: »Den högste Herren låte en gång vår blida och klara sol igen skina, ty dessa bedröfvansens moln nederkväfva mig rätt; och Gud uppehålle min hjärtans herre, de sina till tröst och bistånd, som däraf dependera!»

Det var ej blott processernas vedervärdigheter, som så nedslog den energiska fruns sinne; äfven fattigdomen tryckte tungt. »Hvarken har jag sofvel eller bröd åt mig eller någon hafre åt mina hästar», klagar hon. Hon ber sin make skicka henne en skuta med ved, »eljest fryser jag ihjäl här, emedan jag har inga penningar att köpa för.» Den allmänna missväxten ökade bekymren. På sju år hade hon, enligt ett bref 1697, icke fått ett korn af sina bönder. Folket var så utsvultet, att det ej längre var arbetsfört, och fara var, att gårdarna finge ligga i ödesmål. — Länge hade hon själf gått i en lappad »silkesnatt-tröja» och önskade, att hennes man hade råd att gifva henne en ny. »Jag har nu så utblottat mig, att jag icke äger något guld eller silfver, som icke är utsatt.» Till och med den guldmedalj, som konungen låtit prägla med anledning af Uppsala mötes jubelfest* och hvaraf han låtit tillstålla ett exemplar åt hvardera af sina kongl. råd, måste, som grefvinnan

* I ett af sina bref har grefvinnan De la Gardie beskrifvit högtidligheterna vid denna jubelfest. Drastisk är hennes skildring af dess »Nachspiel» i Stockholm. Dagen efter högtidligheterna i Uppsala »trakterades» i Stockholm de nykreerade doktorerna »par gras, så att de lågo som döda människor; om man intet hade luktat dem, så hade man trott dem intet mer stiga upp. Så hade de betaldt i härberget.»

skrifver, »vandra till banken, och lärer den allt dra sina färde, ty jag har ingen råd att den igenlösa.»
 »Nu äger jag intet korn hafre», heter det i ett annat bref, »ty hafre och korn har här uppå orten intet blifvit. Gud vet hvad jag skall dricka i år och hvar med jag skall fodra mina hästar. Nog förtjänar jag ett par läster hafre för alla de många plågor, som min hjärtans herre har lämnat mig här uti, hvilka förtära mårgen utur mina ben och med Jusu hjälp lifvet utur min elända kropp med tiden.»

Man ser, att bitterheten stundom vände sig äfven emot hennes make, hennes »hjärtans herre». Än får han förebråelser för sin försumlighet att skrifva, hvar igenom han lade »sten på börda» — »där han dock vet, uti hvad för en hjärtans sorg, bekymmer och vedervärdigheter jag måste vistas här, som är lämnad kvar uti alla vidlyftigheter.» Än heter det: »Gud vet huru min hjärtans herre är så nonchalant om sin välfärd», när han försummar att skaffa nödiga dokumenter och upplysningar för processerna, eller när han, enligt hennes åsikt, icke förstår att skaffa sig tillräckliga inkomster af sitt ämbete. Om kanslibetjäningen i Reval skrifver hon: »De bli intet så litet feta, för att de hafva nåden att vara uti min hjärtans herres tjänst. Jag förnimmer af min herres kärkomna skrifvelse, att adeln (den estländska) har vändt igen att skicka allehanda persedlar uti hans kök. Det har jag längesen visst (vetat), ty de föra nu allt sådant uti Flachs* kök, så att han blir en utriker man.» Med

* Generalguvernörens sekreterare.

mera skäl förebrådde hon sin make, att han skickade anvisningar på betalningsmedel, utan att veta om sådana funnos, och att han gjorde affärer i hennes namn utan att därom gifva underrättelse.

»Gud vet huru min hjärtans herre», skrifver hon i ett ampert bref, »kan ge sedlar och då inte först fråga efter, om det också finnes . . . Och aldrig får jag veta af någonting, utom det som plågar och bedröfvar mig.» Målande för hennes uppretade sinnesstämning äro följande ord: »Om jag icke i går hade fått bref, så hade jag sannerligen satt mig till häst och dragit rätt till skogs och tagit emot hvem jag först hade sett.»

Alldeles obefogade torde grefvinnan Julianas förebråelser mot grefve Axel ej hafva varit. Han satt i ro i sin fattigdom i Reval, och intresserade sig icke mera än nödortfigt för processer och rättegångsförhandlingar. Då han skickade »en cartta blang» (carte blanche) till fullmakt för processerna, så tyckte han sig hafva gjort nog; och till arkivundersökningar rörande äganderättshandlingar o. d. hade han hvarken lust eller tillfälle. Armodet tryckte väl också honom, fastän han sällan klagade, kanske ännu tyngre än hans häftiga och talföra grefvinna. Oaktadt sin fullkomliga medellöshet måste han, till följd af sin ställning såsom generalguvernör och kongl. råd, vidkännas dryga representationskostnader i tidens stil. Då drottning Ulrika Eleonora afled, kunde han för sin fattigdom ej hörsamma konungens kallelse till begrafningen, men måste dock kläda sitt tjänstfolk och sin bostad i Reval i sorgdräkt — för lånta pengar. Utgiften gick

till 500 riksdaler. »Gud vet, hvarmed jag kan det betala!» skrifver han.

Men konungsk var och förblef han, oakadt alla vidrigheter. Med resignation skref han (1696) till sin hustru med anledning af hennes bittra klagomål öfver de många processerna: »Det lærer allt med Guds hjälp bli godt. Gud den Högste stå oss bi! Skulle vi vara så olyckliga [att förlora], så vill jag hellre unna Hans Majestät än dem [vederparterna Bielke, Stenbock och Streitbach] en stake däraf.» När konung Karl XI afled, skref han följande, i betraktande af de förhållanden, hvilka vi skildrat, i sin enkelhet rörande ord: »Gud nåde oss, att vår Herre har straffat fäderneslandet så hårdt och tagit ifrån oss vår nådige konung! Jag har rätt tagit mig det så till hjärtat, att jag har sannerligen varit däröfver några dagar opasslig. Nu reser jag på landet, att där taga frisk luft, så länge de få kläda rummen med svart och folket svart.» — Så tänkte och kände det släkte, som vuxit upp under de tider, då Sveriges konungar förde sitt folk till ära och seger. Det var karoliner-nas fäder.

Efter råd och lägenhet sökte emellertid den åldrande generalguvernören i Reval att hjälpa sin maka i ekonomiska angelägenheter. Han skickade med skutor öfver från Reval hvarjehanda matnyttiga saker, framförallt »krydderier» och vin. Den gamla hansestaden vid Finska viken var ännu på den tiden bättre försedd med dylika varor än Sveriges hufvudstad. Någon gång är grefven på gammaldags vis »galant» mot sin gemål och skickar henne presenter: »en spets, att

sätta på en kjortel, af silfver och guld och ett stycke fint holländskt lärft af 63 alnar.» »Jag önskar», skrifver han, »att mitt hjärta måtte förslita det med hälsa och välmåga.»

Grefvinnan Juliana tackade »sitt hjärtas herre» för hans omak, ehuru hon stundom synes hafva varit kritisk på hans smak. »Det spanska vinet är mig tillhandakommet», skrifver hon en gång, »hvarföre jag ödmjukeligen tackar. Det smakar rätt som om det vore kardemummavin.» — Till gengäld skaffade hon sin make en kock från Stockholm, hvilket icke hade sig så lätt. Hon hade åtskilliga att »koka på prof» hos sig, men de flesta voro enfaldiga stackare, och »Gud vet», skrifver hon, »hvilken af de trollen icke dricker tobak». Slutligen anträffade hon en, som var »liten och rätt snäll», och som hade lärt konsten »hos mästern Israel, som tjänte hos Mauritz Posse.» »Det är sant», skrifver den sparsamma frun, »nock tar han till, det måste min hjärtans herre ock icke förvägra'n; ty om en kock skall göra något godt, så måste han ock ha något godt därtill att göra med.»

Men spetsen »af silfver och guld», som skulle sättas på kjorteln, den kom ej till användning på länge, om ens någonsin, ty den goda grefvinnan ägde ingen därtill lämplig kjortel. Men en vacker dag — det var året innan fru Julianas död, sedan hon flera gånger, enligt sina egna ord, »legat i dödsens käftar», synes hon bland sina sorger och vedervärdigheter hafva känt saknad af hvad som hörde till lifvets gladare behof. Hon, som så länge lappat sin gamla »silkesnattröja» och som »helg- och hvardag» måst gå i samma kläd-

ning, gaf nu sin man i uppdrag att köpa tyg till en »manteau, lagom tjockt och af nya modet», och därjämte till den flera år förut sända spetsen »en underkjortel af hvitt och guld, rätt rikt.» »Min hjärtans herre», skrifver hon, »putsa upp din hustru något; jag har minsann ingenting att hafva uppå mig, och alla gå så mycket granna här.»

Men grefvinnan Juliana skattade ej blott åt sitt lynnes häftighet och åt sitt köns svagheter; hon gaf sin man i viktiga frågor verkligen kloka råd. När De la Gardie efter den bekante reduktionsmannen grefve Hastfehls död tänkte att söka befordran till den indräktigare generalguvernörsbefattningen i Lifland, afstyrkte hon det på följande sätt: »Var förnöjd med det han har! Är det intet stort, så är det intet heller så stort ansvar. Hvem vet om min hjärtans herre kommer dit, som nu så stor konfusion är, om intet det kommer uti hans ansvar, och denne slapp, som all oredan har gjort.» Rådet var välbetänkt; sannolikt hade Axel De la Gardie icke varit vuxen de uppgifter, som förestodo Hastfehls efterträdare i det af reduktionen och sedan af kriget så svårt hemsökta Lifland. Några år senare — det var år 1700, då den fattige generalguvernörens lön ytterligare inskränktes, och han med anledning af svårigheten att »subsistera» tänkte på att taga afsked, helst som åren började taga ut sin rätt — gaf hon honom ett råd i motsatt riktning: »Om man också är fattig», säger hon, »så är hedern där dock; och det är aldrig så, att man icke kan få något därhos att förvärfva. Men har man dankat af, så sitter man där och har hvarken nytta eller heder för sig och

sina barn att förvänta. Människan är gjord att arbeta som fågeln att flyga. Gud styrker ock krafterna, när man söker honom.»

* * *

Under det att grefvinnan Juliana kämpade sina strider med reduktionskommissionerna samt med processande fränder och andra fordringsägare, styrde hon på gammaldags sätt med erfaren hand den husliga ekonomin på Tullgarn och inom hushållet i staden. Hennes instruktioner för fogdar och »fateburshustrur», delvis försedda med egenhändiga tillägg, äro äfven upplysande i kulturhistoriskt afseende. Några drag ur dessa och andra papper rörande den inre hushållningen i det grefliga huset må här antecknas.

I 18 paragrafer inskräpes för »fogden» på Tullgarn, Lars Banck, hans åligganden att hålla uppsikt öfver åkerbruk, boskapsafvel, slöjder och handverk, byggnader o. s. v. på det stora godset. Omtanken om underhåfvande röjes i de säkert ej obehöfliga förmaningarna att låta »folket njuta sitt underhåll, så att däröfver ej må klagas» och »att sparsamt umgås med Stockholms-resor för bönderna» — d. v. s. ej utkräfva för mycket af deras skjutsskyldighet. Instruktionen slutar med att förtro fogden, »såsom en ärlig man att förätta hvad som i bokstafven ej författadt är.»

Vidlyftigare och vida mindre förtroendefull är instruktionen för »fateburshustrun», utfärdad 1678, förnyad 1701. Den slutar med stränga straffbestämmelser i ampra ordalag. »Om hon något vanskötslar med sin vårdslöshet, så skall hon sådant betala uppå

det högsta, och om hon något blir beslagen med, att hon slår under sig som henne förbudet är, så skall hon sådant tredubbelt betala. Ty så länge hon åtnjuter min lön och kost, skall hon efterfölja min vilja och befallning. Emedan det är mitt och icke hennes, det hon under händer hafver; och består jag henne intet hvarken 100 får eller något kreatur mera än en ko, som hennes vara skall. — — — Fateburshustrun är antagen att tjäna mig och intet sig, därför är hon skyldig att allestädes vara med tillstädes och själf se uppå, huru det lagas och arbetas.»

Löftet att få åtnjuta 50 dlr kopparmynt i lön och kost på gården efter staten, jämte den utlofvade ko, som skulle vara hennes egen, är det enda evangelium i de stränga lagbestämmelserna om den allestädes närvarande fateburshustruns plikter. Dessa bestodo i tillsyn öfver ladugård och fjäderfä, hvarom i många paragrafer lämnas detaljerade föreskrifter. Därjämte skulle hon förestå bakning* och brygd och hålla pigorna till arbete och icke låta dem »gå fåfängia»: de borde på från andra göromål lediga stunder spinna »både lin, blå och ullgarn, så ock ljusgarn af de gröfsta blå».

»Anbelangande storboskapen eller korna», heter det i tidens personligt färgade stil bland föreskrifterna om kreaturens utfodring, »så består jag öfver vintern uppå en ko 4 lass hö, 2 lass halm, 2 lass vass». Extra förpläging bestod grefvinnan åt kor som kalvat: de fingo dels salt, dels en »fjerdings mjöl att värmas till mjöldricka» m. m. Gödkalfvarnas hull torde hafva

* Bakning af spisbröd ägde rum två gånger om året: vid Mickelsmässan för vinterns behof och vid påsken för vårens och sommarens.

legat henne särskildt om hjärtat. I § 5 heter det: »Till att göda en kalf består jag ett skålp. smör, hvaruti räknas 60 kannor mjölk, item en fjärding råg, en half fjärding korn, som males till mjöl, hvaraf kokas gröt åt kalfven; gröten röres ibland mjölken och blandas med mjöl tillsammans . . . hvarefter kalfven måste vara väl och fullkomligt gödd.» — Föreskrifterna om fårskötseln, »gumselambens snöpning och påläggning», fårens klippning, utfodring, mjölkning, slakt och insaltning upptaga 12 paragrafer. Vid Bertilsmässan bereddades »syltemjök», där man sedan hafver gagn utaf hela vintern.» — Åt getterna ägnas 5 paragrafer: de stodo under särskild uppsikt af en »getehustru», som bl. a. var skyldig att för hvarje get i veckan lämna en ost, som vägde 2 skålp. — Gässen synas hafva spelat en större roll i hushållningen än i våra dagar och, egendomligt nog, äfven kalkonuppfödningen: lika många kalkoner som gäss skulle födas öfver vintern. Vidlyftiga föreskrifter gifvas om gässens plockning. De arma djuren skulle årligen i lefvande lifvet plockas tre gånger på sitt dun och (lösa) fjädrar i maj (i ny), juli och vid Bertilsmässan. Sedan göddes de från Mickelsmässan »till syltegäss», eller ock en månad före Martini tid; åt hvarje gås bestods såsom »deputat» en fjärding hafre — »då skall han vara fullgödd.»

Läsarne skulle tröttna — om det ej redan inträffat — vid en fortsatt redogörelse för dessa landthushållningsdetaljer. Såsom ett motstycke af kulturhistoriskt intresse till redogörelsen för husdjurens »deputat» må här anföras följande från grefvinnan Julianas hushållning i Stockholm:

Kåstlängd och Staat

huru mitt folck hwar dagh om wekan skohla spijsade blifva och kockinnan till efterrättelse.

Om Söndags middagen: Kåhl med kiött utj och kokas så mycket kåhl, att där om aftonen kan upwärmas.

Om Söndags aftton: Upwärd kåhl. Kokader sjuk.

Om Måndags middagen: Grynwelligh och bergertorsk eller småtorsk.

Om aftton: Gröth med dricka eller mjöck till och sill, en på mans person, men 2 Qvinfolck om en sill.

Om Tijssdags middagen: Ärtter och kiött, tages ärtter så mycket att om aftonen kan upwärmas med ättickia och kokad sjuk.

Om Ondsdags middagen: Lax welling och laxen lägges för sig på ett faat.

Om aftton: Strömning wattlägges i tijdh, miölas och stekes på halster med smöör öfwer, och miöckwelling därtill.

Om Torssdags middagen: Spijsas och kokas äfwen som om Söndagen.

Om Fredags middagen: Öhlsupa och en rätt blöötfisk eller torrisk. (Kiöpes om inte deth finnes i huse.)

Om aftton: Welling och strömning.

Om Lögerdag middagen: Grynwelligh och bergertorsk eller småtorsk med smöör på.

Om aftton: Gröth med dricka och sill till, men wattlagd i tijdh och steekt.

När färsk fisk kommer ifrån landet, då sparas den salta fisken. Åth mitt folck består jag till kocksmöör på fisken fyra mark om wekan.

(Egenhändigdt tillägg:)

Effter denna min opsatz skal min kockerska sig hörsammeligen retta och med flit och trohet sådant låtta laga och kocka meth den flit så at folcke dermeth ero nögda. Som teth för mej er kostbart at låtta inkiöpa teth som goda waror ere, till wisa skriffver jagh tetta, Stockholm d. 1 Januari anno 1693.

Sophia Juliana Forbus.

Det synes nästan som om gödkalfvarnas »deputat» relativt varit läckrare än det, som bestods det grefliga herrskapets tjänstfolk i staden. Dock sattes ännu på lakejerna anspråk, som erinrade om den tid, då den svenska högadelns »grands seigneurs» voro rika och mäktiga. Äfven grefvinnan Julianas make har, sedan han lämnat generalguvernörsbefattningen i Estland och återvändt till Sverige, såsom änkring utfärdat en instruktion (1705). Den är ställd till hans hofmästare fänriken Berendt Kappert, men rör egentligen dennes tillsyn öfver lakejerna. Dem var strängt förbjudet att vara borta öfver nätterna: en karolin skulle, hvarje gång detta inträffade, afdragas från lönen. Hvarken den »vakthafvande» lakejen eller den, som hade »bivakten», fick understå sig att utan lof »absentera sig»; utan skulle flitigt uppvakta, heter det, »så väl hemma vid bordet att bära upp maten, som när jag åker åt kyrkan eller annorstädes». Föreskrifter meddelas äfven om tillsyn, att lakejerna icke »nedsmutsa eller söla liveriet», och alltid visa sig i rent linne, »antingen jag åker ut eller är hemma».

* * *

Grefvinnan Juliana hade på sommaren år 1698 en stor och ovanlig glädje till omväxling med sina processer, ekonomiska bekymmer och andra förargelseämnen. I sitt Stockholms-hem hade hon haft till sällskap sin halfbroders * dotter, Juliana Horn, som

* Öfverste Gustaf Horn, son till riksrådinnan Forbus, f. Boijé, i ett föregående gifte.

var efter henne uppkallad, och som ansågs såsom fosterdotter i huset; men nu var hon ej längre ensam med henne. Från sin vistelse i främmande land hade återvändt två af husets söner, de unga grefvarna Karl och Pontus De la Gardie.

Den sistnämnde, den yngste, kom först; han hade varit i fält i Nederländerna och tagit del i Namurs belägring. Hans moder fann, att han blifvit en »mycket hurtig och modeste yngling», och hans fader skref med tillfredsställelse till henne, att han hört att den unge mannen skickat sig väl »därute». Men med bekymmer såg hans moder, att krigsbytet, som han fört med sig, var ringa. »Han hade ingenting, knappast kläderna att skyla sig med, slätt inga linkläder, så att jag måste här åt honom göra lintyg». Och i ett följande bref utbrister hon med en moderlig ömhet, hvaraf man sällan ser spår i den sträfva damens bittra utgjutelser: »Gud vet hur det måtte varit med honom därute! Han hade slitit mycket ondt, både svultit och farit illa, stackars gosse»; och ytterligare bekymmersamt var det, att den fattige unge krigarens moder under dåvarande förhållanden föga kunde göra för honom: »Jag har knappt att lefva själf», skrifver hon, »mycket mer att hålla något stort hushåll». Pontus De la Gardie, som för sin nödtorftiga ekipering fick »en liten växel» från sin fader, stannade för denna gång i fäderneslandet. Riksänkedrottningen Hedvig Eleonora, som alltid synes hafva varit grefvinnan Juliana och hennes hus bevågen, anställde honom sedan såsom kammarherre i sitt hof.

Men den äldre brodern Karl, som hemkom några

veckor senare, gjorde endast ett kort besök hos sin moder. Äfven han hade någon kortare tid i utländsk tjänst vid Rhen och i Nederländerna sökt utbilda sig i krigarens yrke, men hade sedermera under åtskilliga år med trög befordringslycka legat i garnison i Stettin såsom major vid ett regemente. Med glädje och stolthet såg grefvinnan Juliana sin äldste son, som »mycket tagit till sin avantage» och som hade »ett godt namn om sig för sitt skickeliga lefverne». Garnisonslifvet i Stettin tycktes icke hafva varit så mödosamt som de strapatser, hvilka unga grefve Pontus utstått, ty grefve Karl hade, heter det i ett bref, »blifvit mycket fet, hvilket dock stod honom ganska väl an».

Hans åldrande fader tyckte att tiden vore inne, då hans äldste son snart hunnit trettio år, att tänka på att under besöket i fäderneslandet bereda honom tillfälle till »ett avantagieust gifte, där han kunde få goda medel, ty förutan medel är det svårt att komma fram i världen»; och han sände från Reval till sin hustru en uppmaning att verka för detta ändamål. Grefvinnan Juliana lät icke bedja sig två gånger; men hon möttes plötsligt af ett motstånd, hvilket satte hennes hetsiga blod i svallning, häftigare än vanligt. En familjekonflikt uppstod; och grefvinnan Julianas hus vid Blasieholmen i Stockholm blef skådeplatsen för stormiga uppträden. Hvad som där tilldrog sig, har i gamla och nya tider haft sin motsvarighet. Låt oss höra, huru skildringen däraf tager sig ut på 1600-talets språk, taladt af tvenne af de handlande personerna, grefvinnan Juliana själf och hennes brorsdotter, den nyssnämnda Juliana Horn! Ty det var

hon, som korsade planen för Karl De la Gardies »avantagieusa gifte».

Vi lämna först ordet åt grefvinnan Juliana. Hon skrifver den 20 aug. 1698 till sin man: »Min glädje var, att jag fick hem mina kära barn, men sådant varade icke länge, utan Karl kom exprès hit och bedröfvade mig med en otidig förlofning med Juliana Horn, mig helt oåtspord, föregifvande att de i 15 år varit förlofvade. Så mycket värre! svarade jag. Om jag sådant hade märkt, så hade jag braf piskat upp dig, ty du var då icke mer än 15 år gammal. Tänk hvad din herr far lærer säga härom! Du har föraktat dina föräldrars råd, syndat emot din Gud därmed och öfverträdt öfverhetens vilja.»

Så stränga föllo hennes ord, enligt hennes egen berättelse. Man bör, för att förklara hennes yttrande om synden och öfverträdelsen af Guds och öfverhetens bud, erinra sig, att giftermål mellan syskonbarn då ännu var i lag förbjudet, ehuru undantag utan svårighet medgåfvos. Karl De la Gardie och Juliana Horn voro dock endast halfkusiner.

Den uppretade modern fortsätter: »Min hjärtans herre! Var nu så god och skrif honom till och banna'n braf och säg, att min hjärtans herre icke vill erkänna'n för sitt barn!» Och i sitt vredesmod yttrade hon om den unga Juliana: »Hon har varit alltför listig, att hon intill sista timman hållit det tyst för mig, den förbannade människan, som förfört mitt vackra barn!»

Den stackars fröken Juliana skickades plötsligt på landet i förvisning till Tullgarn. Själf har hon beskrifvit de uppträden, som ägt rum, i ett bref till

sin moder. Hon skildrar huruledes »Mamma» — så kallade hon, besynnerligt nog, sin faster, enligt tidens egendomliga användning af släktskapens hederstitlar — velat »locka vettet» af henne och hennes älskade, då hon »med en förskräcklig emportement sade sig aldrig skola det tillåta, ehvad han eller jag bad. Detta har påstått i åtta dar», skrifver fröken Juliana vidare, »och så mycken förbannelse, som i helvetet är, har hon önskat oss. Men nu väntar jag på den välsignelsen, som min hjärtans dygdiga Fru Moder sänder till vår Herre, att ej de omilda böner lära något uträta. Men likväl är vårt förbund oss emellan så starkt gjordt i våra unga år, att vi ingendera kunna rygga, utan att gravera vårt samvete.» Juliana Horns moder, som fick del af dessa förtroenden, syntes hafva känt de båda ungas förbindelse sedan barndomsåren. Med stolthet berättade Juliana, att Karl De la Gardie många år älskat henne, och att »han är en, som hela världen estimerar och gärna skulle önska sig att bli älskad af.» Hon prisar honom såsom »öfvermåttan constant, honnête och redlig», om »han endast hade en mera raisonnable mor, ty hon är inte värd att ha honom till son!» Därför ville hon hålla fast och lida hvad hon kunde, samt utbeder sig sin mors välsignelse, eller som orden på tidens språk lydde, »permission i den affairen».

Karl De la Gardie synes under denna tvist angående sitt hjärtas angelägenheter icke hafva stått efter sin moder i användandet af starka uttryck. När denna gjorde sin flit, skrifver Juliana Horn, »att persuadera honom att gifta sig med en fröken, sade han

sin mor med hundra förbannelser, att han aldrig ville taga någon hustru, om hon icke ville permittera honom att få mig.» Och i vredesmod synes han hafva skilts från modern, då han efter slutad tjänstledighet återvände till Stettin. Hans moder torde aldrig hafva återsett honom, och klagar ännu ett par år därefter, att han falskeligen hade umgåtts med henne och varit »mycket obstinat och rätt ovettig. Gud förlåte honom det; huru han skildes ifrån mig, det lär aldrig gå utur mitt hjärta.»

Tills vidare hade dock grefvinnan Juliana gått med seger ur denna tvist. Hennes make hade på hennes uppmaning förklarat, att han aldrig skulle gifva sitt samtycke, och korteligen föreställt sonen, att detta giftermål skulle leda till bådads olycka, »ty», heter det, »först gör han ingen allians därmed, och sedan har han intet medel, att de kunna subsistera». Och de båda älskande hade, innan han reste, skenbart gifvit vika för modrens energiska vilja.

Fröken Juliana hade lämnat grefvinnan den ring, hon erhållit af sin fästman, »så att hon nu inte annat vet», heter det i ett af hennes bref, »än att det är ute med oss, ej heller någon annan.»

Men länge förblef det icke en hemlighet för den skarpsynta grefvinnan, att förbindelsen ingalunda var slut. Ett år efter dessa stormar glädde hon sig öfver de hotande krigsutsikterna, som hindrade hennes son att lämna sitt regemente. Hon hade kommit under fund med, att han eljest ärnat komma till Stockholm och »fullborda sin dessein. Gud vare lof som det afvände! Om det nånsin sker uti min lifstid, så är

det först min vissa död.» — Kriget kom, och Karl De la Gardie drog i fält med Karl XII. Han låg ett par år därefter — det var på våren 1701 — såsom öfverste för sitt regemente i Lifland och hade under kriget visat mycken mandom, till sin faders och sin moders glädje och stolthet, säkerligen äfven till sin trolofvades. Men ännu var hvarken förlofningen bruten, ej heller grefvinnan Julianas motstånd, och hennes unga anförvant synes i själfva verket ej längre hafva brytt sig om att för henne dölja, att förbindelsen ännu ägde bestånd. »I stället för den ring, som han tagit af henne», klagar grefvinnan, »gaf han henne två ringar med större försäkringar igen, och mig gafs fyra års tid att lefva: så länge ville han vänta efter henne.» »Hvad förtret jag har slitit af den människan», skrifver hon 1701 till sin make, »kan jag intet beskrifva. Bägge ringarna såväl som hans konterfej bär hon dagligen för mina ögon. Hennes obstinathet är obeskriflig. Jag är nu helt resolverad att skicka henne till sin mor, men jag lefver i den ängslan, att han sätter sig öfver till Finland och låter viga sig vid henne.»

Under allt detta hade nämligen den stackars Juliana Horn alltjämt vistats i sin stränga fasters hus. Den tidens förbindelser mellan Sverige och Finland, hvarest fröken Julianas moder lefde i små förhållanden, voro ej de bekvämaste. De stora nöd- och missväxtåren hade gått förut; nu var den stora ofredens tid kommen. Julianas broder, den sedan så berömde kanslipresidenten och riksrådet Arvid Bernhard Horn, var i fält i Östersjöländerna; och för henne fanns antagligen

intet annat val än att äta sin fasters knappt tillmätta bröd, hvilket under dessa förhållanden måste känts bitt-rare än eljest.

Men det led mot slutet af grefvinnan Julianas dagar; friden kom efter striderna och bekymren, innan hon lades till ro i grafven. Vemodigt klinga hennes ord i samma bref till hennes make, som vi nyss citerat: »I sommar, om Gud något när liten hälsa ger mig, så vill jag lägga mig på en god farkost och låta föra mig i Jesu namn öfver till Reval. Kanske har jag min torfva där.» Det är en annan tonart än den, som så ofta genomgått hennes skrivelser, där hon skildrat sina vedervärdigheter och bekymmer och i en pockande ton klagat öfver, att hon ännu måste lefva kvar »i denna allt för tunga världen». Sin »torfva» fann hon icke i Reval. Tiderna voro icke sådana, att en döende kvinna i lugn kunde föras till Sveriges besittningar på andra sidan hafvet, där kriget rasade; och den gamle generalguvernören i Reval hade goda skäl att afråda sin maka att företaga en så äfventyrlig färd. En längre förestod.

I september 1701 slutade grefvinnan Sofia Juliana De la Gardie ett lif, hvars sista år, om man får döma efter det allmänna intrycket af hvad hon i handskrift efterlämnat, varit rika på vedermödor af hvarje-handa slag. Men det oroliga sinnet synes hafva böjt sig, när slutet nalkades. Hennes sista bref, skrivet några veckor före hennes död, uttrycker midt under sjukdomen och plågorna glädje öfver att den äldste sonen, som gjort så mycket bekymmer, »i kriget hållit sig så väl och Gud har gifvit honom lyckan». Fromt

önskar hon: »Den Högste hjälpe och stå våra barn bi på de orter, där de vistas», och slutar med följande afskedshälsning till sin make, från hvilken hon i så många år lefvat skild: »Gud den högste upphålle min hjärtans herre, mig till huggnad, som i min graf förblifver min hjärtans herres hörsamma, tjänstvilliga hustru.»

Det var Juliana Horn, den blifvande sonhustrun, som fick lägga grefvinnan Julianas trötta ögon tillsammans, sedan hon ägnat den döende sin omvårdnad. Hon har också i bref till sin moder beskrifvit den aflidnas sista stunder, och huru hon före sin död blef helt förändrad till sitt väsen. Uppriktigt synes hon hafva ångrat den sorg, hon vållat sina närmaste genom att lägga hinder i vägen för deras lycka. »Åtta dagar förrän hon blef död», skrifver Juliana Horn, »sade hon åt mig, att jag hade så kvalt hennes hjärta, att hon icke kunde hvarken lefva eller dö, förrän hon skulle consentera vårt giftermål. Hon bad mig aldrig tänka på den orätt, hon gjort oss, och önskade, att hon finge göra vårt bröllop. Men när allt blef godt, kom Gud och tog henne.»

För Karl De la Gardies och hans älskades förening skulle hans moder således ej ha stått i vägen, äfven om hon lefvat; och fadern var ej den, som höll på sin en gång gifna förklaring att aldrig samtycka därtill. Men kriget och dess växlingar fördröjde ännu tre år deras bröllop. Juliana Horn stannade i Stockholm efter sin fasters död, sysselsatt med ordnandet af sterbhusets angelägenheter; men på sommaren 1702 finna vi henne i Reval hos sin blifvande svärfader.

Han hade låtit hennes trolofvade veta, att han »med posten skrifvit efter 'Julianchen', att hon skulle komma hit»; och »när hon kommer, kan min kära son komma hit till Reval och uti stillhet hålla bröllop.» Och någon tid efteråt underrättade han honom, att »Julianchen» var anländ, att allting var redo, samt att ansökan om tjänstledighet för Karl De la Gardie för att hålla bröllop var afgången till kårbefälhafvaren, generalmajor Schlippenbach. Men ingen brudgum afhöordes på länge, oaktadt uppmaningen förnyades, och när omsider svar anlände, så var det icke ägnadt att tillfredsställa den väntande bruden.

Tiderna voro ej ägnade för familjefester: karolinerna hade brådtom, ej blott när det gällde att skrifva bref och tolka sina känslor i väl valda ord. Stundom medgaf ej tiden ens att hålla bröllop; om smekmånadens lycka kunde ej vara tal. Romantiken kom till korta inför den allvarliga verkligheten. Prosaiskt kanske, men dock gripande, låter det sista af de bref, som afhandla Karl De la Gardies och Juliana Horns kärleksöden. Det är brudgummen, som skrifver till sin fader: »Min käre far behagar beordra mig att komma till Reval till att fortsätta mitt bröllop; och skulle jag med största förnøjelse fullborda detta verket, där icke de slätta tidenderna om fiendens anmarsch, som förvisst spargeras, mig tillbakars hölle till att få se dess utgång, hvilken den högste Guden för oss ville lyckliggöra.» Hvad fröken Juliana sade om uppskofvet med »detta verkets fullbordande», som 18 år förut varit börjadt, förmäler icke historien. Ett par veckor efteråt kom emellertid Karl De la Gardie till

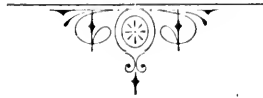
Reval, äfven då »beordrad» af generalguvernören, nämligen att bevista en krigsrätt; men något bröllop blef icke af. Det firades först 1704 på Revals slott. Om förlofningen mellan de båda syskonbarnen, som knappast hunnit öfver barnåldern, varit något obetänkt, så saknades icke tid att besinna sig under de 20 år, som den räckte. Kärleken hann bli fullmogen, medan Karl XII förde sina bussar under äfventyrligt seger-tåg i östra Europa.

Ty nu var det stora krigets tid inne: det var, som om det rensat den kvalmiga luften i 1600-talets »fin de siècle». Klingar det icke som en trumpet-fanfar ofvanpå orediga missljud, när grefve Axel De la Gardie i ett af de sista bref i den af ekonomiskt gräl och lefvernets bekymmer fyllda brefväxling, som vi här följt, underrättar sin hustru om segern vid Narva? »Jag kan intet underlåta att ge mitt hjärta part af den stora och härliga victoria, som vår allernådigste konung har haft mot tsaren vid Narva. Det är en stor och härlig victoria, som man intet har haft eller hört af ett helt sekel. Det synes, att den Högste är särdeles med vår vackra, allernådigste konung . . . Gud ske lof, att han bevarat honom, som har alltid varit främst, där största elden och faran har varit. Vår Herre välsigne hans vapen vidare, och gifve honom liknande segrar emot hans fiender!»

Så kändes det i svenska hjärtan på den tiden. Ej blott de stora Karlarnas gamle tjänare, han, som själf såsom yngling först dragit svärdet för Karl X Gustaf, äfven hans maka, dottern till krigaren, som

stridt under Gustaf Adolfs, Bernhards af Weimar och Johan Banérs fanor, glömde säkert för en stund vedermödorna, vid tanken på Narvas »härliga victoria». Den gamle fältmarskalklöjtnanten och generalguvernören i Reval hade själf uppsatt ett regemente, som bar det ärorika krigarnamnet »De la Gardieska». Anfördt af hans äldste son, drog det ut att strida för »kung Karl, den unga hjälte».

Trots enväldets och reduktionens bistra tider hade konungatrohet och fosterlandskärlek ej dött ut hvarken bland Sveriges riddersmän eller hos dess allmoge.

Tillägg till sid. 146.

Till de här anförda notiserna från Kristinas lif i Pesaro kunna läggas några anteckningar, hämtade ur papper från samma stad, hvilka hamnat i Kongl. Biblioteket i Stockholm. För fullständighetens skull böra de här omnämnas, ehuru intet af större vikt ur dem är att hämta. Där beskrifves, under uttryck af den djupaste vördnad, drottningens mottagande (d. 19 sept. 1656) och hennes afresa, samt den etikett, som därvid iaktogs. Till hennes ära uppfördes under vistelsen i Pesaro af dess adliga ungdom tvenne komedier, och själf gaf hon under karnevalen baler och fester i sitt palats. Under fastan däremot visade hon sig »religiosissima», besökte flitigt kyrkor och kloster, särskildt nunneklostret S:t Caterina, bland hvars nunnor hon visade personligt intresse för Donna Maria d'Auolar d'Aquino. — Vid afresan följdes hon på väg af en uppvaktande deputation. I hennes egen vagn åkte, berättar antecknaren, kardinal-legenden Homodei och vice-legenden, samt jämte dem stallmästaren markis Monaldeschi. Det var nu, som Kristina och Monaldeschi gemensamt anträdde färden till det ödesdiga Fontainebleau.

Person-register.

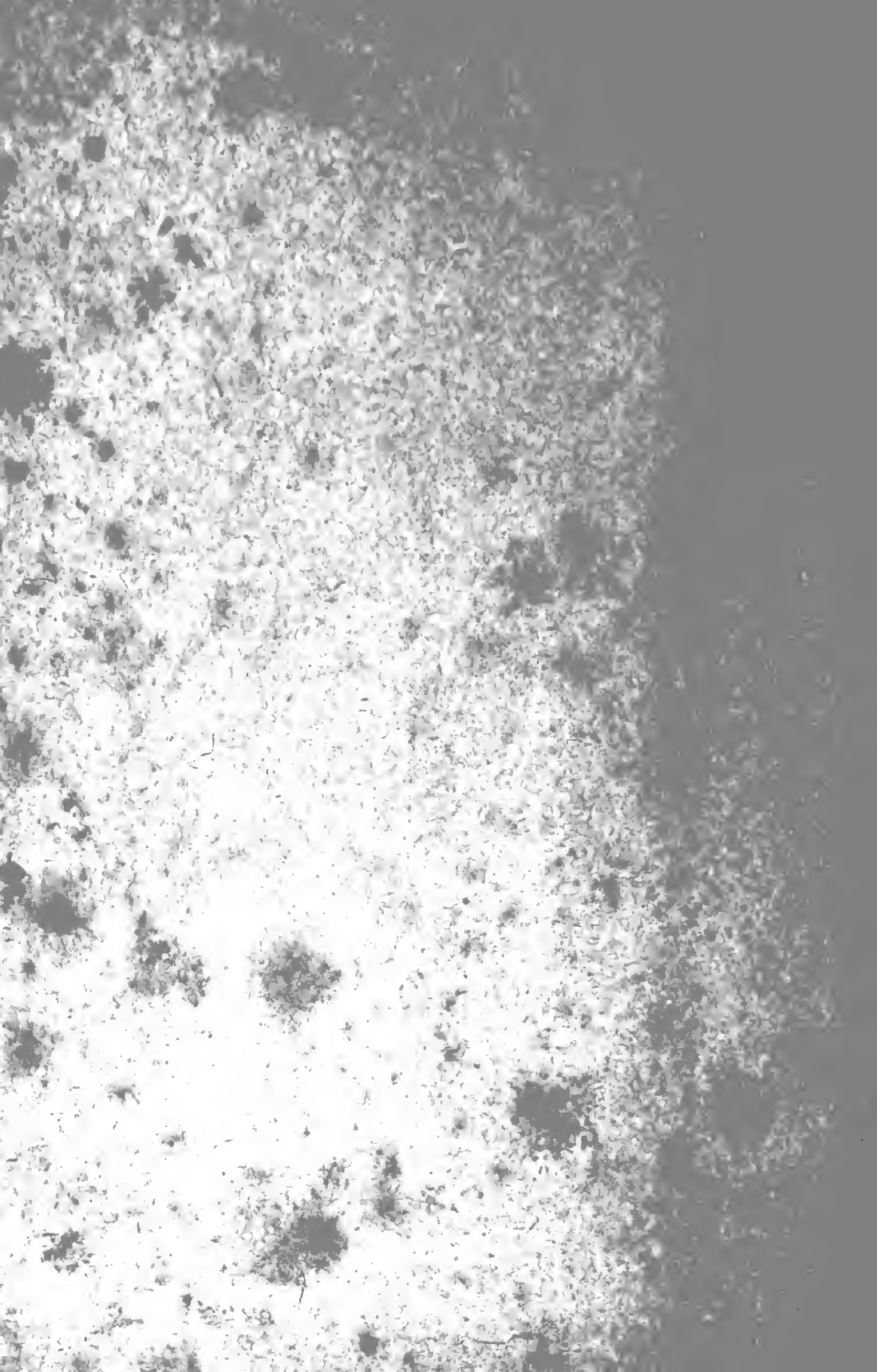
- Adler Salvius. 11, 14, 15.
 Adolf Johan, pfalzgreffe. 22, 28, 41, 55. Hans gemål, född Brahe. 210.
 Albizi. 161.
 Alexander VII, påfve. 124, 127, 128, 131, 142, 143, 154, 157, 166.
 Antaldi. 149.
 Ascheberg. 215.
 Azzolini. 161.
 Ballati. 173.
 Balthasar. 251.
 Banck. 299.
 Banér, G. 67.
 — G. A. (Johansson). 5, 33—52, 64, 67. Hans 1:a hustru, Katarina Lillie. 5, 33—52; hans 2:a hustru, Maria Skytte. 41—45.
 — J. 4, 9, 12, 13, 23, 36, 85, 89, 92—94, 314. Hans gemåler: 1. Katarina v. Pfucl. 36. 2. Juliana v. Erpach. 93. 3. Johanna af Baden-Durlach. 93.
 Beltranius. 50.
 Bentivoglio. 135, 141.
 Bernini. 162, 163, 184.
 Bichi, A. 173, 246—265.
 — R. 248.
 Bino. 42.
 Bielke, N. 29, 65, 67, 85, 283—287, 296.
 — S. 35, 192, 211, 212.
- Bielke, T. 82, 85. Hans hustru, Anna Banér. 84.
 Boije, Marg., gift Forbus, se Forbus. Hennes moder, Anna Larsd. Hordel. So.
 — N. So.
 Bonde, G. 67, 197.
 — T. 214.
 Borromeo. 161.
 Borromini. 162.
 Boudet. 236.
 Brahe, M. 289.
 — N. 191, 210, 211.
 — P. 14, 67, 192, 209—211.
 Buchou. 50.
 Bååt. 67, 197, 213.
 Caracci, A. och L. 129, 138.
 Capironi. 150.
 Ceri, hertiginna (sedan gift Santinelli). 149, 154.
 Cock. 188.
 Colonna. 159.
 Cosimo III, hertig af Toscana. 175, 176.
 Courtin. 211.
 Creutz. 288.
 Crusebjörn. 8.
 Cueva de Silva. 128.
 Cupper. 251.
 De la Gardie, A. J. 29, 273—314. Hans hustru, S. J. Forbus. 97, 98, 113, 272—314.
 — A. K. 304—313. Hans hustru, f. Horn, 303—313.

- De la Gardie, G. A. 176, 189, 190, 191.
 — J. K. (Jak:son). 278.
 — J. (Pont:son). 9, So, 88, 90.
 Hans hustru, Ebba Brahe. 88, 274, 275, 280.
 — M. G. 58, 67, 89, 90, 92, 94, 104, 189—195, 227, 273, 278, 290. Hans gemål, pfalzgrefvinnan Maria Eufrosyne. 58, 273.
 — M. J. 75. Hans hustru, Hedvig Lillie. 74, 75.
 — Pont. (Jak:son). 63, 191, 215, 278, 283.
 — Pont. (Ax:son). 304, 305.
 Douglas, R. 18, 19, 23. Hans änka, f. Mörner. 44.
 Durell. 54.
 Du Rietz. 236.
 Ehrenstrahl (D. Klöker). 225, 257.
 Ekeblad. 37.
 Engzelius. 45.
 Enzo. 129, 135.
 Erik XIV, konung. 123.
 Fantucci. 137.
 Feuquières. 193.
 Fitinghoff. 54.
 Flach. 294.
 Fleming. 9.
 Fontana. 184.
 Forbus, A. 77—117, 272—274, 290. Hans hustru, Margareta Boije. 77—117, 272.
 — J. H. 97—106, 113.
 — S., gift De la Gardie, se De la Gardie.
 Fougman. 283.
 Fux (Fuchs). 50.
 Gabrielli. 173.
 Gertten, B. v. 114.
 Gregorius VII, påfve. 166.
 Gripenhielm (Figrelius adl.) 192, 214.
 Gualdo Priorato. 141.
 Guemes. 128.
 Guercino. 129.
 Gustaf II Adolf, konung. 6—12, 123, 313.
 Gyllenborg. 290.
 Gyllenhielm, C. 15.
 — Sofia, gift De la Gardie. So, 274.
 Gyllenstjerna, J. 40, 55, 64, 192, 212.
 — Karl. 196.
 — Konr. 29.
 — Kr. 283.
 Hastfehr. 298.
 Hedvig Eleonora, änkedrottning. 39, 42, 53, 54, 56, 57, 62, 63, 104, 196, 202—204, 262, 304.
 Helmfelt. 215, 216.
 Hessen-Eschwege, Fredr., hertig af. 57. Hans gemål, pfalzgrefvinnan Eleonora Katarina. 57. Hans dotter, Juliana, slutt. gift Lillienburg 56—60, 63—65.
 Holstenius, L. 128.
 Holstein, Fredr. III, hertig af. 91.
 Hans gemål. 91.
 — Krist. Alb., hertig af. 203—206. Hans gemål. 203, 206.
 — Anna Dorothea. 203—206.
 — Aug. Friedr., biskop. 203—206.
 Holtzbecker. 70.
 Hordel, L. And:son. So. Hans hustru, Karin Hansdotter. So, 274.
 Horn (af Björneborg) G. 6, 36.
 — (af Ekebyholm) A. B. 72, 115, 309.
 — (af Kanckas) Gust. 88, 90, 113—115, 117, 303. Hans hustru, A. H. v. Gertten. 114, 115, 307.
 — (d:o) Gör. 88, 90, 107—112.
 — (d:o) H. 79, 81, 82.
 — (d:o) H. (Claesson). 81.

- Horn, (d:o) Juliana, gift De la Gardie, se De la Gardie, A. K.
 — (af Marienborg) Ev. 28—30.
 — (d:o) G. 28.
 — (d:o) K. 255.
 — (af Aminne) K. 39, 201, 214.
 Hülsemann. 24.
 Imperiali. 161.
 Innocentius XI, påfve. 157.
 Israel, »mäster». 297.
 Johan Kasimir, pfalzgreffe. 17, 57.
 Johansson, Ol. 98—100, 103.
 Julius II, påfve. 131.
 Kappert. 303.
 Karl X Gustaf, konung. 16, 17, 20, 26, 28, 38, 96, 201, 313.
 Karl XI, konung. 39, 40, 54, 57, 62—64, 189, 194—206, 247, 261—263, 277, 296.
 Karl XII, konung. 35, 155, 262, 278, 313.
 Karlsson, Gösta. 29.
 Karolina, drott. af England. 145.
 Klemens IX, påfve. 156.
 Kraft. 72.
 Kristian IV, konung af Danmark. 92.
 Kristina, drottning. 14, 15, 23, 28, 119—167, 237.
 Kurck, Gust. 43, 51, 209.
 — Gör. 209.
 — K. 109, 192.
 Königsmarck, H. K. v. 13, 23.
 — Katar., f. De la Gardie. 285.
 Larsson, C. 232.
 Leijonsköld. 64.
 Lewenhaupt, A. 255—259.
 Lillie af Aspenäs. 20.
 Lillie (af Greger Mattssons ätt) Ax. (Gustafsson d. ä.). 2—24, 26, 33, 38, 67, 75, 94. Hans hustru, Krist. Mörner. 6.
 — Axel (Axelsson d. y.). 25—34, 48, 49, 55, 56, 62, 65—70, 74, 98. Hans hustru, M. E. Stenbock. 34, 66, 67, 70—74.
 — Axel Joh. (Axelsson). 74.
 Hans hustru, Agneta Wrede. 74.
 Deras dotter, Hedy. Lillie, g. De la Gardie, se De la Gardie, M. J.
 — Erik. 24.
 — Gust. (d. ä.). 4, 6, 54, 75.
 — Gust. Helmer. 25, 27, 33, 48, 49, 52—67. Hans hustru, Anna Wachtmeister. 33, 53, 56, 60—62.
 — Katarina, g. Banér, se Banér, G. A. J:son.
 — Lennart (d. ä.). 34, 35. Hans hustru, Märta Sparre. 34, 35, 48, 49.
 — Lennart (d. y.). 4, 53.
 Lindenow. 193, 194.
 Lindschiöld (Lindeman). 29, 192.
 Loccenius. 8.
 Lohrman (Låhrman, adl.). 236.
 Lucidor. 60, 97.
 Ludvig XIV, kon. af Frankrike. 31, 153.
 Magalotti. 172—246, 252, 265.
 Magnus, hertig. 123.
 Malagola. 130.
 Malet. 70.
 Mantua, Karl III, hertig af. 127.
 Marchand, (sedan baron v. Lilienburg.) 59. Hans moder. 59.
 Martini, M. 32.
 Matilda, markgrefvinna af Toscana. 166.
 Mazarin. 154, 249.
 Meck. 54.
 Monaldeschi. 123, 125, 143, 147—149.
 Mörner, K. 12, 13, 21.
 — O. H. v. 6. Hans hustru, Maria v. d. Grünau. 6.
 (Natt och Dag) A. Turesson. 8.
 Hans hustru, f. Gyllenhielm. 8.
 Nuñez. 186, 193, 195, 217.
 Olivarez. 249.
 Olivecrantz. 283.

- Oxenstjerna, Ax. 12, 14, 90, 123.
 — B. 34, 212, 213, 256.
 — Gabr. 9.
 — Gabr. 67.
 — M. S., f. De la Gardie. 283.
 Pex. 146—148.
 Piccolomini. 248.
 — F. Bandini. 249.
 Pimentel. 128, 138.
 Piper. 287.
 Pontinus. 45.
 Posse. 297.
 Pufendorf. 29.
 — m.me. 71.
 Raggi. 160.
 Ranuzzi. 131.
 Redi. 235.
 Reh binder. 42.
 Reni, Guido. 129, 138.
 Richelieu. 249.
 Rosenhane, B. 29, 58.
 — G. 230, 231.
 — J. 74. Hans (3:dje) hustru,
 f. Lillie. 74.
 Rudbeck. 227—229.
 Rumpf. 59.
 Ryning. 9.
 Rålamb. 192, 209.
 Sachsen-Weimar, Bernh., hertig af.
 85—87, 314.
 Sack, C. F. 74. Hans hustru, f.
 Lillie. 74.
 Santinelli, F. M. 146—150, 154.
 — L. 146—148.
 Schefferus. 224, 225.
 Schlippenbach. 312.
 Schultz. 215.
 Skeel. 40.
 Skytte, Bengt. 40—42, 55. Hans
 hustru, Kristina Sparre. 41, 42.
 Deras dotter Maria, gift Banér,
 se Banér, G. A. J:son.
 — J. 41.
 Soop, G. 213.
 Sparfwenfeldt. 261.
 Sparre, E. 74. Hans hustru, f.
 Lillie. 74.
 Sparre, G. 43, 51, 191, 213.
 — P. 280, 281. Hans hustru,
 Ebba De la Gardie. 280, 282.
 — Sv. Larsson. 34.
 Specht. 236.
 Sperling, H., gift Tott. 112.
 Spinola. 255.
 Stake. 214.
 Stenbock, G. O. 67, 211. Hans
 ämka, Kristina De la Gardie. 282.
 — J. G. 29, 209, 256, 283—
 287, 296.
 — M. 72.
 Stormerantz. 73.
 Streitbach. 283, 296.
 Sture, N. 123.
 Stålhandske. 5.
 Tasso. 164.
 Terlon. 28.
 Terserus. 43.
 Tessin. 185.
 Tombese. 146—148.
 Torstensson, L. 4, 6, 12, 13, 23.
 — A. 29. Hans hustru, f. Sten-
 bock. 71.
 Tott. 67.
 Tripp & C:o. 238.
 Turenne. 101.
 Tyssot de Patot. 60.
 Ulrika Eleonora (d. ä.), drottning.
 71—73, 295.
 Wachtmeister (af Björkö) H. 33.
 — (af Mälsåker) A. 34.
 — (af Johannishus) H. 34.
 Wettsäff. 70.
 Whitelocke. 8.
 Viadagola, Lucrezia. 135.
 Wittenberg. 5, 85.
 Wrangel, H. 9.
 — K. G. 23, 36, 67, 111,
 176, 186—189, 192—194, 209,
 215, 217.
 — W. 215.
 Wrede, F. 74, 287. Hans hustru,
 Brita Kruus. 74.

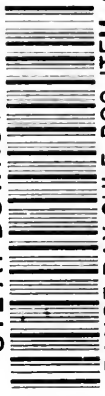
PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DL
721
T4

Tegner, Elof Kristofer
Svenska bilder fran
sextonhundratalet

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 08 02 02 006 8